

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LIETUVOS SPORTO UNIVERSITETAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

Dalia Stražinskaitė

**NE GIMINĖS VAIKŲ GLOBOS
UGDOMOSIOS FUNKCIJOS RAIŠKA**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, edukologija (07S)

Vilnius, 2017

Daktaro disertacija rengta 2012–2017 metais Lietuvos edukologijos universiteto Socialinio ugdymo katedroje pagal Lietuvos edukologijos universiteto, Kauno technologijos universiteto, Lietuvos sporto universiteto, Šiaulių universiteto jungtinės doktorantūros reglamentą.

Mokslinė vadovė

prof. dr. Irena Zaleskienė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

Edukologijos mokslo krypties gynimo taryba

Pirmininkė

prof. habil. dr. Marijona Barkauskaitė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

Nariai

prof. dr. Loreta Žadeikaitė (Lietuvos edukologijos universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

prof. habil. dr. Audronė Juodaitytė (Šiaulių universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

doc. dr. Lijana Gvaldaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

prof. dr. Ilze Ivanova (Latvijos universitetas (Latvija), socialiniai mokslai, edukologija – 07S)

Disertacija bus ginama viešame Edukologijos mokslo krypties gynimo tarybos posėdyje 2017 m. gruodžio 18 d., 11 val., Lietuvos edukologijos universiteto 414 auditorijoje.

Adresas: Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiųsta 2017 m. lapkričio 17 d. Su disertacija galima susipažinti Lietuvos edukologijos universiteto ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekose.

TURINYS

ĮVADAS	5
1. NE GIMINĖS VAIKO GLOBOS SAMPRATOS PROBLEMATIKA	13
1.1. Vaiko globos tarpdisciplininis kontekstas	13
1.2. Globos (auginimo) ugdomoji funkcija, jos apibrėžtis.....	18
1.3. Funkcinis požiūris į vaikų auginimą	26
1.4. Globa kaip etinė pozicija	37
1.5. Vaikų globos modeliai ir tendencijos	46
2. TYRIMO METODOLOGIJA	58
2.1. Tyrimo eiga, empirinio tyrimo instrumentas, imtis.....	58
2.2. Konceptualiosios naratyvinio tyrimo nuostatos	63
2.3. Naratyvinės analizės dizainas	68
2.4. Tyrimo etika.....	72
3. NE GIMINĖS VAIKŲ GLOBOS EMPIRINIŲ DUOMENŲ APIBENDRINIMAS ...	76
3.1. Tyrimo kontekstas: vaikų globos sistema ir sistemos dalyviai	76
3.2. Globėjų naratyvų analizė	85
3.3. Naratyvų apibendrinimas trijų dimensijų erdve.....	125
3.4. Ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos raiškos modelis.....	146
4. DISKUSIJA	158
IŠVADOS	166
REKOMENDACIJOS	169
LITERATŪRA	170
PRIEDAI	184
1 priedas. Disertacijoje panaudotų paveikslų sąrašas.....	184
2 priedas. Disertacijoje panaudotų lentelių sąrašas	184
3 priedas. Pusiau struktūruoto interviu gairės	185

ĮVADAS

Tiktai motinos meilė, akla, beribė, sugeba įkuždėti įsitikinimą, be kurio neįmanoma nei gyvenimo kova, nei sėkmė, giliai pasąmonėje įdiegtą įsitikinimą, kad esi vienintelis, nepranokstamas, būtinas.

B. Radzevičius

Temos aktualumas

Skurdas, didėjanti socialinė atskirtis, autoritarizmas, karas, terorizmas ir šiuos reiškinius lydinti ugdymo stoka brėžia pasaulyje naujas konfliktų zonas, kuriose gyvena 250 milijonų vaikų (UNICEF, 2016, p. 90). Šiandiniame pasaulyje žemiau absoliutaus skurdo ribos (1,9 JAV dolerių per dieną) vis dar gyvena apie 700 milijonų žmonių (UNICEF, 2016), o vystymosi kelias suvokiamas nebe kaip nuolatinis progresas, o niekuomet nesibaigianti bandymų (ir neabejotinai klaidų) serija (Bauman, 2011, p. 109). Pagal Pasaulio banko prognozes 2016–2030 m. pasaulio ekonomikos augimas turėtų kristi, o skurdo rodikliai – išlikti panašūs (World Bank Group, 2016), tad 2030 m. 167 milijonai vaikų vis dar gyvens absoliučiam skurde (UNICEF, 2016, p. 3). Skurdas yra viena iš svarbiausių priežasčių, dėl kurios šeimos nesusitvarko su savo prigimtinė užduotimi auginti savo vaikus ir palieka juos globoti svetimiesiems (Carter, 2005, p. 8), be to, 140 milijonų vaikų yra našlaičiai (UNICEF, 2016).

Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencija (1989) ragina ir daugelio valstybių vyriausybės įsipareigoja apsaugoti vaikus nuo pavojingų jų gerovei ir raidai situacijų bei kritiniais atvejais prisiimti atsakomybę už jų auginimą. Vaikų, kurie neteko tėvų, arba jų tėvai nenori ar nesugeba tinkamai jais pasirūpinti, padėčiai apibrėžti vartojamas *alternatyviosios globos* terminas. Alternatyviaja globa gali būti laikomas įvaikinimas, giminių ir ne giminių globa arba globa, priskirta valstybei ar institucijai kaip juridiniam asmeniui. 2009 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos išleistame dokumente „Alternatyviosios vaikų globos gairės“ (angl. „*Guidelines for the alternative Care of Children*“), prioritetų tvarka pagal Jungtinių Tautų rekomendacijas skiriama įvaikinimui, globai šeimose ir tik tada, kai nėra kitų galimybių, rekomenduojama globa institucijose, kuriose sukuriami šeimai artima aplinka. Reaguodama į šį dokumentą, 2012 m. Europos Sąjunga priėmė „Bendrąsias europines gaires dėl perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos“ (angl. „*Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care*“). Institucinės globos pertvarka siekiama sudaryti sąlygas kuo didesnei daliai vaikų ir neįgaliųjų augti šeimose ar šeimos aplinkai artimoje aplinkoje. Lietuvoje šias nuostatas įgyvendinti siekiama Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtintame „Perėjimo nuo institucinės

globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 m. veiksmų planė“.

Institucinės globos negatyvus poveikis pastebėtas dar XX a. pradžioje, tačiau didžiausias poslinkis įvyko po Antrojo pasaulinio karo įvykių. Gausi karo našlaičių karta sukėlė ne tik daug socialinių problemų, bet ir susilaukė mokslininkų (H. Skeels (1939), R. Spitz (1945), J. Bowlby (1944, 1951), D. Winnicott (1964)) tyrinėjimų. Būtent stebėdamas pokario paauglių delinkventinį elgesį, psichiatras J. Bowlby suformulavo prieraišumo teoriją. 1946 m. buvo atsvaros taškas, kai Didžioji Britanija, JAV ir dar keletas Vakarų valstybių pasuko institucinės globos atsisakymo keliu.

Nors sunku surasti istorinį dokumentą, nulėmusį kitokios politikos priežastis, tačiau tuometinė Tarybų Sąjunga ir jos veikiama socialistinė Rytų Europa pasuko institucinės globos tankinimo keliu. Greičiausiai tam galėjo turėti įtakos karo metu tėvų netekusių vaikų elgesys. Buvo pastebėta, kad, kompensuodami suaugusiųjų globėjų trūkumą, vaikai globos institucijose dažniau prisiriša prie bendraamžių grupės ir susiformuoja tvirtesnį „mes“ nei „aš“ identitetą (Прихожан, Толстых, 1990). Sukūrus internatų, kaip ugdymo ir nuolatinių gyvenimo įstaigų, tinklą institucijose buvo ugdomi ir tie vaikai, kurių tėvai neturėjo jokių priežasčių nesirūpinti savo vaikais. Pagal tokią ugdymo sistemą, turėjo būti ugdomi patriotiškai nusiteikę piliečiai socialistiniam rytojui. Tranzitiniu periodu postsovietinio bloko šalyse nemažai daliai žmonių gyvenimo sąlygos anaipol nepagerėjo. Nors absoliutus globojamų vaikų skaičius sumažėjo, tačiau, įvertinus mažėjantį gimstamumą, vaikų institucijose skaičius išaugo 3 proc. (Carter, 2005, p. 7).

Lietuvos vaikų globos sistema, kurioje vis dar gausu institucijų, o permainos vyksta lėtai, susiduria ne tik su organizacinių ir administracinių procedūrų nepakankamumu, bet ir su visuomenės mąstymo savitumais, neleidžiančiais sparčiau vyksti deinstitutionalizacijos procesui. Lietuvos visuomenės nuostatos institucinės globos atžvilgiu skirtingais laikotarpiais keitėsi labai nedaug. 2005 m. atlikto gyventojų nuomonių tyrimo duomenys (Vilmorus, 2005) atskleidė, kad Lietuvos gyventojai sunkiai gali identifikuoti skirtingas vaikų globos formas. Institucinė globa asocijuojasi dažniau su teigiamais negu su neigiamais dalykais (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016a, p. 18), 54 proc. apklaustųjų mano, jog globos įstaigos užtikrina fizinį asmenų saugumą, globotiniams čia suteikiama profesionali, etiška pagalba. Ir tik 15 proc. apklaustųjų mano priešingai, jog institucinė globa daro žalą asmenims (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016a, p. 18). Disertantės atlikta internetinė apklausa (2013) atskleidė, kad daugiau negu pusė respondentų niekada net nėra galvoję apie vaiko globą, 28 proc. svarsto globojimo galimybę, 16 proc. sąmoningai yra apsisprendę globos atsisakyti ir 6 proc. vaiką globojo (Stražinskaitė, 2015). Šios trys apklausos rodo, kad Lietuvoje globojamų vaikų realijos visuomenėje

nėra žinomos, taip pat čia nėra vienareikšmiškų būdingų stereotipų. Ypač jaudina bendras socialinis neįautrumas vaikų namų auklėtiniams, signalizuojantis apie perdėm individualistinę ir vartotojišką kultūrą. Dauguma gyventojų nuomonę vaikų globos klausimais susidaro iš kiek tolimesnio santykio nei draugai ar artimieji, todėl reikalinga speciali įtraukties politika.

Problemos mokslinis ištirtumas

Negatyvius poveikius vaikams, kurie nesulaukia tinkamos suaugusiųjų globos, gausiai tiria sociologijos (Laklija, 2011; Swartz, 2005; Snieškienė, 2001a), socialinio darbo (Caw, Sebba, 2014; Goodyer, 2011; Wade ir kt., 2011; Raudeliūnaitė, Urbikaitė, 2011; Denuwelaere, 2007; Žalimienė, 2007; Sinclair, 2005; Triseliotis, 1993), sveikatos (Lewis, 2011; Blaustein, Kinniburgh, 2010; Radzevičienė, 2006; Van der Kolk, 2005; Raslavičienė, 2001), psichologijos (Schooler, Smalley, 2009; Zbarauskaitė, 2009; Guishard-Pine ir kt., 2007; Golding, 2007; Erickson, 2004; Winnicot, 1964; Bowlby, 1951) ir ugdymo mokslai (Gvaldaitė, 2017; Welbourne, 2013; Tiderman ir kt., 2013; Rothstein, 2013; Ratnikaitė, 2011; Tsvetanska, 2010; Osmond, Scott ir kt., 2008; Butvilas, 2008; Indrašienė, Kvieskienė, 2008; Staškevičienė, 2007; Samašonok, Gudonis, 2006; Braslauskienė, 2000). Jau pati tėvų netektis sutrikdo vaiko raidą (Zbarauskaitė, 2009; Butvilas, 2008; Bowlby, 1951), tačiau, be jos, iškyla ir patirto smurto, apleistumo, alkoholio ir narkotinių medžiagų poveikio sukeltos problemos (Pūras, Ulevičiūtė, 2010; Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007; Žalimienė, 2007; Martin, 2000). Dėl netinkamos globos susiformavęs vaiko nepasitikėjimas savimi ir jį supančiu pasauliu (Gvaldaitė, 2017; Emond, Steckley ir kt., 2016; Zbarauskaitė, 2009) kelia didelių iššūkių jo socializacijai – gali atsirasti depresija, iniciatyvos stoka, uždarumas arba agresija, seksualus ar nusikalstamas elgesys, jis gali tapti nusikalstamų grupuočių auka ir pan. (Caw, Sebba, 2014; Tideman ir kt., 2013; Samašonok, 2013; Schofield, Ward, 2011; Zbarauskaitė, 2009; Baldino, 2009; Denuwelaere, 2007; Sinclair, Wilson, 2005; Braslauskienė, 2000). Nuolat profesionalėjantys ir sudėtingėjantys vaikų alternatyviosios globos modeliai globą dažniausiai apibrėžia kaip terapinės reikšmės įvykį vaikui (Caw, Sebba, 2014; Wade ir kt., 2011; Blaustein, Kinniburgh 2010; Schooler, Smalley, 2009; Staskevičienė, 2007), tiriamas globėjų pasiruošimas ir motyvacija (Giedrimas, 2014; Osmond ir kt., 2008; Žalimienė, 2007; Sinclair ir kt., 2004; Snieškienė, 2001), tačiau rečiau išdrįstama ieškoti globos reiškinių prasmės, jį lemiančių visuomenės problemų (Smith, 2011; Swartz, 2005), o apie vaiko globos metu galintį įvykti suaugusiojo globėjo ugdymąsi ir vertybinius pokyčius apskritai nėra kalbama. Vertybinio pobūdžio diskursas yra būtinas, nes valstybiniu lygiu susiduriama ne tik su didėjančiu socialinės rizikos šeimų skaičiumi, bet ir globėjų, su kuriais vaikui būtų galima sukurti prieraišų ryšį, trūkumu ir pasirengimu.

Vaikų globa apima daugelį funkcijų, kitaip tariant, daugelį vaidmenų (Snieškienė, 2001b). Globėjų šeima, be įprastų šeimos funkcijų (kurti aplinką, maitinti, aprūpinti), atlieka koordinavimo (su pedagogais, specialistais, giminaičiais, valstybės institucijomis) funkciją, be to, ypač stipri terapinė-prevencinė funkcija, skirta globotiniui padėti įveikti socialinę-pedagoginę deprivaciją (Staskevičienė, 2007). Kadangi su globa susijusioje literatūroje vyrauja psichologinė bei terapinė kalba ir net socialiniai darbuotojai analizuoja vaikų bylas individualiu, iš medicininių sąvokų pasiskolintu „atvejo“ lygmeniu, tai iš globėjų atliekamų funkcijų tikslingiau būtų išskirti tik būdingas edukologijos mokslo kryptis.

Tyrimo problema

Vaiko globa, turint omenyje biologinių vaikų auginimą šeimoje, yra įvardijama kaip viena iš ugdymo funkcijų, kartais dar vadinama auginimu ir dažniausiai siejama su kūdikyste. Tačiau globos kaip ugdomosios funkcijos turinys ir raiška gali būti praplėsti, įtraukiant ir kitus vaiko raidos tarpsnius, atsižvelgiant į ugdymo paradigmų kaitą ir naujas ugdymo tendencijas. Nors vaiko globa ir auginimas šeimoje anksčiau buvo suprantami kaip vienas reiškinys, paskutiniaisiais dešimtmečiais atsiradusios globos (angl. *care*) ir auginimo (angl. *parenting*) teorijos buvo išplėtos kaip savarankiškos, o galimybė jas suderinti ir sujungti į bendrą teoriją nebuvo įgyvendinta. Kadangi globos ugdomasis procesas abipusės (vaiko ir globėjo) komunikacijos perspektyvoje nėra pakankamai tyrinėtas, tikslinga atskleisti potencialias globos ir auginimo teorijų jungtis globos realybėje. Vaikų *uginimo* (tėvystės) teorijoms, akcentuojančioms kompetencijų įgijimą ir funkcinį požiūrį į globą, stinga etinio ir vertybinio pagrindo, o *globos* teorijoje daugiausia akcentuojamos asmens vertybinės nuostatos, tačiau mažai tyrinėjamas ugdomasis procesas.

Problema konkretinama nagrinėjant ne giminės vaikų globos, kuri sociologiniu požiūriu yra unikalus darinys, nes apima dviejų šeimų (o ne išplėstinę šeimą, lyginant su giminių globa, arba vienai šeimai visiškai atsisakant, o kitai perimant tėvystės vaidmenį, įvaikinimo atveju) to paties vaiko globą, prižiūrint atsakingoms socialinėms tarnyboms (Mosek, 2004), ugdomosios funkcijos raišką. Ne giminės vaikų globos atvejais, lyginant su giminių globėjais, dominuoja ne priežastys („todėl, kad“), o motyvai („tam, kad“) (Snieškienė, 2001a), todėl suaugusiojo kaip asmens, o ne paslaugų teikėjo, pozicija, jo elgsena, nuostatos ir vertybės, apsisprendžiant įsipareigoti konkrečiam vaikui, kuriant prierašų ryšį ir juo rūpinantis, ugdymo(si) kontekste nagrinėtini papildomai. Praktikoje dažnai pasitaiko situacijų, kai didelę globos patirtį turintys profesionalūs pedagogai neprisiima tėviškos atsakomybės konkretaus vaiko atžvilgiu, o kone pusė globėjų, pasiryžę apiforminti teises procedūras, po kurio laiko gražina vaikus atgal į institucijas.

Lietuvoje, kaip įvairias transformacijas patiriančioje šalyje, vaikus globojanti šeima yra kitokia negu Vakaruose (Staskevičienė, 2007). Vaiko globos reiškinys neatsiejamas nuo Lietuvos konteksto dėl mažiausiai dviejų priežasčių: pirma, dėl jau minėtų savitų istorinių aplinkybių, susiklosčiusių šalyje kaip vienoje iš postsovietinio bloko valstybių; antra, dėl vartojamos globos kaip lietuviškos edukologijos sąvokos savitumo, neišbaigtumo ir platesnio paaiškinimo būtinybės.

Problema detalizuojama keletu **tyrimo klausimų**: kaip apibrėžiamas ne giminės vaiko globos reiškinys ir kokia jo ugdomoji funkcija? Kokiomis sąlygomis, procesais, vertybėmis ir gebėjimais reiškiasi ne giminių globėjų ugdomoji funkcija?

Objektas – ne giminės vaikų globos ugdomoji funkcija.

Tikslas – teoriškai ir empiriškai pagrįsti ne giminės globos ugdomosios funkcijos sąlygų ir dialoginės-procesinės raiškos modelį.

Uždaviniai:

1. Išskirti vaikų globos sampratos problematiką tarpdisciplininiuose kontekstuose ir konceptualizuoti ne giminės globą kaip ugdomąjį reiškinį.
2. Aprašyti globėjo veiklą kaip globos ugdomosios funkcijos raišką.
3. Atskleisti ne giminės vaikų globėjų požiūrį į patyriminį globos procesą kaip ugdomąjį vyksmą.
4. Pagrįsti ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos sąlygų, procesinės-dialoginės raiškos modelį.

Disertacijos mokslinis naujumas ir teorinis reikšmingumas

1. Išryškintas globos reiškinio tarpdiscipliniškumas ir konceptualizuotas vaikų globos reiškinys kaip ugdomoji funkcija.
2. Išanalizuota ir apibendrinta vaikų globos teorijų kaita rūpesčio ir tėvystės pedagogikose.
3. Sukurtas ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos sąlygų, procesinės-dialoginės raiškos modelis.

Disertacijos praktinė reikšmė

Atskleista globėjo asmenybės raidos kaip susaistyto santykių ir rūpestingo buvimo pasaulyje raiška, jo asmens gebėjimų ir vertybių kaita kaip asmeninės brandos požymis suteikia turinį visuomenės ir vietos bendruomenių švietimo programoms, siekiančioms skatinti šeimas rinktis ne giminės vaiko globą ir sumažinti neigiamas nuostatas globos ir įvaikinimo atžvilgiu, kuriuo galėtų pasinaudoti LR socialinės ir darbo ministerijos inicijuotos institucinės globos pertvarkos vykdytojai.

Įvardijus globos santykio etapus ir iš jo atsirandančius ugdymo poreikius kyla būtinybė vietos vaiko teisių specialistams atsakingiau vertinti laikinosios globos atvejų neišsvengiamumą ir trukmę, nes trūkinėjantis prieraišus ryšys yra žalingas vaikui ir gali būti skausmingas ne tik buvusiam, bet ir naujam globėjui, nepavykus vaiko grąžinti į biologinę šeimą.

Taikant globos praktikos pavyzdžių pagrindu sukurtą modelį galima sumažinti nesėkmingos globos atvejų skaičių – vaiko teisių specialistai ir organizacijos, teikiančios bendruomenines, globėjams skirtas paslaugas, turi galimybių identifikuoti, kad globos sąlygos yra nepakankamos, ir modeliuoti jos dalyvių elgseną.

Ginamieji teiginiai:

1. Ne giminės vaikų globa yra tam tikro komunikacinio santykio „globėjas ir vaikas“ kūrimas(is), kuris kaip socialinis fenomenas apima į vaiko ugdymą orientuotų veiklų ir globėjo identiteto kūrimosi dermę.
2. Globos ugdomoji funkcija reiškiasi:
  - esant tam tikroms ugdymo sąlygoms;
  - abipusiu vaiko ir jo globėjo dialogu;
  - pasiruošimo, susipažinimo, krizės ir adaptacijos etapais;
  - globėjo išsiugdytais gebėjimais ir vertybėmis.

Tyrimas grindžiamas šiomis **teorinėmis ir metodologinėmis konceptualiomis nuostatomis:**

- kritine pedagogika (Apple, 2013; Giroux, 2012; Freire, 2000; Shor, 1992), teigiančia, kad socialiai pažeidžiami asmenys turi būti socialinių pokyčių iniciatoriai;
- dialogo filosofija (Chrétien, 2004; Bachtin, 2002; Buberis, 2001; Levinas, 2001; Gadameris, 1999), leidžiančia ugdomojo santykio dalyviams įgyti žinių ir gebėjimų dialogo būdu;
- J. Dewey'o (1938) transakcine ontologija, akcentuojančia patirties svarbą, norint suprasti pasaulį kaip visumą ir įgyti žinių;
- naratyvine antropologija (Lavrinec, 2008; Clandinin, 2006; Bruner, 2004; Ricoeur, 1990), sudarančia metodologines prielaidas pasakojančiam subjektui (angl. *narrative self*) save konstituoti pasakojime – laiko, įvykių ir prasių sujungimo horizonte;
- teleologinė epistemologija (Caduri, 2013; Alexander, 2006; Šalkauskis, 1991; Aristotelis, 2008), susiejanti pasakojamus praeities įvykius ir dabartines ugdymo praktikas ne priežasties, o tikslo ryšiu;
- išimtinę vietą užimančia **naratyvine tyrimo metodologija**, leidžiančia panaudoti pasakojimus kaip tikslingai kuriamą ir išsamų duomenų šaltinį,

---

---

sudarančia galimybę žvilgtelti į globėjų gyvenimus jiems nesutrukdant (Hutchinson, 2004, p. 85).

Tyrimo metodai

Duomenų rinkimo metodai:

- 1) mokslinės literatūros analizė;
- 2) pusiau struktūruotas giluminis interviu.

Duomenų analizės metodai:

- 1) turinio (angl. *content*) analizė;
- 2) naratyvinė analizė;
- 3) modeliavimas.

Disertacijos struktūra

Darbą sudaro įvadas, trys dalys, diskusija, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Darbo apimtis – 183 puslapiai, 11 paveikslų, 14 lentelių, 4 priedai. Literatūros sąrašą sudaro 266 šaltiniai.

Publikacijos disertacijos tema:

1. Stražinskaitė, D., Ilgūnienė, R. (2014). Šeimynų bendradarbiavimas socialinės ekonomikos kontekste. *Socialinis ugdymas*, 39, 3, 60–73.
2. Stražinskaitė, D., Kvieskienė, G. (2015). Lietuvos ir Vengrijos vaikų globos sistemų palyginimas. *Socialinis ugdymas*, 40, 1, 39–53.
3. Stražinskaite, D. (2015). De-Institutionalization in Lithuania as the Result of Social Education. *The European Conference on Education 2015: Official Conference Proceedings*. IAFOR, 575–583.
4. Stražinskaitė, D., Zaleskienė, I. (2017). Alternatyvioji tėvystė: „auginimo“ ir „globos“ reiškinių tarpusavio sąveika. *Pedagogika: mokslo darbai*, 128, 4.

Pranešimai disertacijos tema:

1. Stražinskaitė, D. (2013). *Lietuvos šeimynų bendradarbiavimas*. Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Socialinio ugdymo/si teorija ir praktika: tendencijos, iššūkiai ir galimybės“. Lietuvos edukologijos universitetas, 2013 m. lapkričio 14–15 d.
2. Stražinskaitė, D. (2013). *Neįgaliųjų vaikų globa šeimose: vyraujantys stereotipai ir globėjų lūkesčiai*. Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, edukacija: nuo atskirties link įtraukties“. Lietuvos edukologijos universitetas, 2013 m. gruodžio 12–13 d.

3. Stražinskaitė, D. (2014). *Komandinės tėvystės modelis globojamiems vaikams*. Tarptautinis mokslinis simpoziumas „Pozityvioji socializacija, verslumas ir socialinė atsakomybė“. Lietuvos edukologijos universitetas, 2014 m. spalio 28 d.

4. Stražinskaitė, D. (2015). *De-Institutionalization in Lithuania as the Result of Social Education*: Stendinis pranešimas konferencijoje *The European Conference on Education 2015*. Brighton, United Kingdom, 2015 m. liepos 1–5 d.

5. Stražinskaitė, D. (2015). *Vaiko globa kaip ugdomoji funkcija: filosofinis-educacinis pagrindimas*. Tarptautinis mokslinis simpoziumas „Socialinio verslo ir komunikacinių industrijų modeliavimas socialinei įtraukčiai“. Lietuvos edukologijos universitetas, 2015 m. spalio 22 d.

6. Stražinskaitė, D. (2016). *Vaičių globėjų poreikių vertinimas institucinės pertvarkos modeliavime*. Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Ugdymo kokybė: kaip jos siekti?“. Vilniaus kolegija, 2016 m. gegužės 20 d.

7. Stražinskaitė, D. (2016). *Autoritetingo santykio su vaiku kūrimas ne giminių globėjų pasakojimuose*. 2016 m. gruodžio 15 d. Lietuvos edukologijos universitetas. Konferencija „Studentų moksliniai darbai“.

8. Stražinskaitė, D., Zaleskienė, I. (2017). *Alternatyvioji tėvystė: „auginimo“ ir „globos“ reiškinių tarpusavio sąveika*. 2017 m. spalio 20 d. Lietuvos edukologijos universitetas. 2-oji tarptautinė mokslinė konferencija „Mokslu grįsto švietimo link“.

---

1. NE GIMINĖS VAIKO GLOBOS SAMPRATOS PROBLEMATIKA

1.1. Vaiko globos tarpdisciplininis kontekstas

Sąvoka *vaiko globa* susiduria su interpretacijų ir tarpdisciplininių požiūrių gausa. Vaikų globa yra žmonių kūrybos, taigi, kultūros, produktas, kuris pastaruoju metu tapo vienu iš aktualiausių vaiko gerovės klausimų (Pabedinskienė, 2004). Su ja susijusios teisės, socialinio darbo teorijos ir praktikos, būtinos ir medicininės (ypač psichiatrijos) bei psichologijos žinios.

Ne giminių globa (angl. *non-kinship foster care*) **sociologiniu** požiūriu yra unikalus darinys, nes apima dviejų šeimų to paties vaiko globą, prižiūrint atsakingoms socialinėms tarnyboms (Mosek, 2004). Vaiko globa šeimoje – tai globos modelis, kai vaikas yra globojamas natūralioje šeimos aplinkoje (Pabedinskienė, 2004). Globa šeimoje skiriasi nuo įvaikinimo tuo, kad nauja šeima neperima visų tėvų funkcijų, vaikams paprastai paliekama biologinių tėvų pavardė, o biologiniams tėvams – teisė susigrąžinti ir auginti vaiką savo šeimoje, prieš tai įgyvendinus atsakingų institucijų numatytas sąlygas.

Savo biologinių tėvų globos netekusio vaiko įvaikinimas gali būti vertinamas kaip filantropinis veiksmas (Eriksson, 2016, p. 29), be to, tėviai prisiima daugiau atsakomybės, ypač finansinės, prieš visuomenę, nes perima visas tėvų teises ir dažniausiai vaikui suteikia savo pavardę. Vis dėlto užsienio mokslininkai (Knuiman ir kt., 2015) pripažįsta, kad įvaikinimo procesui įtakos turi rinkos ekonomikos dėsniai (Eriksson, 2016, p. 30), nes visuomenė, išitraukdama į diskusijas, dažniau dėmesio skiria ne vaiko, bet suaugusiojo teisei. Kadangi vaikų turėjimas visuomenėje labai vertinamas (Dobris, K. ir kt., 2017; Eriksson, 2016, p. 42; Burvytė ir kt., 2012; Juodaitytė, 2002), įvaikinimas laikomas labai svarbiu bevaikių porų ar vienišų moterų poreikiu (Eriksson, 2016, p. 30; Triseliotis, 2014). Mažėjant galimybių įvaikinti vaiką Vakarų šalyse, Rytų Europos šalys yra vienas iš didžiausių tarptautinio įvaikinimo donorų (Knuiman ir kt., 2015).

Kita alternatyva – giminių globa – yra labiausiai paplitusi ir mažiausiai vaiką žalojanti globos forma, kai vaikas priklaudžiamas jam pažįstamų, dažnai išplėstinės šeimos narių (senelių, tetų, dėdžių) (Raudeliūnaitė, Urbikaitė, 2011).

Vaikų, kuriais dėl įvairių gyvenimo aplinkybių biologiniai tėvai negali pasirūpinti, padėčiai apibūdinti teisėje vartojamos dvi sąvokos: *globa* ir *rūpyba*. Iš jų apibrėžimų išryškėja, kad globos ir rūpybos institutų skirtumą lemia asmens veiksnio laipsnis:

neveiksniam asmeniui skiriama globa, o iš dalies ar ribotai veiksniam – rūpyba. Globa (teisės terminas) – likusio be tėvų globos vaiko, įstatymų nustatyta tvarka patikėto fiziniam arba juridiniam asmeniui, priežiūra, auklėjimas ir ugdymas, kitų jam tinkamų dvasiškai ir fiziškai augti sąlygų sudarymas ir palaikymas, jo asmeninių, turtinių teisių bei teisėtų interesų gynimas ir atstovavimas jiems (LR civilinis kodeksas, 2010). Rūpyba (teisės terminas) – tai auklėjimo ir priežiūros užtikrinimas nepilnamečiui aplinkoje, kurioje jis galėtų tinkamai augti. Tad galima teigti, kad rūpyba yra dalinė, ribota asmens globa (Pabedinskienė, Černiauskas, 2007, p. 11–12). Įvardijus šį skirtumą, tolesniuose svarstymuose vaikų (t. y. asmenų iki 18 metų) globos ir rūpybos sistema bus vertinama kaip viena visuma.

Vaikų teises saugo įvairūs nacionaliniai ir tarptautiniai įstatymai, tokie kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Paminėtina keletas tarptautinių dokumentų, skirtų konkrečioms alternatyviosios globos problemoms spręsti. 2009 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtas dokumentas „Guidelines for the alternative Care of Children“ (toliau – „Guidelines“), lietuviškai verstinas „Alternatyviosios vaikų globos gairės“, numato politikos ir praktikos kryptis alternatyviajai globai. Visų šių dokumentų kontekste galima kalbėti apie deinstitutionalizaciją kaip pasaulinės globos politikos kryptį.

Pirmiausia, siekiama paremti visas įmanomas pastangas išlaikyti ar grąžinti vaikus atgal į jų pačių šeimas, o nepavykus rasti tinkamą sprendimą kaip įvaikinimas ar *kafala* (Islamo teisės terminas). Kitos alternatyviosios globos formos siūlomos tik tais atvejais, jei nuolatinė globa neįmanoma ar neatitinka geriausių vaiko interesų jo visapusiškai ir harmoningai raidai užtikrinti. Iš visų globos formų pirmumo teisė teikiama šeimos (angl. *family based*) ir bendruomenės globai. Kiekviena valstybė raginama geriau įgyvendinti savo atsakomybę ir įsipareigojimą šiuo klausimu pagal jos socialines ir kultūrinės sąlygas, tačiau kaip gairės siūlomi sprendimai ir veiklos yra skirti ne tik valstybiniam, bet ir privačiam sektoriui, sujungiant visą pilietinę visuomenę (Jungtinės Tautos, 2009, p. 3).

Speciali nevyriausybių organizacijų grupė, dirbanti su vaikais, netekusiais tėvų globos, įgyvendinanti Vaiko teisių konvenciją, 2012 m. išleido dokumentą, skirtą anksčiau minėtoms alternatyviosios globos gairėms įgyvendinti, „Moving Forward: Implementing the ‘guidelines for the alternative Care of Children‘“. Šiame darbiniam dokumente gausu iliustracijų, skirtingų šalių gerosios praktikos pavyzdžių ir komentarų. Akcentuojama vaikų dalyvavimo sprendžiant globos klausimus teisė, atsižvelgimas į vaiko (ypač iki 3 metų ar specialiuosius) poreikius ir paminimos globos sistemos deinstitutionalizacijos strategijos, kurių turėtų imtis nacionalinės programos (Jungtinės Tautos, 2012, p. 43). Institucinė globa įvardijama kaip nerekomenduotina alternatyviosios globos forma, vietoj jos skatinama globa šeimoje (angl. *family-based*),

kuriai teikiama pirmenybė, arba antras pagal gerumą sprendimas – šeimai artima globos aplinka (angl. *family-like*), kuri gali būti kuriama ir esamose organizacijose. Bendruomeninė globa, minima dokumentuose, iš tiesų nereiškia, kad ji gali būti apibūdinama kaip šeimai artima aplinka, o labiau kaip bendruomenės paslaugų tinklas, skirtas globai šeimose. Tai svarbu akcentuoti, nes kai kuriuose lietuviškuose komentaruose globa šeimose ir bendruomeninė globa sujungiama jungtuku „ar“, suponuojančiu šių dėmenų alternatyvą, o ne papildymą.

Kaip jau minėjau, Europoje deinstitutionalizacijos idėją palaiko įvairios pelno nesiekiančios organizacijos. 2012 m. tinklinė organizacija *Eurochild* išleido darbo ataskaitą „Deinstitutionalization and quality alternative care for children in Europe“ (angl. „*De-institutionalisation and quality alternative care for children in Europe*“). Motyvuodama vaiko raidos ir neurologiniais tyrimais, organizacija ragina uždaryti likusias globos institucijas kaip izoliuojančias, ugdymui žalingas ir finansiškai nepateisinančias lūkesčių.

Pagal numatytą tvarką nuo 2014 iki 2021 m. Europos Sąjunga perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos procesui yra numaciusi struktūrinių fondų paramą. Šiuo tikslu Europos ekspertų grupė išleido „Bendrąsias europines gaires dėl perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos“ (angl. „*Common European Guidelines on the Transition from Institutional to Community-based Care*“) ir jas papildanti Europos Sąjungos fondų panaudojimo pereinanti nuo institucinės prie bendruomeninės globos priemonių rinkinį (angl. „*Toolkit on the Use of European Funds for the Transition from Institutional to Community-based Care*“). Abu šie dokumentai išversti į lietuvių kalbą ir prieinami internete. Juose galima rasti apibrėžimą, kaip yra suprantama *institucijos* sąvoka.

„Institucija – tai bet kuri institucinės globos įstaiga, kurioje:

a) gyventojai izoliuojami nuo plačiosios bendruomenės ir (arba) priversti gyventi kartu;

b) gyventojai neturi pakankamai galimybių tvarkyti savo gyvenimo ir įtakoti juos paveikiančių sprendimų;

c) pačios organizacijos interesai dominuoja gyventojų individualių poreikių atžvilgiu“ (Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais, 2012).

Iš apibrėžimo galima suvokti, kad institucinė globa ir alternatyvioji globa yra susijusios, bet nesutampančios. Pirmiausia, institucijose globojami ne tik vaikai, bet ir neįgalūs asmenys bei pagyvenę žmonės. Nors pabrėžiama, kad institucija yra ypač žalinga vaikams, tačiau deinstitutionalizacijos procesas apima didesnę asmenų ratą. Kita vertus, į institucinės globos apibrėžimą patenka ir vaikai, lankantys internatinės ar specialiąsias mokyklas, taip pat socializacijos centrus, skirtus vaikams, kurių

elgesys yra netinkamas ar nusikalstamas. Šie vaikai realiai gyvena institucijose, yra izoliuoti ir turi paklusti jų taisyklėms, tačiau teisiškai jų tėvams globa gali ir nebūti apribota. Netgi pavaldumo požiūriu kai kurios institucijos priklauso skirtingose valstybėse įvairiai vadinamoms Socialinės apsaugos ministerijoms, kitos – Švietimo ar Teisingumo ministerijoms.

Vertinant istoriniu požiūriu vaikai našlaičiai susilaukdavo ypatingo gailesčio ir užuojautos jau senovės Rytų civilizacijose, tokiose kaip Babilonas ir Egiptas. Biblijoje minimas pasakojimas apie žydų kūdikį Mozę, kurį įvaikino Egipto princesė (Iš 2, 1–10). Siekiant pasirūpinti apleistais vaikais ir apsaugoti visuomenę nuo socialiai nepriimtino vaikų bei paauglių elgesio daugelyje šalių formuojamas privačių ir / arba valstybinių globos namų tinklas (Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose, 2005). Institucinės globos neigiamą poveikį dar XIX a. pabaigoje pastebėjo visuomenės veikėjas Ch. L. Brace (1826–1890) (Martin, 2000), tačiau didžiausią įtaką turėjo prieraišumo teorijos atsiradimas, kurios autorius – psichologas, psichiatras J. Bowlby (1907–1990). Anot šios teorijos šalininkų, dažna auklėtojų kaita neleidžia sukurti tvirto ryšio tarp vaiko ir suaugusiojo. Chronologine prasme tikslinga būtų paminėti ir R. Spitzo 1946 m. atliktą tyrimą, kuris palygino kalėjime motinų auginamų vaikų ir vaikų namų auklėtinių raidą ir aiškiai pasisakė už prigimtinę motinos globą (Spitz, 1945, cit. iš Berns, 2009). Faktą, kad vaikų raidai turi įtakos ne giminystės ryšys su globėju, o priežiūros kokybė, dar 1926 m. tyrime įrodė H. Skeelsas (1939). Jo ilgalaikis tyrimas parodė, kad net nuo gimimo globos stygių patyrę kūdikiai gali vystytis normaliai, jei juos prižiūri rūpestingas asmuo (Berns, 2009). Nuo 1946 m. Vakarų valstybės, ypač Anglija, JAV, Kanada pasuko institucinės globos atsisakymo keliu (Snieskienė, 2001).

Dėliojant vaikų globos politikos žemėlapi, atkreiptinas dėmesys, kad tuometinė Tarybų Sąjunga ir jos veikiamos Rytų Europos šalys pasuko priešinga kryptimi ir ne tik neatsisakė esančių globos įstaigų, bet pradėjo steigti internatų ir kitų kolektyvinio gyvenimo įstaigų sistemą. Tiek Rytų, tiek Vakarų šalių politiniai sprendimai buvo nulemti Antrojo pasaulinio karo situacijos. Analizuojant karo metu tėvų, netekusių vaikų, elgesį, buvo pastebėta, kad vaikai, kompensuodami suaugusiųjų globėjų trūkumą, globos institucijose dažniau prisiriša prie bendraamžių grupės ir susiformuoja tvirtesnį „mes“ nei „aš“ identitetą (Прихожан, Толстых, 1990). Taigi, sovietinė švietimo politika iki šiol egzistavusias vaikų prieglaudas perdavė administruoti valstybei, ketindama išauginti patriotiškus piliečius komunistiniam rytojui (Barkauskaitė, Griškėdienė, 1998). Institucinė globa laikyta ne tik priimtina, bet net idealia vaikų ugdymo forma (Mikalauskiene, 2016), o tai, kad kai kurioms šeimoms buvo leista auginti savo vaikus, buvo vertinama kaip valstybės diskretiškumas (Carter, 2005, p. 11).

Situaciją sunkina ir tai, kad, vertinant traumų psichologijos požiūriu, postsovietinės tautos vis dar nėra atsigavusios po skaudžių istorinių įvykių. Toje pačioje visuomenėje susitinka senojo režimo budeliai ir aukos, tačiau ne tam, kad keltų politines problemas, bet bandytų nutildyti praeitį. Gynybinė tiesos vengimo pozicija blokuoja žmogaus kūrybiškumą ir laisvą asmenybės raidą, trukdo eiti į priekį (Gailienė, 2008). Anot J. Herman, „slaptumas ir tylą yra priešakinė skriaudėjo gynybos linija. <...> Po kiekvieno žiauraus įvykio išgirstame vis tuos pačius pasiteisinimus: taip nebuvo, auka meluoja, auka sutirština spalvas, auka pati prisiprašė, galiausiai pamirškime vieną kartą praeitį ir gyvenkime toliau. Juo skriaudėjas galingesnis, juo tvirčiau jis gali papasakoti savo versiją ir tuo labiau tikima jo žodžiais“ (cit. iš Gailienė, 2008). Tylos kultūra galima paaiškinti faktą, kad 2002 m. institucijose augančių vaikų skaičių „EveryChild“ atskaitos sudarytojai turėjo padidinti nuo oficialaus 714 900 iki 1 300 000, nes įvertino internatinėse mokyklose, įkalinimo ir sveikatos įstaigose augančių vaikų skaičių (Carter, 2005, p. 17).

Vaikai į valstybinės globos sistemą patenka dažniau, nei norėtusi, jų mokymosi rezultatai būna prasti, jie dažnai serga psichinėmis ligomis (DeGarmo, 2015; Smith, 2011; Sinclair, Wilson, 2005). Be to, sprendimai institucijose dažniau sulaukia įvairių ekonominio ir politizuoto mąstymo prielaidų, pavyzdžiui, apie globą mąstoma kaip apie valstybės išlaidas arba teikiamą paslaugą, o ne procesą, o globotiniai vertinami kaip turintys poreikių, o ne teisių, jie nedalyvauja priimant sprendimus, o tokie instituciniai reikalavimai, kaip administracijos darbuotojų algų pakėlimas, nėra laikytini globos kokybės rodikliu (Tronto, 2010, p. 163–166).

H. Giroux įveda dar radikalesnį *jaunimo suprekinimo* (angl. *commodification of youth*) terminą, labiau pritaikytą jaunimui kaip masinių reklamos kompanijų taikiniui, tačiau ir pačius vaikus vaizduojantį kaip prekes rinkos ekonomikoje (Giroux, 2012, p. 54). Šis teiginys gali būti iliustruojamas daugelyje neoliberalistinių ekonominių globos modelių, kai finansavimas skiriamas įvedus krepšelio politiką. Dažnai susiduriama su kurioziškomis situacijomis, kai institucija, neatsižvelgdama į vaiko interesus, visomis išgalėmis stengiasi išlaikyti turimų krepšelių kiekį.

Dar ciniškesni globojamų vaikų *suprekinimo* diskursai, ypač įvaikinimo kontekstuose, girdimi išreiškiant potencialių tėvių ar globėjų norą globoti „sveiką“ vaiką. Faktiškai visi globojami, o ypač globos institucijose augantys vaikai dažniau nei jų bendraamžiai susiduria su įvairiais fizinės ir psichinės sveikatos sunkumais, sutrikimais ar negaliomis (Gvaldaitė, 2017; Golding, 2017; Caw, Sebba, 2014; Smith, 2011; Schooler, Smalley & Callahan, 2009; Pileckaitė-Markovienė, 2007; Raslavičienė, 2001). Sveikatos problemas lemia viena ar keletas neigiamų patirčių biologinėje šeimoje, o vėliau ir globojančioje įstaigoje (Smith, 2011). Kita vertus, pati vaiko negalia gali būti priežastis, dėl kurios vaikas paliekamas globoti institucijoje. Be to, neįgalūs vaikai rečiau grįžta į tėvų šeimas, būna įvaikinti. Neįgalūs jaunuoliai dažniau lieka su

globėjais ir sulaukę 18 metų. Kita vertus, tie patys globėjai linkę juos atiduoti globoti suaugusiųjų stacionarams (Sinclair, 2005).

Tarp pagrindinių priežasčių, dėl kurių vaikas negali augti gimtojoje šeimoje ir patenka į globos įstaigas, dažniausia yra nepakankama priežiūra (deprivacija), emocinis ar fizinis smurtas arba seksualinė prievarta (Mann, Kretchmar-Hendricks, 2017; Pithouse, Rees, 2014; Caw, Sebba, 2014; Wade ir kt., 2011). Konkretus vaikas gali būti patyręs daugiau nei vieną neteisingo elgesio formą, be to, kiekviena šių formų savaime turi emocinio apleistumo elementą (Wade ir kt., 2011). Akivaizdu, kad vienkartinė trauminė patirtis, pavyzdžiui, įvykus stichinei nelaimei, veikia ne taip stipriai nei chroniškas tarpasmeninis stresas. Pasikartojanti trauma vaikystėje suformuoja deformuotą asmenybę (Van der Kolk, 2005). Potrauminės reakcijos gali būti ilgam atidėtos, nes visos jėgos sutelkiamos išlikti. Traumos procesas „iššaldomas“, vengiama sąlyčio su traumine patirtimi, siekiama išvengti vėl išgyventi stiprius jausmus (Gailienė, 2008). Kognityvinėje psichologijoje kalbama apie sugriautas prielaidas – sunaikintus pamatinius įsitikinimus apie pasaulį ir save (Gailienė, 2008):

1. Pasaulis yra palankus.
2. Pasaulis yra prasmingas.
3. Žmogus yra vertingas.

Remdamasi psichodinaminės krypties mentalizacijos teorijos autorėmis G. Shofield, M. Beek, A. Zbarauskaitė teigia: „Jei vaikai nepatiria jautrios globos ir rūpesčio, jie nuolatos išgyvena vidinę sumaištį, iš aplinkinių tikisi blogiausio, manydami, kad šie yra priešiški ir nedraugiškai nusiteikę, o tiek savas, tiek kitų vidinis pasaulis jiems yra nesuvokiamas ir bauginantis“ (2009, p. 13).

Vien glaustai išvardyti gausiais tyrimais paremti rizikos veiksniai rodo, kad globojami vaikai turi didelių prenatalinių, postnatalinių ir netinkamo ugdymo sukeltų problemų ir norint jas išspręsti reikalinga intensyvi ir specializuota terapija bei specialusis ugdymas (Samašonok, Gudonis, 2006).

Globojamų vaikų ugdymas neatsiejamas nuo bendros pasaulinės ir nacionalinės globos aplinkos kaitos. Vaiko globos sąvokų tarpdisciplininė analizė atskleidė, kad nagrinėjamas fenomenas apima skirtingas ir tarpusavyje persipynusias mokslo kryptis: teisę, istoriją, politiką, socialinį darbą, vadybą, sveikatos mokslus, ypač psichiatriją ir psichologiją, kurių daugis tik parodo, kad reiškinys yra sudėtingas ir daugiabriaunis.

1.2. Globos (auginimo) ugdomoji funkcija, jos apibrėžtis

Edukologijoje globa yra įvardijama kaip viena iš ugdymo funkcijų, kartais dar vadinama auginimu ir dažniausiai siejama su ankstyvaisiais asmens raidos tarpsniais.

Leonas Jovaiša išskiria 8 ugdymo plačiaja prasme funkcijas: auginimą (globojimą), švietimą, mokymą, formavimą, auklėjimą, lavinimą, veikdinimą, prusinimą (Jovaiša, 2001). Anot L. Jovaišos, auginimas – pati elementariausia funkcija, nes gimęs vaikas yra prižiūrimas, saugomas. Ši funkcija yra pirmapradė ugdymo funkcija. L. Jovaišos nuomone, *auginimo* sąvoka nuo *ugdymo* sąvokos skiriasi pobūdžiu. Ugdymas – tai kryptingas, planingas, nuolatinis procesas, trunkantis visą žmogaus gyvenimą. Auginimo procesas ne toks kryptingas ir baigiasi, kai vaikas subręsta savarankiškam gyvenimui. Ji svarbi labiau kaip etnopedagogikos kategorija (Jovaiša, 2007, p. 30). Panašios nuomonės laikosi ir B. Bitinas: „Auginimo terminas visų pirma rodo šeimos realijas, ugdymo terminas – visuomenės poreikį rengti visaverčius aktyvius savo narius“ (2011, p. 81).

S. Šalkauskis sako, kad prigimtis, kuri lemia šeimos rūpestį vaikų auginimu ir auklėjimu, kartu sudaro čia ir geriausias sąlygas šitam ugdymui vykti. Tėvai iš prigimties yra ugdymo veikėjai ir todėl turi numanyti savo veiklos pareigas. Bet šitas nusimanymas, kaip faktiškas gebėjimas dirbti ugdomąjį darbą, iš prigimties neat-eina (Šalkauskis, 1991, p. 303). Todėl S. Šalkauskis daro išvadą, kad tėvai turi visai natūralią pareigą daugiau ar mažiau pasiruošti savo ugdomajam pašaukimui šeimoje (Šalkauskis, 1991, p. 304).

Ugdymas (lot. *educatio*) etimologine žodžio prasme reiškia ištraukti į paviršių (it. *e-ducere*) (Bitinas, 2011, p. 4) asmens turimą tiesą, tai, kas yra jo širdyje, net tai, ko jis pats nežino apie save, būtent jo silpnybes ir lūkesčius, stengiantis skatinti jo atsaką į pašaukimą laisvę (Popiežiškoji dvasinių pašaukimų globos draugija, 1999). Šiuolaikiniai ugdymo filosofai labiau akcentuoja mokymą ir santykius mokykloje, o tėvų ir vaikų santykių klausimai paliekami psichologams ir savivalbos knygoms (Suissa, 2006, p. 66). Visgi šeima yra pirminė ir pagrindinė institucija, supažindinanti vaiką su aplinkiniu pasauliu ir perduodanti bendravimo su aplinka būdus, kad jis galėtų tenkinti savo poreikius visuomenėje priimtinais ar nepriimtinais būdais (Burvytė ir kt., 2012, p. 96). Šeima atlieka ugdomąjį vaidmenį tada, kai vaiką įveda į tikrovę, supažindina su ja, perteikia jos prasmę (Gvaldaitė, 2006, p. 53).

Pradėjus nuo Lietuvos edukologijos klasikų įvestų sąvokų, verta atkreipti dėmesį, kad tiek lietuvių, tiek kitų užsienio kalbų terminijoje ta pati vaikų auginimo funkcija apibūdinama skirtingais žodžiais. Auginimo funkcijos tendencijas įrodo ir tėvystė apibrėžia pradėtos vartoti veiksmažodinės formos. Angl. sąvoka *parenting* turi skirtingą reikšmę nei vien buvimas tėvais – dabar tėvystė tapo ugdomąja, į tikslą orientuota veikla (Ramaekers, Suissa, 2011, p. 198; Suissa, 2006). Ši sąvoka, pirmą kartą pavartota 1955–1960 m., sociologinėje ir edukologinėje literatūroje pakeitė tokias sąvokas kaip *tėvystė* (angl. *parenthood*), *auginimas* (angl. *rearing*) ir *auklėjimas* (angl. *bringing up*) (Thesaurus, 2009). *Parenting* gali būti apibrėžiama kaip gebėjimai

ar veikla prižiūrėti savo vaikus (Longman Exams, 2007). Tezaurus žodyne ši sąvoka apima vaikų auginimą, metodus ir technikas, reikalingas vaikams auginti, tėvystės kursus ir pačią tėvystę, kaip buvimo tėvu ar motinu būklę (Thesaurus, 2009). Šiuolaikiniame kontekste tėvystė apibūdinama kaip ypatingos veiklos procesas, vykstantis apibrėžtame socialiniame kontekste, kurio pagrindinis tikslas – užtikrinti vaikų gerovę (Liobikienė, 2009, p. 109).

Sinonimiškai vartojami žodžiai turi kitokių atspalvių: *rear* – prižiūrėti asmenį ar gyvūną, kol jis visiškai užaugs (Longman Exams, 2007), *bring up* – ne tik prižiūrėti vaiką, bet ir daryti poveikį jam, kol užaugs (Longman Exams, 2007). Vaikų *auklėjimo* sąvoka lietuvių kalboje turi stipresnę moralinio ugdymo atspalvį, palyginus su anglų kalba. Pavyzdžiui, sakiny s „Tėvai neauklėja vaikų“ į anglų kalbą verčiamas: „The parents are bringing up their children badly“ (Stumbrienė ir kt., 2008, p. 45), t. y. reikalauja papildomo prieveiksmio, kuris suteiktų vertinimą. Nors vaikų auklėjimas yra neabejotinai svarbi tėvų veikla, šioje disertacijoje kaip sąvoka nebus vartojama, tačiau auginimo funkcija vertinama ne tik kaip savaiminis veiksmas (angl. *rear*), bet ir kaip suaugusiojo įtaka vaikui (angl. *bring up, parenting*).

Paskutinių dešimtmečių tendencija – aktyvi tėvystė (angl. *parenting*), nukreipta į veiklas dėl vaiko, – tapo funkciniu vaidmeniu, lyginant su buvimu tėvais (angl. *being a parent*) (Ramaekers, Suissa, 2011b, p. 205). Plačiąja prasme bet kuris santykis, kuris padeda vaikui tapti asmeniu, gali būti laikomas pedagoginiu santykiu, tačiau specifiniam vaiko ir jo tėvų santykiui apibūdinti reikia surasti konkretesnę sąvoką (Ramaekers, Suissa, 2011a, p. 106). Apgailestaudami dėl anglų kalbos nepakankamumo, S. Ramaekersas ir J. Suissa pasitelkia olandų kalbos sąvoką *opvoedingsrelatie* (2011a, p. 106), kuri pažodžiui išvertus į lietuvių kalbą ir reiškia vaikų auginimo santykį. Veiksmažodžiams *ugdyti* ir *auginti* olandų kalboje atitinkamai vartojamos sąvokos *onderwijs*, palyginus su *opvoeding*, o vokiečių kalboje – *Unterricht*, palyginus su *Erziehung* (Ramaekers, Suissa, 2011b, p. 199).

Disertacijoje dažnai vartojamas kitas anglų kalbos terminas *care* verčiamas kaip globa ir rūpestis. Sąvoka *globa* dažniausiai vartojama kalbant apie socialines problemas ar apie socialinės rūpybos sritį, tačiau šis reiškinys neatskiriamas nuo ugdymo, nes globa socialinio gyvenimo plotmėje atlieka edukacinę funkciją (Staskevičienė, 2007).

Nors pedagogikos vadovėliuose globa kaip savarankiška jau seniai įvardyta, tačiau ji buvo mažai tirta, nes buvo sieta su kūdikystės amžiaus tarpsniu. Remiantis J. Rockel (2009) interpretacija, globą būtų galima laikyti pedagogika, jei ji apimtų ir teorijos kūrimo procesą, aprašantį, kaip kasdienės rutininės veiklos veikia kūdikių ir mažamečių vaikų ugdymosi procesus (Rockel, 2009). Kūdikiams nepakanka fizinės priežiūros (maitinimo ir švaros palaikymo), jiems itin svarbi psichologinė globa ir gana ilgai leidžiamas laikas kartu bei sukurtas prieraišus ryšys (McNamee ir kt.,

2007). Šią pedagogikos sritį J. Rockel vadina globos pedagogika (angl. *pedagogy of care*). Tačiau toks požiūris yra tik iš dalies teisingas. Pripažįstant, jog kūdikystės ir ankstyvosios vaikystės amžiaus vaikų ugdymas kol kas pedagogikoje yra podukros vietoje (Rockel, 2009), šioje disertacijoje vartojama samprata *vaikų globa* apima visą vaikystę iki pilnametystės.

Globą kaip savarankišką funkciją iš naujo aprašė ir į socialinę, etikos ir politikos sritis perkėlė Vakaruose gimusios feministinės teorijos. Remiantis prieš tris dešimtmečius pradėtu K. Gilligan (1982) ir S. Ruddick (1995) motinystės patirčių aprašymu buvo galima išsamiau apibūdinti globos santykį, o su N. Noddings (2002) darbais jį perkelti į edukologiją. Kalbėdamos apie globą, feministinės etikos mokyklos atstovės turi omenyje tris skirtingas perspektyvas: kaip opoziciją teisingumui, kaip darbą ir kaip santykį (Held, 2006, p. 36). Pirmuoju atveju pabrėžiamas rūpestis kaip vertybė, papildanti teisingumo teoriją ir praktiką, – tai ir buvo pirmoji priežastis, dėl kurios buvo kuriama rūpesčio etika (Held, 2006, p. 41). Globa kaip praktika reiškiasi tam tikromis rūpinimosi veiklomis ir vertinama pagal efektyvumą ir rezultatus. Pastangos patenkinti kito poreikius visada susijusios su kuriamais gerais santykiais su globojamuoju (Held, 2006, p. 36).

Globali, kuri suprantama kaip atidus ir pasišventęs santykis, apibūdinti lietuvių kalboje vartojamas ir kitas žodis *rūpestis*. Anot M. Heideggerio, asmens transformacija į (kažką, ką galime) yra lydima susirūpinimo: „Žmogaus *perfectio*, tapsmas tu, kuo jis savo laisvybe gali būti <...> yra „rūpesčio“ pasiekimas“ (Heidegger, 2014, p. 199). „Tai reikštų vien tik tai: ontišškai visos žmogaus elgsenos yra „prispaustos rūpesčių“ ir kreipiamos atsidavimo kažkam“ (Heidegger, 2014, p. 199). M. Heideggeris susirūpinimo būseną supranta labai plačiai, t. y. kaip giliausią egzistencinį troškimą, praeinantį momentą, ir visas naštas, ir sielvartus, priklausančius žmogaus gyvenimui (Noddings, 2005, p. 15).

Rūpestis šia prasme pirmiausia apima asmens gebėjimą pasirūpinti savimi (Held, 2006, p. 29). M. Foucault primena 2 graikų filosofų *credo: gnothy seauton* (iš gr. pažink save) ir *epimeleisthai sautou* (iš gr. rūpinkis savimi), tačiau Vakarų civilizacija pasuko pažinimo, o ne rūpesčio linkme (Foucault, 1994, p. 228). Subjektyvumas kuriamas remiantis patirtais santykiais su tiesa, kitais asmenimis ir su bendruomene bei yra labiau patirtinis nei vien pažintinis, todėl gebėjimas pasirūpinti savimi turi ne tik etinę, bet ir terapinę vertę. Cituodami M. Foucault, kad žmogaus ugdymas(is) pirmiausia yra jo vidinė sąvės kūryba, M. Jimenezas ir A. M. Valle teigia, kad netgi liga yra ugdomasis įvykis, jei jis pabrėžia rūpestį savimi ir gyvenimo vertingumą (2016, p. 3–5).

Rūpestis, anot amerikiečių edukologės Nel Noddings, – tai dvasinės kančios ir įsigilino į kažką būseną: „Tam tikra prasme rūpestį galima prilyginti sunkumui; aš esu susirūpinęs tam tikrais reikalais (profesiniais, asmeniniais ar viešaisiais), jei

turiu dėl jų sunkumų ar nerimo, jei nerimstu dėl esamos ar projektuojamos dalykų būklės. Kita prasme, aš rūpinuosi kitu, jei esu juo karštai susidomėjęs, turiu polinkį jam. O iš to kylančia prasme rūpinuosi kitu turėdamas omenyje jo požiūrius ir interesus“ (Noddings, 2013, p. 9).

N. Noddings rūpi ne psichologinė rūpesčio / rūpinimosi dimensija, bet jo santykis su auklėjimu ir ugdymu (Bikauskaitė, 2013, p. 36). Rūpestis kitu atsiranda per globojantį santykį ar dviejų asmenų – globėjo ir globos gavėjo – susitikimą (Noddings, 2005, p. 15).

Ieškodama globos fenomeno reikšmės, N. Noddings atsiriboja nuo E. Huserlio fenomenologinių nuostatų, nes jai rūpi ne grynas sąmonės produktas, o apibrėžimas: „Į ką mes esame panašūs, kai išitraukiame į globojantį santykį?“ (Noddings, 2002a). Apibūdindama „rūpintojo sąmonę“, N. Noddings pasitelkia *įsigilinimo* (angl. *engrossment*) sąvoką: „Kai mes rūpinamės, mes atsižvelgiame į kito požiūrį, jo objektyvius poreikius ir į tai, ko jis iš mūsų tikisi“ (Noddings, 2013, p. 24). Įsigilinimą N. Noddings apibrėžia kaip imlumą (angl. *receptivity*) kito žmogaus poreikiams, jausmams, situacijai (Bikauskaitė, 2013, p. 37).

Anot N. Noddings, susirūpinimas ar dėmesys kitam yra artimesnis ne tiek empatijai, o simpatijai, tiek, kiek ši sąvoka išsako „jausmą su“, o nesusitapatinimą (Noddings, 2002, p. 14). Ji cituoja visuotinį Oksfordo žodyną, jog empatija yra savo asmenybės projektavimas į kontempliacijos objektą. Tačiau, anot autorės, jausti su kitu yra labiau jo priėmimas nei savęs projekcija (Noddings, 2013, p. 30). Globojantis santykis esąs dialogas, kurio apčiuopiamoji pusė yra ne tik žodžiai, bet taip pat ir prisilietimas, šypsena, švelnūs garsai ir tylą ar žvilgsnis (Witherrell & Noddings, 1991, p. 7). Globėjas aukščiausiu laipsniu išitraukia į „jautimo su“ kitu būseną, bandydamas suprasti, ką vaikas jaučia (Goldstein, 1999, p. 656).

Nors galima sutikti, kad empatiškas vaiko supratimas skiriasi nuo žmogaus pastangų suprasti kitus pagal analogiją ar homologiją (Horsthemke, 2015, p. 62), žodis *empatija*, kilęs iš graikiško žodžio *empathia*, reiškiančio prierašumą ir aistrą, yra artimas žodžiui *pathos*, reiškiančio kančia, ir kartu nusako gebėjimą pažinti ir suprasti kito asmens patirtį, mintis, jausmus, ketinimus, savybes. N. Noddings preferencija žodžiui *simpatija* vietoj *empatija* nėra nauja mokslinėje diskusijoje. Edita Stein dar 1917 m. žodį *empatija* apibūdino plačiau: tai ir objektyvus klausymas, gilus asmeninis ryšys, prisiderinimas prie kito ir dalijimasis žmogiškomis patirtimis (Horsthemke, 2015, p. 62). Lietuviškame edukologijos sąvokų žodyne nurodyta, kad *įsijausti* – „tai persiimti kito mintimis, požiūriais, nuostatomis, jausti santykius su kitais taip, kaip juos jaučia tas, su kuriuo bendraujama, nekritiškai perimti kito išgyvenimus“ (Jovaiša, 2007, p. 100). Taigi mokslinėje literatūroje *empatijos* sąvoka nebuvo išstumta, bet papildyta, nes ji atlieka svarbias instrumentines funkcijas, kurių svarbiausia yra

epistemologinė. Empatija padeda išlaikyti atvirumą kito nuomonei ir yra labai svarbi pažinimo ir moralės jungtis (Horsthemke, 2015, p. 64). Globa ir rūpestis reikšdamasis empatija kitam asmeniui yra ne tik emocinis, bet ir intelektualinis aktas (McNamee ir kt., 2007, p. 278).

Panašią išvadą prieina ir S. Wilde (2013), remdamasi hermeneutinės filosofijos terminologija. Anot jos, rūpestis reiškia kitokį supratimą, kuris kyla iš buvimo problemos viduje. Pažinimas (lot. *episteme*), pasak H. G. Gadamerio (1999), reiškia stovėjimą priešais, taigi išlaiko distanciją tarp tyrėjo ir objekto. Supratimas (angl. *understanding*, sudarytą iš priešdėlio *under*, žyminčio pavaldumą, buvimą žemiau, ir *standing*, reiškiančio stovėjimą) kyla iš buvimo reiškinių ir įvykių viduje. Buvimas viduje panaikina tokias dichotomijas kaip mintis ir jausmas, protas ir kūnas, subjektas ir objektas, tradicija ir netikėtumas, vidus ir išorė, aš ir kitas (Wilde, 2013). Tokiu būdu globa yra ne pažinimo, o buvimo kartu patirtis. Būtis, anot M. Heideggerio, nėra fenomenas, arba, kitaip sakant, ji negali tapti mūsų pažinimo objektu. O vis dėlto apie būtį gali būti mąstoma remiantis tam tikru pasaulio supratimu (Sverdiolas, 2002, p. 17). Mat pažinimas ir mąstymas nesą tapatūs dalykai: būtis negalima pažinti, bet ją galima mąstyti (Sverdiolas, 2002, p. 100). Be supratimo pats gyvenimas lieka neužbaigtas (Sverdiolas, 2002).

Supratimas ugdymo procese yra asmens gebėjimas atsiverti kitokiai patirčiai ir atsiliepti į skirtingai suprantančiojo kvietimą. Supratimas apima galimybę pačiam interpretuoti dalykus taip, kaip jie iškyla tą akimirką. Veikti kaip globėjui, vadinasi, veikti atsižvelgiant į konkretų asmenį konkrečioje situacijoje (Noddings, 2013, p. 24). Racionalus objektyvus mąstymas tam tikrais momentais turi būti pakreiptas nuo abstraktumo į konkretumą. Jis suspenduotinas dėl subjektyvaus mąstymo ir refleksijos, skiriant laiko ir erdvės matyti bei jausti (Noddings, 2013, p. 26). Kai asmuo reaguoja ir atsako, jei kitas geba išklaudyti, gali būti priimtas. O tai reikalauja nuolatinio budėjimo (Wilde, 2013, p. 39). Supratingas ugdymas, kaip ir motinystė, reiškia nuolat stengtis atliepti kito poreikius. Globojančiame santykiyje jis vyksta per supratimą ir susitapatinimą, kurį „jaučiame meilėje ir nesavanaudiškoje užuojautoje silpnesniame ir nesaugiam žmogui, kuriam reikia pagalbos“ (Šinkūnienė, 2012, p. 130).

Tėvystė ir vaiko auginimas nėra toks paprastas veiksmas kaip, pavyzdžiui, sodininkystė, kuomet pats globėjas gali pasirinkti vieną iš norimų veiklos rūšių (Suissa, 2006, p. 71). Apimdamas visą veiklų tinklą, vaiko auginimas susiduria su didėjančiais visuomenės lūkesčiais. Tačiau tėvams nuolat stengiantis veikti vaikų labai rizikuojama atskirti vaiko ir suaugusiųjų pasaulius bei paneigti tarpusavio santykių svarbą (Suissa, 2006, p. 72). Ugdymas yra specifinė žmogaus santykių, o ne tik tam tikro elgesio plotmė, todėl ugdymo sistemos negali būti pagerintos skatinant kokią nors specifinę techniką ar administravimą, nes mokytojo elgesys (veiksmas) nevirsta

tiesiogiai analogišku vaiko elgesiu (Brandišauskienė, 2015, p. 394). Faktiškai tėvystė turi būti atvira vaiko atsakui ir kartu patiriamam netikėtumui, savotiškam nuotykiui, todėl yra pavojinga labiau susitelkti į funkcinių lygmenį, o ne į santykį kaip esminį jos bruožą (Suissa, 2006, p. 75). Įprasti vaiko priežiūros veiksmai turi tapti ypatingomis santykių formavimosi ir mokymosi akimirkomis (Davis, Degotardi, 2015, p. 1735).

Bandydama paprasčiau paaiškinti globos funkciją, N. Noddings cituoja U. Bronfenbrennerio (2005, p. 266) žodžius, kad vaiko vystymuisi reikia besitęsiančio, iracionalaus vieno ar daugiau suaugusiųjų įsitraukimo į bendrą veiklą su vaiku. Žodį *iracionalus* jis aiškina kaip savotišką pamišimą, ėjimą iš proto (angl. *crazy about*) dėl vaiko (Noddings, 2013, p. 61). Šis bruožas išryškinamas toli gražu ne visų ugdytojų, panašiausias būtų pedagogo kaip „mokinių advokato“ apibūdinimas, pavartotas V. Šerno (cit. iš Kavaliauskienė, 2001, p. 34). Kalbant edukologijos terminais, rūpinimosi kompetencija yra konkrečių sąlygų ir asmeninės mokymosi aplinkos pritaikymas asmeniui (Noddings, 2013, p. 62), įsijaučiant į jo asmeninius poreikius. Globėjas mato globotinio galimybes ir dirba kartu su vaiku realizuodamas save (Noddings, 2013, p. 64).

Susiedamas vaiko raidos teorijas su ugdymu kaip procesu, kuriame vyksta vystymasis, L. Vygotskis (1991) įvedė *artimiausio vystymosi zonos* sampratą. Vaiko artimiausio vystymosi zona – tai atstumas tarp jo aktualaus išsivystymo, kurį galima nustatyti iš jo savarankiškai atliekamų užduočių, ir galimo išsivystymo, kurį galima nustatyti iš užduočių, sprendžiamų padedant suaugusiajam arba labiau pažengusiam vaikui (Выготский, 1991, p. 399). Tokiu būdu artimiausio vystymosi zona rodo ne tik jau išsivysčiusias funkcijas, bet ir tas, kurios dar tik vystosi, jas galima palyginti ne su vystymosi vaisiais, o su jų žiedais, tuo, kas dar tik bręsta (Выготский, 1991, p. 400). Pats L. Vygotskis pažinimą ir poveikį traktavo kaip tarpusavyje susijusius ir priklausomus elementus (Goldstein, 1999, p. 652). Nes vaikas mokymosi procese dalyvauja ne tiesiogiai, o tarpininkaujant kitam asmeniui, tad artimiausio vystymosi zona kartu yra ir santykių zona. Anot L. Vygotskio, „kelias nuo objekto prie vaiko ir nuo vaiko prie objekto eina per kitą asmenį“ (Goldstein, 1999, p. 653). Vaiko kalba ir mąstymas vystosi per jo santykius su supančia aplinka ir asmenimis. Savo teiginį L. Vygotskis iliustruoja nuoroda į J. Piaget (1997), sakančiu, kad vaiko moraliniai apmąstymai, taigi, jo vidinė kalba ir valia, nėra duotybė, o vystosi bendradarbiaujant su kitais (Выготский, 1991, p. 387). V. Zareckis sako, kad artimiausio vystymosi zonos koncepcijos plėtojimą L. Vygotskio mirtis „nutraukė ties puse žodžio tiesiogine prasme“ (Зарецкий, 2007, p. 96), todėl *artimiausio vystymosi zonos* terminą galima vartoti ne tik protinei raidai, bet ir kitoms asmenybės pusėms apibūdinti (Зарецкий, 2007, p. 98). Vizualiai tai galima pavaizduoti ne plokščiu apskritimu, o erdvine sfera, supančia asmenybės vystymosi vektorius (Зарецкий, 2007, p. 101).

L. Goldstein aiškina, kaip mokymosi ir globos funkcijos gali papildyti viena kitą. Vystymasis ir mokymasis yra susieti sudėtingais tarpusavio ryšiais, kurie negali būti apčiuopti viena apriorine formule (Выготский, 1991, p. 390). Sėkmingas mokymasis, remiantis L. Vygotskiu, vyksta artimiausioje asmens vystymosi zonoje. N. Noddings tvirtinimas, kad rūpestis yra esminė mokymosi kokybės charakteristika, tik papildo tai, ką L. Vygotskis minėjo, bet nedetalizavo. Artimiausio vystymosi zona susijusi su tarpasmeniniais santykiais (Goldstein, 1999, p. 661), mokytojas kaip globėjas turi du pagrindinius uždavinius: peržengti mokinio pasaulį efektyviai atrenkant tai, ką mokinys jau pažįsta, ir kartu dirbti su juo siekiant įgyti kompetenciją (Noddings, 2013, p. 178). Mokytojas geba žiūrėti į problemą vaiko akimis, priima jo motyvus ir siekia to paties, ko vaikas. Būtent suaugęs asmuo yra atsakingas suskaidyti užduotį į dalis, kurios būtų įveikiamos konkrečiam vaikui. Suaugęs žmogus turi pritaikyti mokymosi aplinkas atskiram, konkrečiam, vaikui. Taigi, N. Noddings aprašymas papildo mūsų žinojimą apie šias mokymosi situacijas (Goldstein, 1999, p. 662). Bendradarbiaudamas su suaugusiuoju, vaikas ne tik tampa socialinės kultūrinės aplinkos perėmimo subjektu, ne tik geba įveikti mokymosi sunkumus, bet ir įgyvendina asmeninius sumanymus, būtinus formuojant savarankišką tapatybę (Зарецкий, 2007, p. 101). Iš tiesų pati artimiausio vystymosi zonos teorija neturi savyje moralinio kompasu, tačiau susieta su rūpestio etika gali įgyti moralinę kryptį (Goldstein, 1999, p. 668).

Skirtingai nuo R. Descartes aprašyto buvimo kaip mąstymo lygmens, globos patirtis negali būti vertinama pasiekimų testais, mokymosi rezultatais, apskaita ir panašiais atributais (Wilde, 2013, p. 23). Kitaip nei mokytojai, tėvai renkami įvairias veiklas, neatsižvelgdami į mokymosi planus, tačiau kartkartėmis natūraliai atsiduria mokymo / mokymosi situacijose (Noddings, 2013, p. 62). Taigi, globa paremtas susitikimas kartu yra ir mokymosi susitikimas, kaip kad kiekvienas mokymosi susitikimas turi būti globa paremtas susitikimas (Goldstein, 1999, p. 666). Kadangi globa atspindi giluminį mokymąsi, ji gali likti neatpažinta mokymosi veiklų fone. Būtent globa mokymo procese pritaiko sąlygas visiems skirtingiems vaikams (Wilde, 2013, p. 30). Ji reiškia švelnų požiūrį į vaiką, priimančią santykio atmosferą (Goldstein, 1999, p. 655). Jeigu mokymosi rezultatas yra išmokimas, rūpestis baigiasi suvokimu, kad globotinis nėra nei neįtikėtinas, nei nesuprantamas (Noddings, 2013, p. 69).

Globa, einanti greta auginimo funkcijos, neatsiejama nuo kūniškų patirčių. Dar prenatalinėje vaisiaus būsenoje motinos ir vaiko dialogas vyksta per judesius ir prisilietimus. Ir po vaiko gimimo lietimas yra pirminė bendravimo forma. Laikydami kūdikį, jį maitindami, įkvėpti jo gležnumo ir žavėdamiesi jo fiziniu grožiu, vaiko tėvai patiria kažką, ko negali išreikšti žodžiais (Noddings, 2002a, p. 128). Jau pirmosiomis kūdikio gyvenimo dienomis užsimezga jo ir motinos ryšys. Reaguodami į kiekvieną verksmą, tėvai pirmiausia siunčia žinią: „Štai aš čia, brangusis!“ Dėmesys paprastai

sutelkiamas į kito kūno poreikių tenkinimą, o ne paties pasitenkinimą (Noddings, 2002a, p. 131). Tai yra motiniško mąstymo esmė: gilus susirūpinimas šiuo vaiku šioje konkrečioje situacijoje ir galimomis situacijomis ateityje, kurias gali paveikti ši akimirka (Noddings, 2002a, p. 133).

Skyriuje išsakyta nuomonė, kad sąvokos *vaikų globa* ir *auginimas* lietuvių edukologijos klasikų buvo įvardytos kaip ta pati funkcija, tačiau savo turiniu ji reiškia skirtingus dalykus: auginimas išreiškia tėvų pastangas ir veiklą, nukreiptą į vaiko priežiūrą, ir gali būti vertinama pagal gebėjimus, o globa yra labiau asmens etinė laikysena pasaulyje, vertinamos jo nuostatos. Taigi pastaraisiais dešimtmečiais vaikų auginimo (angl. *parenting*) ir globos (angl. *care*) teorijos rutuliojosi savarankiškai ir abi reiktų papildomai aptarti.

1.3. Funkcinis požiūris į vaikų auginimą

Ilgą laiką vaikų auginimas buvo laikomas tokiu darbu, kuriuo galėtų užsiimti kiekvienas tėvas, ir ši užduotis įėjo į neapmokamą kasdienį šeimos gyvenimą (Rockel, 2009). Aristotelis Nikomacho etikoje rašė, kad tėvai myli vaikus kaip savo paties dalelę (Aristotelis, 1990). Tačiau tik pastaraisiais dešimtmečiais moterys išdrįso paneigti savaiminę instinktyvią meilę tarp motinos ir vaiko bei papasakoti, kaip faktiškai jos susiduria su labai prieštariniais jausmais ir didėjančia tolerancija šiai jausmų ambivalencijai (Suissa, 2006, p. 69). Vaikų auginimas nebėra laikomas natūralia veikla kiekvienai moteriai, paremtas vien jos motiniškais instinktais ir gydytojo priežiūra (Dobris K. ir kt., 2017, p. 48).

Įgydama funkcinį vaidmenį tėvystė tapo plačių visuomenės pokyčių dalimi – tėvai perima naujausių mokslinių tyrimų žinias (Ramaekers, Suissa, 2011b, p. 205). Nuo XVIII a. pabaigos iki XIX a. pradžios nebuvo akcentuojama, kad motinos yra svarbiausios vaikų augintojos, o pirmosios vaikų priežiūros knygos buvo rašomos vyrų vyrams, o vėliau – vyrų moterims (Dobris ir kt., 2017, p. 40). Svarbus pavyzdys – B. Spocko knyga „Vaikas ir jo priežiūra“ („Baby and Child Care“), savo populiarumu užėmusi antrąją vietą po Biblijos ir formavusi ištisas motinų bei vaikų kartas (Dobris ir kt., 2017, p. 40). Jei palygintume šešis knygos leidimus, pastebėtumėte, kad knygos turinys nuolat keitėsi, atspindėdamas ne tik besikeičiančias vaiko priežiūras teorijas, bet ir moters vaidmens visuomenėje kaitą (Dobris ir kt., 2017, p. 57). Tačiau dabar, bent vertinant įvairias nuomones, B. Spocko teorija asocijuojasi su šaltų ir racionalių, bet nepakankamai savimi pasitikinčių žmonių karta ir asmens pastangomis apsaugoti save nuo bereikalingų emocijų teikiant prioritetą loginiams sprendimams (Karnaze, Levine, 2017, p. 1). Visgi, B. Spockas, lyginant jį su jo amžininkais, buvo

gana nuosaikus. Pavyzdžiui, 1894 m. L. M. Holtas kategoriškai teigė, kad vaikai neturi būti bučiuojami, norint išvengti infekcijų, o 1928 m. J. B. Watsonas liepė motinoms niekada neapkabinti vaikų ir neleisti sėstis sau ant kelių, sumažinant bet kokią fizinį kontaktą, kad jų neišlepintų, o B. Spockas pasisakė už natūralų žindymą krūtimi ir leido remtis motiniška intuicija, todėl buvo kaltinamas nepakankamu rėmimusi mokslinėmis teorijomis (Dobris ir kt., 2017, p. 45).

Dabar tėvai irgi yra supažindinami su naujausiais moksliniais tyrimais apie vaiko raidą ir tampa besimokančiais (Ramaekers, Suissa, 2011, p. 197). Tėvų mokymo programose dažniausiai pasitaiko vienas iš penkių teorinių požiūrių, kuriuos galima apibūdinti šešiais modeliais: elgesio keitimo, kognityvinio elgesio keitimo, humanistinio elgesio keitimo, racionaliosios emocijų korekcijos, individualiosios psichologijos ir bendravimo įgūdžių stiprinimo, arba daugialypiu (Jonynienė, 2011). Į pagalbą mokant tėvus ugdyti dažniausiai pasitelkiama psichologinio pobūdžio tėvystės kursai apie vaiko raidą (Jonynienė, 2011) ar savigalbos literatūra. Literatūroje apie tėvystę dominuoja psichologijos, ypač raidos psichologijos, kalba (Ramaekers, Suissa, 2011b, p. 205).

Raidos psichologija atlieka svarbų vaidmenį diskusijoje apie globojamų vaikų socializaciją. Anot W. Hollway (cit. iš Goodyer), raidos teorijos gali būti skirstomos į *pamatinės*, teigiančias, kad vaikų gebėjimų ribos auga kartu su jų patirtimi, *konstrukcionistinės*, rodančias, kaip skirtingi modeliai ir nuomonės formuoja vaikų, kaip pasyvių būtybių, gyvenimus, ir *kritines realistines* (Goodyer, 2011). Nors pačios raidos teorijos konkuruoja ir evoliucionuoja, jų pamatinis teiginys, kad „raidos procesų pokyčiai vyksta nuosekliai. Vienas žingsnis seka kitą pastoviai ir negrįžtama tvarka“ (Žukauskienė, 2012, p. 17). E. Ericksonas teigia, kad pirmaisiais gyvenimo metais vaikas sprendžia pasitikėjimo / nepasitikėjimo, o antrojoje stadijoje nuo 1 iki 3 metų – savarankiškumo užduotį, mažindamas gėdos ir abejojimo savimi jausmus, o nuo 3 iki 6 metų – iniciatyvumo / kaltės užduotis (Erickson, 2004). Jei krizės nepavyksta išspręsti pozityviai, žmogus blogai prisitaiko prie aplinkos, jam sunku bendrauti, o tai daro blogą įtaką tolesniems raidos etapams (Žukauskienė, 2012, p. 65).

Psichologas R. Havighurstas (1972), norėdamas parodyti, kaip keičiasi visuomenės lūkesčiai, individui bręstant, įvedė *raidos užduoties* terminą. Raidos užduotis – tai pusiaukelė tarp individo poreikių ir visuomenės reikalavimų (Berns, 2009). Raidos psichologijos teorijos dažnai kritikuojamos dėl to, kad vaikai, kurie yra patyrę prieraišumo (arba kitą raidos) sutrikimą, gali būti vertinami kaip turintys trūkumą, todėl ir toliau gali būti traktuojami kaip nevisaverčiai, be to, neatsižvelgiama į kiekvieno vaiko individualumą, kultūrinius auklėjimo skirtumus, genetinę prigimtį, vaiko eiliškumą šeimoje, aplinkos kultūrą ir bendraamžių įtaką (Goodyer, 2011, p. 37–38). Taigi, nors raidos teorijos ir padeda atrasti atsakymus apie globojamų vaikų psicho-

logines būsenas, jos gali tapti įrankiu, nuvertinančiu tų pačių vaikų socializacijos galimybes, juos traktuojančiu kaip neatitikusius visuomenės lūkesčių. V. Franklis cituoja E. Weisskopf-Joelson, kad „dabartinė psichinės higienos filosofija pabrėžia mintį, jog žmonės privalėtų būti laimingi, kad nelaimingumas yra neprisitaikymo požymis. Tokia vertybių sistema, ko gero, ir yra kalta dėl to, kad neišvengiamos nelaimės našta pasunkėja liūdint, jog esi nelaimingas“ (Frankl, 2008).

Pagrindinis posūkis tėvystės mokymuose yra atsisakymas hierarchinio autoritarinio elgesio ir orientacija į pozityviąją tėvystę. Pozityvioji tėvystė – tai tėvų elgesys, grindžiamas geriausiai vaiko interesais. Tai vaikų auginimo filosofija, skatinanti palaikyti santykius, pagrįstus bendradarbiavimu, gerbianti vaiko individualybę ir besiremianti pamokymais, o ne bausmėmis (Holden ir kt., 2016, p. 202).

Pozityviosios tėvystės programos reiškiasi dviem formomis: lengvąja ir stipriąja. **Lengvosios pozityviosios tėvystės programos** pavyzdys yra M. Sanders Pozityviosios tėvystės programa (angl. „Positive Parenting Program – „Triple P“). Ši programa – tai įrodymais grįsta programa, paremta S. Banduros socialinio išmokymo teorija ir mokanti tėvus pakeisti savo elgesį bei savarankiškai spręsti problemas (Sanders, 2008, p. 507). Patirtimi ir įrodymais (angl. *evidence based*) grįsti tėvystės įgūdžių ugdymo modeliai (Ponzetti, 2015) pastaruoju metu pradėjo populiarėti kaip alternatyva egzistuojančioms tėvystės programoms. M. Sandersas kritikuoja tėvystės kursus, kuriems skirta nepakankamai edukologų dėmesio: tėvystės mokymai išgyveno savotišką paradigmos kaitą, kai pradėjo remtis neurobiologinėmis teorijomis, tačiau nesama pakankamo pagrindimo, kodėl jų negalėtų pakeisti, pavyzdžiui, socialinio išmokymo ar kognityvinio elgesio teorijos (Mazzuchchelli, Sanders, 2014). Pagal M. Sanderso (2008) teoriją, tėvai mokomi reguliuoti savo elgesį penkiais aspektais: 1) pasikliaudami savo jėgomis, 2) didindami efektyvumą, 3) valdydami situacijas, 4) įtvirtindami savo asmeninę poziciją ir 5) sprenddami problemas (Sanders, 2008). Yra 5 programos lygiai: 1) universalioji prevencija naudojant žiniasklaidą, šeimų stovyklas, grupes; 2) tikslinis lygis skirtas tėvams, kurių vaikų elgesys kelia nedidelių problemų (trumpos iki 20 minučių konsultacijos); 3) pirminės priežiūros lygis – tėvams, kuriems reikia individualių susitikimų ir priežiūros (4 susitikimų, 80 minučių konsultacijos); 4) standartinis lygis – tėvams, kurių vaikai turi ryškių emocijų, elgesio sutrikimų ir kurie ieško savanoriškos pagalbos (8–10 susitikimų, 10 valandų programa); 5) sustiprintos tėvystės programos lygis – disfunkcinėms šeimoms (intensyvi 60–90 minučių trukmės susitikimų su praktinėmis užduotimis programa pagal individualius poreikius) (Sanders, 2008; Liobikienė, 2009).

Stipriosios pozityviosios tėvystės programos akcentuoja išskirtinai pozityvų drausminimą, tėvystę be prievartos ir prieraišumo teorijas. Nuo lengvosios formos programų jos skiriasi keturiais pagrindiniais bruožais: 1) akcentuojamas santykis, o

ne ugdymo teorijos; 2) kategoriškai pasisakoma prieš bausmių ir prievartos panaudojimą, o už švelnų vadovavimą; 3) jų tikslas nėra vaiko paklusnumas, o šilti, pagarbūs bendradarbiavimu pagrįsti santykiai; 4) jos skiriamos visiems tėvams, tiek perspektyviems, tiek priklausantiems rizikos grupėms (Holden ir kt., 2016). Taigi stipriosios pozityviosios tėvystės programos šalininkai siekia negatyvių auginimo pasekmių prevencijos, yra kategoriškesni ir dažniau vartoja teisinę nei edukologinę kalbą, baudžiamąjį poveikio priemonėmis ketindami įdiegti ugdymo be bausmių sistemą.

Kita svarbi tėvystės mokymų tendencija – ypatingas dėmesys ekspertų nuomėms. Tai, kaip tėvai turėtų elgtis, randama įvairiuose pamokymuose, kurie remiasi prielaida, kad kiekvienam tėvui yra reikalinga parama. Tačiau nuolat taikydami ekspertinius ir mokslinius vertinimus patys tėvai paradoksaliai yra nušalinami nuo savo vadovaujančio vaidmens (Ramaekers, Suissa, 2011, p. 208). Tėvai ima vengti intuityvių spontaniškų sprendimų, pradeda abejoti savo autoritetu, nes kiekvienas netinkamas vaiko elgesio atvejis gali būti paaiškinamas faktu, kad tėvų elgesys nebuvo pakankamai pozityvus (Reece, 2013, p. 47).

„Globėjai turi būti kaip tiltai vaikui pereinant iš saugaus vidinio gyvenimo į visuomenę. Pagrindinė šiame procese yra meilė, globojančioji, laisvę teikiančioji ir ugdančioji meilė“ (Ratnikaitė, 2008). Ne biologinių vaikų globa yra itin specifinė misija, reikalaujanti žinių ir emocinio pasiruošimo (Triseliotis, 2014, p. 200–216). Globotiniui, norinčiam susipažinti su globėjais, iškyla nepaprastai daug socialinių, emocinių ir dvasinių problemų. Dažna globotinio reakcija, patekus į šeimą, – užsisklendimas savyje, fantazavimas, tikėjimas, kad tėvai sugrįš. Vaikas gali atkakliai priešintis, kad juo rūpintųsi jį priglaudę žmonės. Tokiam globotiniui būdingas pirmalaikis veržimasis rūpintis kitais, dirglumas ir pyktis, depresija (Braslauskienė, 2000). Būtent globėjai pirmi patiria gynybišką, agresyvų arba uždarą, neišitraukiantį į veiklą elgesį, be to, melą, vagystes, muštynes, purvą, gyvūnų skriaudimą, maisto atsargų kaupimą, slėpimąsi, bėgimą iš namų ir t. t. (Caw, Sebba, 2014, p. 109).

Reikia pakartoti, kad tėvų globos netekusio vaiko raida jau yra sutrikdyta tokių veiksnių kaip netektis, prisirišimo stoka, deprivacija ir smurtas, tad neišvengiamai kyla įtampa tarp visuomenės reikalavimų ir vaiko galimybių. Vaikams, kuriems dėl vienu ar kitu priežasčių paskirta globa, auginti literatūroje skirti įvairūs alternatyviosios tėvystės terminai: *reparenting* – antroji tėvystė (angl. *re* – iš naujo, vėl, dar kartą ir *parenting*, pagal sąskambį angl. *repair* – remontas) ar *therapeutic parenting* – terapinė tėvystė (Rodwell ir kt., 2017; Emond, Steckley ir kt., 2016). Tinkama terapinė tėvystė leidžia traumas patyrusiems vaikams ir jaunuoliams išmokti būdų išgyventi pasaulyje (Caw, Sebba, 2014, p. 114). Tradicinę paradigmą, kuria teigiama, kad globėjas perima visas tėvų teises ir atsakomybę globojamo vaiko atžvilgiu, keičia kita paradigma (globėjų profesionalizacijos paradigma), kuria tvirtinama, kad globėjai perima tik dalį

tikrųjų tėvų pareigų. Jei pagal tradicinę paradigmą globėjai socializuoja vaiką pagal savo šeimos modelį ir pripažįstamas vertybes, tai pagal moderniąją paradigmą akcentuojama globotinio resocializacija, nenutolstant nuo globotinio socialinės kilmės. Globėjai skatina globotinius palaikyti ryšius su tikrąja šeima, reedukuoja globotinio tėvus (Staskevičienė, Bankauskienė, 2012). Jei pagal tradicinę paradigmą globėjai yra socioedukacinės paslaugos – globos – teikėjai, vadovaujantis moderniuoju požiūriu jie traktuojami kaip specialistai, savo srities profesionalai (Staskevičienė, Bankauskienė, 2012). Pagal globėjų profesionalizacijos paradigmą globėjai kaip edukacinės-terapinės paslaugos teikėjai tampa socioedukacinės komandos, dirbančios vaiko labui, nariais.

Globėjas turi turėti bendrų žinių ne tik apie vaiko raidą ir ją atitinkančių aplinkų kūrimą, bet ir suprasti konkretaus pažeisto vaiko psichologiją. Toliau bus trumpai paaiškintos sąvokos, nusakančios žinių sritis, būtinas globėjo kompetencijai, ir sudarančios globėjų mokymo(si) turinį.

I. Psichinės deprivacijos situacija – tai tokia vaiko gyvenimo situacija, kai ilgą laiką netenkinami jo psichiniai poreikiai (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007). Deprivacijos sukelti požymiai: intelektinės veiklos sutrikimas; emociniai sutrikimai; valios sutrikimai; stereotipiniai judesiai; bendravimo sutrikimai; somatiniai simptomai (Pileckaitė-Markovienė, Lazdauskas, 2007).

II. Trauminės patirtys apibrėžiamos kaip įvykiai, kurių metu patiriama tikra arba gresianti mirties, fizinio sužeidimo grėsmė, kelianti siaubo, baimės, beviltiškumo jausmus (Blaustein ir kt., 2010). Labiausiai sukrečia tokie neįprasti gyvenimo įvykiai, kurie sukelia šoką, jų negalima valdyti, dėl jų gresia fizinis sužalojimas arba jis patiriamas, ir jie sukelia ilgalaikių problemų. Vaikystėje patirtos traumos psichologiškai daug labiau žaloja nei išgyventos vėliau – paauglystėje ar jau suaugus, nes tik paauglystėje susiformuoja asmenybės tapatumo jausmas, kuris padidina žmogaus psichologinį atsparumą (Gailienė, 2008). Vertinant traumų psichologijos aspektu, mama ar pagrindinis globėjas yra tarsi apsauginis skydas, kuriantis emocijų reguliacijos sistemą, o per didelis stimuliavimas ar emocinė deprivacija sukelia vaiką bauginančią bejėgiškumą ir įsiūčio kombinaciją, dėl kurios atsiranda emocinė disreguliacija, dėmesio ir sąmonės pažeidimai, sutrinka santykiai, prarandamas prasmės jausmas, pažeidžiama savivoka, atsiranda nepaaiškinami somatiniai skausmai (Zbarauskaitė, 2009, p. 16–19). Kai, vaikui augant ir vystantis, dažnai pasikartoja trauminės patirtys ir potrauminis stresas, gali būti konstatuotas vystymosi traumos sutrikimas (Van der Kolk, 2005). Jį lemia neįveikiamos vaikystės patirtys, dažnai susijusios su asmeniu, su kuriuo buvo prieraišus ryšys (Blaustein ir kt., 2010). Potrauminės vaiko reakcijos neretai būna audringos, stiprios ir netikėtos. Palaikydami empatišką ryšį su patyrusiu traumą vaiku, patys globėjai, socialiniai darbuotojai ir šeimoje gyvenantys biologiniai bei kiti globojami vaikai gali patirti taip vadinamąją netiesioginę, arba antrinę,

traumą (Schooler, Smalley & Callahan, 2009, p. 80), ypač jei jie patys turi asmeninių traumų, yra izoliuoti nuo juos palaikančių artimųjų ir draugų, nesuteikia sau laiko atsigauti, nesulaukia specialistų paramos. Netiesioginė trauma pasireiškia liūdesiu, pykčiu, įniršiu, depresija, fiziniais negalavimais (galvos, pilvo skausmais, letargija), sutrikusiais dalykiniais išpareigojimais (vėlavimu ar neatvykimu), ryšių nutraukimu, cinizmu, negatyvumu, irzlumu, energijos netekimu ir pan. (Schooler, Smalley & Callahan, 2009, p. 90).

III. Nuolatinis ir ilgalaikis alkoholio vartojimas nėštumo metu gali sukelti vaisiaus alkoholinį sindromą. Alkoholis prenataliniu vaisiaus vystymosi metu negrįžtamai paveikia jo vystymąsi: vaikai, gimę su vaisiaus alkoholiniu sindromu, pasižymi tam tikrais specifiniais fiziniais bruožais, taip pat stebimi psichinio vystymosi sutrikimai, kaip hiperaktyvumas, nesugebėjimas sukaupti dėmesį, mokymosi sunkumai, sutrikusi smulkioji motorika, nesugebėjimas prisitaikyti prie naujų sąlygų, kalbos, klausos, mitybos sutrikimai (Baldino, 2009).

IV. Vaikams, kurių motinos naudojo / vartojo narkotines medžiagas, būdingi abstinencijos simptomai: padidintas jautrumas, verkimo protrūkiai, prakaitavimas, drebulys; termoreguliacijos sutrikimai, vėmimas, dehidracija, nemiga, apetito stoka.

V. Fizinę prievartą patyrę vaikai, norėdami išsaugoti prieraišią meilę tėvams, dažnai naudoja taip vadinamąsias psichologinio susitapatinimo su agresoriumi strategijas. Jie beveik du kartus yra agresyvesni už nepatyrusius smurto ir maždaug penktadalis jų linkę į nusikalstamą elgesį, alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimą. Ir šiems rodikliams lytis beveik neturi įtakos (Wade ir kt., 2011). Psichologinėje literatūroje vaikų seksualinė prievarta apibrėžiama kaip viena iš prievartos rūšių, kai vaikas verčiamas tenkinti kito žmogaus seksualinius poreikius. Vaikystėje patirtas seksualinis smurtas turi ilgalaikes pasekmes, pasireiškiančias vidiniu nepasitikėjimu suaugusiaisiais ir visu pasauly, kaltės ir gėdos jausmais, kitaip stigmatizacija, traumine seksualizacija, bejėgiškumu ir kitais skaudžiais išgyvenimais (Pūras, Ulevičiūtė, 2010).

VI. Nuo kūdikystės paliktų vaikų bėda – taip vadinamasis prieraišumo sutrikimas. Prieraišumas apibūdinamas kaip besitęsiantis, meile pagrįstas ryšys, turintis vieną dėmesio centrą (Martin, 2000). Prieraišumo teorijos, kurios pradininkas – J. Bowlby, šalininkai sako, kad motinos ir vaiko ryšys ankstyvojoje kūdikystėje turi įtakos jo tolesnei raidai, kad šio ryšio nutrūkimas „turi įtakos ne tik vaiko psichinei sveikatai, bet ir būdui, kuriuo jis save patiria pasaulyje“ (Hauptmann, Issroff, Reeves, 2005, p. 80). Prieraišaus ryšio su suaugusiuoju stoka lemia vaiko psichinės sveikatos sutrikimus, dažnai nekontroliuojamą agresiją ir suicidinį elgesį, nepasitikėjimą savimi ir pasauliu (Bowlby, 2006). Globojami vaikai, turintys prieraišumo sutrikimų, ne tik sunkiai užmezga ryšius, ne tik kartais juos sunku prižiūrėti, bet netgi pamėgti (Goodyer, 2011). Prieraišumo teorija buvo savotiškas lūžis psichiatrijos moksle, nes

iki tol manyta, kad netinkamas vaiko elgesys yra nulemtas vien nepalankių jo raidai aplinkybių. J. Bowlby iš kitų aplinkos veiksnių išskėlė motinos globos kokybę, ypač ankstyvaisiais jo gyvenimo metais. Mokslininko įsitikinimu, kritinis motinos ir vaiko ryšio nutraukimo pavojaus periodas esąs tarp 6 mėnesių ir 3 metų, nes jaunesnis nei 6 mėnesių kūdikis labiau orientuotas į fiziologinių poreikių tenkinimą ir gali būti saugiai įvaikintas (Hauptmann, Issroff, Reeves, 2005, p. 85–86). Tačiau vėlesni tyrimai parodė, kad jau 2 mėnesių kūdikis yra labai jautrus atsiliepiantioms į jo veiksmus motinos reakcijoms (White, Bowlby, 2006, p. 9).

Kitas žymus D. Britanijoje pediatras D. Winnicottas (Hauptmann, Issroff, Reeves, 2005) teigė, kad didelį poveikį vaiko raidai pirmaisiais jo gyvenimo mėnesiais turi palanki aplinka, kurioje vaikas išmoksta pasitikėti, jog į jo poreikius bus atsižvelgta (Winnicott, 1964), o ne tik ryšys su konkrečiu asmeniu (Bowlby, 1951). Sveikam tarpusavio santykiui kurti J. Benjamin (1988) įvedė *intersubjektyvumo zonos* sampratą. Tai zona, kurioje patiria kitą ne manipuliuodamas, o suprasedamas kaip nepriklausomą ir atskirą (McDaniel, 2004, p. 95–96).

Prieraišumo teoriją papildė M. Ainsworthas ir kiti autoriai (1970), išskyrę tris tipus: saugų, nesaugų ir priešišką.

Saugus prieraišumas – pasitikėjimu grindžiamas vaiko santykis su suaugusiuoju, kai vaikas jaučiasi priimtas, vertinamas, suprastas, geba valdyti emocijas, palaikyti šiltus santykius šeimoje ir už jos ribų (Ainsworth, 1970; Zbarauskaitė, 2010, p. 24).

Nesaugus vengimo tipo prieraišumas – vaiko ir suaugusiojo santykis, kai suaugusieji nepriima vaiko emocijų ir poreikių, stokoja jautraus reagavimo, linkę kontroliuoti. Vaikas išmoksta nepaisyti ir nerodyti savo emocijų, stengiasi pats užsiimti savimi (Ainsworth, 1970; Zbarauskaitė, 2010, p. 24).

Nesaugus ambivalentiškas, arba pasipriešinimo tipo, prieraišumas – santykis, kai suaugusysis geba jautriai reaguoti į vaiko poreikius ir emocijas, tačiau atlieka tai nenuosekliai. Vaikui tampa sunku numatyti suaugusiojo elgesį, todėl jis jaučiasi nesaugiai, yra nepatikus, visokiais būdais ir elgesiu stengiasi užsitikrinti svarbaus suaugusiojo reakciją, nuolat reikalauja dėmesio.

Nesaugus dezorganizuotas prieraišumas – vaiko santykis su suaugusiuoju, kuris yra priešiška nusiteikęs vaiko atžvilgiu, kurio veiksmai yra gąsdinantys, arba pastarasis yra bejėgis, išsigandęs, negalintis užtikrinti saugumo jausmo. Šio tipo vaikams nėra būdinga organizuoto elgesio strategija, jų elgesys gali būti prieštaringas, kai tarsi siekiama kontakto ir kartu jo vengiama, todėl pagrindinis bruožas yra prieštaravimas pradėtam veiksmui arba jo slopinimas (Ainsworth, 1970; Zbarauskaitė, 2010, p. 54).

VII. Netektis šeimoje ir pačios šeimos netektis – tai vienas stipriausių veiksnių, turinčių įtakos vaiko asmenybės raidai ir vaiko savęs identifikavimo procesams. Netekęs vieno iš tėvų vaikas netenka ir identifikacijos *su kuo* objekto. Kaip rodo atlikti

tyrimai, nepatenkinus savęs identifikavimo poreikio, sutrinka ir vertybių perimamumo procesas, sudarantis vaiko socializacijos pamatą (Butvilas, 2006). Netektį patyrusieji turi susidariusią prastesnę nuomonę apie savo namus ir tėvus, prasčiau jaučiasi savo namuose. Jie mano esantys mažiau mėgstami bei laukiami savo klasėje, galintys rečiau pasidalyti neigiamais išgyvenimais ir net dažniau susilaukiantys patyčių ir agresijos (Butvilas, 2008).

Net ir iš labai nepalankių sąlygų į globos sistemą patekęs vaikas ir toliau išgyvena neigiamas patirtis: jis išgyvena ne tik atskyrimą nuo tėvų, bet turi prisitaikyti prie naujų globėjų, pakeisti gyvenamąją vietą, mokyklą, draugus ir bendraamžius (Martin, 2000). Globojami ar įvaikinti vaikai keliami iš vienos šeimos į kitą vieną ar du kartus, o daugeliu atvejų dar dažniau. Tokios netektys sukelia vaikų pyktį bei liūdesį ir gali nulemti, kad bus taikomos išmokto bejėgiškumo strategijos. Išmoktas bejėgiškumas – iš neigiamos patirties kilęs įsitikinimas, kad rezultatas nepriklauso nuo pastangų (Berns, 2009). Negavę pakankamai suaugusiųjų dėmesio, vyresni vaikai tikisi, kad deviantinėmis laikomos grupės juos priims, ir tai tampa rimta problema (Noddings, 2002, p. 190).

Globojamų vaikų mokslo pasiekimai yra žemesni nei jų bendraamžių, to priežastys gali būti jų biologinių tėvų skurdas, lemiantis vėlesnę raidą iki vienerių metų, arba motinos depresija, atsiradusi po gimdymo, galinti nulemti dėmesio sutrikimus (Welbourne & Leeson, 2013, p. 35). Individualizuota mokymo programa ir patikimi ilgalaikiai santykiai su mokytojais padeda vaikui susiformuoti aukštesnę savivertę ir gerai jaustis klasėje, be ko negali vykti geras ugdymosi procesas (Noddings, 2002, p. 39).

Taikant **terapinį modelį** gali būti pasiūlyta įvairių metodų, kaip koreguoti tėvų globos netekusio vaiko elgesį. Pavyzdžiui, reaktyvusis prieraišumo sutrikimas yra įtrauktas į tarptautinių ligų klasifikatorių, yra pasiūlyta keletas būdų, kaip jį gydyti, tačiau iki šiol psichiatrai neturi vienos nuomonės. Pirmasis – nuslopinto įniršio išlaisvinimas dalyvaujant psichoterapeutui. Antrasis – vadinamasis vaiko psichologinių apsaugų nuplėšimas ir naujų nuolatinių santykių sukūrimas. Taikant šį terapijos būdą siekiama jėga įteigti vaikui prieraišumo jausmą priverčiant jį pasitikėti suaugusiuoju. Palaikančiosios (angl. *holding*) terapijos rekomenduojami būdai – išdykaujantis pakutenimas, kumštelėjimas ir panašus prisilietimas prie vaiko – manoma, kad fizinis kontaktas gali padėti sukurti saugų ryšį su globėju. Visos šios terapijos formos kritikuojamos ne tik dėl efektyvumo trūkumo, bet ir dėl to, kad prieraišumo problemą turi spręsti vaikas, o ne globėjas (Barth, Crea, John, Thoburn & Quinton, 2005). Psichiatras A. Beckeris-Weidmanas siūlo tėvams priimti PLACE požiūrį (angl. *Playfulness* – pomėgis žaidimams; *Love* – meilė; *Acceptance* – priėmimas; *Curiosity* – smalsumas; *Empathy* – empatija). Žaidimai ir humoras laikomi geriausia terapijos priemone, padedančia atkurti sugriautus ryšius (Schooler, Smalley & Callahan, 2009).

Vyraujančios vaikų globos sistemos paradigmos atskleidžia vis sudėtingesnius reikalavimus globėjams. Taikant naujas teorijas daromas didelis ugdomasis poveikis jos dalyviams, nes norėdami prisitaikyti prie kintančios aplinkos jie turi įgyti žinių ir gebėjimų, kurie turėtų gerinti globojančios šeimos gyvenimo ir globotinio ugdymo kokybę. Tačiau negalima nepastebėti literatūroje dominuojančio psichoterapinio žodyno. Net socialiniai darbuotojai analizuoja vaikų bylas individualiu, iš medicininių sąvokų pasiskolintu „atvejo“ lygmeniu (Swartz, 2005, p. 45), o kalba apie ugdymą pradedama nuo mokykloje prasidedančių mokymosi sunkumų ir specialiųjų poreikių. Tačiau, skirtingai nuo gydymo, globa nėra orientuojama vien į rezultatą ar problemos sprendimą. Auginant globojamus, dažniau nei biologinius, vaikus susiduriama su jų patologiniu elgesiu, jie dažniau turi specialiųjų ugdymosi poreikių, o globėjai turi išmokti priimti išstinkančias situacijas, o ne jas išspręsti.

Praktikoje vertinant globėjų profesionalizaciją susiduriama su nenumatytais sunkumais. Jei Lietuvoje profesionalaus globėjo statusas teisiškai reglamentuotas tik 2017 m. (LR socialinių paslaugų įstatymo 2017 m. kovo 30 d. pataisos), JAV patirtis rodo, kad dominuojantis globėjų tipas yra žemesnės pajamų klasės, darbininkiškų profesijų atstovai, su kuriais socialiniai darbuotojai kuria ne tiek partnerystės, kiek galios ir kontrolės santykį. Šioje situacijoje profesionalizacijos modelis turėtų būti peržiūrimas arba stengiamasi pritraukti daugiau vidurinės klasės atstovų, o tai dažniausiai nėra įmanoma, arba sumažinama profesionalizacijos „kartelė“ leidžiant globėjams ugdyti vaikus pagal savo kultūrinį supratimą (Swartz, 2005, p. 62).

Psichologų, psichiatrų ir kitų specialistų siūlomi metodai gali būti labai paveikūs vaikui, tačiau konkretus globėjas negali būti pasiruošęs išspręsti visas įmanomas problemas (Triseliotis, Marsh, 1993). Didelė dalis vaikų turi specialiųjų poreikių, todėl yra rekomenduojama sutrikimus įvertinanti terapija ir ugdymas. Esant išskirtinai sunkiems vaikų globos atvejams Airijoje taikoma specialioji socialinė globa (www.tusla.ie, 2016). Tarp tokių atvejų gali būti vaiko deviantinis elgesys, buvusio globėjo atsisakymas, vaiko psichinės sveikatos pablogėjimas ir pan. Specialioji globa skiriama santykinai trumpam laikui – 8–12 mėnesių ir koordinuojama išorinės agentūros. Sudaromas detalus globos planas ir elgesio keitimo programa. Šiuo laikotarpiu globėjai gauna pašalpą ir papildomus rankpinigius. Globojamas tik vienas vaikas, nepageidaujama, kad globėjai turėtų panašaus amžiaus savo vaikų. Globėjai gauna visapusišką grįžtamąjį ryšį, jiems padeda multidisciplininė specialistų komanda (IFCO 2014 konferencijos medžiaga).

Norint užsiimti tėvyste, kaip ir kiekviena veikla, reikia turėti ne tik žinių, bet ir gebėjimų. Pagrindiniais tėvystės gebėjimais yra laikoma vaiko stebėseną, parama vaikui, tinkamo elgesio skatinimas, tinkamas drausminimas ir ribų nustatymas (Burvytė, 2015). Pagrindinės trys savybės, apibūdinančios tėvystę, yra prisiderinimas prie vaiko, refleksija ir švelnumas, padedantis reguliuoti emocijas (Caw, Sebba, 2014, p. 114).

Asmenys, prieš tapdami globėjais, išklauso specializuotus kursus, po to globą koordinuojanti institucija vertina jų pasirengimą globoti ir ugdyti pažeistus vaikus. Globėjų ir įtėvių mokymo, atrankos ir konsultavimo programa (GIMK) Lietuvoje pradėta taikyti nuo 2008 m. (Giedrimas, 2014), tačiau ši programa – tai tik darbo su globėjais ir įtėviais pradžia, būtinos tęstinės paslaugos šeimoms, pradėjusioms globoti vaiką ar įvaikinusiams (Gvaldaitė & Šimkonytė, 2016). Pagal ją yra penkios globėjų ir įtėvių ugdomų gebėjimų grupės (Tęstinė globėjų ir įtėvių mokymo programa, 2008): 1) užtikrinti saugią aplinką ir tenkinti fizinius poreikius; 2) tenkinti vaiko raidos poreikius ir kompensuoti raidos sunkumus; 3) užtikrinti vaiko ryšius su biologine šeima; 4) teikti pagalbą vaikui užmezgant saugius ir patvarius ryšius; 5) bendradarbiauti sprendžiant vaiko ir šeimos problemas.

Kuo labiau kūdikis pasitiki jį supančiu saugiu pasauliu, tuo labiau jis linkęs laisvai tyrinėti, žaisti ir mokytis. Pagalba pačiam vaikui užmegzti saugius ir patvarius ryšius pagal GIMK rikiuojasi ketvirtoje pozicijoje. Tačiau galima numanyti, kad be suaugusiojo aktyvumo negalima sukurti nei saugios aplinkos, nei įvardyti raidos sunkumų, nei užtikrinti santykių su tėvais.

Visuomenės lūkesčius globėjams atspindi pertvarkos metu parengtame metodinių dokumentų pakete pateikiamas globėjų gebėjimų sąrašas (Snieskienė, 2016, p. 24–25):

- gebėjimas aprūpinti reikalingu pagal vaiko amžių maistu kasdien, tiek, kiek reikia;
- gebėjimas aprūpinti švariais ir pagal sezoną tinkamais rūbais;
- gebėjimas pripažinti vaiko saugaus ir stabilaus būsto poreikį ir jį atliepti;
- gebėjimas sukurti šiltą ir higienišką vaikui aplinką;
- gebėjimas patenkinti vaiko poreikius, kada reikia, paskatinti, padrąsinti, mokyti pagrindinių pasirūpinimo savimi įgūdžių, vaikui augant;
- gebėjimas patarti vaikui ir jaunuoliui dėl rūkymo, alkoholio ir kt. kvaišalų vartojimo ir sveiko seksualinio elgesio.

Tėvų gebėjimai, tobulinami *Trijų P* programoje, pavaizduoti 1 lentelėje.

1 lentelė. Pagrindiniai tėvystės gebėjimai *Trijų P* programoje (Sanders, 2008)

Tėvystės raiška					Globėjo asmenybės raiška		
Baziniai gebėjimai					Aukštieji gebėjimai		
Stiprinti tėvų ir vaikų santykius	Skatinti tinkamą elgesį	Mokyti naujų gebėjimų	Valdyti netinkamą elgesį	Numatyti ir planuoti	Savireguliaciniai gebėjimai	Nuotaiikos suvaldymo gebėjimai	Partnerio palaikymo gebėjimai
Kokybiškai leisti laiką	Išraiškinti pagirti	Rodyti tinkamą pavyzdį	Nustatyti pagrindines taisykles	Planuoti ir ruošti iš anksto	Stebėti vaiko elgesį	Aptikti nenaudingas mintis	Gerinti asmeninio bendravimo įpročius
Kalbėtis su vaiku	Skirti neverbalinio dėmesio	Pritaikyti gyvenimo epizodus mokymo procese	Naudoti kryptingus pokalbius	Aptarti pagrindines taisykles	Stebėti savo elgesį	Atsilaaiduoti ir valdyti stresą	Gauti ir teikti grįžtamąjį ryšį
Demonstruoti meilę ir prierašumą	Pasiūlyti įtraukiančių veiklų	Mokyti paprašyti, pasakyti, padaryti	Tyčia ignoruoti įžūlų elgesį	Leisti rinktis įtraukiančias veiklas	Nustatyti raidą atitinkančius tikslus	Konstatuoti savo galimybes	Palaikyti nerūpestingus pašnekesius
		Naudoti elgesio lenteles	Pateikti aiškias instrukcijas	Skatinti iniciatyvą	Nustatyti ir pasidalyti praktines užduotis	Suvaldyti nenaudingas mintis	Paremti vienas kitą išskylančiam tam tikroms aplinkybėms
			Apgalvoti elgesio pasekmes	Leisti patirti elgesio pasekmes	Įsivertinti savo trūkumus ir privalumus	Kurti planus, kaip įveikti rizikingas situacijas	Spręsti problemas
			Skirti laiko nusiraminti	Pratęsti pradėtus pokalbius	Užsibrėžti asmeninius tikslus		Gerinti santykius
			Naudoti pertrauką poilsui				

Lentelėje išvardyti gebėjimai nėra specialiai adaptuoti globėjams, o skirti biologinių šeimų nariams, tačiau jie konkrečiau pritaikyti situacijoms, su kuriomis tėvai praktiškai susiduria kasdienybėje. Viršutinėje 1 lentelės eilutėje nurodytos dvi gebėjimų rūšys: pirmieji skirti vaiko elgesiui, antrieji – suaugusiojo elgesiui valdyti(s). Šie atitinkamai suskirstyti į papildomus pogrupius, išdėstytus kolonėlėse. Lentelė gana konkreti, detali ir informatyvi, leidžianti atrasti trūkstamą gebėjimą ir jį ugdytis. Pasi-naudojus šia tėvystės gebėjimų klasifikacija ir empirinėje disertacijos dalyje pasitelkta iliustratyvumo logika, bus teigiama, kad ne visi tėvystės gebėjimai atsiranda tuo pat metu, ir ji taps pagrindu kurti procesinį globos ugdomosios funkcijos raiškos modelį.

Ši dalis buvo skirta vaikų globėjų žinioms ir gebėjimams aprašyti. Dabartinėje visuomenėje auginant vaikus susiduriama su nuolat didėjančiais reikalavimais tėvams, o dėl globojamų vaikų poreikių specifiškumo kyla dar aukštesni globėjo kompetencijos siekiai. Žvelgiant iš edukologinės perspektyvos galima ginčytis, ar naujausių psichiatrijos ir neurologijos mokslų atradimų sekimas nėra perteklinis, o vis dar praktiniuose diskursuose vartojama iš sveikatos mokslų atėjusi normos ir patologijos priešprieša trukdo specialių poreikių turinčių vaikų įtraukčiai, tačiau neabejotinai prieraišumo, raidos, traumų psichologijos žinios leidžia geriau suprasti vaikų elgesio motyvus. Naujausiose pozityviosios tėvystės mokymo programose akcentuojama, kad svarbu ne tiek perduoti naujausias mokslines žinias tėvams, kiek suteikti jiems gebėjimų savarankiškai prisiimti atsakomybę už vaikų auginimo praktikas, stebėti ir analizuoti vaikų ir savo elgesį, priimti sprendimus, pasirūpinti kvalifikuota parama.

1.4. Globa kaip etinė pozicija

Stebint visuomenėje vykstančią diskusiją, paprastai linkstama pritarti, kad vaikams geriausia augti šeimose, tačiau argumentuojama, kad trūksta šeimų, norinčių globoti ar įvaikinti vaikus. Dabarties visuomenėje „vis didesni žmogiškojo elgesio plotai išsilaisvina iš aiškiai socialinio (ir, žinoma, valdžios organų inicijuoto ir oficialiai sankcionuoto) modeliavimo, priežiūros ir administravimo, perkeltiant vis didesnę dalį anksčiau visuomeninės atsakomybės individualiems vyrams ir moterims“ (Bauman, 2011, p. 163). Ši užduotis, perduota atskiriems individams, tampa neįveikiama (Bauman, 2011, p. 166). Šitoks socialinės atsakomybės privatizavimas akivaizdus vaikų globos atveju. Apsisprendimas globoti paliktą ar nuskriaustą vaiką, kitaip nei institucinės globos su vienas kitą keičiančiais suaugusiaisiais atveju, visu svoriu ir rizika dabar gula ant konkretaus asmens pečių.

Konkrečiau atsakomybė kaip atsakymas į socialinio gyvenimo aplinkybes reiškiasi valstybiniu ir pilietiniu lygmenimis. M. Lukšienės nuomone, „į demokratiją

orientuoto ugdymo socializacijos samprata aprėpia ne vien į save nukreiptą individo prisitaikymą visuomenėje, bet ir asmens atsakomybės už grupę, visuomenę, tautą, valstybę prisiėmimą“ (Lukšienė, 2000). Pagrindinė globojančio santykio visuomenėje nuostata – atliepti kiekvienam prašančiajam: „Aš čia!“ (Noddings, 2002a, 231). Tačiau šiuolaikinis žmogus, gyvendamas globaliame pasaulyje, yra pasmerktas visa apimančiai atsakomybei, kurios nepajėgia realizuoti dėl savo baigtinumo (Bacevičiūtė, 2014, p. 215). Moralinės atsakomybės samprata perėjo nuo atsakomybės, kurios centras yra laisvai veikiantis subjektas, prie atsakomybės, kylančios iš kito, išprovokuojamos kito, jo vargo, pagalbos šauksmo. Cituodama G. Pichtą (1969), D. Bacevičiūtė kalba apie kompetencijos sritį, kuri reikalinga, kai subjektui iškyla užduotis. Tačiau tokia iš įvykių pobūdžio kylanti atsakomybė leidžia atskleisti tiesą, kad ne subjektas išsiukelia užduotį, o užduotis konstituoja subjektą (Bacevičiūtė, 2014, p. 223–229). Tokia atsakomybės samprata paskatina grįžti prie asmens kaip personos, kaukės, vaidmens sampratos, dėl kurios, anot P. Ricoeuro (2000), kyla atsakomybės infliacijos pavojus, t. y. pavojus išsitrinti moraliniam subjektui, o atsakomybei virsti rizikos valdymo sistema (Bacevičiūtė, 2014, p. 231). Priimdami pačius asmeniškiausius kasdienio gyvenimo sprendimus turime pereiti nuo atsakomybės už visus prie konkretaus sprendimo, kai, pasirinkdamas vieną, aukoju kitą ir už šį pasirinkimą esu absoliučiai atsakingas (Bacevičiūtė, 2014, p. 235).

Anot B. Fisher ir J. Tronto, kurios pasirinkė ir papildė N. Noddings klasifikaciją, galima išskirti tokias globos fazes:

1. Susirūpinimas (angl. *caring about*) – supratimas, kad [kažkam] reikia globos.
2. Pagalbos suteikimas (angl. *caring for*) – atsiliepimas į globos poreikius.
3. Rūpinimasis / globa (angl. *care giving*) – realus darbas, teikiantis globą, turint tinkamą kompetenciją.
4. Rūpesčio priėmimas (angl. *care receiving*) – įvertinimas, ar suteikta globa atitiko poreikį (cit. iš Hedge, 2012).

5. Bendras rūpestis (angl. *caring with*) – galutinė globos fazė, kai globos poreikiai dera su demokratijos įsipareigojimais teisingumui, lygybei ir laisvei (Tronto, 2013, p. 23).

Pirmoji globos fazė – susirūpinimas, domėjimasis žmonėmis, kurių socialinis statusas, kultūrinė ar sveikatos būklė gerokai skiriasi nuo mūsų, yra svarbus veiksnys teisingumui visuomenėje įgyvendinti. Asmuo neturi jaustis įpareigotas gelbėti badaujančius Afrikos vaikus, jei dėl to pamirštų jau prisiimtus įsipareigojimus (Noddings, 2013, p. 86). Nuoširdžiai trokštant kitų gerovės, net ir negalint jais pasirūpinti, teisingumo principai priartėja, o kiti įgalinami daryti tai, ko pirmi nepajėgia (Noddings, 2002a). Susirūpinimas įveda į platesnės visuomenės realybę, kuri gali būti aprašyta įvairiomis socialinėmis ir politinėmis teorijomis. Tačiau kartais tokia teorija gali kilti ne iš globos patirčių, bet tapti teroro forma, sausa ideologija, kada globojamieji yra tik

simboliai (Noddings, 2002a, 23). Dabartinėje visuomenėje prievarta, demonstruojama žiniasklaidos reportažuose iš įvykių vietų, skatina gyventojų bejėgiškumo jausmą ir pamažu pereina į socialinį gyvenimą, kuriame smurto reginiai keičia aktyvius piliečius į pasyvią auditoriją, taigi, net ši pirmoji rūpesčio fazė tampa iššūkiu pilietinei visuomenei (Evans and Giroux, 2015, p. 33).

Susirūpinimo fazė yra reikalinga, nes tik ji yra sąlyga atsiliepti į pagalbos šauksmą (Noddings, 2002b, p. 86). Troškimas kažkam rūpėti yra esminis žmogaus bruožas. Gal ir ne kiekvienas norėtų būti apkabintas ar aptarnautas, tačiau kiekvienas nori būti priimtas, gauti atsaką į savo reikmes ir troškimus (Noddings, 2005, p. 17). Kalbėdama apie globą kaip apie santykį, N. Noddings pateikia pavyzdį, kad moksleiviai mokykloje dažnai skundžiasi, jog jie niekam nerūpi. O mokytojai argumentuoja, kad jie labai rūpinasi. Betgi kažkas nevyksta: žmonės, kurie bando rūpintis, ir tie, kuriems reikia pagalbos, taip ir nesukuria globojančio santykio (Noddings, 2002b, p. 88). Globėjo priimta atsakomybė, kad susirūpinimas virstų pagalba, priklauso nuo esamų išteklių, jautrumo, intelektualinių ir moralinių vertybių (Noddings, 2002b, p. 86).

Rūpesčio motyvacija yra nukreipta į globotinio gerovę, apsaugą ir vertės suteikimą (Noddings, 2013, p. 23), todėl rūpestis yra daugiau nei jausmas, tai motyvacijos perkėlimas (angl. *motivational displacement*) (Noddings, 2013, p. 33). Rūpestis kitu yra darbas, konkrečios veiklos, atliekamos su vidiniu tikrumu veikti dėl kito. Sąvoka *motyvacijos perkėlimas* reiškia, kad asmens varomoji jėga nukreipta į kitus ir jų projektus (Noddings, 2005, p. 16). Kai globojantysis visapusiškai save perduoda kitam, įvyksta dviejų individų keitimasis į naujus individus naujoje dvejybėje (Noddings, 2013, p. 61).

Gabrielius Marcelis (2010) rūpestį apibūdina kaip laisvai pasirinktą atsakymą į autentišką asmeninį kvietimą, o ne aklą paklusimą taisyklėms ar bendrai įprastai logikai. Šį požiūrį jis apibūdina *savęs perleidimo* (pranc. *disponibilité*) terminu, pasiruošimu save skirti ir išekvoti, tapti prieinamam, o jo priešybė yra nenoras (Marcel, 2010, p. 17). Tai nereiškia tuštumos, o greičiau pasirinkimą atiduoti save tam, kuris pasitaikė, įsipareigoti būti dovana (Marcel, 2010, p. 17).

Panašiai kaip G. Marcelis, taip ir L. Gvaldaitė straipsnyje „Priėmimas globojant vaiką: patirtis, kurianti naują kultūrą“ išskiria svarbiausias *priėmimo* ir *dovanos* sąvokas. Priėmimas yra suprantamas kaip fenomenas, patirtis, konceptualizuojama krikščioniškosios antropologijos, filosofijos ir teologijos paradigmoje (Gvaldaitė, 2017, p. 51), jis esąs „savo gyvenimo ribų išplėtimas iki kito asmens ribų, visapusiškai įtraukiant jas į savo gyvenimą“, tai asmens esaties priėmimas (ten pat). „Priėmimo vertė – dosnumas ir besąlygiška laikysena, kuri kyla iš kito, duoto, dovanoto, atpažinimo ir pripažinimo, kitaip vadinama dovana“ (Gvaldaitė, 2017, p. 52). Iš šių dviejų sampratų kyla vaiko, kaip dovanos, besąlygiškai vertingo, o ne nereikalingo ar likimo nuskriausto, atėjimas ir gyvenimas naujoje šeimoje (ten pat).

Dar vienas žodis, papildantis globos kaip santykio sampratą, yra S. Weil *atidumo*, *dėmesio* sąvoka, reiškianti pastangas ištuštinti save siekiant pamatyti kitą asmenį, įsigilinti į jo situaciją, atsisakyti pagundos analizuoti ir planuoti, neprimesti savo požiūrio ar pozicijos, bet priimti jo tikrovę, „matyti ir jausti kartu su kitu“ (Noddings, 2002a, p. 14; 2005, p. 16). Anot S. Weil, sukaupti dėmesį – tai sustabdyti mintį, palikti ją dispozicijoje, tuščią, galinčią išileisti objektą, išlaikyti savyje šalia minties, bet žemesniame lygmenyje ir be sąlyčio su ja, įvairias gautas žinias, kurias esi priverstas panaudoti (Weil, 2017, p. 62). Iš asmens reikalaujama tokio sutelkto dėmesio, kad „aš“ išnyksta: „Atimti iš viso to, ką vadinu „aš“, dėmesio šviesą ir nukreipti ją į tai, kas nesuvokiama“ (Weil, 2015, p. 121). Įdomu tai, kad S. Weil dėmesys yra nukreiptas į Dievą ir aprašomas kaip grynai mistinė patirtis, tačiau, „šitaip mąstant, bet kuris mokyklinis pratimas panašus į sakramentą“ (Weil, 2017, p. 63).

Rūpinimąsi išbaigia trečiasis elementas – rūpintinio atsakas. N. Noddings pateikia pavyzdį apie 2 namo pavėlavusius vaikus: vienas džiugiai pasakoja motinai, ką nuveikė per pavėluotąsias minutes, o antrasis trumpai atsiprašo. Nors motina ir neatstums antrojo vaiko, tačiau nesąmoningai labiau links prie pirmojo (Noddings, 2013, p. 72). Šitas natūralus polinkis gali būti svarstomas ir kaip tam tikra perdegimo sindromo prevencija (Noddings, 2013, p. 73). Santykį tarp rūpintojo ir rūpintinio kuria ne tik rūpintojas, bet ir rūpintinis: reaguodamas, atsakydamas į rūpestį, rūpintinis ne tik atskleidžia, jog jam suteiktas rūpestis buvo adekvatus, bet ir suteikia impulsą toliau rūpintis, nesėkmės atveju leidžia rūpintojui koreguoti savo rūpinimosi strategijas (Bikauskaitė, 2013, p. 40). Teiginį patvirtina ir empiriniai duomenys, kai tiriamieji, jausdami nuolatinę įtampą tarp rūpesčio savimi ir kitais, nori jaustis esą kitų gyvenimo dalimi, o grįžtamasis ryšys paaiškina, kodėl pasirenkama labiau rūpintis vienu, o ne kitu žmogumi (Heijden ir kt., 2016).

Tinkamas globos funkcijos supratimas pakeičia ir požiūrį į pilietiškumą, teisingumą ir lygybę visuomenėje. Tie, kurie yra globojami, turi ne tik aiškiai išreikšiamus ar bent nujaučiamus poreikius, bet ir iš jų kylančias teises. Faktas, kad teisės kyla iš poreikių, nereiškia, kad jos gali būti sulygintos su poreikiais. Jei jau poreikis yra pakeltas į teisės lygmenį, visi, pakliūvantys į šios teisės turėtojų kategoriją, turi šią teisę, nepriklausomai nuo to, ar jaučia poreikį, ar supranta savo interesą. Teisės apsaugo poreikius ir interesus neatsižvelgiant į tai, ar konkretūs asmenys jų reikalauja, ar kai kuriais atvejais juos net paneigia (Noddings, 2002, p. 56). Tačiau ne visi poreikiai gali būti „suvesti“ į teisinę kalbą, poreikių vertinimo kriterijumi autorė siūlo geriausių namų viziją, kuriuose motina namuose atliepia tris pagrindinius vaiko poreikius: saugumą, augimą ir priėmimą (Noddings, 2002, p. 61). Tačiau esama ir tik numanomų poreikių, pavyzdžiui, vaikai retai kada išreiškia norą mokytis. Šie turi būti įvardijami, pritaikomi pagal aplinkybes ir įgyvendinami (Noddings, 2002, p. 66).

Pilietinės visuomenės bruožai – tai ne tik teisingumas, išreiškiantis pagarbą žmonių teisėms, jų privatiems gyvenimams ir laisvę vadovautis savu gėrio supratimu, bet ir rūpestis (Gilligan, 1982, p. 100). Teisingumo ar rūpesčio etikos diskusijoje galima pamatyti keletą santykių rūšių: hierarchijos, atskirumo ir lygybės, integracijos ir balsų daugio (Adams, 2015, p. 291–292). Globa gali atskleisti galios santykį tarp tų, kuriems jos reikia, nes globos teikėjas užima pranašesnę poziciją nei globojamas (Shuab, 2012, p. 24). Kadangi ugdymas gali būti tiek priespaudos, tiek emancipacijos veiksnys, socialinio teisingumo gynėjai įveda visuomenės kaip bendro kūno, atspindinčio žmonių tarpusavio ryšius ir tarpusavio priklausomybę, sampratą. Vien teisingumas ir asmenų lygybė neatsako į šiuolaikinės visuomenės neteisingumo ir fragmentacijos klausimus. Lygybė kiekvienam asmeniui užkelia jo paties našta stovėti ant savo kojų (Adams, 2015, p. 293). Taigi, sujungtos socialinio teisingumo ir globos teorijos kartu įgyvendina lygybės ir išlaisvinimo etiką, kuri gali įveikti jėgos struktūras, nulemiančias marginalizaciją ir nelygybę (Shuab, 2012, p. 26). Anot rūpesčio etikos šalininkų, piliečius galima apibrėžti kaip žmones, kurie užmezga tarpusavio rūpinimosi santykius (Tronto, 2005). Dar daugiau – teisingas globos funkcijos supratimas leidžia teisingai paskirstyti ne tik ekonominius išteklius, tačiau ir atsakomybę, o politinis gyvenimas iš esmės yra globojančios atsakomybės alokacija (Tronto, 2013, p. xiii).

Aprašius globos santykių rūpesčio etikos terminais lyg ir nebuvo suteikta teisė atsiriboti nuo tolesnių rūpesčio etikos šalininkų, ypač nuo N. Noddings žingsnių pasiūlant alternatyvą įprastam charakterio ugdymui. Moteriškas jautrumas ir iš jo kylanti veikla, atrodo, teikia daugiau peno moraliniam ugdymui, t. y. nuostatom, kas turėtų būti daroma konkrečiose situacijose, nei abstrakčios taisyklės ar racionalūs skaičiavimai (Held, 2006, p. 24). Būtent, nuolatinį rūpestį asmenimis, kuriems reikia globos, ypač vaikais, ir aplinka, o ne vertybių praktikavimą N. Noddings matė kaip asmens moralinio ugdymo(si) šaltinį. Rūpestinga ugdytojų laikysena, prisitaikanti prie kiekvieno vaiko gebėjimų ir tempo, išmoko vaikus ne tik pasirūpinti savimi, bet ir išugdo tokį patį rūpestį artimaisiais, taip pat ir svetimais, taip pat žeme ir žmogaus sukurtu pasauliu (Noddings, 2005). Rūpestis esąs ta veikla, kuri turėtų kurti geresnius žmones (Noddings, 2002b, p. 1), svarbiausi turi būti santykiai, o vertybės išsivysto beveik natūraliai (Noddings, 2002b, p. 5). Ši autorė negaili kritikos autoriams, kurie aukština asmens auką dėl abstrakčių vertybių, netgi religinių. Pateikdama plačiai paplitusį aksiologinį Biblijoje paminėtą pavyzdį, kaip Abraomas aukoja savo sūnų Izaoką, N. Noddings sako, kad nė viena moteris net nesileistų į diskusiją (su Dievu). Ji ydinga praktika laiko ir poreikių gradaciją pagal hierarchiją, mat tas, kuris, maitindamas išalkusį, su juo dar ir bendrauja, tenkindamas jo socialines reikmes, nepaiso poreikių hierarchijos (Noddings, 2002b).

Nors N. Noddings argumentai turi pagrindo, praėjus 20 metų nuo „Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education“ išleidimo, galima apibendrinti ir jos atžvilgiu pasirodžiusią kritiką. Pirma, kaip vėliau pastebėjo ir pati N. Noddings, rūpesčio etika, gimusi ne kaip feministinė, o moteriškojo mąstymo teorija, vėliau susilaukė radikalesnių feminisčių kritikos, esą, ji skatinanti išnaudoti moteris (Hoagland, 1990). Feministės, pasisakančios už lygias teises, dažnai moteris pastato į vyro vietą, vertindamos moteris pagal vyro standartą ir neįvertindamos moterų indėlio namų ruošos ir privačios globos srityse (Noddings, 2001, p. 30; Noddings, 2002, p. 47). Anot pačios N. Noddings, šiuolaikinėje visuomenėje, kurioje namų maitintojais tapo tiek vyrai, tiek moterys, globa irgi tapo abiejų lyčių funkcija: „Jei jau abu tėvai tapo maitintojais, tai abu turi būti ir globėjais“ (Noddings, 2001, p. 33).

Tačiau jokių būdų negalima teigti, kad rūpestis beglobiais vaikais yra išskirtinai moteriškojo mąstymo dalis. G. Marcelio (2010) nuomone, vyriška tėvystė neturėtų būti laikoma tik duotu faktu ar objektyviai nulemtu santykiu, kad būtų laikoma natūraliu fenomenu (Marcel, 2010, p. 92). Jei moteriai yra natūralus emocinis aktyvumas ir prierašumas vaikui, vyrui, atvirkščiai, būdingas atsitraukimas (pr. *détachement*). Tėvystės patirtis pradeda kauptis iš jokios instinktyvios patirties nebuvimo. Kokiomis sąlygomis tuomet vyras galėtų norėti vaikų? (Marcel, 2010, p. 97). Žodžiai *jo vaikas* gali būti priimtini tik su sąlyga, kad atsakomybė už vaiką jau yra prisiimta, tačiau ar mūsų civilizacijoje tėvas yra atsakingas, kad vaikas būtų pamaitintas, išmokslintas ir pan.? (Marcel, 2010, p. 101). G. Marceliui tėvystė ir vaikų turėjimas yra siejamas su atsiliepimu į pašaukimą. Tai ne tik žmogiškosios giminės ir savęs pratęsimo būdas, bet dosnumas, ateinantis iš santykio su Kūrėju (Marcel, 2010, p. 117). Būtent žvelgdamas iš šios perspektyvos, G. Marcelis, be kitų vaikų, užauginęs ir įvaikį, apibendrina savo samprotavimus. Jo nuomone, galima suvokti įvaikinimo metafizinius pagrindus ir pripažinti, kad jis nėra blanki tikrosios tėvystės kopija, bet malonės priemonė, užpildanti biologinės giminystės trūkumą (Marcel, 2010, p. 117). Įvaikinimas visada turi būti priimtinas, nes visuomenė, kurioje jis tampa dažnas, yra gyvybingumo praradimo pavojuje, ir jis gali tapti skiepu gyvenimo medyje, kartais nuostabiu, o kartais, deja, nevaisingu (Marcel, 2010, p. 117).

Antra, N. Noddings etinė pozicija remiasi per silpnais šaltiniais, kad išlaikytų savo argumentus (Alexander, 2013, p. 493). Rūpesčio etikai atsirasti įtakos turėjo filosofės S. Ruddick (1995) ir psichologės C. Gilligan (1982) darbai, kurių moteriško mąstymo patirčių aprašymai neturėjo tikslo pakeisti vyraujančių epistemologinių nuostatų, bet papildyti jas naujais požiūriais. C. Gilligan knygos, kurioje oponuojama L. Kohlbergo moralinio vystymosi teorijai, pavadinimas yra „In different voice“ (1982) (liet. „Kitu balsu“), tuo tarsi pabrėžiant, kad ši teorija turi būti papildyta, kaip iš knygos turinio paaiškėja, *rūpesčio* sąvoka, kylanti iš moteriškojo mąstymo. C. Gilligan teisingu-

mo ir rūpesčio perspektyvas kildina iš ankstyvosios vaikystės patirties, kurioje esą formuojami du skirtingi savosios tapatybės suvokimo būdai: susijęs, priklausomas „aš“ ir atsiribojęs, autonomiškas „aš“ (Bikauskaitė, 2013, p. 24). C. Gilligan manymu, L. Kohlbergo teorija turi būti ne pakeista, o tik papildyta *globos santykio* terminais.

Todėl rūpesčio etika neturėtų būti paneigta, bet perkelta ant kito normatyvinio pagrindo, šiuo atveju vietoj jos pasirinkta E. Levino rūpesčio etikos pagrindimo pozicija (Bikauskaitė, 2013). Subjektas konstituojamas tik santykyje su kitu, tik tada, kai yra pašaukiamas atsakyti kitam: „Atsakomybė iš tikrųjų nėra tiesiog subjektyvybės bruožas, tartum subjektyvybė jau egzistuojanti pati savaime, iki etinio santykio. Subjektyvybė nėra kažkas sau, ji iš pat pradžių yra kitam asmeniui“ (Levinas, 1994, p. 99).

Būdama totalybės išraiška, rūpesčio etika gali tapti labiau kitus įkalinančiu nei pagalbos įrankiu (Dietrich ir kt., 2006). Anot E. Levino, etiniame reikalavime glūdi ne totalybė, o begalybė (Levinas, 1989). Tai ne tik teigimas, kad atsakomybė už kitą gali būti prišimta laisva valia, E. Levinas perkelia atsakomybę už kitą asmenį į metaetinių lygmenį, kuriame etika turi palikti nesibaigiantį „tai yra“ ratą ir transcenduoti save. Tikroji etika rūpesčio etikos pavyzdžių aprašymuose reiškiasi tuo metu, kai besirūpinantysis mokosi iš kito, o ne pats moko (Dietrich ir kt., 2006).

Savo atsakomybės samprata E. Levinas nutraukia sąsajas su tradicinę Vakarų moralės filosofiją konstituojančiu laisvu, nepriklausomu, autonomišku subjektu. Santykyje veidas prieš veidą formuojasi individo moralinė tapatybė (Bikauskaitė, 2013, p. 137–138). Įvesdamas *veido sąvoką*, kaip santykio su kitu būdą, E. Levinas šią sąvoką papildė tokiomis hebrajiškos šio žodžio etimologijos reikšmėmis, kaip sukti(s), gręžti(s), kreipti(s). Vadinasi, veidas nėra pasyvus fenomenas, pavidalas ar vaizdas, į kurį žiūriu, bet tai, kas aktyviai gręžiasi ar kreipiasi į mane dar iki mano intencionalaus akto ir susivokimo (Čepulis, 2009). „Veidas manęs prašo ir man liepia <...>; šis įsakymas yra pats veido reikšmingumas“ (Levinas, 1994, p. 101). „Sakymas reiškia, kad, atsidūręs priešais veidą, aš ne tiesiog jį stebiu, aš jam atsakau“ (Levinas, 1994, p. 89). „Iš tikrųjų reikia pasakyti, kad pati žmogiškojo aš tapatybė remiasi atsakomybe, tai yra tuo suverenaus aš teigimu ar pašalinimu savimonėje“ (Levinas, 1994, p. 104). Žmogus yra nesukeičiamas su kitais tik tiek, kiek yra atsakingas (Levinas, 1994, p. 105). Kaip tik šia prasme F. Dostojevskis sako: „Visi esame kalti dėl visko, už visus ir prieš visus, ir aš daugiau negu kiti.“

Atliepdami į kiekvieną verksmą, tėvai pirmiausia siunčia žinią: „Štai aš čia, brangusis!“ Ji atspindi pasiaukojančios meilės kryptį iš stipresnio ir galingesnio silpnesniam. Verta paminėti, kad šią vaikui vieno iš tėvų nuolat tariamą frazę Biblijoje taria Mozė ir pranašai, atsakydami Dievui: „Štai aš!“ (Noddings, 2002a, p. 129). E. Levinas bibliinių personažų Abraomo ir Izaoko istorijose minimą atliepą „Štai aš!“ vartoja pašaukimo tematikai apibūdinti. „Viešpaties angelas sušuko iš dangaus, tardamas: „Abraomai! Abraomai!“ – „Aš čia!“ – jis atsiliepė“ (Pr 22, 11). Arba kitoje vietoje:

„Tada išgirdau Viešpaties balsą: „Ką man siųsti? Kas gi bus mūsų pasiuntinys?“ O aš atsiliesčiau: „Štai aš, siųsk mane!“ (Iz 6, 8). „Subjektas, sakantis: „Štai aš!“, liudija Begalybę“, – sako E. Levinas (1994, p. 111). Joks Dievo „pažinimas“, atskirtas nuo santykio su žmonėmis, nėra galimas (Levinas, 1989). „Pats judėjimas prie kito asmens veda į Dievą“ (Levinas, 2001, p. 304). Kitas žmogus kaip tik savo veidu, kuriame jis įkūnytas, yra raiška aukštumo, kuriame apsireiškia Dievas (Levinas, 1989). Asmenį pašaukianti Begalybė kreipiasi naujumu, kad kito asmens veide parodytų vienintelį išrinktąjį, nuo kurio neįmanoma išsisukti (Levinas, 2001, p. 345).

Prasmė gimsta iš sielos ryšio su Dievu ir tada, kai ją išbudina blogis: „Tai, kad per mane persekiojantį blogį mane pasiekia kito žmogaus patirtas ir mane liečiantis blogis, tarsi kitas žmogus iš karto per jį apeliuotų į mane, užklaudamas mano rymojimą pačiame savyje ir mano „conatus essendi“, tarsi prieš skųsdamasis savo šiapusiniu blogiu privalėčiau atsakyti už kitą asmenį, – ar ne ten, blogyje, „intencijoje“, kurios adresatas aš esu išimtinai per savo paties patiriamą blogį, yra Gėrio properša? Teofanija“ (Levinas, 2001, p. 284).

Rūpestis, nukreiptas į asmenį, atidengia čia *būties* savastį ir yra suprantamas per kito šauksmą. „Juk šauksmas mūsų pačių kaip tik niekada nei planuojamas, nei ruošiamas, nei tyčia atliekamas. <...> Šauksmas ateina iš manęs ir vis tik virš manęs“ (Heidegger, 2014, p. 275). Susirūpinimas, nukreiptas vien į egzistuojančius daiktus, E. Levinui tampa egzistencijos užgriozdinimu. Ontologija gali išlikti žmogiška tik atsiremama į etiką ir pradėdama nuo jos kaip susirūpinimo Kito buvimu (Čepulis, 2009, p. 101).

Panašiai kaip ir E. Levinas, J. L. Chrétienas (2004) pašaukimo esmę suveda į „Štai aš“ būseną, tik remiasi ne dialogo, o kalbos fenomenologija. Remdamasis bibliiniais tekstais, J. L. Chrétienas sako, kad kuriantis Dievo žodis sugriauna ir visas kitas potencines galimybes, jis ištrina visą sau pakankamą buvimą; pasakydamas, kas pašauktasis yra, sako ir tai, kuo jis nėra (Chrétien, 2004, p. 22). Arba kitoje knygoje sako, kad Apreiškimas mus pasiekia tik mus sužeisdamas (Davenport, 2004, p. xxiii).

J. L. Chrétienas nesutinka su E. Levinu, kad Dievo provokacija atsispindi tik asmens maldoje, o dėkingumas – gautose dovanose – esą kreipimasis gali būti išgirstas tik atsakyme. Jis kritikuoja E. Leviną ne tiek dėl to, kad jis neteisėtai atliko begalinį šuolį į Apreiškimą, kiek dėl to, kad nepasiekė trokštamo tikslo užtikrinti apreiškimui vietą fenomenologijoje (Davenport, 2004, p. xiii). Pagrindiniu argumentu jis pasitelkia „Giesmių giesmės“ autoriaus žodžius mylimajai: „Leisk man <...> išgirsti tavo balsą, nes tavo balsas toks mielas“ (Gg 2,14). Jei kviečiantis begalybės balsas yra begalinis, kaip ribotas atsakymas gali jį atspindėti? (Chrétien, 2004, p. 31). Iškeldamas pašaukimo beribiškumą ir pabrėždamas, kad pašaukimas girdimas ne atsakyme, bet neišsenkančiame atsakymo nepakankamume, J. L. Chrétienas perkelia fenomenologiją iš suderinamumo (pr. *correspondance*) į kito matmens atradimo ir savęs nuskurdinimo

lygi (Davenport, 2004, p. xxii). Šis žingsnis viršija M. Heideggerio žingsnį: žmonių kalba negrąžina to, ką gauna, bet tai, ko ji negali grąžinti, yra pats praradimo grožis (Davenport, 2004, p. xxii).

Su sąžinės balsu neįmanomas joks dialogas: bet koks atsakymas iš mūsų pusės, kad esą paliepimo nesugebėsime įvykdyti, tiesą sakant, tėra nepateisinamas išsiskinėjimas, noras negirdėti balso arba jį užgožti savo paties kliūtimis ir argumentais. Mūsų atsisakymas turi tokią pat menkinančią prasmę kaip atsikalbinėjančio vaiko, kuris vengia paklusti (Chrétien, 2004, p. 70). Sugrįžti į savo intymųjų branduolį, kuriame sąžinės balsas liepia, o mes paklūstame, vadinasi, sugrįžti į pasaulio kūrimo vietą (Chrétien, 2004, p. 71).

Jeigu šaukiančiojo balsas yra taip be galo didelis ir viršija mūsų gebėjimą atsakyti, kokią prasmę turi žmogaus atsakymas Dievui? J. L. Chrétienas vėl remiasi kalbos fenomenologija ir cituoja E. Husserlį, jog balsas yra pirmasis mano kūnas (Chrétien, 2004, p. 79). Dar nemokantis kalbėti kūdikis, nevalingai skleisdamas pirmuosius garsus, vėliau pradeda juos valingai kartoti. Taip guguodamas vaikas mėgdžioja savo ištartus garsus ir taip save patiria ir išgyvena. Tokiu būdu ne tiek pasakytas turinys, o pats kalbėjimo faktas leidžia žmogui save suvokti.

E. Levino ir L. Chrétieno filosofinės išvalgos leido ne tik papildyti rūpesčio etikos šalininkų idėjas ir atgręžti etinės pozicijos paieškas į suaugusįjį vaiko globėją, tačiau kartu iškelti paradigminius globojančio subjekto tapatumo klausimus. Savo etimologine prasme sąvoka *subjectus* reiškia esantį apačioje ar šalia (Kuzavinis, 2007) ir vartojama kaip nuoroda į tam tikrą pamatą, pagrindą, tačiau tik R. Descartes'o pastangomis pats žmogus virto subjektu (Lavrinec, 2008, p. 22). Taigi šiuolaikinė ugdymo filosofija leido pritaikyti alternatyvias asmens tapatumo traktuotes ir įvesti *santykių subjekto* (angl. *relational self*) sąvokas, kuriomis atitinkamai apibrėžiamas toks subjektas, kuris konstituojamas santykių (Bikauskaitė, 2013). Globojančio santykio kaip asmens pašaukimo aprašymas, remiantis fenomenologinės ir hermeneutinės religijos filosofijos prieiga ir įvertinant antropologinio veiksnio reikšmingumą kasdienėse veiklose, leidžia svarstyti apie alternatyvą karteziškam savęs pažinimo modeliui. R. Descartes'o prielaida – *cogito ergo sum* (iš lot. *mąstau, tad esu*) – gali būti pakeista egzistencine prielaida – *amo ergo sum* (iš lot. *myliu, tad esu*) (Paškus, 2003, p. 186).

Apibendrinant šiame skyriuje aprašytą mąstymo eigą, galima matyti, kaip globa, ankstesniuose skyriuose apibūdinta kaip suaugusiojo vaidmuo, būtinas vaiko raidai, tampa jo etiniu įsipareigojimu. Kitais žodžiais tariant, globėjas nėra tik teisinė kategorija ar *vaidmuo*, bet *asmuo*, kuris tampa žmogumi ne kitaip, kaip tik per asmeninį santykį. Anot G. Marcelio, „kito priėmimas grąžina mus patiems sau, o klasifikavimas į „tipus“ mus paverčia atvejais, o ne asmenimis“ (2010, p. 17). Taigi asmens savęs įprasminimas neįmanomas be Kito. Prieigoje prie žmogaus veido, matyt, glūdi prieiga

prie Dievo idėjos (Levinas, 1994, p. 93). Išgirdęs Kito kreipinį, sutinkamą per asmens Veidą, ir su dėmesingumu save kitam asmeniui dovanojantis žmogus transcenduoja save savo atsakymu kurdamas savo gyvenimo istoriją. Globa šiuo aspektu nėra vien vaidmuo, kuriam būdingas kompetencijų sąrašas, o jos santykio dalyvius perkuriantis įvykis, kurį galima įvardyti asmens augimu arba pašaukimu. Vaiko šauksmas ir kvietimas turi ne mažesnę etinę vertę nei Dievo balsas, kuriuo sekdamas žmogus kuria savo gyvenimą.

1.5. Vaikų globos modeliai ir tendencijos

Apibūdinus globą kaip asmenų santykį, dar kartą vertėtų grįžti prie konkrečių veiklų, susijusių su ugdytinio gerove. Globėjų veikla yra motinystė, kurios pagrindiniai augimo skatinimo uždaviniai yra administracinio pobūdžio: motinos kuria tokias vietas ir galimybes, kurios padeda vaikams bendrauti su kitais vaikais, mokytis, žaisti, socializuotis, formuoja palankią jų natūraliam vystymuisi aplinką namuose (Ruddick, 1995). Globos ir auginimo teorijos vertina ugdymo praktikas iš skirtingų pozicijų, kurias galėtų sujungti globėjų liudijimai. Sujungus rūpesčio etikos kaip asmens moralinės laikysenos pasaulyje ir vaiko poreikius akcentuojančias tėvystės teorijas būtų išspręsti apleistų vaikų socializacijos klausimai. Pasinaudojus šiame skyriuje aptartinių keletu modelių įžvalgomis, trečiajame skyriuje bus kuriamas teorinius ir empirinius duomenis apibendrinantis ne giminės vaikų globos ugdomosios raiškos modelis, kurio sudedamosios dalys yra:

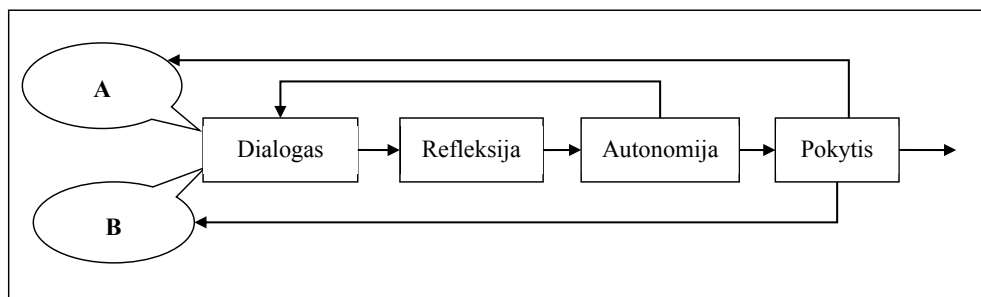
1. Globos ugdomojo santykio dalyviai ir jų santykių raiška.
2. Globa kaip ugdomasis procesas, jo raiškos etapai.

Mokslinis modeliavimas – tai vieno objekto savybių pakartojimas kitame objekte (modelyje), norint geriau pažinti pirmąjį objektą. Toliau įvardyti modeliai nėra alternatyvos, galinčios viena antrą pakeisti, – jie persidengia, todėl, siekiant geresnės globos kokybės, turi būti svarstomi ne atsietai, o kartu.

Dialoginės raiškos modelis. Dėmesingumu, atvertimi, atsakomybe pagrįstam santykiui tarp globėjo ir vaiko kurti naudojamosi dialoginio ugdymo ir kritinės pedagogikos teorijomis. Pamiršus globos funkciją pedagogikoje rizikuojama paneigti pedagogikos kaip santykio aspektą, veikiant nelygiai paskirstytame galių lauke (Wilde, 2013). Kritinės pedagogikos pradininko P. Freire metodas grindžiamas dialogu, vadinasi, žmonių tarpusavio santykiai yra horizontalūs (Freire, 2000). Naudojamas dialogas yra simetriškas, siekiantis giluminio Aš–Tu, o ne paviršinio Aš–Tai santykio (Buber, 1998). Toks dialogas skiriasi nuo sokratiškojo dialogo (Duoblienė, 2005) ir tas skirtumas nurodo, kokia turi būti globėjo, socialinio darbuotojo ar pedagogo laikysena. Dialogas

nėra tik informacijos pasikeitimas tarp ugdomojo santykio dalyvių, bet ir kasdienių patirčių kritiškas vertinimas santykyje su intelektualine tradicija ir istorijos interpretacija (Giroux, 2013). Dialoginis ugdymas pranoksta įprastą mokymąsi iš patirties (Aš–Tai santykyje), ne tik mokantis priimti kito realybę, bet ir pakeisti, E. Levino terminais, transcenduoti savo vidinį pasaulį (Keller, 2011). Tai situacija, kurioje ir ugdytojas, ir ugdytinis yra besimokantieji, abu, būdami skirtingi, yra pažinimo subjektai (Shor, Freire, 1987). Dialogas galėtų būti priešpriešinamas antidialogui, santykiui, kai vienas dialogo dalyvis jaučiasi esąs virš kito, o siunčiama informacija tampa pranešimais be grįžtamojo ryšio. Antidialogas yra uždaras ir beviltiškai arogantiškas.

Dalijimasis mintimis vyksta per tarpininką – žodį, tekstą, dirbinį, kūrinį (Sverdiolas, 2002, p. 74). Anot M. Bachtino, kalba jau savo pobūdžiu yra interaktyvi ir dialogiška (Lorensen, 2014), svetimų sąmonių negalima stebėti, analizuoti, apibrėžti kaip objektų, o tik dialogiškai bendrauti (Bachtin, 1999). Prasmės perdavimas – tai veiksmas, kuriuo vieno prasmė tampa kito prasme, prasme kitam (Sverdiolas, 2002, p. 76). Kalba nėra tik pedagoginė priemonė įtikinti kitą, bet pasiūlymas suprasti, atrasti intersubjektyviai egzistuojančią tiesą ir autentišką buvimą (Lorensen, 2014). Norėdamas įtraukti ugdytinius į dialoginį mokymąsi ugdytojas turi turėti bent 3 kompetencijas: kritišką požiūrį į save; mokėti pasakyti žodžiais, interpretuoti (iš angl. *narrativity*); kurti bendruomenę (English, 2016). Siekiant sukurti atvirą diskusijoms, nuomonėms, kritikai aplinką reikia empatijos ir nuolankumo vertybių (English, 2016). Konkretus globėjas pasiūlo vaikui galimybę tapti jo meilės subjektu: rūpinimosi ryšį, kuris suteikia gyvenimui prasmę ir laimę, tačiau šis santykis gali tapti nenuspėjamas ir rizikingas (Nutt, 2013).

1 pav. Dialoginio ugdymo(si) modelis (Alvarenga, Titonelli, 2012)

1 paveiksle pavaizduotas dialoginis ugdymo(si) modelis, kuriame 2 ugdomojo santykio dalyviai išsako savo požiūrius dialogo būdu. Šis dialoginis santykis yra simetriškas, t. y. nė vienas nėra jame viršesnis. Antrasis vyksmas yra refleksija kiekvieno jų viduje ir iš jo kylantis savarankiškas apsisprendimas, kaip su įgyta

patirtimi elgtis. Individualus apsisprendimas gali neturėti jokio poveikio, skatinti pokytį arba tolimesnę diskusiją. Pokytis, jei jis įvyksta, gali vykti alternatyviomis kryptimis: į anapus pokalbio dalyvių esančius reiškinius ir objektus arba į vieno / abiejų asmeninę kaitą. Iš modelio matyti, kad dialogas suteikia laisvę jo dalyviams patiems rinktis būdą, kaip elgtis su išgirstu žodžiu, tačiau kartu neužtikrina paklusnumo, nesuteikia kontrolės galimybės ir negali suvaldyti rizikos. Dialoginis ugdymas nėra autoritarinis, bet ir ne nuolaidusis kelias, paliekantis kitą vieną su savo paties rūpesčiais (English, 2016).

Kritinė pedagogika gali būti laikoma kaip egzistencinė paieška ir politinė laikysena kartu (Kress, 2013). P. Freire išryškina visuomenėje glūdinčius suvaržymus: socialinio neteisingumo priežastis yra taip vadinamoji „tylos kultūra“, neleidžianti tam tikrų sluoksnių asmenims išsakyti savo nuomonę ir keisti savo gyvenimą. Engiančių socialinių struktūrų agentai gali būti ir tokios institucijos kaip šeima ir mokykla ar visa ugdymo sistema. Priešingas veiksmas, kai asmenys kritiškai supranta realybę, kurioje gyvena, ją peržengia ir keičia, vadinamas sąmoningumo ugdymu (iš port. *Conscientização*) (Zygmantas, 2009). P. Freire perėmė iš K. Marxo revoliucinį pačios filosofijos supratimą: mąstymas turėtų ne tik interpretuoti pasaulį, bet ir jį keisti (Irwin, 2012). Galimybė sujungti ugdymą su geresnio pasaulio galimybe pakeičia ugdytojo laikyseną: jis nebėra technokratas, perteikiantis patvirtintą *curriculum* ir oficialias pažiūras, o reflektyvus ugdytojas, suteikiantis ugdytiniui galią suprasti save ir vertinti pasaulį. Ji kuria giluminį supratimą ir suteikia kryptį (Giroux, 2013). Anot P. Freire'o, „tą akimirką, kai socialiniai darbuotojai apibūdina savo veiklą kaip „pagalbą“ ir dar sako, kad ji yra ugdomoji, jie daro klaidą, kurios padariniai esti lemtingi. <...> Jeigu socialinis darbuotojas tariasi esąs tikrasis „pokyčių vykdytojas“, jam sunku suvokti akivaizdų dalyką, jog, jeigu jo darbas turi būti ugdomasis ir išvaduojamasis, tie, su kuo jis dirba, negali būti jo veiksmų objektai. Jie veikia taip pat turi būti pokyčių vykdytojai“ (Freire, 2000).

Vaikų globėjai jaučiasi pokyčių vykdytojais būdami fiziškai ir emociškai prienami vaikams, domėdamiesi jų reikalais, suteikdami galimybių keisti savo elgesį ir požiūrius bei taip užtikrindami geresnę ateitį (Nutt, 2013). Globėjai, kurių požiūris į vaiko globą modernus, stengiasi jam suteikti ir užtikrinti kuo daugiau teisių ir išreiškia orientacijos į vaiką pirmumą.

Orientacija į vaiką (angl. *Child centred foster care*). Tai viena pagrindinių vaiko globos tendencijų, apimanti teisės moksle įvardytą principą „vaiko interesų pirmumas“ ir jį praplečianti. Tai požiūris į vaikystę kaip savaiame vertingą žmogaus gyvenimo periodą, kuris sudaro sąlygas vaikams jaustis socialiai visaverčiams jau dabar, o ne tik ateityje (Juodaitytė, 2002, p. 21). Šiuolaikinė vaikų auginimo ideologija atspindi įsitikinimą, kad vaikystė yra šventa ir turi tarpti savo nekaltume ir tyrume (Swartz,

2005, p. 106). Vaikas globos sistemoje turi neįkainojamą vertę, o tie, kurie su juo dirba, turi praktikuoti altruizmą ir suteikti jam reikalingą pagalbą (Swartz, 2005, p. 51).

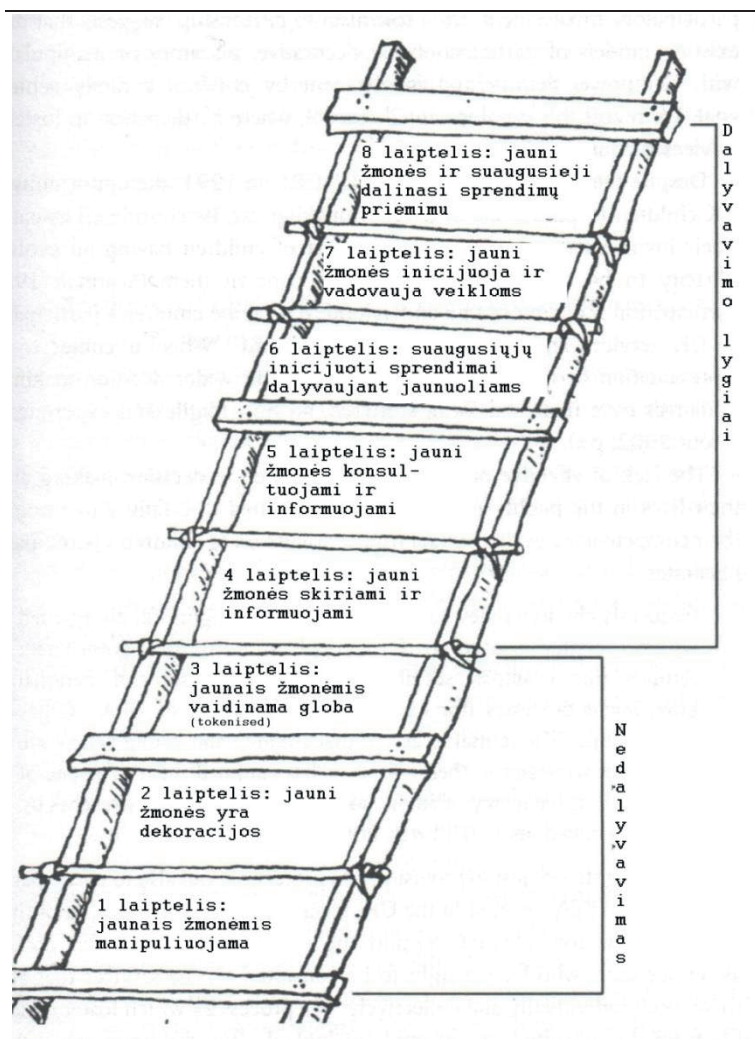
Globa, orientuota į vaiką, nereiškia vien sprendimų, atsižvelgiančių į vaikystės kaip amžiaus tarpsnio reikalavimus, ar bandymų apibendrinti, kas būdinga vaikams kaip socialinei grupei apskritai, o reikalauja, kad paslaugos būtų individualizuotos atsižvelgiant į konkretaus vaiko poreikius. Globojami ir rūpinami vaikai nėra homogeniška grupė, o priežastys, dėl kurių jie pateko į globos sistemą, priskiriamos skirtingoms poreikių, laiko, vietos kategorijoms. Vieni jų džiaugiasi saugia vaikyste su naujais globėjais, o kiti grįžta atgal į biologinę šeimą, dar kiti keliauja iš vienos globos vietos į kitą (Goodyer, 2011, p. 29). Asmenys, kurių požiūris orientuotas į vaiką, ne tik pripažįsta globos pareigą, bet ir atsižvelgia į vaikų ir jaunuolių, kaip jautrių individualizuotos globos gavėjų, norus ir jausmus (Goodyer, 2011, p. 11).

Remiantis A. Goodyerio atliktu globojamų vaikų nuomonių tyrimu, būtų galima tokiais bruožais apibendrinti į vaiką orientuotą globą (Goodyer, 2011, p. 138):

1. Visų sprendimų centre yra vaikas.
2. Priimtų sprendimų laikomasi siekiant vaikui naudos.
3. Vaikas turi turėti šiek tiek kontrolės ir pasirinkimų savo gyvenime.
4. Vaikas turi turėti daugiau pasirinkimų, nei turi dabar.
5. Globos sistema turi paisyti vaiko tempo.
6. Vaikas turi būti matomas ir traktuojamas kaip individualus.
7. Sistema turi ginti vaiką.
8. Jauni žmonės turi būti svarbūs ir išklaudyti.
9. Globa skirta vaikui ir jo norams tenkinti, o ne pačiai sistemai ir jos prioritetams.
10. Į vaiką orientuoto ugdymo pagrindas – pasaulio matymas vaiko akimis.
11. Tokia sistema į vaiką žiūri pagarbiai ir jį vertina.

Taikant **vaiko teisėmis pagrįstą socialinės globos modelį** pabrėžiamas dalyvavimas kaip būtina globos sąlyga, įgyvendinant į vaiką orientuotos globos principus. R. Harto vaiko dalyvavimo modelio schema, pateikta 2 paveiksle, vaizduoja vertikalias kopėčias. Įvardytos aštuonios vaiko teisių pakopos nuo visiško vaiko nedalyvavimo iki bendro dalyvavimo su suaugusiuoju, kai priimami sprendimai, susiję su juo. Vaikų dalyvavimo teisės trūkumas rodo, kad jie yra mažuma, neturinti galios keisti savo gyvenimo, o aktyvus dalyvavimas laikytinas paslaugų vaikui ir šeimai dalimi. Žemiausias laiptelis atspindi labiausiai vaikui kenksmingą situaciją, kai suaugusieji manipuliuoja juo siekdami savo tikslų. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad šiuolaikinė ugdymo teorija, akcentuodama vaiko poreikius kaip svarbiausius, suteikia vaikui neribotą laisvę. Pateiktoje schemoje situacija, kai jauni žmonės patys inicijuoja ir vadovauja savo veikloms (kas gali įvykti nuolaidaus ugdymo metu), nėra labiausiai vertinama. Būtinai autoritetingas (Berns, 2009) suaugusiojo dalyvavimas priimant

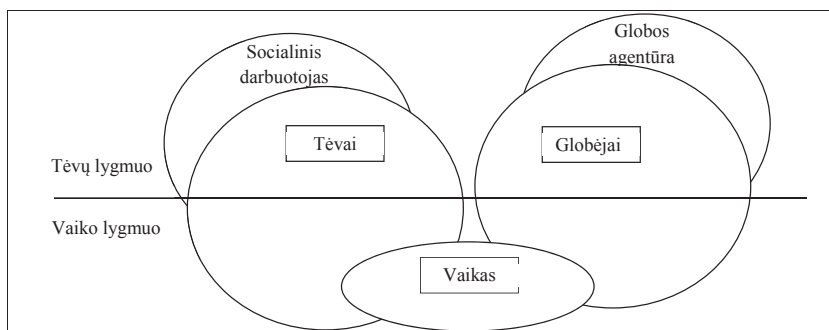
sprendimus, susijusius su vaiko gyvenimu. Ugdymo požiūriu taikant vaiko teisėmis pagrįstą modelį galima pasitikrinti edukacinių aplinkų veiksmingumą, ypač institucinių lygmeniu, jei globos procesą reglamentuojančios organizacijos, institucijos ar šeimos sudarytose taisyklėse vaikai laikomi nekompetentingais ir net nenumatoma procedūrų, kad vaikų nuomonė turi būti išklaudyta.

2 pav. Dalyvavimo lygiai pagal R. Hartą (Goodyer, 2011, p. 43)

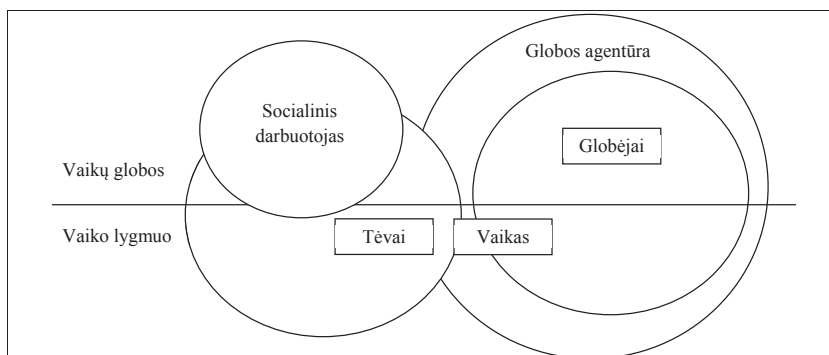
Globojančių šeimų ryšių modeliai. Sociologiniu požiūriu, atsižvelgiant į globojančios ir biologinės šeimos tarpusavio santykius, galimi keli globos santykių modeliai:

1) atskirų; 2) papildančių ir 3) abipusių šeimų ryšių (Minuchin 1990, cit. iš Mosek, 2004, p. 337–338), kurie atitinkamai vaizduojami 3, 4, 5 paveiksluose. Paveiksluose stačiakampiuose įrašyti globos santykio dalyviai, o koncentrinuose ratuose – dalyvių įtakos ir galios sritys. Jei vaikai ir jų tėvai yra konkretūs asmenys, atstovaujantys patys sau, tai institucijų darbuotojai veikia ne savarankiškai, o atstovaujamų organizacijų vardu pagal konkrečias instrukcijas.

3 pav. Atskirų šeimų ryšių globos modelis (Mosek, 2004)

Atskirų šeimų ryšių modelyje (žr. 3 pav.) vaiko tėvai ir globėjai yra dvi atskiros sistemos, kurias jungia vaikas. Socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos tėvų šeima, ir globos darbuotojai turi atskiras darbotvarkes, o santykiai tarp tėvų ir globėjų gali būti priešiški ir konkuruojantys (Mosek, 2004). Atskirų šeimų ryšių modelyje tėvai ir globėjai varžosi dėl įtakos vaikui, kuris ir pats turi iniciatyvos bei apsisprendimo galią.

4 pav. Papildančių šeimų ryšių globos modelis (Mosek, 2004)

Vienas iš pagrindinių sunkumų, globojant pažeistą vaiką, yra jo nepasitikėjimas ir noras kitus kontroliuoti. Nors globėjai ir stengiasi užtikrinti saugumą, vaikas juos gali vertinti kaip nepatikimus, kontroliuojančius, keliančius nerimą (Schofield, Beek, 2005, p. 5). Globėjams reikalinga nuolatinė parama ir pagalba suprasti vaiko elgesio priežastis ir išmokti tinkamų reakcijų. Svarbu padėti globėjams suprasti, kad netinkamas vaiko elgesys nėra asmeniškai susijęs su jais, o tik iki globos vaiko patirtomis žaizdomis. Neišsiugdęs pasitikėjimo savimi, vaikas gali prisiimti kurią nors iš projektuojamo identiteto formų: priklausomybės, galios, seksualumo ar pataikavimo, kas gali trikdyti suaugusiųsius, kol jie išmoks palaikančiojo elgesio ir išvys iki galo visą gyjančio vaiko dramą (Caw, Sebba, 2014, p. 109–111).

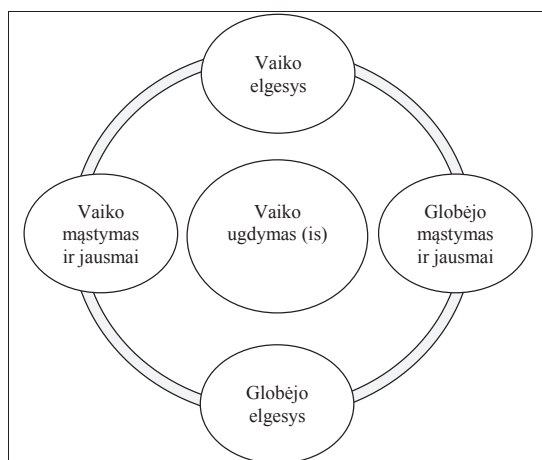
Taikant **komandinės tėvystės (angl. *Team parenting*) modelį** siekiama užtikrinti globojamam vaikui saugią, terapinę aplinką, kurioje jis galėtų tarpti ir klestėti fizinės ir emocinės gerovės prasme, pasiekti gerų mokymosi rezultatų, turėti pozityvų savo identiteto supratimą ir augti savimi pasitikintis (Caw, Sebba, 2014, p. 62). Tai multidisciplininis požiūris, kurio laikosi socialiniai, pagalbos darbuotojai, mokytojai, terapeutai, psichologai ir globėjai kaip kolegos bendroje komandoje su savivaldybės ir kitais valdžios atstovais (Caw, Sebba, 2014, p. 66). Vaiko gerovės profesionalai – socialiniai pedagogai, darbuotojai, nevyriausybinų organizacijų profesionalai ir savanoriai – dirba multifunkcinėje komandoje (Indrašienė, Kvieskienė, 2008, p. 96). Komandinės tėvystės modelio pagrindas – periodiškai visų narių susitikimai, dėl ko užtikrinama maksimali jo narių komunikacija. Visi nariai gali derinti veiklas ir kartu atstovauti vaiko interesams. Modelio terapinis kontekstas panašus į Geštalto terapiją, kurioje itin svarbus aplinkos poveikis, kad formuotųsi „aš“ vaizdas (Caw, Sebba, 2014, p. 22). Tačiau dėl lankstumo ir geresnio pritaikymo darbas su psichoterapeutu perkeliamas nuo globojamo vaiko jo globėjams, su kuriais vaikas kuria prierašius ryšius (Caw, Sebba, 2014, p. 85).

Būtinai komandos narys yra ugdymo specialistas, kurio misija – informuoti mokyklos mokytojus apie ankstesnes vaiko mokymosi spragas. Net ir gerai parengtos reformuotos mokymo programos neturi įtakos, jei tėvai yra neišsilavinę ir gauna arba labai mažas pajamas, arba balansuoja ant nedarbo ribos (Rothstein, 2013, p. 64). Blogiems mokymosi rezultatams turi įtakos vaikų psichinė ir fizinė sveikata, mokymosi nenuoseklumas, dažnas pamokų praleidimas ar mokyklos keitimas (Samašonok, Gudonis, 2006). Suaugęs komandos narys, nebūtinai pats globėjas, o išmanantis mokyklines programas, gali padėti mokyklos mokytojams pritaikyti programas pagal vaiko gebėjimus ir kompensuoti ankstesnes spragas (Caw, Sebba, 2014, p. 202–210). Toks specialiųjų mokymosi poreikių specialistas gali paskatinti dalyko mokytojus manyti, ne kad vaikas yra negabus, o kad jie dar nerado būdo jam padėti (Tideman, Vinnerljung ir kt., 2013, p. 92). Papildomos mokymosi pastangos ne tik padeda vaikams pasivyti bendraamžius, bet ir ugdyti pasitikėjimą savimi bei bendravimo įgūdžius.

Mokymosi parama leidžia užpildyti spragas, pasiekti akademinį tikslų ir užsitikrinti geresnę ateities perspektyvą (Tideman, Vinnerljung ir kt., 2013, p. 98).

Tėvystės ciklo modelis. Globojamam vaikui pasaulio ir santykių saugumą tenka vėl atrasti arba patirti iš naujo ir tam ypač svarbūs patikimi, artimi santykiai su globėju. Tai yra svarbiausia sąlyga, kad vaikas galėtų pasiekti savo potencialias galimybes ir kurti reikšmingus santykius pasaulyje anapus šeimos realybės. Prieraišumo teorijos pažinimas yra būtinas, norint suprasti prieraišaus ryšio formavimosi kūdikystėje ir vyresniame amžiuje panašumus ir skirtumus, nes globojami vaikai į naujas šeimas pakliūna būdami vidurinėje vaikystėje ar net paauglystėje (Schofield, Beek, 2005, p. 4). Globojant tokius vaikus, nuolat kyla įtampa tarp vaiko specifinių poreikių, susiformavusių dėl apleistumo ir pažeidimų ankstesniame amžiuje, ir jų amžių atitinkančių akademinį bei socialinių kompetencijų palaikymo bendraamžių grupėje ir bendruomenėje (ten pat).

G. E. Schofield ir M. Beek atlikta ilgalaikių tyrimų studija įrodė, kad vaiko psichinė ir dvasinė sveikata priklauso nuo dvasinės tėvų būklės. Šis tėvų ir globojamų vaikų dvasinis ryšys turi didelę įtaką užtikrinant vaiko saugumą (Schofield, Beek, 2005, p. 6). Ryšiui apibendrinti pasitelktas ciklinis modelis, pavaizduotas 6 ir 7 paveiksluose. Nors šis ciklas yra būdingas tėvystei bet kurioje šeimoje, jis yra panaudotas akcentuojant, kokie globėjų mąstymo ir elgsenos būdai yra reikalingi atliepiančiam vyresnio amžiaus globojamų vaikų ypatingus poreikius kompensuoti praecities pažeidimus, gynybinius mechanizmus ir nepasitikėjimą.

6 pav. Tėvystės ciklas (pagal Schofield, Beek, 2005, p. 9)

Kaip matyti iš 6 paveikslo, vaiko elgesys yra neatsiejamas nuo globėjo mąstymo, jausmų ir elgsenos. Vaikas ugdomasi, kai pasikeičia elgsena, jis dažniau netinkamai elgiasi

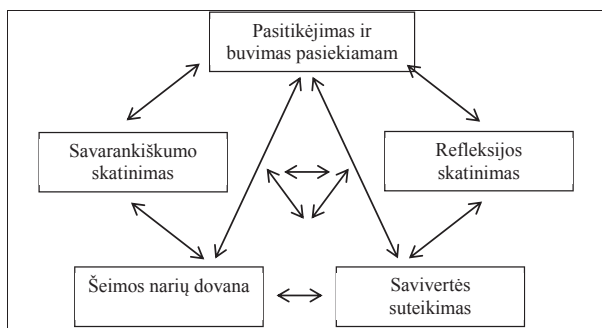
tuomet, kai jo mintys ir jausmai yra chaotiški, prislėgti. Pasikeitusius jausmus ir mintis gali pakeisti globėjo elgesys, o pastarąjį – jo minčių pokyčiai. Todėl ugdymosi procesas vyksta lyg rate aktyviai dalyvaujant abiem globos dalyviams.

Kiek plačiau apžvelgsiu šio tėvystės ciklo elementus. 7 paveikslo schemoje rodyklėmis vaizduojami, kaip suaugęs globėjas vaiko atžvilgiu turėtų atlikti 5 vaidmenis:

1. Būti patikimas ir pasiekiamas.
2. Skatinti vaiko refleksiją.
3. Didinti vaiko savivertę ir pasitikėjimą savimi.
4. Būti bendrystėje su kitais šeimos nariais.
5. Padėti vaikui tapti savarankiškam ir nepriklausomam.

Šie, atrodytų, paprasti veiksmai turi didelę reikšmę vaiko raidai, ypač jei santykiai su anksčiau buvusiais patikimais žmonėmis nutrūko, todėl kiekvienas aptartinas atskirai.

Siekiant, kad emocinė raida būtų sveika, vaikas turi pasitikėti, jog globėjas gali būti *pasiekiamas* ir reaguoja į poreikių signalus. Globėjo prieinamumas suteikia saugų pagrindą vaikui, dėl kurio jis gali tyrinėti pasaulį, mokytis, klestėti ir reguliuoti nerimą. Emociškai ir kognityviškai būdami jaunesni nei chronologinio amžiaus, vaikai tuo pačiu metu reikalauja ir atstumia globėjų dėmesį ir rūpestį (Schofield, Beek, 2005, p. 10). Globėjams svarbu mokėti reaguoti supratingai ir empatiškai, jokių būdu nenaudoti gynybinių mechanizmų patiriamų įžeidimų ar provokuojančio elgesio atžvilgiu, o leisti pačiam vaikui suprasti savo jausmus (Caw, Sebba, 2014, p. 121).

7 pav. Saugaus pagrindo užtikrinimas (Schofield, Beek, 2005, p. 9)

Skatinant refleksiją leidžiama vaikams suprasti pačius save, kitus žmones ir supantį pasaulį. Refleksija padeda vaikams suvokti kitų žmonių lūkesčius, jausmus, požiūrius, troškimus, viltis, žinojimą, planus, pretenzijas ir pan. Supratęs kitų elgesio prasmę, vaikas gali įvertinti ir įprasminti savo paties patirtį. Jei refleksija yra tinkama, vaikai turi galimybę analizuoti skirtingus gyvenimo įvykius, ypač tuos, kurie kelia stresą. Užtikrinami galimybę vaikui reflektuoti savo patirtį, suaugę globėjai susiduria su

dvejopa užduotimi: jie turi suprasti patį vaiką ir tik po to padėti vaikui suprasti save ir kitus. Vaikas išmoksta save išreikšti ir suvaldyti bei suderinti savo chaotiškas mintis ir emocijas, sumažinti nerimą, parodyti antrinio pažinimo savybes (Schofield, Beek, 2005, p. 13). Globėjai turi padėti vaikui atkurti ir įsisąmoninti savo patirtis, kurios padėtų sukurti refleksyvių santykių su savimi, kad jis galėtų sėkmingai funkcionuoti su kitais (Caw, Sebba, 2014, p. 119).

Dažnai globojamų vaikų savivertė būna mažesnė, todėl būtina skatinti jų *savigarbą*. Paprastai kūdikiai pradeda save pozityviai vertinti jau nuo pačių pirmųjų sąveikų: jie yra besąlygiškai priimti, girdi mylinčius žodžius, gestus, balso intonaciją, juoką ir pan. Vaikams augant, tėvai taip pat turi sudaryti tokias aplinkas, kuriose vaikai galėtų pajusti sėkmę, atliktų skirtas užduotis, būtų giriami ir pasijustų vertingi bei ypatingi. Taip pat svarbu išmokti toleruoti tam tikrą nesėkmių lygį ir jaustis vertinamiems būnant tokiais, kokie yra (Schofield, Beek, 2005, p. 15).

Su pasitikėjimu ir savo vertės suvokimu ateina ir vaiko *savarankiškumo* suvokimas. Tada vaikas gali pasitikėti savo turimais gebėjimais ir iš dalies kontroliuoti supančią aplinką. Tėvai turėtų skatinti vaiką eksperimentuoti, pasiūlyti rinktis ir skatinti užsiimti įvairiomis savarankiškoms veiklomis. Jei mokykla ir pamokų ruoša kelia per daug streso dėl koncentracijos stokos ar kitų mokymosi sunkumų, vaikas turi atrasti sričių, kuriose galėtų veikti jausdamasis kompetentingas ir pasitikintis (Schofield, Beek, 2005, p. 18).

Ne mažiau svarbu negu mokykliniai pasiekimai yra laisvalaikio leidimas pagal vaiko polinkius, pvz., susijusius su muzika, sportu, naminių gyvūnų auginimu ir pan. Laisvalaikio užsiėmimuose paaugliams yra reikšmingas suaugusio patarėjo vaidmuo: tokį asmenį kartais galima rasti per specialiai tam skirtas programas (pvz., vyresniųjų brolių ar sesių (angl. *big brothers / big sisters*)), o kartais tokia draugystė atsiranda spontaniškai. Liudijama, kad ryšiai su ne tėvais suaugusiaisiais turi teigiamą poveikį pasiekimams mokykloje bei socialinei, emocinei gerovei ir veikia kaip prevencija nuo žalingo elgesio. Patariama vengti nesėkmių mokykloje paveiktiems vaikams papildomų namų užduočių, stengtis įtraukti į laisvalaikio užsiėmimus, nes tai kitokia veikla nei mokymasis. Tokia veikla padeda susipažinti su bendraamžiais, praplečia interesų ratą, leidžia išbandyti jėgas, patirti gerų emocijų ir pan. Dažni atvejai, kai sėkmė užklausinėse veiklose savaime padeda ir mokykloje (Gilligan, 2013, p. 83–85).

Globojamas vaikas gauna ne tik naujus tėvus, bet ir kitų šeimos narių paramą. Nauji draugai ir artimieji – tai papildoma dovana, suteikianti buvimo platesnės bendruomenės dalimi jausmą. Visiškai įsiliedamas į naująją šeimą, vaikas turi jausti identitetą ir su savo biologine šeima (Schofield, Beek, 2005, p. 19). Globėjai privalo užtikrinti pozityvių vaiko požiūrį į biologinius tėvus ir, abiem pusėms pageidaujant, palaikyti su jais ryšius. Atstovaudami vaikui ir padėdami jam įveikti traumas bei

žalojančią patirtį, globėjai neretai kaltina biologinius tėvus, ir tai apsunkena bendravimą (Triseliotis, 2014, p. 217). Dažnai dėl paties vaiko interesų yra naudingas oficialus tarpininkas, globos komandos narys, kuris padėtų užtikrinti saugų vaiko ir jo tėvų susitikimą. Įvardijama jų nauda vaikui: sustiprinamas fizinis ir geneologinis identitetas; patvirtinima, kad tėvai yra gyvi ir neblogai gyvena; padedama susitvarkyti su nerimo ir kaltės jausmais; demonstruojama meilė ir prisirišimas; sumažinami atstūmimo ir praradimo jausmai; įtvirtinamas savivaizdis ir sumažinamas klaidingų fantazijų kiekis. Tačiau aišku, kad viskas priklauso nuo situacijos, konkrečių tėvų ir globėjų savybių, ir esama retų atvejų, kai susitikimas su biologiniais tėvais yra žalingas ir nepageidautinas (Triseliotis, 2014, p. 315–316).

Išvardyti globos modeliai atskleidžia skirtingus globos aspektus: orientaciją į vaiką, jo teises, šeimų ir socialinės pagalbos sistemų ryšius, globos proceso cikliškumą. Skyrius pradėtas nuo dialoginio ugdymo modelio, kuris praplėstas jau egzistuojančiais ir į vaiką orientuotais modeliais. Atsižvelgus į 1.4 skyriuje keliamą problematiką, esami modeliai neatskleidžia pačių globėjų kaip asmenų, o ne paslaugų teikėjų raidos. Dialoginio santykio abipusiškumas apeliuoja į ugdymo(si) procesą, kuriame svarbi ne tik vaiko, bet ir suaugusiojo pozicijų kaita.

Teorinėje dalyje ne giminės globa yra aprašyta kaip sudėtingas fenomenas, apibūdinamas per vaiko santykį su globėju, palaikant įmanomus santykius su biologine šeima, ir globą reglamentuojančia aplinka. Nors tas pats fenomenas yra veikiamas įvairių mokslo krypčių teorijų, šioje disertacijoje kreipiamas dėmesys į jo ugdomąjį pobūdį, akcentuojant tėvų patirtis ir reikalingų gebėjimų ugdymą(si). Globa, iki šiol sunkiai išreikšta pedagogikoje, yra ugdymo širdis (Wilde, 2013). Atsižvelgiant į vaiko poreikius ir teises, svarbu, kad visose stresą keliančiose situacijose šalia būtų suaugusysis, galintis padėti nusiraminti, išklausti ir naujai reflektuoti bei interpretuoti įvykius, paskatinantis bendrauti su kitais asmenimis, išsakantis, koks svarbus ir vertingas vaikas yra, ir taip leidžiantis jam užaugti savarankiškam. Todėl globa nėra išreiškiamą vien atliekama veikla ir vaidmenimis – buvimas kartu ir yra etinė pozicija, prisiimta atsakomybė ir įsipareigojimas. Suaugęs asmuo sąmoningai perleidžia save vaiko dispozicijai, stebi ir gilinasi į jo poreikius ir pasaulėjautą, tokiu būdu tapdamas socialinių pokyčių vykdytoju.

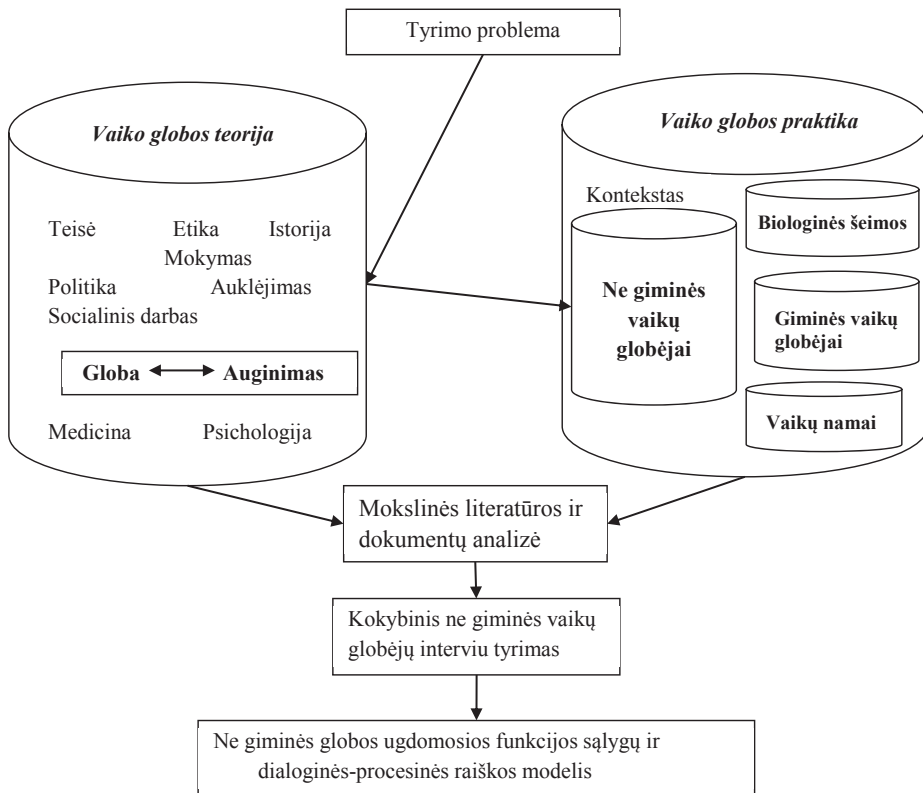
Taikant dialoginį ugdymo(si) modelį akcentuojama kalba kaip bendravimo tarpininkė. Būdama mediumu tarp globos santykio dalyvių kalba įprasmina ne tik čia ir dabar vykstančius pokalbius, bet ir praeities prisiminimus, kurdama asmens ir šeimos istoriją per pasakojimą. Be to, kalba užfiksuoja keletą įvykių dalyvių elgesį ir kaitą, tad suaugusiųjų pasakojimai galėjo pakeisti ilgalaikį tęstinį globojamų vaikų raidos tyrimą. Būtent dialoginis ugdymasis leido pasirinkti interviu kaip duomenų rinkimo metodą ir kalbą analizuojančią naratyvinio tyrimo metodologiją, kuri aprašyta kitoje dalyje.

---

2. TYRIMO METODOLOGIJA

2.1. Tyrimo eiga, empirinio tyrimo instrumentas, imtis

8 pav. Disertacijos tyrimo loginė schema

Disertacijos tyrimo loginė schema atliepia jos tikslą teoriškai ir empiriškai pagrįsti globos ugdomosios funkcijos dialoginės-procesinės raiškos modelį. Teorinėje dalyje globa buvo apibrėžta kaip daugiabriaunis fenomenas, nagrinėjamas įvairių mokslų kontekste. Ugdomoji globos funkcija, kaip pavaizduota 8 paveikslo kairiajame cilindre, nėra naujo fenomeno atradimas, o labiau požiūrio taškas, t. y. šio reiškinio vertinimas. Globos empirinė pusė, atsiskleidusi per jos aktualius vykdytojus ir jų apklausas, neatsiejama nuo bendro globos konteksto ir veikiančių institucijų bei konkrečių veiklų apibūdinimo dalyvių akimis. Kairysis ir dešinysis cilindrai vaizduoja

pastangas susieti teorines ir praktines žinias apibrėžiant globos ugdomosios funkcijos raišką. Pavaizduotoji tyrimo logika atspindi ir pačią tyrimo, kuris buvo atliekamas keliais etapais, eigą.

Pirmajame etape, 2012 m. spalio – 2014 m. vasario mėn., dėmesys buvo skiriamas tyrimo kontekstui pažinti, mokslinei literatūrai, statistiniams duomenims, įstatymams ir politiniams dokumentams apie vaikų globą analizuoti. Dalyvauta mokslinėse konferencijose, apskritojo stalo diskusijose LR Seime, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kuriamo „Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų plano“ pristatymuose, susitikta su šeimynomis ir nagrinėtos kylančios problemos. Analizės pagrindu parengtas straipsnis.

Antrajame etape, 2014 m. pavasarį, vyko stažuotė Vengrijos socialinių tyrimų institute TÁRKI ir naudotasi šio tyrimų centro infrastruktūra bei duomenų bazėmis. Atliktas tyrimas gavo paramą pagal Europos Sąjungos 7-ąją bendrąją programą (FP7/2013–2017) „Pajėgumai“ sutarties Nr. 312691 InGRID (angl. *Inclusive Growth Research Infrastructure Diffusion*). Projektu „Tarptautinės patirties įtaka deinstitutionalizacijos procesui Lietuvoje“ tikėtasi apibendrinti keleto valstybių duomenis, tačiau, susidūrus su tinkamos informacijos stoka, apsiribota dviejų valstybių sistemų palyginimu. Ypač vertingas buvo susitikimas su Europos vaiko teisių eksperte, kuri vis dėlto nenorėjo suteikti savo vardo išreikštai nuomonei apie globos sistemos padėtį Lietuvoje.

2014 m. vasario–balandžio mėn. lankyti Globėjų ir įtėvių mokymo kursai (GIMK), siekiant globoti vaiką. Tų pačių metų birželio mėn. gauta neigiama išvada dėl pasirengimo globoti. Ši dalyvavimo GIMK programoje patirtis turėjo dvejopą įtaką tolesniam tyrimui. Viena vertus, teko iš dalies susipažinti su teisine globos procedūra. Kita vertus, mano, kaip tyrėjos, žinios globos tematika buvo tik teorinio pobūdžio.

Trečiajame etape, 2016 m. kovo–balandžio mėn., apsisprendus globojančią santykį tirti iš suaugusiojo asmens perspektyvos, sukurta tyrimo instrumento – interviu gairių – struktūra. Priemonė kurta remiantis išanalizuotos literatūros šaltiniais, teisiniais dokumentais ir patirtimi, įgyta stažuotės ir kursų metu. Integruojant globėjų ir įtėvių kursų loginę prieigą ir globos etikos idėjas, laikytasi chronologinio nuoseklumo, situacinio konkretumo ir asmeninių patirčių įprasminimo kriterijų. Remiantis dialoginio ugdymosi modelio mintimi, kad ugdomojo santykio metu keičiasi abu jo dalyviai, gebantys išlaikyti kritišką požiūrį į save, mokantys papasakoti įvykius žodžiais ir juos interpretuoti, pasirinktas labiau kalbą kaip santykio mediją valdantis suaugęs asmuo. Pasirinkus naratyvinę metodologiją rekomenduojama klausiti kuo paprastesnių klausimų apie konkretų metą ar situacijas, o ne iš karto prašyti papasakoti ilgą savo gyvenimo istoriją (Elliott, 2005, p. 30). Interviu klausimyną sudarė 4 dalys, kurių

kiekviena padėjo išsiaiškinti skirtingus dalykus. Tyrimo centre išlaikant suaugusiojo globėjo etinę poziciją, domėtasi jo motyvais, jausena, mintimis ir prisiminimais, lydinčiais vaiko globos patirtis. Pirmoji klausimų grupė (1–3 klausimai) padėjo geriau suprasti, kokios aplinkybės ir kokie motyvai padeda apsispręsti globoti vaiką. Antroji (4–7 klausimas) – įvertinti tapimo globėjais procedūras ir patį globos kontekstą. Trečioji (8–11 klausimai) – globos kaip veiklos ir santykio su vaiku kūrimosi eigą, akcentuojant ugdomąsias situacijas ir asmeninio gyvenimo pokyčius. Ketvirtoji (12–15 klausimai) – apibendrinti vaiko globą kaip gyvenimo kartu etapą ir socialinę poziciją.

Tiriamieji ir jų atranka. 2016 m. balandžio mėn. pabaigoje bandyta užduoti pasiruošto interviu klausimus keletui rekomenduotų dalyvių. Bandomieji interviu parodė, kad pokalbio dalyviai ir neklausti atsako į daugelį numatytų klausimų, skiria daug dėmesio ugdomųjų situacijų pasakojimui ir analizei, o vertinimas pateikiamas lygiagrečiai su kiekvienu pasakojamu įvykiu, o ne tik pateikus ketvirtosios grupės klausimus.

2016 m. gegužės mėn. kreiptasi į keleto savivaldybių specialistus, atsakingus už globėjų ir įtėvių mokymo kursų organizavimą, dėl vaikų globėjų kontaktų. Nuo gegužės iki rugsėjo mėn. iš viso buvo apklausti 26 asmenys (1 interviu pasirodė netinkamas), iš kurių dauguma – 15 atvejų – buvo ne giminių vaikų globėjai (1 atvejis – turėjo ir giminaitį globotinį) ir 3 atvejai globėjų, vėliau įsivaikinusių globotinius; 2 šeimynos dalyvės, 3 vaikų namų darbuotojos, 1 bendruomeninės globos atvejis, 1 giminių globos atvejis.

Tik iššifravus interviu, apsisistota ties ne giminės vaikų globa (patogioji kriterinė atranka (pgl. Rupšienė, 2007). Įvairių alternatyviosios globos formų atstovų apklausa leido identifikuoti, kad sunku yra palyginti patirtis ir suprasti ne giminės globėjų kaip tiriamosios grupės savitumą. Pagrindinis atrankos kriterijus – asmenys, teisiškai apiforminę vaiko, nesusieto giminystės ryšiais, globą ir savanoriškai sutikę pasidalyti savo patirtimi. Faktas, kad net ir pagal pasirinktą kriterijų buvo apklausta daugiau pašnekovų, nei įtraukta į rezultatus, leido pasirinkti pačius charaktėringiausius atvejus, kurie apimtų kuo daugiau su vaiko globa susijusių temų. Remtasi nuostata, kad kokybinio tyrimo išvados labiau siejasi ne su imties dydžio problema, bet tyrėjo analitiniais gebėjimais ir tyrimui pasirinktų atvejų informatyvumu (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008, p. 105). Taip buvo suformuota maksimalios socialinės įvairovės (pagal gyvenamąją vietovę, amžių ir vedybinį statusą) tiriamųjų grupė. Daugiau duomenų apie tyrimo dalyvius pateikta 2 lentelėje.

Gyvenamoji vieta buvo svarbi formuojant imtį, nes laikytasi duomenų šaltinių trianguliacijos (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 322). Dėl priežasčių, kurios bus išsamiau aprašytos tyrimo etikos skyriuje, nebuvo galima įvardyti tyrimų dalyvių gyvenamosios vietos. Tačiau imtį galima laikyti reprezentuojančia visą Lietuvos

teritoriją, o ne konkrečią apskritį ar savivaldybę. Tyrimo dalyviai atstovauja šešioms iš dešimties apskričių.

2 lentelė. Naratyvinio tyrimo dalyviai

Eil. Nr.	Globėjo vardas ¹ , amžius globos pradžioje	Globėjo išsilavinimas	Darbo pobūdis	Globos pradžia	Vaikų vardai ¹ ir amžius globos pradžioje	Šeimyninis statusas, biologinių vaikų skaičius ir amžius globos pradžioje
1.	Česlova, 42	Aukštasis vadybinis	Tarnautoja	2012	Celestina 8 m. Čarlis 6 m.	Vieniša, išsiskyrusi moteris, neturinti vaikų
2.	Danguolė, 45	Aukštasis ekonominis	Finansų specialistė	2009	Darius 5 m.	Našlė, turinti 2 suaugusius vaikus
3.	Bronius, 38	Specialusis vidurinis	Kvalifikuotas darbininkas	2013	Benas 9 m.	Našlys, turintis 1 berniuką 3 m.
4.	Gražina, 42	Aukštasis pedagoginis	Mokytoja	2010	Giedrius 5 m. Gabrielė 4 m.	Ištekėjusi moteris, neturinti vaikų
5.	Irena, 30	Aukštasis pedagoginis	Mokytoja	2014	Ignas 3 m.	Ištekėjusi moteris, turinti 1 mergaitę 4 m.
6.	Lina, 29	Specialusis vidurinis	Amatininkė	2006	Livija 15 m. Laisvūnas 8 m. Liutauras 8 m. Liudvika 9 m. Luka 2,5 m.	Ištekėjusi moteris, turinti 2 berniukus 3 mėn. ir 8 m., 1 mergaitę 6 m.
7.	Monika, 38	Vidurinis	Paslaugų darbuotoja	2001	Miglė 4 m. Mindaugas 11 m. Mykolas 3 m.	Ištekėjusi moteris, turinti 3 suaugusius sūnus, 3 anūkus

Kaip matyti iš 2 lentelės, imtį sudarė 6 moterys ir 1 vyras. Tyrimo dalyvių amžius globos pradžioje svyravo nuo 29 iki 45 metų, interviu ėmimo metu – nuo 32 iki

¹ Duomenys pakeisti.

53 metų. Maksimalios imties įvairovės laikytasi ir šeimyninio statuso atžvilgiu: 1 vieniša, išsiskyrusi moteris, neturinti vaikų; 1 našlė, turinti jau suaugusių vaikų; 1 našlys vyras, turintis 1 biologinį vaiką. Iš 4 ištekėjusių moterų globos pradžioje 1 neturėjo biologinių vaikų, 1 moters vaikai buvo jau suaugę, 1 moteris turėjo 1, dar 1 moteris – 3 vaikus.

Su Broniumi atlikti 2 pasikartojantys interviu: pirmasis truko 1 val., antrasis – 0,5 val.; su Lina pirmasis – 1,5 val., antrasis – 1 val.; su Irena pirmasis – 0,5 val., antrasis – 1 val.; su Gražina – abu interviu po 1,5 val.; interviu su Monika – 1,5 val., su Danguole – 1,5 val.; su Česlova – 1,5 val. Pirmasis susitikimas buvo skirtas tiriamojo globos istorijai, antrasis – konkrečioms patirtims detalizuoti, patikslinti, prasmei suteikti. Antrasis interviu vyko transkribavus pirmąjį ir buvo atliktas ne su visais tiriamaisiais, kadangi dalis globėjų visą reikiamą informaciją suteikė jau pirmojo susitikimo metu. Reikia pripažinti, kad visi atrinktieji interviu buvo labai išsamūs, todėl dėl prasmų daugio ir bandymo surasti, kokia forma juos reprezentuoti, su kai kuriais dalyviais antro interviu atsisakyta. Visi interviu įrašyti į diktofoną, vėliau perrašyti spausdintiniu tekstu.

Pusiau struktūruoto interviu metu mano ir respondentų santykis buvo įvairus – tai priklausė nuo pašnekovo atvirumo. Laikytasi nuostatos nepertraukti kalbančiojo, naujus klausimus užduoti išklausius mintį, palaikyti chronologinės įvykių sekos logiką, nors patys tyrimo dalyviai labiau asociatyviai rinkosi pasakojamus įvykius. Taikyta aktyvaus klausymosi taktika: pritariantis linkčiojimas ir šypsena, patikslinantys klausimai, pakartojimai, tolesnį pasakojimą skatinančios replikos. Prisistatydama kaip studentė sudariau naivaus pokalbio dalyvio išpūdį ir dėl to pašnekovai nevengė patys perimti iniciatyvos, negailėjo išsamių paaiškinimų, pavyzdžių. Nestabdomi pasakojimai neretai įgydavo giluminio interviu formą ir tai respondentui suteikė daugiau galimybių perteikti informaciją ne tik turinio, bet ir formos požiūriu. Tiesioginio pokalbio metu atrodanti nereikšminga informacija, jį vėliau transkribavus, atsiskleidė naujoje šviesoje.

Tyrimo objektu laikytos ne tik nepertraukiamos istorijos, papasakotos vieno tyrimo dalyvio, bet ir kitos diskurso formos kaip diskusijos, pasikeitimas klausimais ir atsakymais (Riessman, 2008, p. 5; Clandinin, 2006). Interviu rinkimo metu aktyvus pasakojimas buvo kuriamas tik vieną kartą, daugelis respondentų pasakojo jiems jau atpažįstamas istorijas, galbūt anksčiau sudėliotas mintyse arba pasakotas kitiems asmenims. Tokiais atvejais surinkta tai, kas jau yra sukurta, ir stengtasi nenutraukti pokalbio dalyvio.

Dėl pasirinktos naratyvinio tyrimo strategijos labiau vertinti tie interviu, kurių metu atsirasdavo vienoks ar kitos pasakojimas ar siužetas (Bruner, 2004). Tokie respondentų pasisakymai, esą jie „nelaiko blogų dalykų atmintyje, o gerų irgi sunku

atsiminti“, arba „viskas sekasi gerai“ ir „jokių problemų neturi“, ar „gyvena kaip ir visi“ ir panašiai, nelaikyti tinkamais analizei atlikti. Kai kuriais atvejais teko konstatuoti, kad istorijų pasakojimas tiesiog nėra respondento kalbėjimo stilius. Nė kiek neabejojant taip ir neatsivėrusių respondentų globos atvejų sėkmingumu, visgi daugiau dėmesio skirta tiems, kurie kalbėjo daugiau ir pateikė daugiau detalių, neturint priemonių įvertinti, kaip jų pasakojimai atitinka gyvenimo realybę.

Pasakotojai kūrė naratyvinę identitetą atsižvelgdami į situaciją ir klausytojų auditoriją. Pokalbių metu naudotas diktofonas ir informacija apie rašomą disertaciją buvo nežymi nuoroda į nepažįstamus klausytojus, tačiau realus pokalbis dažniausiai vyko dviese, tik su retomis išimtimis dalyvaujant ir šeimos nariams.

Įrašo transkribavimo metu atkreiptas dėmesys ne tik į sklandžias istorijas, bet ir į nebaigtas mintis, pasikartojančius žodžius, pauzes, juoką ar kitokias respondento reakcijas. Išlaikant tekstą kuo artimesnį pasakojimui, daugiau dėmesio skirta skyrybos ženklams ir pastaboms skliausteliuose. Intonaciniam svyravimams specialaus kodavimo netaikyta. Pažodžiui transkribavus tekstus, gauta 232 lapai spausdinto teksto. Kiekvienam tiriamajam sukurtas atskiras aplankas kompiuterio laikmenoje. Tekstas padalytas prasminėmis pastraipomis, jos sunumeruotos. Šių priemonių imtasi kaip pagalbos priemonės orientuotis duomenų gausybėje: greitai surasti citatą analizės metu ir nenukrypti nuo originalo. Tyrimo etikos skyriuje aprašytu būdu tekste pakeisti tiriamųjų vardai ir nuorodos į gyvenamąją vietą.

Pirmasis analizės lygmuo – duomenų kodavimas. Atliekant kokybinę analizę kodavimu pažymima, apie ką kalbama pastraipoje, – jis yra skirtas tiek atspindėti jos turinį, tiek ją pasiekti, lyginant su kitais panašiais duomenimis (Bazeley, 2013, p. 125).

Kadangi informacija buvo tekstinio pobūdžio, duomenys apdoroti *Microsoft Office Word* programa. Pirmojo lygio antraštės suteiktos atvejams atskirti. Kodams suteikti pasitelktos 3 lygio antraštės (*Headings 3*), kategorijoms – 2 lygio antraštės (*Headings 2*). Duomenims peržiūrėti naudotas dokumento žemėlapis (*Document Map*) (Bazeley, 2013, p. 135).

Šiame poskyryje aprašyta disertacijos tyrimo loginė schema ir eiga, pristatyta kokybinio pusiau struktūruoto interviu imtis ir jos sudarymo principas bei duomenų rinkimo ir pirminio apdorojimo metodai.

2.2. Konceptualiosios naratyvinio tyrimo nuostatos

Vaikų globos kaip ugdomosios praktikos patirtims aprašyti pasirinkta naratyvinio tyrimo metodologija. Nors naratyvinių tyrimų pagrindas yra istorijos, suprantamos kaip įvykių seka, čia esama skirtingų mokyklų. Naratyviniai tyrimai plinta visuose

socialiniuose moksluose ir plėtojasi skirtingose filosofinėse tradicijose. Pavyzdžiui, sociologijoje žinoma A. Giddenso (2000) moderniojo tapatumo samprata, kaip socialinio įvaizdžio kūrimo dalis. Psichologijoje, kuria dažnai remiasi ir ugdymo mokslai, garsūs E. Eriksono (2004), J. Brunerio (2004), D. McAdams (2008) darbai. Pradėjęs nuo tezės apie tai, kad tikrovė mums nėra tiesiogiai duota, o perteikta įvairių simbolių sistemų (Lavrinec, 2008, p. 57), J. Bruneris teigia, kad žmogaus gyvenimo forma yra naratyvas. Jis remiasi konstruktyvistine filosofine prieiga ir gebėjimą papasakoti sklandžią gyvenimo istoriją laiko terapinės reikšmės įvykiu (Bruner, 2004). Remiantis J. Bruneriu (2004) ir D. McAdams (2008), pasakojimas yra identiteto dalis, kuria, anot M. Foucault (1994), asmuo stengiasi suteikti prasmę stichiškiems gyvenimo įvykiams.

Filosofai ir filosofijos istorijos tyrinėtojai atkreipia dėmesį, kad iki Naujųjų amžių lot. sąvoka *subiectum* dažniausiai buvo vartojama kaip nuoroda į tam tikrą pamatą, pagrindą, tačiau tik R. Descartes'o pastangomis pats žmogus virto subjektu (Lavrinec, 2008, p. 22). Karteziškasis mąstantis apie save ir sau pakankamas subjektas tyrime pakeistas P. Ricoeuro (1990) pasiūlyta naratyvinio tapatumo samprata, apibrėžiama kaip tapatumas, kuris formuojamas pasakojimo metu (Lavrinec, 2008). P. Ricoeuras (1990) remiasi Augustino laiko koncepcija „Išpažinimuose“ ir Aristotelio kūriniu „Poetika“ ir kuria juos susiejančią koncepciją: laikas tampa žmogiškas tik išstartas per pasakojimą, o pasakojimas įgyja visą reikšmę, kai tampa gyvenimo laike sąlyga (Ricoeur, 1990).

Kalbėdamas apie tragediją, Aristotelis išvardija šešias pagrindines jos dalis: fabulą (arba siužetą), charakterius, mąstymą, scenos reikmenis, kalbą ir muzikinę kompoziciją (Aristotelis, 2008, VI). Remdamasis Aristotelium, R. Kearney (2006) naratyvo dalis adaptavo iki penkių, kurios sudaro kiekvieno pasakojimo pagrindą: fabulą (arba siužetą) (gr. *mythos*), mimizežę (gr. *mimesis*), katarsį (gr. *catharsis*), išmintį (gr. *phronesis*) ir etiką (gr. *ethos*) (Kearney, 2006). Anot Aristotelio, epinis ir traginis kūrinys priklauso imitaciniam menui, o imitacija yra svarbi norint įgyti žinių, o įgyti žinių esą labai malonu. „Juk iš pat vaikystės žmonės yra linkę mėgdžioti ir nuo kitų gyvūnų jie skiriasi tuo, kad geriausiai sugeba tai daryti, kartu mėgdžiodami jie įgyja pirmąsias žinias“ (Aristotelis, 2008, IV, p. 590). Kadangi imitacinis menas turįs teikti malonumą jo klausytojui, poetas sujungia pasakojamus įvykius į bendrą siužetą, siekdamas ne tiek chronologinio, kiek prasminio dėsningumo, siekdamas, kad kūrinys būtų geriau įsimenamas, o sekamos peripetijos sukeltų žiūrovui ar klausytojui katarsį. „Todėl poezija yra filosofiškesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija – pavienius įvykius“ (Aristotelis, 2008, IX, p. 597).

Pagal Augustino laiko sampratą, žmogui duota tik dabartis, nes praeitis jau praėjo, o ateitis dar neatėjo. „Teisingiau būtų sakyti taip: yra trys laikai – praeities dabartis, dabarties dabartis ir ateities dabartis. <...> Praeities dabartis – yra atmintis,

dabarties dabartis – stebėjimas, o ateities dabartis – laukimas“ (Augustinas, 2004, p. 281). Bandydamas sujungti Aristotelio ir Augustino ištaras, P. Ricoeuras kalba apie trejų mimesę (gr. *mimesis* – sekimas kuo nors, mėgdžiojimas ko nors, bet ne tikrovės kopijavimas). Pirmoji mimesė susieta su faktiniais įvykiais. Panašiai ir M. Heideggeris (2014) rūpestį suprato kaip kreipinį, kuris ištinca laike ir suteikia dabarčiai egzistencinę prasmę (Ricoeur, 1990, p. 63). Antroji mimesė yra įvykių interpretacija, kaip ją pateikia pasakotojas, o trečioji – tai, kaip pasakojimą supranta jo klausytojas, sujungdamas savo patirtį su girdimu pasakojimu (Ricoeur, 1990, p. 71).

Pasakojimu laikoma tokia kalba, kurioje įvykiai išdėstomi logine seka, leidžiančia autoriui atskleisti tikrai ar menamai auditorijai požiūrį į pasaulį ir jame gyvenančius žmones. Taigi, pasakojimas turi tris būtinus elementus: chronologinį, prasminį ir socialinį (Elliott, 2005, p. 4). Be to, reikia įterpti vietos dėmenį, nes pasakojami įvykiai, vykę konkrečiose vietose konkrečioms asmenims apibrėžtame laike (Riessman, 2008, p. 11). Laiko matmuo yra labai svarbus pasakojime. Linijinis laikas matuoja istoriją metais ir amžiais. Žmogaus gyvenime jį atspindi gyvenimo aprašymai, darbo patirties istorijos, sąsajos su istoriniais ir politiniais įvykiais. Be to, kasdienybės praktikose žmonės iš linijinio laiko pereina į ciklinį, kuriame dominuoja dienos rutina ir metų laikų kaita (Noddings, 2002a, p. 152). Laikas yra išgyvenamas, patiriamas ne laikrodžio rodyklės apsisukimais ar kalendorinių metų kaita, o per pasakojimą (Bruner, 2004, p. 692).

Į biografinį ir naratyvinį tyrimą edukologijoje atkreiptas dėmesys, kai hermeneutika pradėta taikyti socialiniuose moksluose (Virgilaitė-Mečkauskaitė, Mažeikienė, 2012, p. 210). Ugdymo moksluose pasakojimas plačiai taikomas kaip kuriantis asmens žinias įvykis, ypač reikalingas mokymo procesui vertinti. Anot konstruktyvistų, pasaulis gali būti suvoktas tik subjektyviai, o realybė yra asmeniškai sukonstruota iš daugybės įvairialypių elementų (Berger, Luckman, 1999). Pažinimas ir mokymasis grindžiamas individualia patirtimi ir aktyvia veikla suvokiant, interpretuojant ir kuriant simbolius. Atpasakojimą veikiantys kultūriniai kognityviniai ir lingvistiniai procesai leidžia struktūruoti suvoktą patirtį, organizuoti atsimenamus įvykius į atkarpas ir sudėlioti juos į prasmingą pasakojimo grandinę (Bruner, 2004, p. 694). Gyvenimo istorijos paprastai yra kuriamos iš reikšmingų asmeninio gyvenimo įvykių, tačiau ne visada įmanoma patikrinti tų įvykių faktiškumą ir įvertinti patį kūrybinį procesą bei jo dedamąsias. Be to, žinios gali būti kuriamos ne grįžus po interviu, o kartu su kitu, t. y. sukurtos interviu metu, taigi gimsta ne to paties asmens sąmonėje, o dialogo būdu. Dialogo dalyviai, išmokę klausytis vienas kito, ne tik praplečia ir keičia savo pažinimą, bet ir gyvenimus (Caine, Estefan, Clandinin, 2013). Tokiu būdu pasakojimas nėra tik būdas perduoti žinias, o daugiau vieta toms žinioms kurti (Elliott, 2005, p. 24).

Svarbu pabrėžti, kad naratyvinio tyrimo tikslas nėra perteikti ugdytojų praeitį taip, kaip ji iš tikro įvyko, bet suprasti, kodėl jie veikė tokiu būdu (Caduri, 2013, p. 40). Pasakojimas yra tarsi vartai, per kuriuos asmuo įžengia į patirties pasaulį ir jį padaro asmeniškai reikšmingą. Skirtingai nuo pozityvistinių kiekybinių tyrimų, kurių metu tiriamas ugdymo procesas ir jo rezultatai, naratyvinės metodologijos šalininkai tiria pačius ugdytojus ir tai, kaip jie išmano savo darbą. Paprastai ugdytojai supranta pačius save, savo darbo barą, ugdomąsias situacijas ir veiklas, ir kultūrą, ir paprastai šis supratimas yra praktinis. Anot H. Alexanderio, mokslinius tyrimus turėtų inicijuoti problemos, kylančios praktikoje (Alexander, 2006, p. 213).

Ką reikštų praktinis supratimas? Aristotelis išskyrė 2 žinių rūšis: teorines (iš gr. *sophia*), kuriomis mes apibūdiname ir suprantame mus supantį pasaulį, ir praktines (iš gr. *phronesis*), kurios mus patraukia vertybėmis, laiduojančiomis gerą gyvenimą (Alexander, 2006, p. 212; Caduri, 2013, p. 40). Atitinkamai šioms žinių rūšims yra ir du pasaulio aiškinimosi būdai: gr. *techne*, skiriama mechaninėms įvykių priežastims atskleisti, ir gr. *episteme*, kada susitelkiama į teleologines (tikslų) priežastis. Jei mechaninės priežastys stumia įvykius taip, kaip, šiuolaikinio mokslo terminais sakytume, nepriklausomas kintamasis veikia priklausomąjį, tai teleologinės priežastys savo tikslu (iš gr. *telos*) traukia įvykius išsipildymo linkme (Alexander, 2006, p. 212; Caduri, 2013, p. 46). Šiuo požiūriu praktinė išmintis niekada negali būti atskirta nuo vertybių, nes praktinė išmintimi išsiskirintasis asmuo veikdamas visada užima moralinę poziciją (Caduri, 2013, p. 40). Šią teleologinę argumentaciją suprato ir S. Šalkauskis, tvirtindamas, kad „patraukiamojo tikslo galia glūdi jo vertingume, tai pedagoginė teleologija remiasi pedagoginių vertybių mokslu“ (Šalkauskis, 1991, p. 272). Taigi, Aristotelio praktinėje epistemologijoje svarbu yra tai, kad ji yra būdas, sujungiantis etiką su praktika (Caduri, 2013, p. 41).

Nagrinėjant epistemologijos, kaip žmogiškojo pažinimo teorijos, požiūriu galima klausyti, kiek asmens pasakojimas atspindi realius jo gyvenimo įvykius? Kodėl reikėtų patikėti ugdytojų gyvenimo istorijomis, ypač jei jos nėra patvirtintos faktais? Ir iš tiesų reikia pripažinti, kad tarp pasakojamų istorijų ir jose pasakojamų faktinių įvykių nėra tiesioginio priežastinio ryšio, tačiau galima tvirtinti, kad jie kuriami remiantis teleologiniu paaiškinimu (Caduri, 2013, p. 38). Pagrindinis naratyvinio tyrimo tikslas – suprasti, kodėl ugdytojai veikė būtent tuo konkrečiu būdu tuose praeities įvykiuose, kuriuos interpretuoja pasakodami konkrečią istoriją. Tad ryšys tarp praeities įvykių ir dabartinių ugdymo praktikų nėra priežasties, o tikslo (Caduri, 2013, p. 46). Faktas, kad teleologinis paaiškinimas neatitinka teisingumo kriterijaus, nereiškia, kad jis nėra toks pat mokslinis kaip priežastingumo kriterijus, jis tik suteikia kitą pagrindą tikrovei suvokti (Caduri, 2013, p. 47). Naratyvinio metodo tinkamumas pažinimo reikalavimams pagrįsti atitinka šiuos tris kriterijus (Caduri, 2013, p. 48):

1. Jis derinamas su tokiais hermeneutiniais pasakojimo standartais, kaip įvykių tikėtinumumas, adekvatumas ir įtikinamumas.

2. Jis įtraukia ugdytojų pasakojimus apie ugdymo praktikas.

3. Jis sutinka su etiniu kriterijumi, kuris sujungia ugdytojų veiksmus su išsakomomis pažiūromis arba gėrio supratimu.

Žmogaus veikla nevyksta vakuume – ji susijusi su normomis, idėjomis ir vertybėmis, kurias nuolat kuria kultūra, kalba, istorija ir tradicija. Kai atliekama naratyvinė analizė, pasakojimų tikslingumas parodo, kas yra laikoma gera ugdymo praktika ir kas yra vertinga veikla. Pasakojimas, kaip etinis diskursas, turi atitikti tris sąlygas, kad žmonės yra protingi, laisvi ir klystantys (Caduri, 2013, p. 49). Naratyvų tyrėjas turėtų ne vertinti, o ieškoti sąsajų, kiekvieną pasakojimą traktuodamas kaip bet kurį kitą dokumentą. Kiekvienas gali būti kito mokytoju, kurio gyvenimo istorija turi ką pasakyti apie gyvenimą (Atkinson, 2002, p. 136).

Globėjų pasakojimuose esama keleto santykių rūšių. Pirmasis, kai tyrėja(s) sąveikoje su tiriamaisiais stengiasi kurti prasmes, suprasti, kaip duomenys yra tarpusavyje priklausomi ir interpretuoti, kaip susiję ir rezonuoja su duomenimis, kuriuos suprantame kaip tiesą (Pinnegar, 2007). Šis tyrėjo (-os) ir tiriamojo santykis atitinka H. G. Gadamerio (1999) apibūdintą pažinimą (gr. *episteme*), kaip stovėjimo priešais būseną. Antrasis – globojantis santykis ugdymo praktikose, apie kurias pasakoja tiriamieji, atsakydami į gyvenimo prasmingumo klausimą ir prasmes asmeniniuose gyvenimuose. Terminu *globojantis santykis* nusakomas santykiškas ar susietas savęs supratimas, kuris reiškia, kad asmuo formuojasi santykyje su kitais (Witherrell & Noddings, 1991, p. 5). Šis antrasis jau suponuoja H. G. Gadamerio (1999) aprašytą supratimą (angl. *under-standing*) kaip stovėjimą įvykių centre, arba išitraukimą.

Išitraukimas M. Buberiui reiškia „savo konkretumo pratęsimą, esamos gyvenimo situacijos įgyvendinimą, pilną buvimą realybėje, kurioje dalyvaujama. Jo elementai yra pirma, nesvarbu, kokios rūšies santykis tarp dviejų asmenų, antra, bendrai patiriamas įvykis, kuriame nors vienas aktyviai dalyvauja, ir trečia – kad vienas asmuo, neprarasdamas realybės jausmo, tuo pat metu išgyvena tą bendrą įvykį kito akimis“ (Buberis, 2001).

Disertacinio tyrimo ontologija remiasi J. Dewey'o (1938) patirties samprata. Jo (1938) pasirinkta metodologinė pozicija kartais vadinama naiviuoju natūralizmu. Pagal ją, egzistuoja ne tiek objektai, tiek įvykiai, o M. Heideggerio (2014) terminais šnekant, vyksta organizmo ir jo aplinkos sąveika (Alexander, 2006, p. 213). Patirtys esą tam tikros pasaulio realybės, įgyjamos per dialektinį subjekto santykį su socialine ir natūralia aplinka. Pasaulis suprantamas kaip visuma, o ir žinojimas plėtojamas per patirtį (Caduri, 2013, p. 42). Tad J. Dewey'o ontologija nėra transcendentali, o transakcinė (Clandinin, 2013).

Požiūris grindžiamas ne generalizavimo, o iliustravimo logika, kuriame reikšmės suprantamos ir kuriamos iš patirties arba, kitais žodžiais tariant, per pavyzdžius istorijose, alegorijose ir parabolėse (Alexander, 2006, p. 215). Siekiama ne tiek atspindėti ypač patikimą tikrovę, nepriklausančią nuo pažįstančiojo, o sukurti naują ryšį tarp žmogaus ir jo aplinkos – jo gyvenimo, bendruomenės ir pasaulio, – kurie sudarytų sąlygas naujai pažinti patirties objektą, ne tiek realesnį nei anksčiau, bet labiau svarbų, lengviau pasiekiamą ir nebeprisiekiamą (Clandinin, 2013).

Naratyvinis tyrimas susideda iš patirčių, sudėtų ir išgyventų laike bei atspindėtų pasakojime kaip reprezentacinėje formoje (Clandinin, 2013). Kitaip sakant, naratyvas yra patyrimą organizuojantis principas: kasdienių praktikų dalyviai kuria pasakojimus apie pasaulį ir save, ir jų sąveika vyksta, remiantis kuriamais pasakojimais (Lavrinec, 2008). Anot J. Dewey'o (1938), vienos patirtys auga iš kitų patirčių, o šios veda į dar kitas patirtis, ir tai leidžia suprasti tęstinumą kaip ontologinę duotybę (Clandinin, 2013). Pasakojimai, galintys sujungti minčių ir jausmų pasaulį, suteikia ypatingą balsą moteriškajai žmogiškosios patirties pusei, reikšdamiesi emocijomis, intuicija ir santykių palaikymu (Witherrell & Noddings, 1991, p. 4).

Konceptualiosios tyrimo nuostatos apibendrinamos pasirinkta J. Dewey'o transakcinės ontologijos prieiga ir teleologine epistemologija. Pasakojimas įvardijamas kaip žinių kūrimo šaltinis, apimantis laiko, santykių ir įvykių konteksto matmenis. Ugdymo moksluose jis reikšmingas ne tik kaip pažintinė veikla, leidžianti perduoti patirtis, apibendrinti praeityje naudotų praktikų veiksmingumą, suteikiant joms vertę ir projektuojant ateities metodus, bet tai, kaip įvardija Aristotelis, yra ir maloni ugdomoji veikla, įtraukianti pasakotoją ir klausytoją į intriguojančių įvykių grandinę ir leidžianti derinti realius įvykius su menamos tikrovės galimybėmis.

2.3. Naratyvinės analizės dizainas

Atlikti duomenų rinkimo ir jų pirminio paruošimo žingsniai iš esmės nesiskyrė nuo įprastinės kokybinės analizės. Tačiau naratyvinė analizė skiriasi nuo kategorinės, ar grindžiamosios (angl. *grounded*), teorijos, mat ją atliekant ieškoma reikšmių nagrinėjant tą patį atvejį, išlaikant duomenų vientisumą (Riessman, 2008, p. 57), kompleksiskumą ir tęstinumą. Atvejų analize pagrįsti metodai yra ne mažiau moksliniai nei, pavyzdžiui, gyventojų imties sudarymo metodai, nes juos taikant išvengiama fragmentuotos tematinės analizės ir atsižvelgiama į asmenis su jų istorijomis ir intencijomis (Riessman, 2008, p. 12). Naratyvai gali būti analizuojami ir pristatomi įvairiais būdais, pavyzdžiui, pasitelkiant naratyvų analizę (angl. *analysis of narratives*), pasakojamąją analizę (angl. *narrative analysis*), struktūruotą pasakojamąją analizę,

dialogų arba atlikimo analizę ir beletristinį vaizdavimą (angl. *fictionalised representation*) (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Naratyvinis tyrimas taip vadinamas ne tik dėl to, kad jo tiriamas objektas yra pasakojimas, bet ir todėl, kad jo tyrimo metodologija yra pasakojimas (Caine, Estefan, Clandinin, 2013, p. 584). Tačiau sukūrus pasakojimą, kaip analizės rezultatą, negalima išvengti neretai paslėptų kitų analizės metodų.

Naratyvinio tyrimo dizainas yra dinamiškas procesas, kurio metu reikia atkreipti dėmesį į vertybines, siužetines, pasakojimo reikšmingumo, asmenybės vystymosi linijas (Daiute, 2014). Atliekant vertybinę, arba tematinę, analizę įvertinamos pasakotojo plėtojamos temos, tačiau, skirtingai nuo įprastinės turinio analizės, naratyvai padeda susekti, kokių vertybinių nuostatų laikosi skirtingi pasakojimo dalyviai, kaip jie stengiasi įtvirtinti savo įsitikinimus, kaip vertybės kinta laike ir pan. (Daiute, 2014, p. 112).

Atrinktiems trumpiems pasakojimams, turintiems visus naratyvui būdingus elementus: fabulą, siužetą ir formą (Bruner, 2004), taikytas W. Labovo ir J. Waletzky'io (1997) struktūrinės analizės metodas. Naratyvo struktūra, anot W. Labovo ir J. Waletzky'io (1997), turi 6 bendrus elementus (Elliott, 2005, p. 9; Riessman, 2008, p. 84):

- 1) santrauką;
- 2) supažindinimą (su laiku, vieta, situacija ir dalyviais);
- 3) komplikuoatą veiksmą (įvykių seką, kas iš tikrųjų įvyko, ar intrigą);
- 4) vertinimą (veiksmo prasmę ir reikšmę, kai pasakotojas kiek atsitraukia nuo veiksmo, kad suteiktų prasmę);
- 5) sprendimą (tai, kas buvo pagaliau, arba intrigos atomazgą);
- 6) kodą, kuris pabaigia pasakojimą ir suteikia prasmę dabarčiai.

Vertė paprastai suteikiama prieš istorijos pabaigą, kai suintriguota auditorija laukia, kas gi įvyks toliau.

Metodą atskleidžiantis pavyzdys nebuvo įtrauktas į imtį: paklausta, kas buvo, kol nebuvo vaikų, ir kaip apibūdintų savo globos priešistorę – situaciją, kol atsirado vaikas, globėja įvardijo svajonę, nukeliančią į vaikystės prisiminimus:

^a Priešistorė tai yra tokia, kad, ^b kai man buvo 16 metų... Prisimenu, kad ėjau (pas mus, kur tėvai gyvena, tokia liepų alėja) ir ^c galvoju: „Brač, kažkaip nesąžininga čia tų savų vaikų turėti, ^d jeigu tiek vaikų neturi mamų... ^e Kaip čia dabar reiktų tuos vaikus globoti ir kaip čia reiktų taip susirasti vyrą, kuris sutiktų tokius vaikus globoti, ne savus turėti?“ (juokiasi...) / Paskui juokiausi, kad viskas taip ir įvyko... (U 1–2)

Struktūriniu požiūriu šis pavyzdys yra itin trumpas, tad kai kurie elementai greičiau yra numanomi. Vietoj santraukos pakartota užduoto klausimo pradžia, tad galima numanyti ir ilgesnį įvadą į istoriją, kuriame būtų paminėti žodžiai *globa* arba *vaikai*: „Istorijos, kai pradėjau globoti vaikus, priešistorė yra tokia...“ Siužeto aplinkybės nukėlė į paauglystės prisiminimą, konkretų pasivaikščiojimą liepų alėja ir jo metu kilusias mintis. Jaunos merginos svajones galbūt apie meilę, tobulą šeimą

ir nepriekaištingą ateitį nutraukia socialinio neteisingumo įtampa: „Kažkaip nesąžininga čia tų savų vaikų turėti, jeigu tiek vaikų neturi mamų...“ Toje pačioje frazėje galima aptikti ir komplikuoatą veiksma, ir vertybinį krūvį. Didžioji komplikacija mus lydės daugelio respondentų pasakojimuose – savotiška įtampa tarp savų ir svetimų vaikų. Vertybiniu aspektu svarbu (d) tai, kad „tiek vaikų neturi mamų“, ir juntamas susirūpinimas jais bei noras padėti. O sprendimas pateikiamas kaip klausimas ir rodo greičiau neaiškumą ir negebėjimą išspręsti įsivardytą situaciją. Tik juokas ir baigiamoji frazė (e) – „Viskas taip ir įvyko“ – sugrąžina respondentą atgal į pokalbio laiką.

Fenomenologiniu požiūriu šis pavyzdys rodo pasirinkto analizės metodo galimybes tarp visuotinai priimtų vertybių (M. Heidegerio terminais „tauškalų“) integruoti asmeniškai svarbias reikšmes, aplink kurias ir sukasi pasakojimo ašis.

Pasakotojo ir pasakojimo reikšmingumo vertinimas. Asmenys, paprašyti pasisakyti viena ar kita tema, renkasi iš daugelio alternatyvių savo gyvenimo įvykių. Jų atranka yra pagrindinis procesas, kurio metu gyvenimo įvykiai yra formuojami į istorijas (Spector-Mersel, 2011, p. 173). G. Spector-Mersel įvardija šešis įvykių atrankos mechanizmus: pirmieji trys įvyksta per bandymus aiškiai išdėstyti savo nuostatas – įvykių *įtraukimą*, *sustiprinimą* ir *tinkamos reikšmės priskyrimą*, o kiti trys per priešingą laikyseną – įvykių *praleidimą*, kai pasakotojui atrodo, kad jie nereikšmingi, *nutylėjimą*, kai sąmoningai nutylimi kaip prieštaraujantys pasakojamai pozicijai, ar jų *susilpninimą* (Spector-Mersel, 2011, p. 174). Šiame procese pasakotojas ir tyrėjas susiduria su skirtingomis veiklomis: pasakotojo veikla iš esmės yra dedukcinė, o tyrėjo – indukcinė (Spector-Mersel, 2011, p. 175). Tyrėjas turi stengtis sukauptas, bet tyrimo dalyvio neišreikštas žinias paversti išreikštu žinojimu (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 246).

Pagal J. Dewey'o (1938) patirties teoriją, žmogaus veikla yra įkūnyta, kintanti ir formuojama bei performuojama asmeninių, socialinių, institucinių ir kultūrinių aplinkų. Atsižvelgiant į šį patirtinį pagrindą, naratyvinis tyrimas yra daugiau nei istorijų perpasakojimas ir analizė, o mokymasis mąstyti kartu su istorija (Clandinin, Huber, Steeves, Li, 2011, p. 33). Mokymasis gyventi kartu su pasakojimais, juos išgyvenant ir naujai perpasakojant su didesne įžvalga ir jautrumu, yra įvairiais ryšiais susietas daugiaperspektyvis procesas, kurio tyrėjai ir dalyviai ypač atsižvelgia į laiko, socialumo ir vietos matmenis, taip įžengdami į trijų dimensijų erdvės naratyvą (ten pat). Šis metaforiškai suprantamas požiūris atsirado iš noro reprezentuoti žmones ne per analitines kategorijas, o per jų turtingų ir kompleksiškų gyvenimų meninę ir estetiinę raišką (Clandinin, Huber, 2002, p. 163). Trijų dimensijų erdvės naratyvas kreipia tyrėjo dėmesį keletu krypčių vienu metu: laiko į praeitį, dabartį ir ateitį; socialinę tarp asmens vidaus ir jo ryšių bei vietos (Clandinin, Huber, Steeves, Li, 2011, p. 34).

Analizuodamas pasakojimus trijų dimensijų erdvėje tyrėjas nėra vienas (Clandinin & Connelly, 2000, p. 60). Naratyvinis tyrimas, anot J. Clandinin, yra neatsiejamas

nuo tyrėjo ir dalyvių santykių, kurių metu atrandamos naujos prasmės ir formuojami nauji pasakojimo sluoksniai. Jo dalyviai yra bendro metaforiškai suprantamo landšafto dalys, o ne objektyvūs stebėtojai (Caine, Estefan, Clandinin, 2013, p. 584). Tyrėjai stengiasi kaip įmanoma labiau suprasti daugybę susisluoksniavusių pasakojimų tyrimo erdvėje (Clandinin & Connelly, 2000, p. 70).

Kiekviena pasakojama istorija yra kontekstuali ir dalinė, todėl ją perpasakojant atsiveria naujos galimybės ne tik pamatyti, kaip mus mato kiti, bet ir geriau pažinti save per kito pasakojimą (Caine, Estefan, Clandinin, 2013, p. 577). Ne mažiau svarbu, nei kartą papasakoti ir išgirsti istoriją, yra perpasakoti ir išgyventi jas dar kartą dėl augimo ir pokyčio (Clandinin & Connelly, 2000, p. 71). Šia prasme naratyvinis tyrimas visada yra ugdomasis procesas (Clandinin, Huber, Steeves, Li, 2011, p. 34). Darbo su pasakojimais patirtis paskatino šios teorijos šalininkus ne tik toliau vykdyti mokslinius tyrimus, bet ir formuoti mažas jautrias dalijimosi pasakojimais bendruomenes, kurios ne tik suteikia galimybių pasakoti ir išgirsti, bet ir turi asmeninės, socialinės ir institucinės transformacijos galią (Clandinin, Huber, Steeves, Li, 2011, p. 35). Gebėjimas kitų klausytis ir dalijimasis pasakojimais yra ir naratyvinių tyrimų dalyko aukštųjų mokyklų studentams seminarų pagrindinė veikla.

Kaip ir daugelyje kokybinių tyrimų, čia nesiekta nustatyti priežastinių ryšių, o tik suprasti, išryškinti nežinomus reiškinius (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 305). Jau iš pasirinktų pačių epistemologinių prielaidų yra aišku, kodėl rezultatams nekeltas validumo, kaip įvykių tikrumo, kriterijus, o kreiptas dėmesys tik į reikšmingumą tyrimo dalyviams. Tačiau daug dėmesio skirta šaltinių dokumentiniam apipavidalinimui ir citatų tikslumui, kad būtų aiški minties seka ir pagrįstos išvados. Aprašant atvejį laikytasi priežastingumo, tęstinumo ir išbaigtumo kriterijų (Riessman, 2008) bei vertinta, kiek pasakojami faktai atitinka pasakojamų įvykių metu egzistavusių įstatyminę ir administracinę tvarką.

Nors validumo ir patikimumo kriterijai atliekant kokybinius tyrimus nėra taikomi, tyrėjas turėtų įtikinti skaitytojus, kad tyrimo rezultatai yra vertingi ir į juos reikia atkreipti dėmesį. Norint pabrėžti, kad taikant kiekybinius ir kokybinius metodus vartojamos nebendramatės sąvokos, kokybinio tyrimo vertingumo kriterijai įvardijami *tikėtinum* (angl. *credibility*), *neutralumo* (angl. *neutrality*), *patvirtinamumo* (angl. *confirmability*), *nuoseklumo* (angl. *consistency*) *priklausomumo* (angl. *dependability*), *pritaikomumo* (angl. *applicability*) ir *perkeliamumo* (angl. *transferability*) sąvokomis (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 307). Naratyvinio tyrimo rezultatų vertingumas nekelia klausimo, kokia yra realybė anapus ataskaitos (Heikkinen ir kt., 2012, p. 13), nes tai jau būtų metafizinio realizmo klausimas, tačiau skaitytoją turėtų įtikinti 5 metodologiniai principai (Heikkinen ir kt., 2002, p. 8):

1. Istorinis tęstinumas. (Kaip logiškai ir nuosekliai vyko tyrimas?)
2. Refleksyvumo principas. (Kaip tyrėjas aprašo tyrimo medžiagą ir metodus?)

3. Dialektinis principas. (Kiek unikalūs ir įvairūs yra pasakojimo dalyviai?)
  4. Pritaikomumo ir etikos principas. (Kaip tyrimas įgalina žmones imtis naujų veiksmų?)
  5. Atliepiamumo asmeninems patirtims principas. (Kiek pasakojimai sužadina vaizduotę, prisiminimus ir jausmus, susijusius su tema?)
- Vadovaujantis šiais principais, rezultatų dalyje remtasi iliustratyvumo logika ir sąmoningai siekta sustiprinti išpūdį galimam skaitytojui. Kadangi pasakojami atvejai yra labai artimi Lietuvos globos sistemos kontekstui ir gali demaskuoti savaime suprantamas socialines praktikas, jų privalumas yra išvadų detalumas, o ne platumas (Riessman, 2008, p. 194).

Apibendrinant galima teigti, kad naratyvinė analizė turi ne vieną priemonę rezultatams pasiekti. Tematinė analizė nuo kituose tyrimuose naudojamos skiriasi tuo, kad temos atvejo viduje nagrinėjamos nuosekliai, įvertinant jų kaitą, aptariamas priešybes, priskyrimą pasakojimo dalyviams. Atliekant struktūrinę analizę galima aptikti tipines pasakojimo dalis: santrauką, supažindinimą, intrigą, įvertinimą, apibendrinimą. Daug pasako vartojamos retorinės priemonės, kurios padeda įvertinti pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumą. Naudojamų priemonių tinkamumas vertinamas pagal tęstinumo, refleksyvumo, dialektiškumo, pritaikomumo ir atliepiamumo principus.

2.4. Tyrimo etika

Naratyvinių tyrimų etika vis dar evoliucijos stadijoje tiek dėl formalių kriterijų pritaikomumo, tiek pačių tyrėjų patirčių akumuliacijos (Josselson, 2007, p. 538). Naratyvinis metodas atitinka etinius tikslus jau savo esme: kaip būdas kurti žinias, ieškoti tiesos, vengiant klaidų (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 333). Stengdamasis atspindėti žmonių gyvenimo patirtis, naratyvas labiausiai yra traktuojamas kaip santykių kokybės pastanga, todėl kiekvienas tyrimo aspektas yra siejamas su santykių etika.

Akivaizdu, kad tyrėjas turi etinę pareigą apsaugoti tų, kuriuos tiria, privatumą ir orumą (Josselson, 2007, p. 537). Laikantis konfidencialumo reikalavimo tiriamieji turėtų būti apsaugoti nuo bet kokios žalos, galimos dėl jų sutikimo dalyvauti. Todėl pirmasis konfidencialumo užtikrinimo žingsnis yra duomenų nuasmeninimas, procesas, kai nutraukiamas ryšys tarp tyrimo duomenų ir tuos duomenis suteikusių asmenų, siekiant, kad nei pašaliniai asmenys, nei tyrėjų grupės nariai negalėtų identifikuoti tyrimo dalyvių (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 343).

Siekiant anonimiškumo, iššifravus tekstus, pakeisti šie duomenys:

1. Pakeisti originalūs vardai. Dėl patogumo to paties atvejo vardai prasideda ta pačia raide.

2. Vaikų globa yra paplitusi ne visuose regionuose vienodai, todėl nurodžius mažesnio miestelio pavadinimą būtų galima nesunkiai atpažinti ir pasakojančius asmenis. Siekiant apsaugoti nuo dedukcinio informacijos atskleidimo (Žydžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 348), vietoj originalių tikrinių miestų pavadinimų laužtiniuose skliaustuose rašyta: [miesto pavadinimas]. Norint išsaugoti prasmę, kartais rašyta: [didmiesčio pavadinimas], [kito miesto pavadinimas] ir pan.

3. Miestelių, kaimų, vietovių, taip pat didžiųjų miestų mikrorajonų pavadinimai pakeisti įrašu laužtiniuose skliaustuose: [vietovės pavadinimas].

4. Vaikų globos namų vietovės ir pavadinimai praleisti. Jei originaliame tekste pasakytas vien pavadinimas, jis pakeistas bendrinio įrašo laužtiniuose skliaustuose: [vaikų namų pavadinimas], [adresas] ir pan.

5. Užkoduoti globėjų kursų organizatoriai. Tai ypač aktualu, jei mieste yra ne viena kursus rengianti organizacija, kuri turi pavadinimą, ir jį praleidus dingtų pasakyta prasmė, tad rašyta: [globos kursų organizatoriai].

6. Globėjų specialybės koduotos gana plačiais pavadinimais. Visgi nurodyta studijų kryptis, kurią galima numanyti ir iš vartojamų sąvokų.

Faktas, kad savo pašnekovų atžvilgiu buvau išorinė tyrėja, sudarė daugiau galimybių anonimiškumui užtikrinti, tačiau buvo sunkiau labiau įsitraukti, ir kai kurios išvalgos buvo man neprieinamos (Floyd, Arthur, 2012, p. 172–173). Tyrėjo ir tiriamojo santykio etika apima gebėjimą būti empatiškam, neteisiančiam, susidomėjusiam, tolerantiškam ir emocionaliai reaguojančiam (Josselson, 2007, p. 539). Ši laikysena leidžia ne tik kurti pasitikėjimo atmosferą, bet ir suteikia pagrindą labiau atsiskleisti, taip pat manyti, kad ir kituose etapuose medžiaga bus apdorojama su pagarba ir jautrumu (ten pat). Tad teorinėje dalyje aprašyta globos etika savo platesne traktuote tinka ir tyrėjo bei tiriamojo santykiui apibrėžti: interviu metu pirmasis bent kartais turėtų atsisakyti savo projekto ir atsiverti tam turiniui ir pasakojimo formai, kurią pasirinko pašnekovas.

Pats interviu visada kartu yra ir intervencija. Tyrėjo ir respondento kuriamas pasakojimas apie gyvenimo įvykius gali tapti terapinis, tačiau terapinis pasakojimas kuriamas siekiant leisti pačiam pacientui atrasti ką nors nauja, o moksliniame tyrime ką nors nauja siekia sužinoti tyrėjas (Josselson, 2007, p. 546). Naratyvinio tyrimo etika apima išankstinių sąlygų aptarimą, pagarbą, abipusiškumą ir atvirumą skirtingiems balsams (Clandinin, 2006, p. 52). Taikant šį metodą yra galimybė suteikti balsą mažiau išklausomoms visuomenės grupėms, tačiau kartu ir rizika kai kurių žmonių neįtraukti iš viso (Gottlieb, Lasser, 2001, p. 192). Pasakojimas yra kūrinys, galima vadinti fikcija, tad vietoj reikalavimų įtraukti kuo įvairesnių žmonių, nenu-

krypstant nuo tiesos, galima prašyti tų pačių dalyvių sukurti priešingas istorijas (angl. *counterstories*), kurios ir turėtų suteikti deviaciją nuo dominuojančiųjų (Clandinin, Murphy ir kt., 2010, p. 88). Faktiškai globėjai nebuvo paprašyti ką nors įsivaizduoti, bet interpretuodami savo situacijas jie dosniai dalijosi ne tik savo pačių, bet ir draugų patirtimi apie vaikų auginimą, ir tai buvo ne mažiau naudingi duomenys palyginimui.

Jei siekis suteikti balsą būtų pagrindinis, tyrimo dizaine pagrindinis dėmesys būtų skiriamas dalyvių nuomonių tikslumui, tačiau interpretacinės pastangos ir noras generuoti supratimą vertė pateikti kiek kitokią nuomonę, nei ketino pats pasakotojas (Josselson, 2007, p. 549). Pačiame duomenų rinkimo procese tyrėjas stengiasi išsiaiškinti tyrimo dalyvių asmenines reikšmes ir jų patirtį, tačiau aptariant rezultatus stengiamasi analizuoti konceptualias prasmes ir jų akademinę reikšmę (Josselson, 2007, p. 549). Todėl apdorojant rezultatus dalyviai ir tyrėjas susiduria su priešingais tikslais. Kalbėti kitų vardu kartu, vadinasi, atimti jų pačių galią kalbėti savo vardu (Bazeley, 2013, p. 418). Tiriamieji, skaitydami tekstą, atras ne tikslų savo atvaizdą, o įvairius analitinius žingsnius, kartu ir struktūrinę bei lingvistinę analizę (Josselson, 2007, p. 550). Todėl iš tiriamųjų nebuvo prasminga prašyti patvirtinti rezultatų, nes interpretacija yra vien tyrėjo atsakomybė (Bazeley, 2013, p. 417).

Naratyvinis tyrimas susiduria ne su viena, o keletu tiesų. Matyt, etiškiausia tyrimo dalyviams paaiškinti, kad tai, kas bus parašyta, priklausys nuo išvadų, tinkančių apibendrinti visą grupę (Josselson, 2007, p. 552). Naratyvinio tyrimo etika yra labiau reflektvyvi nei procedūrinė, todėl ir apie jo atsakomybę turi būti mąstoma visuose tyrimo etapuose (Josselson, 2007, p. 557–558). Vienas iš būdų atsiverti balsų daugiui yra ir paties tyrėjo kritinis požiūris į save (Bazeley, 2013, p. 418). Pateikus paties tyrėjo biografinę istoriją, kaip vieną iš duomenų, leidžiama jam šiek tiek atsiriboti ir leisti skaitytojui suprasti, kada pasakojamos dalyvių, o kada – jo patirtys (Clandinin & Connelly, 2000, p. 81).

Kokybinis tyrimas neįmanomas be tyrėjo savirefleksijos apie asmenines nuostatas, poziciją ir vaidmenį visuomenėje (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 26). Naratyvinis tyrimas paprastai pradedamas tyrėjo autobiografiškai orientuotu pasakojimu, susietu su tyrimo problema (Clandinin & Connelly, 2000, p. 41). Kadangi už visų tyrimų slypi konkretaus tyrėjo biografija (Žydzūnaitė, Sabaliauskas, 2017, p. 26), įprasta naratyvinio pobūdžio darbus rašyti pirmuoju asmeniu. Rašyti „aš“, vadinasi, suteikti aprašymui socialinę svarbą, kiekvieną kartą paaiškinant, kaip „aš“ susijusi su „jais“, asmeninius interesus susiejant su visuomeniniais rūpesčiais (Clandinin & Connelly, 2000, p. 123).

Nepaisant šių rekomendacijų, šioje disertacijoje dominuoja trečiasis asmuo, neveikiamosios ar dalyvinės formos, o pirmasis asmuo vartojamas palyginus retai. Kalbėti pirmuoju asmeniu kuriamuose tekstuose yra sunku dėl kelių priežasčių. Pirmą, gali atrodyti, kad tai nesiderina su akademinio raštingumo reikalavimais. Antra, tai priklauso nuo požiūrio į save kaip autorių, arba kaip asmenį. Tai gali būti suprantama

ir kaip santūrumas (Ely, 2007, p. 574). Tyrėjas gali atrasti savyje tam tikras jį varžančias ribas santykiyje su tiriamaisiais (Clandinin & Connelly, 2000, p. 45). Atsidūręs duomenų apsuptyje, pasaulyje, kurio bendrininku ir pats yra, turi ne tik dirbti su tyrimo dalyviais, bet ir su savimi (Clandinin & Connelly, 2000, p. 61). Dėl to atliekant naratyvinį tyrimą neįmanoma likti tylinčiam arba pateikti tobulą, idealizuotą, moralizuojantį savęs paveikslą (Clandinin & Connelly, 2000, p. 62). Tekstas neturėtų atrodyti nutolęs, autoritariškas, beasmenis ir dėl to nuobodus (Ely, 2007, p. 575).

Naratyvinių tyrimų etika yra šio momento ir galimybės etika (Clandinin, 2006, p. 52), labiausiai besireiškianti per tyrėjo ir tiriamojo santykį bei socialinę atsakomybę. Tai ne tik formalių įsipareigojimų laikytis konfidencialumo įgyvendinimas, bet labiau pagarbus ir atviras pasakojimo perkūrimas, gebėjimas išgirsti skirtingas nuomones. Plačios interpretavimo galimybės suteikia daug progų įvykti vidiniam tyrėjo konfliktui ir sudaro galimybių ne tik išgirsti, bet ir susilpninti balsus, dėl kurių angažuojamasi.

Naratyvinio tyrimo metodologinė prieiga paskatino iš naujo pažvelgti ir į konkretaus GIMK vertinimo tekstą, kurį gavau baigusi mokymo programą. Iš mano pateiktų duomenų (chronologinių faktų) ir trumpų atsakymų pokalbių metu buvo sukurtas paveikslas, gana „įtikimas ir galimas“ (Aristotelis, 2008, IX, p. 597), tačiau kurio aš pati nenorėčiau atpažinti kaip savo. Interpretatorius turi teisę sustiprinti frazes, kuriam pats pasakotojas didesnės reikšmės neteikia, ir atvirkščiai – praleisti vietas, kurios pašnekovui yra esminės. Mano pateiktame pavyzdyje vienišos moters faktas jau kuria apgailėtiną situaciją, kurioje reikia akcentuoti socialinio statuso įtvirtinimo ir emocinio palaikymo būtinybę. Priklausomai nuo to, kaip pritaikomas metodas, veiksmas gali tapti svarbesnis nei jo atlikėjas, nes „charakteriai yra pasitelkiami tam, kad atskleistų veiksmus“ (Aristotelis, 2008, VII, p. 595).

Su panašia nuostata, manau, turėtų tekstus skaityti ir mano pašnekovai. Iš anksto atsiprašau, kad daugelis jų mano aprašytose istorijose savęs taip ir neatpažins. Atrinkti pagal maksimalios įvairovės imties kriterijus, geriausiu atveju jie tapo prototipais vienam ar kitam socialiniam statusui pavaizduoti. Juo labiau savęs neatpažins ir vaikai, kurių spartus augimas ir raida kiekvieną vakar dienos įvykį bloškia į beveik neatmenamo laiko tolumas.

Metodologinėje dalyje buvo paaiškinta tyrimo loginė schema, aprašyti duomenų rinkimo etapai, daugiau aprašyti pasirinktos naratyvinės analizės žingsniai, taikytos teorijos ir etika. Naratyvinės analizės conceptualios tyrimo nuostatos atskleidžia kitokį santykį su analizuojamu tekstu. Pirmiausia buvo kvestionuotas pasakojimų santykis su įvykių faktiškumu ir, remiantis P. Ricoeuru (1990), atlikta Aristotelio ir Augustino interpretacija, prieita prie išvados, kad naratyvo varomoji jėga nėra istorinė tiesa, o pasakojimo tikslas, todėl naratyviniai tyrimai remiasi teleologine epistemologija. Pasakojimas yra vieta žinioms kurti interviu metu, jo ontologija yra transakcinė, t. y. vykstanti sąveikos ir susitikimo metu.

---

3. NE GIMINĖS VAIKŲ GLOBOS EMPIRINIŲ DUOMENŲ APIBENDRINIMAS

3.1. Tyrimo kontekstas: vaikų globos sistema ir sistemos dalyviai

Be teorinėje dalyje aprašytų vaikų globos tendencijų ir pagrindinių sąvokų, šioje dalyje bus apibūdinta ir Lietuvos vaikų globos sistema. Remiantis toliau pateiktais duomenimis, siekiama įrodyti, kad, būdama viena iš Rytų Europos valstybių, Lietuva paveldėjo ne tik vaikų namų, internatų ir kitų institucijų gausią globos sistemą, bet ir jai būdingus visuomenės nuomonių ir mąstymo įpročius.

2010 m. *Eurochild* tarptautinės ataskaitos „Vaikai alternatyvioje globoje“ duomenimis, globojamų vaikų dalis, lyginant su visų vaikų iki 18 metų skaičiumi įvairiose valstybėse, skiriasi, pavyzdžiui, nuo 0,66 proc. Švedijoje iki 2,2 proc. Latvijoje (*Children in Alternative Care*, 2010, p. 7). Lietuvoje 2016 m. šis dydis siekė 1,76 proc. (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016c). Toje pat ataskaitoje konstatuojama, kad 30 valstybių duomenys surinkti skirtingai ir nėra susitarta dėl apibrėžimo, kas sudaro institucinę globą (Eurochild, 2010, p. 11). Nors ši statistika nėra tiksliai dėl skirtingos skaičiavimo metodologijos, ji gali būti šalies socialinės įtraukties, įtraukiojo ugdymo ir jautrumo rodiklis. Iš tiesų globojamų vaikų padėtis įvairiose Europos šalyse skiriasi. Kai Skandinavijos šalys laikomos čempionėmis, Vidurio ir Rytų Europos šalyse sistema mažiau paslanki ir išvystyta (Laklija, 2011, p. 1). Visgi padėtis regione nėra tolygi.

Centrinės ir Rytų Europos vaikų globos bruožai yra:

- 1) padidėjęs vaikų globos poreikis ne jų gimtosiose šeimose;
- 2) didelė dalis vaikų institucijose;
- 3) silpnos alternatyviosios globos formų tradicijos (Laklija, 2011, p. 1).

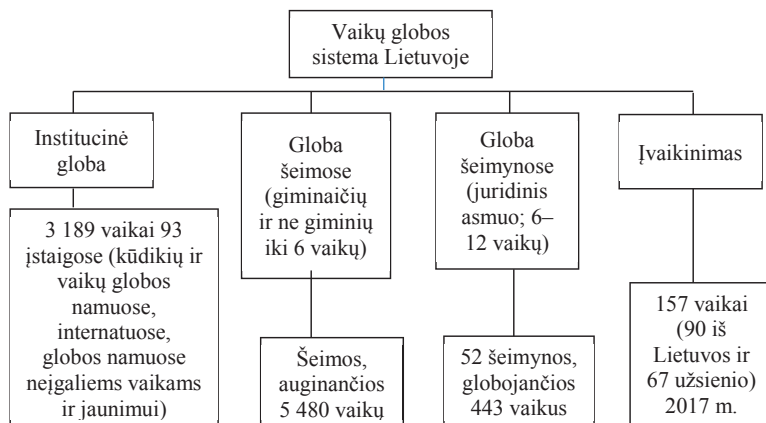
Tačiau net ir Rytų Europos regione alternatyviosios globos situacija vertintina nevienodai. Pavyzdžiui, socioekonominė tvarka Višegrado šalyse skiriasi nuo Baltijos šalių keletu svarbesnių aspektų:

- 1) pirmosios pasiūlė daugiau apsaugos savo gyventojams tranzitiniu periodu po socialistinės santvarkos;
- 2) jos pasiekė geresnių rezultatų, vystydamos kompleksinę ir konkurencingą eksporto pramonę;
- 3) jos išsaugojo labiau įtraukią demokratinę visuomenę (Towards a Lifelong Learning Society in Europe, 2011, p. 85–86).

Pavyzdžiui, Vengrijos valdžia užtikrino didesnę savo gyventojų pajamų apsaugą ir kiek labiau išplėtojo darbo rinkos apsaugos priemones (Towards a Lifelong Learning Society in Europe, 2011, p. 86), kai Lietuvos socioekonominė aplinka su minimalia gyventojų pajamų ir darbo rinkos apsauga visiškai įtvirtino neoliberalios ekonomikos bruožus.

Baltijos šalys, apibūdinamos kaip mažiausiai skandinaviškos Baltijos jūros regione, geranoriškai padedant išeiviams, ne tik įdiegė anglosaksiškomis vertybėmis, ypač JAV pavyzdžiu, grįstą santvarką, bet ir perėmė jos kuriamas negeroves. Anot kritinės pedagogikos šalininkų, „laisva rinka ne tik nesumažina esančio socialinio neteisingumo, o netgi kuria didesnę socialinę nelygybę“ (Apple, 2013, p. 6).

Teisiškai tėvų globos netekęs vaikas Lietuvoje gali būti globojamas valstybinėje ar savivaldybės institucijoje, šeimoje, šeimynoje arba būti įvaikinamas. Šios keturios galimybės su šalia įrašytais statistiniais duomenimis pavaizduotos 9 paveiksle.

9 pav. Lietuvos vaikų globos sistema, iliustruota 2016 m. statistikos duomenimis (SADM, 2017)

2017 m. duomenimis, Lietuvoje buvo globojami (rūpinami) 9 112 vaikų (2012 m. – 10 542, 2013 m. – 10 146, o 2014 m. – 9 684, 2015 m. – 9 220). Institucijose globojamų vaikų skaičius buvo 3 189 (www.vaikoteises.lt), 60,1 proc. visų globojamų vaikų augo globėjų (rūpintojų) šeimose, 4,9 proc. – šeimynose, 35,0 proc. – institucijose.

Vaikų, netekusių tėvų globos, apgyvendinimo šeimose alternatyvos, kurias pagal šiuo metu (2017 m.) galiojančius LR teisės aktus reglamentuoja kiti LR civilinio kodekso (toliau – CK) skirsniai, paaiškintos 3 lentelėje.

3 lentelė. Vaikų globos formų palyginimas

Kriterijus	Įvaikinimas	Globa šeimoje	Globa šeimynoje
Vaikų skaičius	1 ir daugiau	1 ir daugiau (bet ne daugiau kaip 5)	Nuo 6 iki 12 (skaičius gali būti didesnis esant biologiniams broliams, seserims; mažesnis – neįgaliam vaikui)
Juridinis statusas	Fizinis asmuo	Fizinis asmuo	Juridinis asmuo
LR teisinis reglamentavimas	CK 3.209–3.228	CK 3.248–3.276	CK 3.248–3.276; Šeimynų įstatymas, 2010
Skiriama valstybės pašalpa	Socialinės pašalpos analogiškos pašalpoms, kurios skiriamos šeimoms, auginančioms savo vaikus	Kartą per mėnesį mokama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio (152 Eur) globos (rūpybos) išmoka ir 4 bazinių socialinių išmokų dydžio globos (rūpybos) išmokos tikslinis priedas globėjui (nuo 2017 m.)	Kartą per mėnesį mokama 4 bazinių socialinių išmokų dydžio globos (rūpybos) išmoka; taip pat mokamas 4 bazinių socialinių išmokų dydžio globos (rūpybos) išmokos tikslinis priedas
Globėjų / įtėvių veiklos apribojimai	Netaikomi	Netaikomi	Šeimynai draudžiama verstis ūkine komercine veikla; steigti juridinį asmenį arba būti kitų juridinių asmenų dalyviu, išskyrus jungimąsi į asociacijas

Šioje lentelėje pateikti globos formų skirtumai: jei galima įvaikinti ar globoti tik 1 vaiką šeimoje, šeimynoje auklėtinių skaičius yra didesnis. Tiek šeiminiai, tiek šeimyniniai globėjai yra nuolat stebimi vaiko teisių apsaugos specialistų. Statistiniais duomenimis, šeimoje buvo globojami 5 480 vaikų (žr. 9 paveikslą). Pagal teisinį apibrėžimą (žr. 3 lentelę), šeimoje gali būti auginama nuo 1 iki 5 vaikų, už kiekvieną gaunama valstybės parama.

Įvaikinančiai šeimai taikomi griežtesni reikalavimai nei globėjams, be to, jiems neskiriama speciali globos pašalpa. Iš 9 paveikslo matyti, kad 2016 m. buvo įvaikinti 157 vaikai, iš kurių net 67 įvaikino užsienio valstybių piliečiai. Nuo 2004 m., tarptautinio įvaikinimo duomenimis, Europos Sąjungoje pirmavo Lenkija (408 vaikai), Bulgarija (393 vaikai), Rumunija (289 vaikai), Latvija (127 vaikai). Lietuva, perda-

vusi tais metais 103 vaikus, aplenkė gerokai didesnes šalis kaip Slovakiją, Vengriją, Čekiją (Knuiman ir kt., 2013). Nuo 2005 m. tarptautinio įvaikinimo mastas gerokai krito ir dėl tos priežasties, kad vaikų, kuriuos siūloma įvaikinti, poreikiai neatitinka potencialių įtėvių lūkesčių (Eriksson, 2016, p. 30), be to, kai kurios šalys pakeitė įvaikinimo politiką, pavyzdžiui, Rumunija, priėmusi sprendimą atsisakyti tarptautinio įvaikinimo, ir Rusija, apribojusi įvaikinimo galimybę homoseksualioms poroms (Eriksson, 2016, p. 111). Tad nenuostabu, kad, keičiantis tarptautinių įvaikinimo „rinkų“ padėčiai, Lietuva išlieka svarbus „tiekėjas“, ir tik pačios valstybės politikos kaita gali šį rodiklį pakeisti.

Iki 2016 m. pabaigos šeimynos gaudavo didesnę paramą (304 Eur) nei įvaikinančios ar globėjų šeimos. Šeimynos yra unikali vaikus globojanti institucija, veikianti Lietuvoje. Anglakalbėje literatūroje sutinkamas atitikmuo *foster family* reiškia globojančią šeimą, neskirstant pagal globojamų vaikų skaičių. Pagal LR šeimynų įstatymą (2010), šeimyna – pelno nesiekiantis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, įprastoje šeimos aplinkoje globojantis 6 ir daugiau vaikų, netekusių tėvų globos. Turėdamas juridinio asmens statusą, jos turi detalai atsiskaityti už gaunamas lėšas. Šeimynų globėjų ekonominė padėtis socialinių garantijų prasme artima smulkiųjų verslininkų statusui, tik jų gaunamos pajamos priskiriamos socialinių paslaugų kategorijai. Kita vertus, užsiimti kita ūkine veikla jie neturi teisės, nebent gauti pajamų iš darbo santykių.

2011 m. Lietuvoje, skirtingai nei įvaikinimo atvejais, kai įvaikinami maži, iki 3 metų, ir nesusių giminytės ryšiais vaikai, dominavo giminaičių globa (59,5 proc.), šeimos buvo linkusios imtis globoti 5–11 metų ir neturinčius negalios vaikus, o jaunesnius, ypač iki 3 metų, ir turinčius negalią vaikus ėmėsi globoti tik vienas kitas globėjas (Raudeliūnaitė, Urbikaitė, 2011). 2015 m. šeimoje dažniausiai globoti 10–14 metų (260 vaikų) ir iki 3 metų amžiaus vaikai (184 vaikams) (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016c). Iš 5 493 šeimose globojamų vaikų 3 803 (70 proc. visų šeimoje globojamų vaikų) globojo giminytės ryšiais susieti asmenys, dažniausiai seneliai (62 proc.) arba dėdės, tetos (25 proc.). Per 2013–2015 m. bendras globojančių šeimų skaičius mažėjo: giminaičių vaikus globojančių (rūpinančių) asmenų sumažėjo 5,9 proc., o giminytės ryšiais su globotiniu (rūpintiniu) nesusių asmenų – 3,4 proc., tačiau 2015 m. iš 611 globėjais (rūpintojais) tapusių asmenų 132 asmenys / šeimos buvo paskirtos ne giminaičio vaiko globėjais (rūpintojais), iš institucinės globos į šeimą paimta 210 vaikų, tiesa, 98 vaikai iš šeimos perkelti atgal į instituciją arba šeimyną (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016c).

Pateiktoje schemeje institucinę globą reiktų suprasti kaip vaiko globą, priskirtą juridiniam asmeniui. Vaiko globą valstybinėje arba nevyriausybinėje globos institucijoje reglamentuoja LR civilinio kodekso 3.261 straipsnis. Institucija sudaro darbo

sutartis su suaugusiais asmenimis, su kuriais vaikas bando užmegzti prieraišų ryšį. Globa institucijoje su besikeičiančiais darbuotojais gali atliepti vaiko poreikius ir sukurti palankias vaiko raidai sąlygas, kita vertus, neakcentuojamas konkretaus asmens ilgalaikio pasišventimo ir ilgalaikio santykio su vaiku kūrimo veiksnys. Jei globėjo veikla suprantama kaip darbo dienos ir valandų laukas, tai galvoti apie vaikus, įsijausti į jų situacijas veikiau reiškia parsinešti darbo namo (Noddings, 2013, p. 66). Todėl dažnai globa institucijoje gali būti vertintina kaip geros sąlygos be pagrindinio veikėjo, kai globa šeimose turi konkrečią mamą ir / ar tėtį, nors ir neretai prastesnes sąlygas.

Jei vaiko tikroji šeima dėl kokių nors priežasčių negali tinkamai juo pasirūpinti, pareiga užtikrinti reikalingą vaiko raidai globą tenka valstybei. Vaikų, gyvenančių globos namuose, skaičius per pastaruosius metus kito, statistiniai duomenys pavaizduoti 4 lentelėje. Iki 2003 m. globojamų vaikų skaičius institucijose didėjo iki 6 054 vaikų ir 2016 m. pamažu nukrito iki 3 263. Tokia tendencija buvo susijusi ir su natūralaus gimstamumo mažėjimo rodikliais. Prognozuojama, kad ir toliau natūraliai mažės vaikų globos įstaigose, suaugus globos įstaigose gyvenantiems paaugliams.

4 lentelė. Vaikų globos įstaigų ir globojamų vaikų skaičius (Lietuvos statistikos departamentas; Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016b)

Metai	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Vaikų globos įstaigų skaičius	90	90	117	116	113	111	113	114	112	112	107	95	93	93	95	93
Vaikų skaičius globos namuose	5 463	5 796	6 054	5 991	5 838	5 819	5 753	5 603	5 234	5 000	4 870	4 611	4 368	4 086	3 868	3 263

2015 m. pabaigoje daugiausia, t. y. 55,4 proc., vaikų, kuriems globa (rūpyba) nustatyta institucijoje, gyveno 53 savivaldybių vaikų globos namuose, nevyriausybinuose vaikų globos namuose ataskaitinių metų pabaigoje globoti (rūpinti) 15,5 proc., o valstybinuose vaikų globos namuose – 13,9 proc. visų globos institucijose augančių vaikų (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016c). Nors pagal priimtas LR civilinio kodekso pataisas vaiko iki trejų metų globa vaikų globos institucijoje įstatymų tvarka galės būti nustatyta tik išimtiniais atvejais ir galės trukti ne ilgiau kaip tris mė-

nesius, 2016 m. III ketvirtyje net 357 kūdikiai vis dar gyveno institucijose (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016b). Kaip jau minėta teorinėje dalyje, vaikų ankstyvosios raidos moksliniai tyrimai rodo, kad net gana trumpas įstaigoje praleistas laikotarpis gali neigiamai paveikti labai mažų vaikų smegenų vystymąsi ir lemti visą gyvenimą trunkančias neigiamas pasekmes emocinei gerovei ir elgesiui (Bowlby, 1951), o situacijos normalizavimas yra ilgalaikis ir brangus pozityviausias diskriminacijos priemonės įtraukiantis procesas (Indrašienė, Kvieskienė, 2008).

Reikia pripažinti, kad nuo 2015 m. iki šiol vaikų globos situacija institucijose labai sparčiai keičiasi. LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vaikų globos namų sąrašė, į kurį kažkodėl nėra įtraukti kūdikių globos namai, yra mažiausiai 4 savivaldybių ir nevyriausybinės globos įstaigos, neveikiančios ar nebevykdančios vaikų globos. Pavyzdžiui, uždaryti Mosėdžio parapijiniai globos namai yra juridiskai prijungti prie Skuodo globos namų, tačiau vaikai tebegyvena tose pačiose patalpose. Taip pat sąrašė dar yra reorganizuotų Marijampolės „Putino“, Viešvilės (dabar pervadintų į Skalvijos) globos namai, perkraustyti į naujas patalpas, Pabradės vaikų globos namai, Vilniaus Žolyno socialinės globos namai, Lazdijų rajono savivaldybės socialinės globos centras „Židinys“. Gali nutikti, kad toks išskirstymas gali paveikti ir registro duomenų pakeitimus. Nors dar yra apie 20 vaikų globos namų, kuriuose yra keliasdešimt vaikų, dauguma savivaldybių deklaruoja, kad globa vyksta šeimos aplinkai artimose šeimynose. SOS vaikų kaimai nieku gyvu nesutiktų, kad yra priskaičiuoti prie institucinės globos organizacijų. Kai kurios iš institucijų išlaikė savo pavadinimus, tačiau įsigijo papildomų pastatų ar butų ir perkėlė ten dalį vaikų, kitos tik formaliai pertvarkė vaikų suskirstymą į grupes tose pačiose patalpose.

Norėdami įvertinti Lietuvos vaikų namuose augančių vaikų problemas, ypač sveikatos, susiduriame su konfidencialia informacija, teisiškai saugoma LR asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo. Galima dar kartą prisiminti H. Hermano citatą: „Slaptumas ir tylą yra priešakinė skriaudėjo gynybos linija. <...> Po kiekvieno žiaurios įvykio išgirstame vis tuos pačius pasiteisinimus: taip nebuvo, auka meluoja, auka sutirština spalvas, auka pati prisiprašė, galiausiai pamirškime vieną kartą praeitį ir gyvenkime toliau“ (Gailienė, 2008). Kaip bebūtų paradoksalu, strategijos, apie kurias D. Gailienė kalba Lietuvos istoriniame kontekste komentuodama karo ir pokario žaizdas, taikomos kartkartėmis žiniasklaidoje išskylantiems smurto prieš vaikus atvejams nutildyti. Tokia tiesos vengimo pozicija lemia ir adekvačios institucijose globojamų vaikų būklės statistikos nebuvimą.

Problemos mastui įvertinti 5 lentelėje pateikti neredaguoti Lietuvos vaikų globos namų profsąjungų susivienijimo pirmininkės V. Konovalovienės (2013) duomenys apie vaikų globos namų ugdytinių problemas. Pasitaikančių problemų skaičius reiktų traktuoti kaip vieną kitą papildančius, nes tam pačiam vaikui gali būti nustatyta jų keletas.

Iš 5 lentelės matyti, kad ne mažiau kaip kas antras vaikų globos ugdytinis yra specialiųjų poreikių turintis vaikas, kuriam reikalinga ypatinga terapinė ir pedagoginė pagalba. Kas šeštam vaikui nustatytas vidutinis ar sunkus neįgalumo lygis. Neįgalumo nustatymo užsienio valstybėse patirtis rodo, kad vaikai, kuriems vienas socialinis darbuotojas ar globėjas nustatė neįgalumą, kitomis aplinkybėmis gali nebūti traktuojami kaip neįgalūs (Sinclair, 2005), ir atvirkščiai. Sveikatos sutrikimai turi įtakos vaikų mokymosi sunkumams. Prastas maitinimasis, mažakraujystė, apsinuodijimai ir panašios priežastys lemia prastesnius kognityvinius gebėjimus (Rothstein, 2013, p. 62). Neįgalūs vaikai pakliūva į globos įstaigas ne tik ir ne tiek dėl negalios, bet kaip ir kiti vaikai, t. y. dėl nepriežiūros rizikos. Kita vertus, tiek globos poreikio nustatymo aplinkybės, tiek pati globos sistema gali tapti negalios išsivystymo priežastimis. Be to, neįgalūs vaikai rečiau grįžta į tėvų šeimas, būna įvaikinti, o dažniau patenka į globos įstaigas. Net ir sulaukę globos šeimose, neįgalūs jaunuoliai dažniau lieka su globėjais ir sulaukę 18 metų. Kita vertus, tie patys globėjai linkę juos atiduoti globoti suaugusiųjų stacionarams (Sinclair, 2005).

5 lentelė. Dažniausiai pasitaikančios vaikų problemos vaikų globos namuose (lentelėje – VGN) (Konovalovienė, 2013)

Problema	Vaikų skaičius	Tai kas ....VGN ugdytinis
Vidutinis ar sunkus neįgalumo lygis	606	6
Specialieji poreikiai	1 875	2
Psichikos ligos	318	13
Emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimai	899	5
Medikų pagalba suteikta	148	28
Taikyta minimali priežiūra	278	15

Lietuvoje vaikų globos įstaigos finansuojamos iš Lietuvos valstybės biudžeto lėšų, savivaldybių biudžeto lėšų ir kitų šaltinių (rėmėjų, labdaros lėšos ir kt.). Dėl šios priežasties vaikų globos namai finansuojami skirtingai – neretai tai priklauso nuo valstybės ar savivaldybės biudžeto ir požiūrio į teikiamas socialines paslaugas vaikų globos namuose. 2010 m. Valstybės kontrolės duomenimis, vidutinė vaiko išlaikymo kaina valstybiniuose globos namuose buvo 1 975 Lt/mėn. (572 Eurai), savivaldybės – 1 855 Lt/mėn. (537 Eurai) (Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, 2011, p. 17). 2017 m. patvirtintos globos normos svyravo nuo 690 Eur Ventos socialinės globos namuose iki 1044 Eur Marijampolės specialiuosiuose socialinės globos namuose (buvusiems vaikų globos namų „Putinas“ globotiniams) (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2017).

Ir taip nuolat kintančioje ir nesaugioje aplinkoje, ką mums įrodė ir neseniai buvusi krizė, teisė egzistuoti gali būti vertinama kaip pakankama, lyginant su visuminiu vaiko ugdymu. Tokiu atveju institucinė globa gali būti laikoma pakankamu sprendimu (Pūras, 2011, p. 4). Neturėdami šeimos istorijos ir tėvų paramos, tokie vaikai susiformuoja nevisavertiškumo jausmą, kuris kartais reiškiasi agresyviu elgesiu (Tsvetanska, 2010). O vaikas, patekęs į šeimą (globėjo šeimą), kurioje vyrauja palanki aplinka, gali greitai pavyti savo bendraamžius, augančius globėjo ir branduolinėje šeimoje (Braslauskienė, 2000).

Vertinant istoriškai, Lietuvoje, organizuojant vaikų socialinę globą, teigiamą vaidmenį atliko dar XIV a. pradėtos steigti špitolės. Teigiama, kad našlaičių ir pamestinukų globa Lietuvoje pirmoji susirūpino Trakų vaivados žmona Jadvyga Oginskienė, 1786 m. įkūrusi pirmuosius vaikų namus, 1791 m. Vilniuje jos iniciatyva buvo atidaryti Vaikelio Jėzaus auklėjimo namai. Vaikais, kurių gyveno iki 400, rūpinosi ir prižiūrėjo vienuolės (Karvelis, 2009). 1875 m. Kauno miesto ligoninėje buvo įsteigtas pamestinukų skyrius. Iš čia jau vienerių metų vaikus atiduodavo auginti šeimoms (Barkauskaitė, Griškėdienė, 1998). Po I Baltijos šalių motinai ir vaikui globoti konferencijos, vykusios 1928 m. Rygoje, buvo aktyviai diskutuojama apie našlaičių globą šeimose. Buvo manoma, kad sveikus vaikus nuo 2 metų amžiaus reikėtų perkelti į kaimus, į pasiturinčių ūkininkų šeimas, mokant 40–50 litų per mėnesį atlyginimą. Tai buvo ekonomiškai dvigubai pigiau, nei vaiką išlaikyti prieglaudoje. 1938 m. Lietuvoje buvo 57 vaikų prieglaudos, kuriose gyveno apie 3 400 vaikų (Barkauskaitė, Griškėdienė, 1998). Sovietinės švietimo politikos atstovai iki tol vienuolynų ir labdarinių organizacijų išlaikomas vaikų prieglaudas perdavė administruoti valstybei, buvo pradėta kurti internatų sistema, kuri buvo išardyta tik 2005 m., siekiant atriboti mokyklų pagrindinę veiklą – formalųjį ir neformalųjį švietimą – nuo globos (rūpybos) (Jovaiša, 2007, p. 97).

Dabartinę vaiko globos politiką jau nepriklausomybę atgavusioje šalyje lėmė priimtas Lietuvos Respublikos vaiko teisių pagrindų įstatymas. Vis dėlto permainos, lyginant su kitomis Europos šalimis, vyko vangiai. Vertindama 1998–2000 m. vaikų globos situaciją Lietuvoje, D. Snieškienė teigė, kad vaikų globa vis dar buvo vykdoma nesukūrus paslaugų sistemos nuolat vaikus globojančioms šeimoms, dominavo vaikų globa giminaičių šeimose. Nebuvo ieškoma šeimų, norinčių vaikus globoti, dažniausiai vyko atvirkštinis procesas, t. y. šeimos ieškojo globotinių, o juos šeimoms nenoriai atiduodavo valstybinės institucijos (Snieškienė, 2001, p. 125).

Norint įveikti socialinės atskirties ideologiją Lietuvoje, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtintame „Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 m. veiksmų plane“ siekiama, kad bendro tėvų globos netenkančių vaikų, apgyvendinamų vaikų globos institucijose, skaičiaus dalis per metus sumažėtų nuo

57 iki 25 proc. (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2014). Planas turi tris pagrindinius tikslus. Pirmasis tikslas – užtikrinti darnią aplinką ir sąlygas kiekvienam vaikui (ir neįgaliam vaikui) augti savo šeimoje, o likusiems be tėvų globos vaikams – augti globėjų, įtėvių šeimoje ar šeimynoje ir gauti pagalbą bendruomenėje (ten pat, 2014, p. 3). Šiam tikslui įgyvendinti suformuluota 18 uždavinių, sugrupuotų į tris pogrupius: stiprinti kompleksinę pagalbą bendruomenėse; remti privačių asmenų, šeimų ir šeimynų iniciatyvas globoti (rūpintis), įvaikinti vaikus ar teikti socialines paslaugas likusiems be tėvų globos, patiriantiems socialinę riziką, neįgaliesiems vaikams; pamažu pertvarkyti kūdikių namus, likusių be tėvų globos vaikų, neįgaliųjų vaikų globos namus (ten pat, p. 4). Šių uždavinių eiliškumas, atrodytų, logiškas ir nuoseklus. Būtų neįmanoma iškart uždaryti vaikų namų, kokią žalą jie bedarytų vaiko raidai, prieš tai nesukūrus tinkamos bendruomeninės infrastruktūros ir nesuradus pakankamai įtėvių ir globėjų. Antrasis tikslas, skirtas neįgaliųjų integracijai, neatliepia šios disertacijos temos, trečiasis tikslas – skatinti visuomenės vertybinių nuostatų kaitą, formuojant teigiamą visuomenės požiūrį į sistemos pertvarką, ir užtikrinti vykdomų procesų viešumą – yra pernelyg glaustas ir formalus. Plano autoriai mano, kad tam užtektų ugdyti visuomenės toleranciją neįgaliesiems ir pozityviosios tėvystės įgūdžius, informuoti apie institucinės globos žalą ir deinstitutionalizacijos proceso eigą (ten pat, p. 8). Šiam tikslui įgyvendinti pasitelkiami neįgaliųjų diskriminacijos mažinimo rodikliai ir šeimų, palankiai vertinančių aplinką vaikui, procentinė dalis (ten pat, 2 priedas), tačiau vertybių kaita turėtų apimti gerokai platesnes visuomenės struktūras.

Galima bandyti prognozuoti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos plano statistinių dydžių realumą: jei 2020 m. globojamų vaikų skaičius išliks apie 10 tūkst., institucijose globojamų vaikų turėtų sumažėti iki 2,5 tūkstančių (25 proc. globojamų vaikų). Pagal Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2015 metų ataskaitą iš vaikų globos namų išvyko, nes buvo įvaikinti, 157 vaikai, o paimti nuolat globoti šeimose ar šeimynose – 219 vaikų (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2016). Prieš porą metų sakydama, kad Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos institucinės globos pertvarkos tikslai formuluojami atvirkščia prioritetų tvarka, t. y. net nesitikint visuomenės dalyvavimo deinstitutionalizacijos procese, ir realiai Planui įgyvendinti reikia ryškių gyventojų elgsenos pokyčių, šiomet turiu sutikti, kad deinstitutionalizacija būtų įmanoma, jei ne tie 98 nesėkmių atvejai, kai vaikai iš šeimų buvo sugrąžinti į institucijas.

Vaikų globos įstaigų deinstitutionalizacija yra kompleksinis ir laipsniškas procesas, susijęs ne tik su stacionarių įstaigų uždarymu, bet ir alternatyvių bei kokybiškų paslaugų plėtoje, prevenciniu darbu su šeimomis, siekiant mažinti į globos sistemą patenkančių vaikų skaičių (Gvaldaitė & Šimkonytė, 2016).

Istorinių ir statistinių duomenų apžvalga leido susidaryti įspūdį, kad ilgametė institucinės globos tradicija, atėjusi kaip sovietinio mąstymo palikimas, paskutiniaisiais metais išjudėjo iš sąstingio, ir ateityje vaikų globos specialistai turėtų pradėti spręsti nebe apie globos kokybės vaikų globos namuose kriterijus, bet globojančios šeimos supratimo ir jos palaikymo sistemos kūrimo klausimus. Dvidešimt penkeri nepriklausomybės metai nepakeitė Lietuvos gyventojų mentaliteto vaikų globos atžvilgiu: visuomenė nesupranta negatyvaus institucijų poveikio vaiko raidai. Vaikų globos namų tinklo pertvarkai buvo skirta nemažai lėšų, tačiau visos pastangos sutelktos tik į tai, kaip pagerinti materialines sąlygas globos namuose. Todėl socialinio jautrumo skatinimas ir potencialių globėjų motyvavimas laikytinas viena iš prioritetinių deinstitutionalizacijos kryptių. Norint nutraukti ydingų vaikų globos praktikų ratą, reikia ieškoti naujų komunikavimo būdų ir paramos metodų, skirtų suaugusiesiems.

3.2. Globėjų naratyvų analizė

Metodologinėje dalyje jau buvo aprašyta, kad, remiantis maksimalios įvairovės principu, iš 26 apklaustų asmenų atrinkti 7 globėjai. Transkribuotiems interviu pritaikyta: 1) tematinė, 2) struktūrinė, 3) pasakojimo reikšmingumo įvertinimo, 4) asmenybės vystymosi analizė. Šios disertacijos priede galima perskaityti 7 nuoseklius vaikų globėjų pasakojimus, sukomponuotus iš transkribuotų interviu, o šiame skyrelyje pateiktos jų santraukos ir apibendrinimai. Visi toliau aprašyti asmenys bando atsakyti į klausimą, kaip jie patys, globojantys giminystės ryšiais nesusietus vaikus, vertina savo patirtis. Aprašymo struktūrą sudaro:

1. Globėjo socialinio statuso apibūdinimas.
2. Tematinė analizė, akcentuojant gyvenimo patirtis iki tol, kol prasidėjo globa (atskleidžiančias globos motyvus), santykio su vaiku kūrimą, ryšius su biologiniais tėvais ir su vaiko mokymosi aplinkomis.
3. Struktūrinės analizės pavyzdžiai.
4. Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas.
5. Globėjo gyvenimo istorijos lentelė.
6. Trumpas apibendrinimas.

I

Globėjo socialinio statuso apibūdinimas. Pirmasis pokalbių dalyvis, kuriam suteikiau **Broniaus** vardą, globoja savo mirusios žmonos sūnų Beną. Po motinos mirties, be globotinio, šeimoje auga ir biologinis sūnus Bernardas.

Vedybinis statusas: našlys.

Amžius: 41 m.

Išsilavinimas: pagrindinis.

Darbo pobūdis: kvalifikuotas darbininkas.

Globojamas vaikas: 12 metų Benas.

Biologinis vaikas: 5 metų Bernardas.

Tematinė analizė. Bronius yra vaikų globos namų auklėtinis, dar kūdikystėje kartu su broliu atskirtas nuo girtaujančios mamos; vaikai tuomet buvo išvežti į skirtingus globos namus. Vyras tiesiogiai nesiskundžia gyvenimu internate, negaili gerų žodžių auklėtojoms, paruošusioms savarankiškam gyvenimui. Paauglystėje vaiką priglaudė tame pačiame internate dirbusio vairuotojo šeima. Gavęs pagrindinį išsilavinimą ir profesinį ugdymą, jau būdamas pilnametis, skubėjo išsikraustyti iš globėjų šeimos ir pradėjo savarankišką gyvenimą bendrabutyje.

Nebekontroliuojamas gyvenimas leido įgyti pasitikėjimo savimi, tačiau pažėrė ir suaugusiojo gyvenimo iššūkių: atsipalaidavimo būdų ir nelaimingų santykių. Svarbi patirtis vyro gyvenime buvo atrastas biologinis brolis ir giminaičiai. Pasirodė, kad brolis taip pat buvo įvaikintas, baigė aukštąją mokyklą ir įkūrė savo verslą. Galimybė sužinoti apie savo biologinę kilmę paskatino domėtis savo gyvenimu, santykiai su broliu ir pusseserėmis iki šiol palaikomi įvairiomis ryšio priemonėmis.

Su globojamų vaikų motina vyras susipažino prieš keletą metų. Tuo metu jauna moteris skyrėsi su savo vyru ir persikraustė į Broniaus būstą. Iš pradžių poros gyvenimas buvo kone idealus, netrukus gimė sūnus Bernardas. Moteris visą nėštumo laiką ne tik negėrė, bet buvo net metusi rūkyti. „Susilaukėm sūnaus“, – su pasigėrėjimu akimis lydi savo vaiką pašnekovas.

Pasakodamas apie aplinkybes, dėl kurių tapo globėju, Bronius pradeda nuo žmonos mirties fakto:

^a Aš tapau globėju dėl to, kad žmona mirus. ^b Ji sirgo... apsirgo jinai... Ir tiesiog galima sakyti, nuo alkoholio. Komos būsenoje išvažiavo iš čionai. Išvežė greitoji ir paguldė į reanimaciją. Ir dešimt, vienuolika parų, dvyliktoje paroj pusė šešių ant mano akių ir mirė jinai... Reanimacijoj neatgavo sąmonės... ^c Vaikas kito vyro. <...> Taip kažkur tai prieš... rugsėjo 20-ą bus 3 metai... ^d Jis gyveno nuo trijų su puse, kai susipažinau su ja, su jo motina, ir atėjo pas mane gyvent. Šitaip va: susipažinom ir pradėjom gyvent. <...> Tiktai formalumas, teismas įvyko ir pripažino, kad globėjas. <...> Vaikas tėčiu pradėjo vadint mane. Ir... Kai pradėjau gyvent su jo motina, taip ir pradėjo tėčiu vadint nuo pirmos dienos. Taip. ^e Taip ir priprato. ^f Ir po šiai dienai... (Bronius, 2–9).

Minimos konkrečios detalės: „Dvyliktoje paroj, pusė šešių ant mano akių ir mirė jinai“, – skaičiuojamas laikas iki ir po žmonos mirties rodo ne tik jautrų ir artimą ryšį, bet ypač netekties skausmą. Buvusio gyvenimo su mirusia žmona prisiminimas

tik iš laiko perspektyvos leido įvertinti, kad tuo pat metu lyg savaime atsirado ir ryšys su jos sūnumi, tačiau supratimas, kad tapo tėvu, tąkart atėjo iš vaiko kreipinio.

Iš pokalbio detalių galima suprasti, kad šeima, ypač motina, turėjo rimtų alkoholio problemų, dėl kurių ir mirė. Bronius pasakojo, kaip vaiką buvo išgąsdinęs mamai prasidėjęs alkoholio išprovokuotas epilepsijos priepuolis. Tada jis bėgo į tėčio darbą kviestis pagalbos. Dėl kaimynų skundų kartą buvo iškviešti vaiko teisių specialistai, ir trumpam abu vaikai buvo paimti į vaikų namus. Vyriui nuolat lankantis vaikų namuose ir bendraujant su atsakingomis tarnybomis, vaikai buvo vėl grąžinti į šeimą.

Po motinos mirties buvo surastas ir biologinis berniuko tėvas, vaikas turėjo sąlygas su juo susipažinti, netgi važiavo svečiuotis į jo namus pas biologinius senelius, tačiau vaikas pasirinko gyventi su Broniumi. Benas gal ir sutiktų bendrauti su abiem tėčiais, bet skaudina tai, kad biologinis tėvas nerodo tam jokios iniciatyvos, nors turi visus kontaktus: ir telefono numerį, ir socialinių tinklų prieigas.

Bendraudamas su globotiniu ir sūnumi, Bronius stengiasi pakeisti motiną ir sukurti nuolatinę dienos rutiną. Iš karto po netekties vaikams savivaldybės tarnybos suteikė psichologinę pagalbą. Didelė parama trijų vyrų šeimai yra Beno lankomas socialinių paslaugų centras. Jame vaikas paruošia pamokas, leidžia laisvalaikį. Viena iš vyresniojo pareigū parvesti iš darželio namo savo mažąjį broliuką. Mokyklos mokytojos palaiko ryšį su Broniumi ir Beną vertina kaip gabų, bet pritingintį mokinį. Didesnė bėda buvo kuri laiką praleidžiamos pamokos, bet tėvui pavyko paveikti sūnų ir situacija nebesikartoja.

Dar viena tema, apie kurią kol kas tekalba „puse lūpų“, yra naujos žmonos ir mamos vaikams paieška. Vyras bando susipažinti per pažinčių svetaines, keletą kartą buvo pasimatymuose, kuriuose buvo užkluptas ir sūnaus Beno. Berniukas pats prisipažino, kad matė tėtę su moterimi, ir išreiškė vienintelį pageidavimą, kad nebūtų išgerianti. Jau praėjus metams po pokalbio, gali būti, kad šios šeimos gyvenimo aplinkybės yra kardinaliai pasikeitusios.

Struktūrinė analizė. Kalbos struktūrinė analizė leido aptikti dar keletą tiesiogiai neišsakytų reikšmių, ypač svarbių Broniaus patirčiai, pačiam augant vaikų namuose ir pas globėjus, įvertinti. Štai jo pasakojimo fragmentas:

^a *Aš pats našlaitis. Našlaitis jau nuo pat „jaunystės“ – nuo 2 metų.* ^b *Brolis sakė, kad pusantrų metų lyg tai buvo, gal du metai... Aš tai nieko neatsimenu, tik brolis atsimena. <...> Brolis liko [miesto pavadinimas] gyvent. O mane atvežė į [vietovės pavadinimas]. Iš [vietovės]ėjau čia pagalbinėj [mokykloj].* ^c *Mokiaus mokykloj, o mano mokykloj buvo vairuotojas.* ^d *Aš labai norėjau prie mašinų...* ^e *Jis pamatė, kad trinuos, trinuos... Ir jo žmona pamatė, kad aš tenai trinuos ir tiesiog paėmė mane... iš pradžių vieną savaitgalį... kitą savaitgalį...* ^f *Taip ir... Man tada buvo dvylika metų.* (Bronius, 231–239)

Peržvelgus pokalbio struktūrą², iš glaustai paminėtų aplinkybių (b) matyti situacija, kai du berniukai, broliukai, paimti iš tos pačios mamos, buvo atskirti ir apgyvendinti skirtinguose globos namuose. Pasakojimo veiksmas (c) sukasi apie mokykloje dirbusį vairuotoją, kuris su žmona prigludė savo šeimoje jau ūgtelėjusį internato auklėtinį. Šis, atrodytų, viltingas veiksmas paties respondento akimis vertinamas gana santūriai. Įterptas paaiškinimas (d) – „Aš labai norėjau prie mašinų“ – yra toje vietoje, kur taikant V. Labovo ir J. Waletzky'io struktūrinį metodą siūloma matyti vertinimą. Tačiau kodėl pomėgis mašinoms yra vertesnis už tokį kilnų sprendimą įvaikinti? Iš į ištrauką neištrauktų pokalbio detalių paaiškėja, kad Broniaus patėvis buvo stikliuko mėgėjas, tad ir gyvenimas toje šeimoje nepateisino lūkesčių. Tik štai technika, mašinos neapvylė – su jomis iki šiol respondentas sieja savo profesiją.

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Pašnekovo santykio su tuo, kas kalbama, reikšmingumui įvertinti – iliustratyvus pavyzdys apie patirtį internate:

– Ar linkėtumėt savo vaikams (augti globos namuose)?

– *Oi ne! Tikrai ne! Nežinau... Ten reikia už save pastovėti. Nepastovėsi, tiesiog taip pastumdėliu ir liksi...*

– O kaip tas būdavo?

– *Tai būdavo ir muštynės, visko būdavo... Susimuši, gaudavai pats, bet ir kitiem kliūdavo... Tiek tiktai, kad ir stovyklose nuvažiuodavai, būdavo... Visko būdavo, ir muštynių būdavo stovykloj. Visą vasarą stovyklaujam... Įdomu būdavo stovyklaut. Eidavom žvejot. Susipažint su kitais draugais. Ir po šiai dienai susitinki tuos draugus, kur stovykloj būdavo... Pasišnekam.*

– Ar paruošė internatas gyvenimui?

– *Taip. Taip. Paruošė. Taip. Bijodavai iš pradžių. Kai pradėjau vienas gyvent, iš pradžių nejauku būdavo. Paskui „po biškį, po biškį“ ir įsivažiavau. Kas reikia nusi-pirkt ir vėl... Mokindavo ir kaip valgyt pasidaryt, ir pasakydavo: „Jei dirbt pradėsi, tai pats ir išmoksi gyvent. Kai tėvų nebus, tai reikės pačiam.“ Tai aš išmokau pats jau... Pagyvenau biškį, tada pats ant savo kojų stojau. Taip gyvenu po šiai dienai. Šitai... (Bronius, 286–297)*

Šiame pokalbyje norėtusi atkreipti dėmesį ne tiek į pasakojimo struktūrą, kiek kaitaliojamą asmenį (pažymėtą pabrauktomis galūnėmis). Nors apie vaikų globos namus pasakojama itin pozityviai, nejučia išsprūdo antrasis asmuo: „Nepastovėsi, taip pastumdėliu ir liksi“; „Susimuši, gaudavai pats, bet ir kitiem kliūdavo“; „Nuvažiuodavai, būdavo“. Panašių tyrimų autoriai (Daiute, 2014, p. 193) sako, kad, pasakojant

² Pasakojimo struktūra, anot W. Labovo ir J. Waletzky'io, padalyta į 6 prasminius elementus: santrauką (a), supažindinimą su vieta, laiku, situacija ir dalyviais (b); komplikuoatą veiksmą (c); vertinimą (d); sprendimą arba tai, kas įvyko galiausiai (e), ir kodą, kuris suteikia prasmę dabarčiai (f) (Elliott, 2005).

antruoju asmeniu, stengiamasi atsiriboti nuo itin skausmingų patirčių. O kalbant apie esamą situaciją, iš karto atsirado pirmuoju asmeniu sakomos frazės: „įsivažiavau“, „išmokau“, „stojau ant kojų“. Galima daryti prielaidą, kad internato patirtis buvo žeminanti, nuasmeninanti, nuolatinės kovos už būvį, o ne laimingos vaikystės patirtis, kokios pasakotojui norisi linkėti savo vaikams. Tik savarankiškas gyvenimas leido pajusti savo vertę, tapti „aš“, pačiam kurti gyvenimą.

Papasakotos patirties susilpninimo ir faktų nutylėjimų pavyzdys, kai gana atvirai pasakojęs apie žmonos problemą su alkoholiu, Bronius prisipažįsta, kad ir pats vaikų paėmimo iš šeimos į globos namus dieną „įpūtė alkotesterin“ (Bronius, 112).

Globėjo gyvenimo istorijos lentelė. Bendra lentelės logika: eilutėse nurodomi gyvenimo etapai metais, pateikiant svarbiausius gyvenimo įvykius. Horizontaliose grafose nurodomi svarbiausi asmeninio gyvenimo, vyravusių socialinių santykių, sisteminio konteksto, emocijų ir mąstymo pokyčiai. 6 lentelėje išvardyti septyni Broniaus gyvenimo etapai. Kitaip nei kiti atvejai, kurie bus dar tik aptarti, yra reikšminga ankstyvosios vaikystės patirtis, nes ji taip pat susijusi su globos sistemos kontekstu ir perduodamomis vertybėmis. Ankstyvuosius gyvenimo įvykius apibūdina bandymas atsiriboti nuo skaudžių patirčių ir nuolatinė kova. Gyvenimo lūžis įvyko maždaug 2007 m., kai atrado brolių ir tolimesnius giminaičius (žr. 6 lentelę). Net po skaudžios žmonos netekties Bronius nepalūžo – vaikų turėjimas ir geresnės ateities jiems užtikrinimo viltis leido sulaukti emocinio palengvėjimo.

6 lentelė. Broniaus gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1975–1977	Gimimas ir kūdikystė su motina	2 vaikai su girtaujančia mama	LTSR	„Nepykstu“	„Kad jinai būtų ir gyva, nepykčiau, nes jinai padarė savo klaidų, aišku.“
1977–1987	Išskirtas su broliu ir paimitas į vaikų namus	Mylimas auklėtojas ir auklėtoja	„Rusų laikais tai brolius išskirdavo“	Atsiribojimas	„Ten reikia už save pastovėti. Nepastovėsi, tiesiog taip pastumdėliu ir liksi...“

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1987–1994	Paimtas į šeimą, mokosi	Pamotė ir girtaujantis patėvis	Patėvis dirbo globos namuose	Vengimas	„Tiesiog iš tėvų aš pabėgau.“
1994–2007	Gyvenimas bendrabutyje, darbas	Trumpalaimiai santykiai, atsiranda brolis	Gautas ir privatizuotas bendrabutis	Platus emocijų spektras	„Kai [giminės] atsirado, tai kažkaip įdomiau jau.“
2007–2013	Šeima, vaikų gimimas	Moteris su 3 m. vaiku, 2009 gimsta sūnus	Socialinių tarnybų dėmesys	Platus emocijų spektras	„Aš galėjau ir po šiai dienai dar gert, bet atsiminiau, kad aš turiu savo nuomonę.“
2013–2015, gedulas	Žmonos mirtis, teismai	2 nepilnamečiai vaikai	Teismai ir socialinės paramos centro pagalba	Gedėjimas: „Dabar trys bernai likom...“	„Iš pradžių buvo sunku, o dabar kuo tolyn – lengvyn, lengvyn, lengvyn... va, šitaip!“
2016, adaptacija	Savarankiškas gyvenimas su vaikais	2 nepilnamečiai vaikai, naujos moters paieška	Socialinės paramos centro pagalba, mokykla	Tuščios motinos vietos užpildymas vaikams	„Kaip čia pasakius: jau įsivažiavau, kaip sakant, į tą tėčio vaidmenį.“

Trumpas apibendrinimas. Vieniša vaikystė, gyvenimas internate ir didelės pastangos stoti ant kojų yra visos Broniaus istorijos pagrindas. Nors alkoholis buvo apsunkinęs jo gyvenimą ir visiškai pražudė žmoną, vyras atrado jėgų pakilti suradęs savo biologinį brolių ir tolimesnes gimines. Iš pasakojimo galima numanyti, kad žmonai dar buvus gyvai, šeima buvo socialinės rizikos šeimų sąraše, tačiau vyro valios pastangomis vaikų patekimo į globos namus pavyko išvengti. Kalbėdamas apie sprendimą globoti vyresnįjį sūnų, nors ir nesusietą biologiniu ryšiu, jis įprasmina ir savo praeitį, ne tik nelinkėdamas vaikų globos namų duonos, bet ir keletą kartų

kartodamas: „Brolių tikrai neišskirsiu.“ Globos laikotarpį netekus žmonos Bronius apibūdina kaip jau įveiktą etapą, kuriame priprato prie tėvo vaidmens ir gali užtikrinti ateitį savo vaikams. Atvejis reikšmingas vertinant suaugusių vaikų globos namų auklėtinių socializacijos galimybes, taip pat rizikos asmenų grupių pajėgumą savarankiškai spręsti išylančias problemas, jiems reikalingų paramos sistemų kūrimą. Tai kerintis tėvo vaidmens įprasminimo pavyzdys ir vyriškosios linijos įtvirtinimas siekiant šeimos vientisumo.

II

Globėjo socialinio statuso apibūdinimas. Antrasis analizuojamas atvejis – Česlova, išsiskyrusi moteris, globojanti 2 vaikus, kuriems suteikiau Celestinos ir Čarlio vardus.

Vedybinis statusas: išsiskyrusi.

Amžius: 46 m.

Išsilavinimas: aukštasis.

Darbo pobūdis: tarnautoja.

Globojami vaikai: 12 metų Celestina, 10 metų Čarlis.

Tematinė analizė. Globoti vaikus moteris pasiryžo gan sunkiomis gyvenimo aplinkybėmis: iš karto po skyrybų su savo vyru, pakeisto darbo ir baigtų magistro studijų. Pokalbiuose pašnekovė kėlė vienišos moters statuso ir motinystės klausimus. Nors pagal profesiją su vaikais niekada nedirbo, tačiau gyvenimą su jais siejo, todėl apsisprendimas globoti jai atrodo natūralus.

Nuo susipažinimo su vaikais iki ilgalaikės globos apiforminimo praėjo metai, per kuriuos moteris dažnai lankėsi vaikų namuose ir susidarė neigiamų įspūdžių apie esamą globos sistemą. Česlova pasakoja, kad buvo ruošiami vyresniosios mergaitės tarptautinio įvaikinimo dokumentai, bet atsiradus jai, globėjai iš Lietuvos, procedūra buvo nutraukta.

Apie biologinius vaikų tėvus moteris žino tik iš dokumentų. Iš viso buvo keturi vaikai: paėmimo iš vaikų namų metu jie dar turėjo dešimties mėnesių sesutę, bet tuo metu vaikų namuose jos nebebuvo, kad ji jau įvaikinta, sužinojo tik po metų iš teismo dokumentų. O vyresnysis brolis gyveno su močiute. Mamos taip nė karto ir nematė, tik jos dokumentus. Kartą dairėsi apylinkėse pagal gyvenamosios vietos adresą, bet nieko nesutiko. Vaikų tėvai skirtingi, pavyko sužinoti apie berniuko tėtį, susipažino su močiute iš tėčio pusės ir teta.

Kalbėdama apie sunkumus pirmosiomis dienomis, moteris vardija vaikų nuolatinį alkį, šlapinimosi problemas, agresijos ir isterijos priepuolius, mokymosi sunkumus, išsiblaškyimą. Vaikai prisirišo iš karto ir jau lankantis vaikų namuose pradėjo vadinti mama. Česlovai reikėjo daug kantrybės, kol ji išmoko išverti vaikų isterijas, kartais agresyvių elgesį ir socialinių įgūdžių stoką.

Jau nuo pat pirmųjų dienų naujuose namuose vaikai buvo ruošiami mokyklai ir bandoma užpildyti mokymosi spragas. Česlova skyrė daug laiko vaikų pareigai mokytis. Mergaitė turėjo keisti mokyklą, perėjo į antrą klasę, o berniukui nauja mokykla buvo pirmoji. Kartu skaitė knygas, sprendė namų užduotis. Nors vaikų namuose auklėtojos dažnai kalbėjo apie ugdymą, berniukas nemokėjo raidžių. Po ilgų pastangų moteris džiaugėsi, kad Čarlis buvo vienas iš nedaugelio vaikų, kuris į pirmą klasę atėjo jau mokėdamas skaityti. Tačiau kiek vyresnei mergaitei iki šiol liko spragų dėl mokymosi apleistumo vaikų globos namuose. Abu vaikai muzikalūs, sportiški, turintys daug draugų.

Moteriai paėmus vaikus į šeimą susilpnėjo ryšiai su brolio šeima. Česlova papasakojo įvykį, kaip, motyvuodamas netinkamu jos globotinio elgesiu, jos brolis atsisakė būti jo krikštateviu. Ši situacija sukrėtė moterį, kuri iki šiol jaučiasi nesuprasta ir neįvertinta artimųjų dėl tokio savo žingsnio. Ji nepasitiki ir jai priskirtomis socialinėmis darbuotojomis, psichologinė pagalba mokykloje jai atrodo labiau imitacinė nei reali, tad dažniausiai tenka kliautis savo jėgomis.

Struktūrinė analizė. Atliekant pokalbio fragmento struktūrinę analizę galima išsamiau atskleisti globos motyvus, požiūrį į savo socialinį statusą ir polinkį bendrauti su vaikais:

^a Aš visą gyvenimą, nors mano darbas niekada nebuvo susijęs su vaikais, bet laisvalaikį ir ten... ^b Brolio vaikai, ir viskas. Aš visada būdavau, būdavau net maža visą laiką su vaikais. Pati vaikas ir vaikų būrelis. Tai kažkaip – vaikai, nežinau, labai širdyje tie vaikai – kaip sakoma. ^d Anksčiau man atrodė, kad kiekviena moteris tam skirta. Nu, kad turi būt mama, ir viskas, bet pasirodė, kad ne. Yra tokių, kurie nenori vaikų ir ^e nesupranta, kaip taip aš pasiryžau. ^f Nu, pasiryžau, ir, būdama viena, taip. (Česlova, 61–65)

Iš pokalbio matyti, kad pasakotoja vengė pasikartojančių žodžių, tad žodis *vaikai* pereina iš vienos struktūrinės dalies į kitą. Pasakojimo santrauką (a) galima perfrazuoti taip: „Mano darbas niekada nebuvo susijęs su vaikais, bet gyvenimas yra.“ Moteris nuo mažens buvo linkusi rūpintis mažesniais vaikais (b): „Pati vaikas ir vaikų būrelis.“ Tačiau komplikotas veiksmas (c) nėra atvirai įvardytas, o suprantamas iš konteksto ir pabaigos: moteris nori vaikų, bet neturi vyro. Kiek ilgesnis vertybinis svarstymas (d): „Man atrodė, kad kiekviena moteris skirta motinystei“, bet „yra tokių, kurie nenori vaikų“. Taigi jai vertinga ne tiek absoliuti vertybė – „kiekviena moteris tam skirta“, bet ir kitų nuomonės, ir asmeniško autentiško sprendimo paieška: „Turi būt mama, ir viskas.“ Tačiau situacija iki šiol tebesitęsia (e), nes vis yra tokių, kurie „nesupranta, kaip aš pasiryžau“, ir tai iki šiol skaudina. Ir tik ties pabaiga (f) priduria tai, kas praleista ir svarbu pokalbio dalyviui: „Pasiryžau ir būdama viena, taip.“ Pasakotoja savitiškai provokuoja pasakojimo dalyvį diskusijai, išsakydama keletą alternatyvių nuomonių tuo pačiu klausimu arba bandydama iš naujo pervertinti praeities įvykius.

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas neatsiejamas nuo tolesnių struktūrinės analizės pavyzdžių, tik kiek labiau atkreiptinas dėmesys ir į retorines priemones.

Pokalbiui su Česlova būdingi ilgi pasakojimai apie vaikų lankymą globos namuose. Nors periodas vienai su dviem mokyklinukais namuose buvęs labai sunkus, jis neužgožė įspūdžių apie vaikų globos sistemą, kuriai ji negaili kritikos:

^a Va, berniukas ir taip buvo visko bijantis. Suprantat? ^b Kaip pavyzdį galiu pasakyti, kai aš atvažiuavau vieną penktadienį jį paimiti, ir jie buvo iš miško išėję. ^c Na, truputį anksčiau aš darbą baigiau. Tai, va, ką noriu pasakyti, kodėl jisai ten bijantis. Vaikas apsikakojo, nors nebuvo iškart. Jie išeina į lauką, ir jisai užsinorėjo į tualetą. ^d Jisai bijojo pasakyti, jam lengviau buvo priešikti. ^e Ir aš tuo metu atvažiuavau jį paimiti, ir viskas. Ir aš greitai, greitai... Dar drabužių pas mane kaip ir visai nebuvo. Nu, čia pirmieji tik žingsniai, gal ten porą mėnesių, ir mes įsisėdom į mašiną, ir sakau: „Vaikai, kažkas įlindo į šūdą.“ – „Mama, tai aš apsišikau.“ Tai, sakau: „Kodėl, sūnukas, kada tu apsišikai?“ – „Mes išėjom, ir aš bijojau auklėtojai pasakyti.“ ^f Užtai, kad būtų iškart barimas. Tai, va, čia, aišku, kaip. (Česlova, 336–345)

Šis tikrai ir taip vaizdus pasakojimas dar pagyvinamas retorinėmis priemonėmis: „suprantat?“, „kaip pavyzdį galiu pasakyti“, „ką noriu pasakyti“, „tai, va, aišku, kaip“. Pasakojimo santrauka (a) ir vertybinis centras (d) yra vaiko baimė, tačiau ji susijusi ne su trauminėmis vaikystės patirtimis ar vaiko būdu, kas irgi bus matyti vėliau tekste, o vidine globos namų tvarka: „Būtų iškart barimas.“

Moteris toliau plėtoja loginę mintį ir gana įtaigiai pasakoja ir kitus įspūdžius:

¹ Jeigu vaikas paklusnus truputėlį, labiau klauso, tai tiems vaikams geriau ten. Užtai, kad tada užrašomi į būrelius, baseiną lanko, jie kažkur važiuoja. ² Bet jei vaikas toksai kaip Čarlis, tai jisai niekur neimamas. Jisai skriaudžiamas, auklėtojos savaip, vaikai savaip, ³ ir niekas nereaguoja. Absoliučiai niekas nereaguoja. ⁴ Sakau, tas (kitas) berniukas vienas buvo. <...> Ir nuo ko prasidėjo. Jam nukrito kepurė. Aš pakėliau, o ji buvo visokiais keiksmoždžiais aprašyta. <...> „Čia vaikai, – sako, – tyčiojasi iš manęs.“ Kadangi jis jau ne toks, kaip visi. Jisai jau storas ten, ir viskas. Ir tada jis stumiamas yra, ir auklėtoja iš vienos pusės. ⁵ Ir tie vaikai, aš matau, kaip važinėju ten po miestą, aš tuos vaikus sutikdavau. Ir [vietovės pavadinimas] gatvėje. Sakau: „O kodėl tu čia esi?“ – „Ai, tai aš vis tiek niekam nereikalingas.“ Ir jie išeina ir tik į vakarą... į vakarą, jeigu jau vaikas nepareina, tada jau kreipiasi, jie tada kviečia policiją. Tas vaikas yra ieškomas. Visą dieną jisai gali blūdyti bet kur, niekas neieškos, niekam neskambins. <...> ⁶ Tai, jo, taip, atvažiuoji, tai, sakau, kokie dvylikos metų vaikai jau stovėdavo prie globos namų durų ir rūko. Ne tai, kad išėję iš teritorijos, ne, taip tiesiai! ¹ Aš pastebėjau, kad, va, tokia kaip Celestina buvo. Ji tokia kaip lapė. Ji gera ir tokia prie lapių. Tai tada ir auklėtoja gaili, namo pasiima. (Česlova, 359–382)

Neilgas pokalbio fragmentas gausus vienas už kitą įtaigesnių pavyzdžių. Česlova pažeria ištisą kaltinimų seriją: 1) būreliai ir auklėtojų meilė skiriama tik paklusniems vaikams, 2) kiti vaikai yra skriaudžiami savotiškai klijuojant blogo vaiko etiketę, priskirtą pačių auklėtojų, 3) abejingumas, 4) vaikų panieka ir patyčios, 5) patys vaikai jaučiasi niekam nereikalingi, 6) jie atvirai ir nevaržomai praktikuoja žalingus įpročius. Atrodytų, kad susikaupusios mintys pokalbio metu išleidžiamos lyg būtų seniai susigrūdusios eilėje belaukdamos. Įspūdžiui sustiprinti naudojami pakartojimai: „Į vakarą... tik į vakarą.“ Be to, nuolat palaikomas kontaktas su klausytoju, lyg priežodį kartojant „sakau“. Dar kartą sugrįšiu prie šio fragmento ir jame šalia emocinio ir retorinio krūvio slypinčių reikšmių, apibūdinančių vaikų globos kontekstą.

7 lentelė. Česlovos gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1972–2011	Vaikystė, jaunystė, nutrūkusi santuoka	Motina, brolis, nepavykę gimdymai	Nėra duomenų	„Buvo ir verkimo – bet čia kiekvienas taip...“	„Aišku, buvo be galo sunku. Buvo momentų, kad nieko nesinorėjo, nieko visiškai.“
2011–2012, pasirošimas	Rengimasis vaikų globai	Viena, vaikų biologinių ryšių paieška	Vaikų lankymas globos namuose, išvengtas tarptautinis įvaikinimas	Pasipiktinimas	„Aš ilgai negalėjau suprasti, kodėl...“
2012–2014, krizė	Pirmieji vaikų metai namuose	Mama, brolio šeimos abejingumas	Santykiai su mokykla, socialine darbuotoja	„Pernelyg buvo sunkus spaudimas iš visų pusių.“	„Visko reikėjo mokytis, nežiūrint į tai, kad buvo šeši ir aštuoni metai.“
2014–2016, adaptacija	Vaikai namuose	Mama, atsiradęs draugas	Socialinės darbuotojos lankymas	„Širdyje labai džiaugsmas yra nuo to, kad man pavyko tai padaryti.“	„Taip, aš jaučiuosi mama, ir dar, kad dar manęs klauso, kad esu reikalinga kažkam ir kad galiu duoti ir perduoti daug ką.“

Gyvenimo istorijos lentelė. Česlovos gyvenimo įvykių lentelėje (žr. 7 lentelę) išskyrčiau 4 etapus, susijusius tik su globai svarbiais periodais. Greičiausiai pati pašnekovė išskirtų daugiau gyvenimo etapų, kurie labiau apibūdintų ją kaip asmenį. Apsisprendimui globoti buvo svarbus pasirengimo etapas (iki 2011): ji pasakoja apie gyvenimo aplinkybes, kuriomis ryžosi priimti tokį sprendimą. Antrasis etapas – pirmieji metai forminant procedūras ir lankantis globos namuose. Trečiasis – pirmieji dveji vaikų metai namuose, mokantis suprasti vieni kitus. Ketvirtasis – apibendrinimas, įvykęs pokalbio metu apie paskutiniuosius metus įvykusias permainas. Atskleista moters vertybių kaita rodo, kad pasitenkinimą globa lemia abipusis santykis su vaikais ir pastangų rezultatas: elgesio pasikeitimas, taip pat meilumas, klusnumas diegiamai tvarkai ir parodymas, kad mama yra mylima ir labai reikalinga:

Kad aš, kaip aš sakau, „kaip medum patepta“. Visi kartu. Jei mes išvažiuojam į sodą, jis valandą pabėgioja ir vis tiek atbėga, paklaus, kur aš, ir bučkį. Matyt, va, vaikams, va, to reikia. (Česlova, 247–248)

Trumpas apibendrinimas. Analizuojant Česlovos globos patirtį negalima nepastebėti, kad didelę reikšmę jos dabartiniams globotiniams turėjęs sprendimas buvo priimtas iš didelės sumaišties jos gyvenimo situacijoje. Vieniša moteris iki šiol viena prisiima didelę atsakomybės našta, lydimą artimųjų nesupratimo ir kaltės dėl savo socialinio statuso. Tačiau pedagoginis talentas, gebėjimas neparodyti savo negatyvių būsenų ir artimas ryšys su vaikais net ir tokiomis vidinio netikrumo sąlygomis leido koreguoti ugdytinių pažeidimus ir tinkamai susitvarkyti su buitimi. Česlovos ugdymo *credo* – „Kam daryti koncertą, jeigu nėra žiūrovų“ (apie jį plačiau galima perskaityti priede ir 3.3. dalyje) – gali būti pavyzdžiu daugeliui šeimų, bandančių suvaldyti netinkamą savo vaikų elgesį.

III

Globėjo socialinio statuso apibūdinimas. **Grażina** yra ištekėjusi moteris, kartu su vyru globoja du vaikus Giedrių ir Gabrielę.

Vedybinis statusas: ištekėjusi.

Amžius: 48 m.

Išsilavinimas: aukštasis.

Darbo pobūdis: mokytoja.

Globojami vaikai: 11 metų Giedrius, 10 metų Gabrielė.

Tematinė ir struktūrinė analizė. Moters kalba tokia vaizdinga, kad net nepavyktų jos vertinti atsietai: vertybiškai, struktūriškai ir retoriškai. Jos pasakojimas pajavairintas retorinėmis priemonėmis ir humoro doze.

Anot Gražinos, pirmą kartą apie galimybę globoti vaikus pagalvojo maždaug po šešerių santuokos metų. Pora negalėjo susilaukti savo vaikų, daug metų bandė, gydėsi, išleido daug pinigų. Bevaikystė kėlė nevisavertiškumo jausmą ir daug bendravimo sunkumų tiek su giminėmis, tiek su bendradarbėmis. Pasakojo, kad net paprasti moterų pasišnekučiamai apie savo vaikus jai sukeldavo daug vidinio skausmo. Štai jos pasakojimo fragmentas:

^a *Suprantat, dar kaip yra. Kai tau yra ta problema skaudi, būtinai į tą tašką kažkas ir pataiko.* ^b *Sėdim, sakykim, kažkur ten, ir iš stalo galo koks nors klausia: „Tai kiek šeimynos turi?“* ^c *O tu turi visiems prie stalo atsakyti: „Neturiu!“* ^d *O tai dar paklausia: „Tai kodėl neturi, jau laikas?“* *Suprantat, kaip yra?* ^e *Iš karto aš tada kylu, pradedu verkti, man viskas, absoliučiai, nes sakau –* ^f *visiškai pažeidžiama tuo klausimu.*

^b *Aš vienąkart su mama važiauvau, ir viena čia tokia mokyklą baigusi, tokia netikusi mergelka su tuo pilvu ir vienu vedina,* ^c *sakau: „Kaip mausiu su mašina!“* *Mama:* ^d *„Jėzau, – sako, – kaip tu taip gali!“* ^e *Sakau, aš, aišku, nevažiuosiu ant jos,* ^f *bet tokia, va, neapykanta buvo! (Gražina, 351–358)*

Pateiktame pavyzdyje su dviem skirtingais siužetais įvardijamos dvi skirtingos emocijos: pirma – gėda prieš giminę, antra – pavydas vaikų turintiems. Jei turėti vaikų laikoma tam tikro amžiaus tarpsnio užduotimi, tai nesant vaikų grėsė būti pajuoktai ir pažemintai. Pirmojo pasakojimo aplinkybės – giminės šventė ir vieši pokalbiai prie stalo. Pagrindinis komplikotas įvykis (c) – teisinimasis dėl dalyko, kurio negalėjo savo jėgomis pakeisti, ir iš jo kylančios pasekmės (e): „Kylu, pradedu verkt.“ Jei pirmojoje situacijoje pasakotoją galima laikyti auka, antruoju labai atvirai pripažįstama vos suvaldoma agresija dėl gyvenimo neteisybės: kodėl „netikusi mergelka su tuo pilvu ir vienu vedina“, o pilna ir pasiturinti šeima vaikų negali turėti? Ir tik vertybinis pagrindas, įvardytas mamos žodžiais (d): „Jėzau, kaip tu taip gali“, sulaukė nuo netinkamo elgesio.

Prieš pradėdama lankyti globėjų kursus, šeima nusprendė išbandyti globą savaitgaliais. Jos papasakotas gyvenimo epizodas yra reikšmingas tiek paties turinio, tiek problemos pateikimo prasme:

^a *Savaitgaliam ėmimas, jeigu neplanuoji nieko, yra vaikų luošinimas. Visiškas.* ^b *Mes prieš tai buvom pasiėmę iš [miesto pavadinimas] globos namų tokį Gailių. Labai fainas berniukas, bet, suprantat, vėl situacija tokia, kad mes tą vaiką parsivežėm... Tai jūs įsivaizduokit...* ^c *Aš tiek iškentėjau, dar kaip vokiečių laikais 9-am forte nekentėjo žmonės. Jis mane iškabliavo tokio ilgio smurgais, išstampė plaukus, išdraskė veidą, duris užrakino... Aš vakare išvežiau iš karto.* ^d *Suprantat, kodėl taip yra? Už tai, kad vaikai dalinami į šeimas skirtingas. Ir vaikui iš karto gaunas tokia agresija, kad mane, ką bedaryčiau, vis tiek išveš!* ^e *Ir vaiko ta viena diena svetimuose namuose svečiuos pavirto mums pragaru, vaikui taip pat. Nes jis klykė, cypė, daužė, trunkė, laikrodžius metė... Tai, ką mes išgyvenom per 8 metus, tai padarė per vieną dieną tas vaikas. Ir mes to dar*

nesuvokėm. Ta prasme, kad parsivežėm tą vaiką, be galo gražus, sveikas... Bet, suprantat, tai buvo neįmanomai! Neįmanomai!¹ Ir, pavyzdžiui, vieną kartą parsivežti ir sakyti: „Tu būsi svečiuose“, ir leisti suprasti, kad, jei būsi geras, dar kartą atvažiuosi... Tai yra tolygu vaiko luošinimui. Aš tikrai, būčiau direktorė – ir jokių davimų į šeimas, kol neapsisprendei imti galutinai. „Ką noriu, tą darau, vis tiek mane išvešit...“ (Gražina, 647–661)

Moteris iš savo dabartinės globos perspektyvos pasakoja savo pirmąją globos savaitgaliais nesėkmės istoriją, kurią trumpai apibendrina fraze (a): „Savaitgaliam ėmimas, jeigu neplanuoji nieko, yra vaikų luošinimas.“ Vardijamas ne kuris nors vienas netinkamo elgesio pavyzdys, o ištisa serija (c): „Iškabliavo smurgais, išstampė plaukus, išdraskė veidą, duris užrakino“, „klykė, cypė, trankė“, „metė“... Veiksmo atomazga (e): vaiko elgesys, tuo metu virtęs pragaru, praėjus daugiau nei aštuoneriems metams, yra pervertinamas bandant įsijausti į jo poziciją (d): „Ir vaikui iš karto gaunas tokia agresija, kad mane, ką bedaryčiau, vis tiek išveš.“ Tas pats vertinimas, tik kiek kitais žodžiais, dar kartą pakartojamas kaip kodas pokalbio dalyviui (f). Vaikas, nuo mažens neišsiugdęs pozityvaus savęs vertinimo gebėjimų ir neišmokęs prisitaikyti prie nuolat kintančių aplinkybių, iš karto prisiima pasidavimo ir agresyvaus elgesio strategijas. Pozityvu, kad apie šią istoriją sužinojau iš sėkmingos globos patirtį turinčios moters, nors galiu numanyti, kodėl po tokio atsitikimo imti vaiką antram svečiavimuisi jau nebesinorėjo.

Be W. Labovo ir J. Valetzky'io metodo, Gražinos pasakojimui analizuoti galima buvo pasitelkti kontrasto kūrimo techniką, įvykių hiperbolizavimą, siužetų sujungimą intriga. Pasakodama apie savo naivų požiūrį prieš parsivežant vaikus, ji sustiprina ir pirmuosius įspūdžius iš bendravimo su vaikais:

Aš įsivaizdavau, taip kaip kiti tėveliai, kad ima, kad, vienu žodžiu, pasiimi vaiką – rodos, kas čia neaišku? – Parsivežei, davei valgyti, nuėjom į mokyklą kartu... Aš taip kursuose ir pasakodavau: atsivedi į mokyklą, jie pabūva, aš iš po darbo, va, dvyliktą baigiu, mes pareinam gražiai namo, pasidarom valgyti, nueinam prie upės – rodos, kas čia neaišku?

Parsivežėm tuos vaikus, parvažiuodami iškart užvažiuom į Megą. Pirmasis stresas man buvo tada, kada nupirkom blynų kavinėj, ir Giedrius kaip tiktai, berniukas, šveitė tą lėkštę: „Aš nevalgysiu!“ – sako. Susinervinau, galvoju: „Kaip tai nevalgysi? Aš tau perku!“ Įsivaizduojat, tu papratęs būti vienas, tau nieks nieko nemėto, ir tau staiga, supranti, tuos blynus vos ne į akis. Bėgo jie tais laiptais, lakstė... Nusivedėm į parduotuvę, viską siaubė iš lentynų... Mano vyras tai iš viso buvo komoj parduotuvėj. „Jėzau, – sako, – gaudom tuos vaikus ir važiuojam greičiau, nes jie, – sako, – čia ištaškys viską!“ Nu, susigauna vienoj pusėj, pro kitą pabėga.

Grįžom namo. Nu, irgi, įsivaizdavom, čia parvažiavau, euforijoje, tai, va, sakau, vaikai, čia dabar bus jūsų namai, čia mes būsim jūsų tėveliai, nu, ir prasidėjo... (Gražina, 24–31)

Moteris meistriškai kuria kontrastą tarp to, kaip įsivaizdavo, ir kaip buvo iš tikrųjų, ir tai yra pagrindinė pasakojimo ašis. Iš minčių dėstymo kompozicijos aišku, kad stresas parduotuvėje buvo tik pirmasis, o po to bendri nuotyčiai, kaip pati ir įvardijo, tik prasidėjo.

^a *Dabar man tai juokas ima.* ^b *Kada tu esi papratęs gyventi, tai, ką pasidėjai, tai ir radai.* ^c *O tu pareini, tau yra viskas sujaukta, absoliučiai! Aišku, mes jų nepalikdavom vienu,* ^d *nes tiesiog fiziškai... psichologiškai aš nepernešiau tokio teroro jų. Tokio jų teroro: „Išleisk, mes norim pas draugą!“* ^e *Jeigu išleidi, jie eina per butus, visur landžioja, prašo valgyti.* ^f *Visų akys buvo tokios(!), nes jie, sakau, laukiniai žvėreliai.* (Gražina, 43–46)

Pastraipos įvadinis – „Dabar tik juokas ima“ – šį kartą suteikia pasakojimui laiko atstumą: dabar ir tada, leidžiantį kurti ir naujas prasmes. Anksčiau, pasirinkusi kontrasto kūrimo techniką, moteris lygino tai, ką įsivaizdavo, su tuo, kaip buvo iš tikrųjų. Dabar ji leidžia nujausti skirtumą, kaip buvo tąkart ir kaip yra dabar (a). Veiksmo intriga (c) – viskas sujaukta, o vertybė (d), pateikiama prieš dar labiau intriguojantį pasakojimo tęsinį apie elgetavimo apraiškas ir gėdą prieš kaimynus, yra įvardijama žodžiu *teroras*, toliau tęsiama trumpa pastraipa apie visiško bejėgiškumo jausmą ir kontrolės praradimą. Daug dėmesio socialiniams ryšiams su miestelio gyventojais skirianti mokytoja turėjo išgyventi didelę gėdą dėl globotinių sukeliama diskomforto kaimynams, tačiau pati kontroliuoti vaikų elgesį išmoko ne iš karto.

Apie tikruosius tėvus vaikams pasakė ne iš karto, o po žingsniuką. Iš pradžių kalbėjo apie tai, kad yra vaikų, gyvenančių vaikų namuose. Buvo nuvežę į darželį, iš kurio juos paėmė. Kartais sulaukia klausimų iš aplinkinių, todėl turi paruošę savotišką mitą apie vaikų tėvų kilmę. Visgi kalbos apie gimdytojus namuose nėra dažnos. Gražinai įsiminė vienas dukros pasakymas:

Tai kažkada vieną kartą yra pasakiusi: „Žinai, sako, jeigu atsirastų mano mama...“ (Nors mes nekalbam apie tą mamą iš viso, kaip nėra, neįsivaizduoja jiniai, bet jie žino, kad yra paimti ir ne mūsų vaikai.) Bet, sako: „Jeigu atsirastų ta mama, aš pasakyčiau: „Kiaule tu!“, ir nueičiau.“ (Gražina, 186)

Net šitame trumpame fragmente negaliu atsistebėti pasakojimo talentu. Pirmąja fraze sukuriama intriga, o ilgas aiškinimas leidžia išlaikyti įtampą ir sustiprinti pasakymo įtaigą. „Kiaule tu!“ – iki šiol likęs piktas vaikų požiūris į biologinę mamą. Labai trumpa ir dar labiau talpi gyvenimo įvykių frazė.

Kaip ir Česlovos atveju, Gražina labai džiaugiasi vaikų dėkingumu ir meilės išraiškomis. Šia tema ji papasakoja situaciją, kai jos berniukas vidury parduotuvės jai įteikė rožę ir viso miestelio moterys žiūrėjo atsisukusios.

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Kaip matyti iš daugybės pavyzdžių, šiam naratyvui būdingi pagražinimai, hiperbolizavimai, įspūdžio, kontrasto, intrigos kūrimo ir vaizdumo priemonės. Pašnekovė vertina savo

kaip pasakotojos talentą, būdama mokytoja, nuolat pasitikrina, ar buvo išgirsta ir suprasta teisingai.

Gyvenimo istorijos lentelė. Gražinos gyvenimo įvykiai apibendrinti ir 8 lentelėje išskirti į keturis etapus. Globojamų vaikų vaikystė kartkartėmis lyginama su jos pačios patirtimis. Todėl kaip atskiras etapas buvo išskirtas gyvenimas iki santuokos. Patirtis, įgyta tuo laikotarpiu, paskatino ryžtis auklėti vaikus kitais metodais, nei pati buvo auklėjama. Antrasis etapas – bevaikystės periodas, šiuo laikotarpiu vaizdžiai išsakomas pyktis dėl gyvenimo neteisingumo. Trečiasis – tai vaikų pirmųjų metų namuose etapas, kuriam būdingas chaosas, nežinojimas, ką daryti, ir sprendimų paieška. Paskutinis – tai pokalbio metu vykstantis apibendrinimas apie pasiektą stabilumą, išmoktas pamokas ir vaikų dėkingumo ženklus.

Trumpas apibendrinimas. Kaip pati sakė, būdama optimistė ir linksmuolė, Gražina tiek apie savo bevaikystės skausmą, tiek apie vaikų elgesio sutramdymą pasakoja kaip laimingai išsisprendusias istorijas. Svarbų vaidmenį jos pasakojimuose užima išraiškingai vardijamas patirtų nuostolių sąrašas: sugadintas plazminis televizorius, telefonai, perdažytos sienos, sukarpyti drabužiai, užuolaidos, sugadinti žaislai ir taip toliau – nuostolių daugiau kaip už dešimt tūkstančių litų. Iš pasakojimų, pateiktų priede, ir 3.3 dalies galima suprasti, kaip moteris surado būdų suvaldyti temperamentingus ir manipuliuojančius aplinkiniais vaikus bei įtvirtinti savo autoritetą. Pati dirbdama mokytoja, sako, kad globa yra visiškai kitkas nei mokymas mokykloje: „Čia būti mama, o čia tik mokytoja. Tai kas man tie vaikai, padirbi savo darbą, gauni algą ir išėini, ir viskas“ (Gražina, 529–530). Apibendrindama daugiau nei aštuonerius metus, moteris labai vertina vaikų panašumą ir artumą:

Nes, sakau, man sapnuotų kampe atsisėdę, aš turbūt neturėčiau kantrybės, nes ant tiek pagal mano temperamentą, kad, tiesiog, sakau, jie yra... Nu, kažkas pagimdė mano vaikus. Kažkur. Ačiū jai! (nusijuokia). (Gražina, 394–395).

8 lentelė. Gražinos gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1968–1999	Vaikystė ir jaunystė su mama	Mama	Nėra duomenų	Kaltė ir baimė	„Mama buvo pikta palyginus. <...> Išėjini į lauką – pyksta. Į filmą nori eiti – pyksta, pareini – jinai nesišneka.“
1999–2010, pasiruošimas	Santuoka be vaikų	Mama, vyras	Pirmieji laikymaisi globos namuose	Bevaikystės skausmas, pavadas turinčioms vaikams ir pyktis	„Pavyzdžiui, kai neturėjau vaikų, tai galėdavau kokią girtaujančią nėščią mamą pertrešksti su mašina, – atvirai pasakysiu.“
2010–2012, krizė	Pirmieji metai su vaikais	Vyras, naujai atsiradę globotiniai	Globėjų kursai, psichologų pagalba	„Kolegos pastebėjo mokymo, kad aš pasidariau pikta, nerimastinga, nesusikaupusi, tiesiog ne ta...“	„Aš eidavau tirtėdama visa iš baimės, nes nežinojau, ką jie kokių momentu padarys.“
2012–2016, adaptacija	Šeima dabar	Vyras, vaikai	Pati pasakoja kursuose	„Tvardžiaus tol, kol iš žvėrelių pasidarė žmonės.“	„O dabar turiu tokių kaip atsakomybės didesnę jausmą, esu visiškai nugalėjusi visas psichologines problemas.“

IV

Globėjo socialinio statuso apibūdinimas. Lina, trijų savo vaikų mama, pokalbio metu globojo penkis vaikus, iš kurių du jau buvo pilnamečiai.

Vedybinis statusas: ištėkėjusi.

Amžius: 39 m.

Išsilavinimas: specialusis vidurinis.

Darbo pobūdis: amatininkė.

Globojami vaikai: 22 metų Livija, 18 metų Laisvūnas, 15 metų Liutauras, 10 metų Liudvika, 3 metų Luka.

Biologiniai vaikai: 18 metų Lukas, 16 metų Lukrecija, 10 metų Laurynas.

Tematinė ir struktūrinė analizė. Lina ištėkėjo labai anksti, būdama devyniolikos. Kai į šeimą atėjo pirmasis globotinis, jauna moteris jau turėjo du mokyklinukus vaikus ir trečią kūdikį. Kalbėdama apie vyro sutikimą tąkart priimti į namus ketvirtą vaiką, moteris sako: „Būtų kvailas, jei nesutikęs, nes tokia pažeidžiama buvau“ (Lina, 495).

Struktūrinė jos pasakojimų analizė atveria ir platesnį santykių lauką, kuriame moteris priėmė sprendimą. Kalbėdama apie pačią pradžią, kaip susipažino su vaikų namų vaikais, ji nusikelia į paauglystės prisiminimus:

^a Pačios pirmos mintys buvo paauglystėje, ^b kada aš lankiau sporto būrelį, ir buvo vaikai iš vaikų namų, [vietovės pavadinimas] vaikų namų. Ir aš mamai vis sakydavau... Mama mus su broliu augino viena, nes jinai buvo našlė. ^c Ir aš vis sakydavau: „Mama, paimk!“ Nes atrodė: ^d Dievuliau, niekam jie nereikalingi! ^e Va, tada aš pradėjau zirsyti. Mama: „Ne.“ Nesutiko... ^d Ir čia, kaip mama sako, kerštas. ^e Užaugau. Kažkaip tai natūraliai, kai mes pradėjome su vyru bendrauti, iš karto pasakiau: „Man tai svarbu, ir aš kada nors gyvenime norėsiu paimti vaiką iš vaikų namų.“ ^f Ir kažkaip tai natūraliai taip ir susidėliojo. (Lina, 1–9)

Pasakojimas prasideda paauglystės prisiminimu, kai Lina paprašė mamos pri-glausti vaikų namų auklėtinį (iš „b“ raide pažymėto sakinio skliausteliuose matome, kad mamos situacijos aplinkybės iš tiesų nebuvo lengvos). Pirmoji vertybė (raide „d“ pažymėta frazė) – „Dievuliau, niekam jie nereikalingi!“ – atspindi atjautą matytiems vaikams. Vėliau pasakojimas vėl grįžta prie motinos pozicijos ir paaugliško maišto emocijos. Prisimindama savo vaikystę, vėliau moteris papasakos, kad su mama tuo-met pykdavosi, be to, labai pavydėjo savo broliui. Taigi, antroji vertybė, prisiminus visas santykių vingrybes, – kerštas mamai – ne mažiau svarbus, vertinant kuriamo pasakojimo struktūrą ir situacijos sprendimą. Save dažnai lygindama su tuo metu atrodytų visada geresniu broliu, šiuo prašymu jautėsi teisi. Senos svajonės kaip mo-ralaus sprendimo įgyvendinimas leido sustiprinti savo įvaizdį pirmiausia savo akyse. Greitai mintimis sugrįždama į dabartį (e), ji glaustai pamini gyvenimo faktus: ištėkėjo ir jau globoja vaikus iš vaikų namų.

Su pirmuoju globotiniu, aštuonmečiu Laisvūnu, susipažino ligoninėje, kurioje jis gulėjo bendroje palatoje su Linos sūnumi. Sprendimas priglausti berniuką savo šeimoje buvo priimtas staiga, o jau gyvenant kartu vaiko elgesys kartais atrodydavo pagal jo amžių keistas:

^a *Pirmą berniuką turėjau nešioti ant rankų.* ^b *Aš ką tik buvau pagimdžiusi, mano nugara lūžo, aš ten kūdikį vos panešu, man ten tokios problemos.* ^c *Tai jisai pastoviai lipdavo ir lipdavo. Aš atstumdavau. Ta prasme: „Dieve brangus, nu, toks arklys, kaip aš tave visą dieną nešiosiu, nu, toks sunkus.“* ^d *Dabar aš suprantu, kodėl jis lipdavo, kad jo nieks nenešiojo, kai buvo ta stadija vaiko, kai jį turėjo nešiot.* ^e *Po pusės metų jis nulipo ir nuėjo, bet tuos pusę metų aš pastoviai ant jo pykdavau. Jisai lipo, ir niekas tavęs neklausdavo: „Ar tau patinka, ar nepatinka?“* *Tai dabar daryčiau kitaip. Sakyčiau: „Kažkaip ropškis, kad man tos nugaros nelaužtų.“* ^f *Va, šitą tai perėjo visi. Bet praeina tos stadijos, gauna tą tokį, ką praleido. Tai nesąmoningai, bet vis tiek jie turi gauti tai, ko negavo tada. Paskui, kai užauga, gerai, jeigu merga lips bernui ant kelių suaugus, o jeigu bernas norės, tai nebe lygis. Bet norisi, kad kažkas mane panešiotų. O kas nešios, nes juk niekas didelių bernų nenešioja. Mergaitės dar gali patempti lūpą, kad tave panešiotų.* (Lina, 336–341; 344–347)

Struktūrinė papasakoto fragmento analizė rodo sąmoningai pasitelkto pavyzdžio ryšį su pašnekovės nagrinėjamos ramos teorijomis. Pirma, atrodytų, kad keisto mokyklinukui elgesio patirtį ji paaiškina kaip ne visai išgyventos ramos pakopos kompensavimą (d): „Jo nieks nenešiojo, kai buvo ta stadija.“ Vaikas, nepatyręs motiniško švelnumo kūdikystėje, nesąmoningai siekė švelnumo iš suaugusiojo ir jau būdamas gerokai vyresnis. Moteris aiškina socialinius sunkumus, kurie galėjo iškilti vaikui, nepatyrusiam švelnumo savo metu. Nekompensavęs ramos užduoties, jis galėjo taip ir nesulaukti palankių sąlygų iš aplinkinių, netgi priešingai – likti atstumtas, nesuprastas.

Kai po pusės metų Laisvūnas „nulipo ir nuėjo“, prasidėjo tai, ką Lina vadina „dvejų metų faze“. Šį vaiko elgesio periodą ji taip pavadino ne tik dėl būdingo trimečiams vaikams priešgyniavimo, bet ir dėl to, kad jis truko kone dvejus metus. Tada vaikas neklausė globėjos, tyčia nevykdavo prašymų, ginčydavosi, provokuojančiai elgdavosi. Lina pasakojo, kad, kai kitas vaikas paklausė, kodėl taip negražiai elgiasi su mama, atsakė: „O ką jinai man, nei jinai muša“ (Lina, 112). Berniuko atmintyje išlikęs supratimas, kad autoritetas turėtų reikštis fizine jėga ir smurtu. Tai užtruko net dvejus metus, kol jis įsitikino, kad nėra tokio elgesio, dėl kurio suaugusiojo smurtas prieš vaiką būtų pateisinamas. Smurtas yra tik blogis ir tiek, o naujoje šeimoje jo tiesiog nėra.

Kiti du vaikai, jei žiūrėtume chronologiškai, buvo Laisvūno biologiniai brolis ir sesė. Porą metų šeima paimdavo juos tik savaitgaliais, tačiau pagaliau nusprendė pasiimti nuolatinę globą. Tam reikėjo pritaikyti būstą, pasistatyti antrąjį aukštą ir įrengti kambarius.

Tai ir tas ryšys buvo jau visiškai, bet vis tiek auklėtojas, vis tiek jiems sako: „Pagalvok, eini pas svetimus žmones“, (nors) jau mes nebebuvom svetimi žmonės. Bet atkalbinėjo labai, labai intensyviai atkalbinėjo. Mus irgi atkalbinėjo, sakė: „Jūs neįsivaizduojat, koks problematiškas vaikas, jinai tokia „nagla“, tokia visa.“ Jinai taip elgėsi, ją visi puolė, ir jinai taip elgėsi, iš tikrųjų nebuvo rožinė, pūkuota ir tokia visa pozityvi. Bet, manau, jiems iš baimės, tenai dirba žmonės ir supranta, kad, jeigu aš liksiu be darbo, ką aš darysiu? Jiems irgi reikia apie savo šeimą galvoti. (Lina, 401–403)

Iš pradžių su šių vaikų šeima susipažino tik iš dokumentų, bet vėliau teko ir susitikti, bendrauti, tačiau negali pasigirti gerais santykiais. Vaikai su biologine motina pradėjo iš naujo bendrauti tik prieš keletą metų. Jų tėvų namuose kilo gaisras, ir į globos namus pateko dar keturi jaunesni vaikai. Tai buvo priežastis, kodėl vyriausia globotinė atėjo į šeimą tik prieš pilnametystę. Atsiradusi mama sujaukė dukrai jausmus: „Vaikuti, katinėli, meile tu mano“, – tokiais žodeliais“ (Lina, 365).

Nors Lina pati prisėmė iniciatyvą supažindinti vaikus su biologiniais tėvais, vėliau įsitikino, kad turėtų labai atsakingai kontroliuoti padėtį. Vyriausioji globotinė ir jos vyresnysis brolis patys su mama kontaktų atsisakė. Dabar kartkartėmis telefonu kalba tik jaunesnysis, nes jis buvo paimtas iš tėvų šeimos vienerių metų ir blogos patirties nebeatsimena. Tačiau praktika rodo, kad sužeisti gali ne tik agresyvus elgesys, bet net ir pokalbiai telefonu. „Tokie santykiai: „Pavalgėt, susitvarkėt kambarius.“ Vėlgi, tas vaikas tai mamai, o ne atvirkščiai“ (Lina, 371).

Dar viena situacija yra kito berniuko uždaras neurotiškas elgesys, kurį pavyko koreguoti padedant psichologei. Lina pasakoja griežtesnius pokalbius su mokytojais, kai ji matė būtinybę apginti vaiką:

^a Bet lietuvių mokytoja užsispyrė, ^b kad turi būtinai parašyti rašinėį „Kaip aš gimiau“, aprašyti tą dieną, kaip aš gimiau, kaip jautėsi tėveliai, kokį vardą davė. ^c Ką jis gali parašyti, jeigu jisai visiškai nieko nežino? Visų pirma ir pripažint. Tai sako: „Tegul jisai parašo, kaip į šeimą ateina.“ Sakau: „Nejuokaukit, dvidešimt vaikų rašo vieną, o tu atsistojęs prieš visą klasę sakai savo skaudžią praeitį, garsiai kalbėti. ^d Gal tu gali papasakot, kaip paskutinį kartą su savo vyru susipykai, kaip tu jauteisi?“ – ^e „Ne, mes negalim daryti išimčių, viena išimtis, kita išimtis.“ – „Gerai, – sakau, – aš jo neleisiu į mokyklą, porą dienų pasėdės namie, kokios problemos? Ateis tada, kai visi bus atsiskaitę.“ Maždaug – „Jūs neturit teisės.“ Sakau: „Jūs irgi neturit teisės.“ Čia tas pats, kaip vaikas ką tik palaidojo mamą, (ir) – „Atsistok, pasakyk eileraštį apie mamą“, tai proto reikia turėt. ^f Nu, keletas buvo tokių mokytojų, bet iš esmės atmosfera tai neblogo tokia buvo. (Lina, 584–589)

Visiems vaikams įprastos užduotys išskaudino Liutaurą. Lina į mokyklą nuėjo aiškintis po to, kai negalėjo suprasti, kodėl tas vaikas kaip nesavas, ir tik tada pamatė paskirtą užduotį sąsiuvinyje. Pasitelkus savo iškalbą ir ugningą temperamentą grei-

čiausiai pasakė viską panašiai, kaip šiame fragmente atpasakojo. Situacija vertinama iš suaugusiojo perspektyvos ieškant analogiškų patirčių vedybiniuose santykiuose (d): „Gal tu gali papasakot, kaip paskutinį kartą su savo vyru susipykai, kaip tu jautėsi?“, kas greičiausiai yra netikslinga kalbant apie vaiko patirtį. Šiame dialoge su mokytoja atsiskleidžia ir susikertančios mokymo ir globos, kaip atskirų funkcijų, vertybės. Mokytoja skyrė visai klasei tinkančias užduotis ir jokių išimčių nebuvo linkusi daryti, tačiau tik globėja gebėjo įsigilinti į asmeninę vaiko patirtį ir reikalavo individualizuoti užduotį.

Vyresnėliams paaugus, apsisprendusi globoti dar vieną vaiką, moteris susidūrė su netikėtomis biurokratinėmis kliūtėmis. Tuo metu šeimoje ir taip buvo 5 nepilnamečiai vaikai (3 savi ir 2 globojami) bei 1 pilnametė. Buvo aiškinama, kad moteris negali imti dar vieno vaiko, nes reiktų kurti šeimyną. Tačiau norint įkurti šeimyną reikėjo paimti dar keturis (ar bent tris) vaikus, kad globotiniai būtų šeši:

Tai čia kaip akcija parduotuvėje, nori vieno – gauni visą pakuotę. (Lina, 420)

Aš žaviuosi žmonėmis, kurie augina daug ir gali daug, bet aš noriu auginti tiek, kiek galiu. Dabar mano mažoji zirzianti, jai reikia dėmesio, ir būtų kvaila imti dar vieną vaiką ir skirstyti dėmesį, nes jai reikia šimtaprocentinio dėmesio. Todėl pasvėrus tai, kad noriu auginti tiek, kiek noriu, galų gale, gal kuriam nors bus labai aštri paauglystė, ir aš norėsiu visas pajėgas mesti ten, o ne dėl skaičiaus imti naują vaiką, kuris ateina su adaptacija ir problema, kurias turi porą metų išsilaižyti, kol apsišlifuoja. Todėl mes nesirenkam šeimynos. (Lina, 30–34)

Lina pradėjo varstyti įstaigų duris, kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, buvo susitikusi net su Prezidentės patarėja. Tačiau situaciją išsprendė tik laikas. Dviem vyresniesiems berniukams suėjo po aštuoniolika, ir tik tada šeima priėmė dvi mergaites. Jei pirmasis globotinis į šeimą atvyko greitai ir spontaniškai, šitų mergaičių atėjimas prilygo nėsčiosios laukimui:

^a *Kažkur aš skaičiau interviu, tokia tobula frazė, tai dabar pasivogiau ir sakau, kad vyras irgi juk nenešioja (įsčiose). Bet jisai laukia to vaiko. Tėtis. Neįsivaizduoju, juk tavo vaikas, jausmai. Tai šiek tiek visų vyrų turėtų būti šiek tiek netikri jausmai vaikui, bet juk taip nėra, eina kažkas iš vidaus. Tai čia lygiai tas pats, būna emocinis laukimas. ^b Pirmus kartus tai taip nebuvo, bet su mergaitėmis jau buvo sąmoninga globa, mes nuėjome, parašėme prašymą, ieškojom. ^c Tai žiauriai sunkus emocinis laukimas, nes, kai laukiesi, tai žinai, kad 9 mėnesiai, taip, aš kovo mėnesį pagimdysiu, tai viskas aišku. O čia nieko nežinai, tai iš proto veda. Tai be galo varginantis laukimas, kažkaip tai siaubingai. Nes nežinom, kada, dar mums čia kliuvo auginamų vaikų skaičius. Laukėm, kol bernam 18 metų sueis, paskui vėl – neaišku, kada tas teismas, kiek tai užtruks, nieks nieko prognozuoti negali. Skambinome: „Kiek teismai trunka?“ bet niekas nieko negali prognozuoti, nieks nieko nežino. ^d Čia lygiai toks pat laukimas,*

tiktai emocinis, tik šonų, ačiū Dievui, nespardo, ^e bet valgiau už du vis tiek, kad juos kur velnias, deja. Dabar eksperimentas, kad moterys po gimdymo sustorėja, tai ir aš po šitų gimdymų, „o, Dieve, Dieve...“ Nes juk kažkaip ir valgai, nu, ^f emociškai labai sunku buvo laukti. (Lina, 484–490)

Lina, pasakodama apie globotinių laukimą, derina vyrišką ir moterišką logiką. Taip, jai tai buvo emociingas ir kone kūniškas įvykis, tačiau tuo pat metu ir etinis sprendimas, priimtas dar gerai net nepažįstant vaikų. Pasitelkusi vyrišką logiką ji mokėsi save apsaugoti ir nuo nepagrįstų ir pagrįstų baimių, priimti naują gero gyvenimo koncepciją. Visą laukimo periodą šeimoje daug kalbėdavosi, ir savo vyrą pamatė visai kitomis akimis:

Aš pradėjau ten nervintis: „O jeigu kokios ligos, jeigu kas?“ Nes, pavyzdžiui, mūsų mažosios motina devynis mėnesius „atpylė“: visus tik gėrė, rūkė. Tai net nereikia mediku būti, kad suprastum, kokios gali būti pasekmės. Tai jįsai kažkaip: „Nu, kas bus, tą auginsim.“ (Lina, 496–497)

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Šiai pašnekovei būdingos situacijos, turinčios daug veiksmo, vaizdžių pavyzdžių, taip pat buitinių situacijų atpasakojimas, tiesioginės kalbos imitavimas. Kalba dinamiška, nepertraukiama, jos lengva klausyti. Savo santykiyje su pasakojamu tekstu Lina visiškai panyra į prisiminimų detales ir įvykių eigą, žodžiais kuria vaizdą ir aplinkybes, o situacijos iškyla natūraliai, nepagražinant ir nenuslepiančios. Klausant susidaro įspūdis, kad viskas buvo tikra ir yra tiesa, nėra jokių bandymų palyginti su tuo, kaip dar galėjo būti, kaip būtų geriau, neradau nei bandymų pagražinti ar dramatiizuoti, nei paslėpti įvykius. Iš 6 G. Spector-Mersel (2011) įvykių atrankos į pasakojimą mechanizmų labiausiai tinka įvykių įtraukimas ir tinkamos reikšmės priskyrimas.

Gyvenimo istorijos lentelė. Kaip ir aprašydama ankstesnius atvejus, Linos pasakojimuose išskyriau 4 gyvenimo etapus, susijusius su globa (9 lentelė). Pirmajame yra svarbi jos vaikystės patirtis, gailestis, kilęs iš pažinties su globos namų vaikais, ir teisingumo siekis. Ši patirtis tapo pamatinė vėliau priimančią sprendimą susieti gyvenimą su globojamais vaikais ir kurti integralią asmenybę. Antrasis etapas – spontaniškas sprendimas dėl pirmojo globotinio, paramos trūkumas ir, atrodo, nesuvaldomo vaiko elgesio apraiškos. Trečiasis – po dvejų metų išspręsta krizė, kuri padidino pasitikėjimą savo jėgomis ir leido priimti į šeimą dar 2 vaikus, padėti jiems sulaukti pilnametystės. Ketvirtajame etape moteris ne tik yra apsisprendusi priimti dar vaikų, kaip sako, dar sudėtingesnių nei pirmieji, bet ir aktyviai analizuoja teisinę globos bazę, bendrauja su kitomis globėjų šeimomis, gina globojamų vaikų teises ne tik asmeniniame, bet ir visuomeniniame lygmenyje.

9 lentelė. Linos gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1977–2006	Vaikystė, šeima	Motina, brolis	Vaikai iš vaikų namų būrelyje	Paaugliškas maištas, kerštas	„Atrodė, Dievuliau, niekam jie nereikalingi!“
2006–2008, susitikimas	Pirmasis globotinis, gimta trečias sūnus	Vyras, 2 vaikai	Vaikas iš globos namų ligoninėje, paramos grupių stygius	Spontaniškas sprendimas	„Iš pradžių buvo kalbos, o visi veiksmai buvo likimo siūsti.“
2008–2015, krizė	Pirmųjų globotinių pilnametystė	Vyras, 3 vaikai, globotiniai	Trumpalaikė psichologinė pagalba, sistemos kritika	„O, Dieve, galvoju, man dangus atsivėrė! Tu pagaliau pripažinai, kad (aš) kažkuo teisi!“	„O tada nieko nebuvo, tu visiškai vienas, tau atnešė vaiką, padėjo ir – viskas, išėjo visi.“
2016, adaptacija	Naujos globotinės	Šeima, suaugę vaikai ir globotiniai	Paramos grupės, įstatyminės bazės kritika, finansinės paramos nepakankamumo kritika	„Žiauriai sunkus emocinis laukimas, nes, kai laukiesi, tai žinai <...>, o čia nieko nežinai, tai iš proto veda.“	„Nesiaukoju, man žiauriai smagu auginti vaikus, aš be galo vidinį didelį pasitenkinimą matau...“

Trumpas apibendrinimas. Užsiimdama verslu namuose, moteris gali skirti laiko ir mato prasmę globoti vaikus, tačiau realiai vertina savo galimybes. Dabar jau kitoms šeimoms patarimus dalijanti moteris pati gan sunkiai mokėsi globos su pirmuoju priglauptu berniuku, kuris savotiškai bandė ribas savo neklusnumu. Kantrybė padėjo išspręsti situaciją, kol vaikas suprato, kad nėra tokio elgesio, dėl kurio būtų vertas fizinės bausmės, ir yra kitų motyvų, dėl kurių suaugusiųjų verta paklausti. Į savo šeimą priglaudama vis naujus vaikus, Lina gali veiksmingai spręsti iškylančias vaikų raidos užduotis ir kone azartiškai priima naujus iššūkius: „Kol kas labai sunkių vaikų nepakliuvo, gal dar bus?“ Moters istorija yra pavyzdys, kaip kartą priimtas etinis sprendimas tampa viso gyvenimo kryptimi, ne tik integruojančia asmeninio gyvenimo patirtis, bet ir įtraukiančia į visuomeninio gyvenimo sukūrimą.

V

Globėjos socialinio statuso apibūdinimas. Kartu su vyru savo dukrą auginanti Irena globoja berniuką.

Vedybinis statusas: ištekėjusi.

Amžius: 32 m.

Išsilavinimas: aukštasis.

Darbo pobūdis: mokytoja.

Globojami vaikai: 5 metų Ignas.

Biologinė dukra: 6 metų Ivona.

Tematinė analizė. Jei Linos pasakojimas apima ilgesnį nei dešimties metų periodą, tai pokalbis su Irena leido užfiksuoti čia pat vykstančias permainas. Paimti du interviu su poros ar trijų mėnesių pertrauka leido įvertinti pasikeitusio suaugusiojo elgesio rezultatai ir įsigilinti į prieraišaus ryšio su darželinuku kūrimosi etapus. Irena su vyru augina metais vyresnę biologinę dukrą Ivoną, todėl neišvengiamai lygina abu vaikus ir kartais akivaizdžiai ne globotinio naudai. Antrojo pokalbio metu pašnekovė buvo susikrįmusi dėl savo dukters ligos, tačiau jos naratyvas rodo spartų mažojo Igno ūgtelėjimą.

Iš pirmojo pokalbio paaiškėjo, kad globoti dar vieną vaiką buvo ilgai puoselėta Irenos svajonė. Nuo vaikystės diabetu serganti moteris ir jos vyras jau kurį laiką planavo, kad vieną vaiką, jei gydytojai leis, turės savo, o antrą įsivaikins. Taigi nusprendę ne tik svajoti, bet ir veikti, pradėjo tvarkytis dokumentus, o tik ką baigę kursus sužinojo apie galimą globotinį. Pirmą kartą atvykusi į vaikų globos namus, Irena pamatė su dėlionėmis žaidžiantį mažylį. Pamatęs nepažįstamą žmogų, vaikas užsidengė akis. Pritūpusi šalia moteris pradėjo klausinėti apie dėlionę, tad pamatęs, kad, moters žodžiais tariant, „aš pirmiausia žaidžiu, o ne jį čiupinėju, patraukė rankytes nuo akių“ (Irena, 26). Tą dieną išvažiavodami vaiko paklausė: „Gal tau atvežti draugę?“ Jiedu su biologine šeimos dukra yra pametinė, tad moteris nuo pat pradžių norėjo ir dukrą įtraukti į supažindinimą. Taigi, jau po savaitės su dukra atvažiavo žiūrėt, „ar tiks toks brolis?“ (Irena, 38). Vaikams buvo paprasčiau bendrą kalbą atrast:

Tai Ivona ir yra visų takų praminėja... Kur Ivona pirma, tas iš paskos taip daryt. Jis mėgdžioja Ivoną absoliučiai. Visa ko vadas. Nori taip pat daryt viską ir nori, kad taip pat sektųs. (Irena, 45–46)

Po trečio susitikimo vaikas iškeliavo pas naujuosius globėjus visam laikui. Ryšiai tarp naujų šeimos narių mezgėsi iš lėto. Kaip Irena sakė, jie su vyru net neįsivaizdavo, kad bus taip sunku priimt (Irena, 113). Berniuko pasirinkta elgesio strategija buvo perdėtas atsargumas ir nepasitikėjimas. Užmezgti prieraišų ryšį užtruko ilgai. Vaikas vis kažkaip parodydavo, kad fizinio švelnumo nepageidauja. Toliau pateiktame

pavyzdyje matyti tiek vaiko, tiek globėjų abipusį pasimetimą, nežinojimą, kaip elgtis, kaip vieniems kitus prisijaukinti:

^a *Jis tik ką atvažiavęs į mūsų namus, kai jau pasiėmėm atostogų 2 savaites, lakstė iš vieno kambario į kitą be tikslo.* ^b *Absoliučiai be tikslo: taip iš virtuvės į saloną, iš salono į miegamąjį, vėl į virtuvę, vėl į vaikų kambarį...* ^c *Sėdim, nesuprantam, kas vyksta, o jis tiesiog laksto. Tik laksto. Daugiau nieko. Jis neklausia, nieko nedaro. Jis nestveria nieko imt. Jis tiesiog laksto! (Rodo ir juokiasi)* ^d *Mums su vyru buvo toks pasimetimas: kas jam? Kodėl jis taip daro? Kas čia daros?* ^e *Kitaip sakant, aš, va, dabar teismas buvo, irgi sakiau: ^f jis buvo kaip iš dėžutės išimtas gyvūnelis. Kai tris metus dėžutėj pralaidai uždarytą ir paskui išimi... Tai jis pasimetęs būna toks: nežino, į kurią pusę eit. Ir jau gerai – eina ten, kur eina... Tai lygiai tas pats ir su Ignu.* (Irena, 48–55)

Palyginus su dukra, berniukui sunkiau sekėsi jo amžiui būdingos veiklos ir žaidimai, todėl dėmesį patraukdavo kokiomis nors išdaigomis, neklusnumu ir dažnu verkimu. Kėlė rūpesčių ir bandymai išsisukinėti, melavimas.

Irena pasakoja, kad Ignas į globos namus pateko būdamas dvejų su puse metų. Jo biologinei mamai jis buvo aštuntas, po jo gimė dar ir devinta sesutė. Trečiąjį gimtadienį sutiko jau globos namuose:

Jis su auklytėm visą laiką buvo... Jis valė sienas: duok jam skudurėlį, duok šluotą – tai jis pirmas... Jo, šluot, valyt, plaut – jis pirmas... Ką reiškia, kai [globos namų pavadinimas] vaikų namai turi vieną mažametį ir jo neveža į darželį? Tai jis su auklytėm būna... (Irena, 59–61)

Berniukas globos namuose buvo pripratęs prie auklėtojų, matė daug moterų, o vyrų ten buvo mažai:

Tai vyrų iš pradžių būdavo baisoka. Taip iš tolo žiūri, iš kampo kažkur... Nu, bet mūsų tie vyrai ne tokie kvaili. Jie neskuba ten eit ir ten daryt tvarkos... Jeigu jis jau ateina, tada pašnekina gražiai: „Nu, Ignai, kaip gyveni?“ Pašnekam, pašnekam – nu, gerai... (Irena, 66–68) Tai, jeigu mūsų Ivona su tėtuku labai drąsiai elgias, visur eina iš paskos... Tai Ignas labai atsargiai... Iš paskos, taip saugodamasis... (Irena, 42–43)

Vaiko mamą Irena matė teisme. Vėliau Ignas pasidalijo pačiu pirmuoju savo prisiminimu, kai mama Ieva jį vežė dviračiu. Bandydami susipažinti su vaiko gimine, globėjai kelis kartus buvo užsukę pas biologinės mamos motiną. Ignas labai myli močiutę, kurią vadina baba, kai ją pamini, lyg koks pagyvėjimas balse jaučiasi. „Pas babą jis bėga apsikabint, pasimyluot, o mamą jisai stumia“ (Irena, 110). Be močiutės, dar susipažino su vyriausiąja seserimi, broliu ir mažiausiosios sesutės įtėviais. Daugiausia draugauja su Ingrida, vyriausiąja seserimi. Irena labai džiaugėsi Ingridos pagalba ir pasidalijo bendru jūdvių pokalbiu:

Ir aš Ingridos klausiau, sakiau: „Ingrida, o kaip yra vaikų namuose? Sakau, va, kai atveža vaiką, jisai gyvena ten, vaikų namuose, kaip vakare auklėtojos jį užmigdo?“

Va, tokį, kuris pastoviai sąlygų išsireikalauja visokių, nes kaip tėvai, va, dabar jau gali jam pasakyti, kad eik ir atsigerk?“ Ir eina tada gerti kokius penkis kartus, kol nueina, kol šviesą susiranda, kol pareina. Lygiai tas pats su valgymu arba ten su tualetu problemom. Nu, tai eik, pats eik, bet turi duoti leidimą, nes pats guli lovoj ir rėkia: „Aš noriu sysiu.“ „Nu, tai ką man daryti, Ignai, tai negi aš nueisiu už tave pasysioti? Nu, taigi, kelkis ir eik.“ – „Gerai“, ir tada jau eina. Ir nueina. Ir Ingridos, kai paklausiau, Ingrida sakė: „Vaikų namuose niekas nežiūri. Nuprausė, paguldė ir išjungė šviesą. Viskas.“ Sakė: „Nu, tai auklėtoja niekad prie jo nenueis, nepasižiūrės, ką jis ten rėkia ar... Nei pasakų skaitys, nei paguos, nei glostys, nu...“ Tai, sakau, palauk, tai reiškias, jie, nu, aš jau matau, kas namuos darosi, kai nekreipi dėmesio, pradeda jie ten mėlynuot, visa kita...“ „Nu, taip, – sako Ingrida, – tai būna – ir užmėlynuoja, ir užspringsta, ir užsikosi, bet, sako, nustoja kosėt, ir viskas, nu... Ir užmiega. Verkia tol, kol užmiega. Ir niekas, nu, ir niekam neįdomu.“ (Irena, 252–262)

Pirmojo mūsų susitikimo metu Ignas jau pusantrų metų gyveno su globėjais, tačiau visa šeima vis dar turėjo neišspręstų rūpesčių. Vaikas vis dar jautėsi nesaugus, nebuvo prisirišęs prie suaugusiųjų. Kas atsitiko, gal ką reikėjo daryti kitaip? Irena jau turėjo atsakymą dėl ateities planų:

Aš galvoju, kad man reikėjo nedirbt, kai jis atėjo į šeimą. Kai gimsta vaikas, normaliai moteriai duoda atostogas ir moteris pirmus, na, metus, bent jau minimum metus ar du, būna namuose ir įveda visą vaiką, visą šeimą į vėžes tos šeimos su tuo papildomu vaiku, kad šeima išsiplėtė, ir sustato visus į vietas. Atėjo Ignas... Ignas, jau kadangi atėjo beveik keturių metų ir jokių akademinių... oi, dekreto... jokio nebeduoda. Pasiėmėt – pasiėmėt... Vienu žodžiu, penktadienį parsivežėt savaitgaliui, ir, jeigu jau pirmadienį gavot leidimą jį turėt toliau, tai jūs jo nebevežkit. Dėkit, kur norit! Nesvarbu, kad jums į darbus reik... Nesvarbu, kad daržely gal dar jo nepriims, ar kas... Niekam nerūpi tas... Niekam neįdomu... Tiesiog jūs pasiėmėt. Nu, tai ko... Na, gerai, vaiką staigiai į darželį, pati – į darbus. Po darbų pasiimi vaiką iš darželio. Na, aišku, visi rūpesčiai namuose, visa kita... Ir aš supratau, kad per tuos pusantrų metų mums neteko būt, man kaip mamai būt namuose ir sustatyt viską į vėžes. Gavos taip, kad jis įkrito į verdantį katilą, o mums čia dar vienas prieskonis. Labai supaprastinau, bet gal supratot, ką noriu pasakyti: nes iš tikrųjų sunku. (Irena, 151–161)

Moteris jau buvo apsisprendusi išeiti iš darbo ir skirti daugiau laiko vaikams. Ji norėjo parodyti, kad Ignas yra vertingas ir mylimas, toks, koks yra, ir sukurti santykį, kuris vis dar trūkinėjo.

Kai susitikome po trijų mėnesių, moteris buvo visiškai ištesėjusi visus pažadus ir ne iš valstybės malonės, o skirdama tam savo pajamas ir rizikuodama. Antrojo susitikimo metu didelės dalies problemų jau nebebuvo likę. Vaikas pradėjo mažiau verkėti, dažniau demonstravo meilumą, apsikabindavo. Keletą pasikeitusio elgesio

pavyzdžių galima bus rasti 3.3 skyrelyje. Pasirodo, kad tereikėjo skirti vaikui daugiau dėmesio ir išlaukti, kol dalykai susitvarkys savaime. Ignas išmoko savo atradimus, mintis ir nerimą išreikšti per kalbą. Ši savybė Irenai atrodo keista, ypač lyginant su Ivona, tačiau, tik mamai pradėjus klausytis vaiko, jis pradėjo klausyti mamos:

Tik tiek, kad, nu, Igno dar vienas keistumas – man keistumas – tai pastovus kalbėjimas. Viską, ką matau, turiu pasakyti, kad pats, matyt, suprasčiau, nu, taip, taip išeina. Kai, kai... Vien jam pamatyt neužtenka, jam būtinai reikia pasakyti, ir jeigu tu dar nespėjai atreaguoti, tai jis pasakys ir antrą, ir trečią, ir penktąkart, kol tu atreaguosi į tai, tada: „A, nu, gerai, girdėjo, nu, tai einu toliau.“ Būtinai. (Irena, 342–344)

Savo sesei brolis tapo rūpestingas ir draugiškas:

Jisai pats užklausia: „Mamyte, ar Ivona gali? Mamyte, ar Ivona gali uogas valgyt?“ Jis netgi yra už tai, kad jis atbėgs, paklaus, kad Ivonai nereiktų bėgti... Jo, kartais... Nors, jeigu reikia vieno žaislo, nu, tai tada karas. (Irena, 268–270)

Svarbiausia, kad dabar abu vaikai klauso, jog jie leidžia juos kontroliuoti ir kartu yra laisvi išsakyti savo nuomonę. Pati Irena komentuoja, kad tokią drąsą jai sunku suprasti, nes ji pati nedrįsdavo su tėvais ginčytis. Priimdama tai kaip naujos kartos bruožą, ji nesitiki absoliučios pagarbos, nesureikšmina savo pastangų ir su autoironija prisiima mamos vaidmenį.

Struktūrinė analizė. Dėl moters savito pasakojimo stiliaus buvo nedaug fragmentų, kuriems buvo galima pritaikyti W. Labovo ir J. Valetzky'io pasakojimo struktūrinės analizės schemą. Paprašyta pradėti nuo pačios pradžios, kai kilo pirmosios mintys, Irena ilgai nemąstė:

^a Oi, šitas klausimas... Čia buvo svajonė! Čia buvo svajonė! ^b Kai mes pradėjom draugauti su vyru. Kai mes susipažinom, kai pradėjom draugaut. Mus ir suvedė tos bendros svajonės. Ir viena iš tų svajonių buvo, kad vieną vaiką turėsim savo, ^c kadangi esam abudu diabetikai, sergam diabetu, tai žinojom, kad vieną, galbūt, pavyks turėti savo, jei gydytojai leis, o antrą tada įsivaikinsim. ^d Tai tas įsivaikinimas – globojam dabar... grynai iš savanaudiškų paskatų – turėti antrą vaiką... (juokiasi) Visiškai savanaudiškai... ^e Mums reikėjo antro vaiko, ^f nu, gal trūko to, pilnatvės trūko šeimyninės, kad turi būt... (Irena, 1–6)

Iš šio pokalbio fragmento, kuris apibendrinamas (a) kaip svajonė, susidaromas įspūdis, kad svajota dviese. Aplinkybės (b) yra draugystė su dabartiniu vyru ir šią draugystę vienijantys ateities planai. Pasakojimo komplikacija (c) – sutuoktiniai serga diabetu ir negali turėti tiek vaikų, kiek norėtų. Pasakojimo vertybinis apsukimas (d) nuo to, kas buvo itin svarbu respondentei prisimenant savo ketinimus, link to, apie ką klausama interviu metu, įvyksta per frazę „grynai iš savanaudiškų paskatų“. Juokas pasakojimo metu atlieka toli gražu ne antraeilį vaidmenį. Juo be žodžių išsakoma, kad „ne tik savanaudiškų“, bet ir ieškoma kodo (f) interesantui: „Pilnatvės trūko šeimyninės.“

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Istorijas moteris pasakodavo vieną po kitos, skirtingais pavyzdžiais iliustruodavo tą pačią mintį, tarsi karoliukus verdavo. Irenos kalba įtraukia pasakojamo veiksmo ir emocinę dinamiką.

Pavyzdžiui, abejonės dėl autoritetingo santykio su vaiku Irena išsakė labiau humoro forma. Ne ji viena geba vaikams įtikinti patiriamais įspūdžiais, bet ji čia mama ir ji čia svarbiausia:

Kaip mes anąkart juokėmės, kad įdomu, ką Ignas rinktųsi – ar mane, ar močiutę. Jeigu reiktų, va, pasirinkt, nes su močiute ir seneliu irgi labai draugauja, nes senelis prie kombainų nusivežė čia per kūlimą... o Jetau! Senelis vos ne Dievas! Ir juokiamės su seneliu, kad ką rinktųsi – ar močiutę, ar mamytę, tai tikriausiai rinktųsi močiutę – žinai, dėl ko? Dėl planšetės... (Irena, 232–235)

Atsiradusios retorinės priemonės, išlaikoma įtampa ir štai pati didžiausia mamytės konkurentė! Ne, ne močiutė... Ir ne senelis, nors senelis, nuvežęs prie kombainų, irgi kone pats Dievas... Planšetė...

Tai tada mamytė neduoda planšėčių ir savo telefono neduoda, ir tada gaunas mamytė pati blogiausia. „Tu pati blogiausia pasaulyje!“ – „Žinau!“ Taip būna. Kad mamytė ir blogiausia, ir kankinimo meistras, bet... Bet labai gražu, kai jie taip nuoširdžiai pasakė, ir tada aš: „Cha, tam Dievas mane ir sukūrė!“ (Irena, 240–242)

Pasirinkusi vieną temą, Irena ją iliustravo daugiau nei vienu pavyzdžiu, imitavo vykusius pokalbius. Būdama mokytoja, rūpinosi ir pasakojimo pateikimo forma, palaikydavo atgalinį ryšį su pašnekove, dažnai juokaudavo, stengdamasi suteikti ne tik aiškumo istorijai, bet ir patrauklumo jos klausytojai. Taigi ji dažniau taikė ne tik faktų įtraukimo ir tinkamos reikšmės priskyrimo, bet ir sustiprinimo strategijas, be to, galima numanyti, kad kai kuriuos įvykius kaip nereikšmingus atvejus nesąmoningai praleido. Pavyzdžiui, paklausta, kaip berniukui sekasi darželyje, spontaniškai atsakė, kad dar nedaug buvo pamokėlių, bet netrukus prisiminė ir užduotėlę su raidėmis, ir tai, kaip sėkmingai vaikas ją atliko.

10 lentelė. Irenos gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1984–2014, pasirošimas	Vaikystė ir jauna šeima	Tėvų šeima, sesuo su šeima, vyras	Nesusidūrė	„Po 10 metų sakom: viskas, darom kažką!“	„Ir viena iš tų svajonių buvo, kad vieną vaiką turėsime savo, <...> o antrą tada įsivaikinsim.“
2014–2015, susitikimas	Globos pradžia	Vyras, duktė, globotinis	Dokumentų tvarkymas ir kursai	„Mums su vyru buvo toks pasimetimas: kas jam?“	„Mes neįsivaizdavom, kad bus taip sunku priimt.“
2016, krizė	Dukters liga, sumažintas darbo krūvis	Senelių, sesers šeimos, Igno biologinė šeima	Vaikų namų vertinimas pagal vaiko elgesį	„Negaliu, man taip skauda, kad aš negaliu...“	„Tu jauti, tiki, ir yra netgi labai daug momentų, kai tu jauti, kad yra didesnė jėga, kuri tau padeda.“

Globos istorijos lentelė. Kadangi kalbėjome apie palyginus neilgą globos periodą, Irenos istorijos lentelėje išskyriau tik 3 etapus. Kaip matyti iš 10 lentelės, pirmasis periodas apima vaikystę, jaunystę ir jaunos šeimos bendro gyvenimo pradžią. Nėra pakankamai duomenų jį kaip nors labiau detalizuoti, o ryškiausiai charakterizuojantis bruožas yra ryžtas įgyvendinti svajonę – turėti antrą vaiką šeimoje. Antrasis periodas yra neaiškumas ir pasimetimas Ignui pasirodžius šeimoje. Trečiasis etapas – skausmas ir nerimas dėl biologinės dukros ligos, kai mažojo Igno problemos lyg neučia sparčiai yra sprendžiamos.

Trumpas apibendrinimas. Šis atvejis – tai pavyzdys, dėl kokių susiklosčiusių gyvenimo aplinkybių globoti vaikus turi paskatų ir savo vaikų turinčios šeimos. Globotinių lyginimas su biologiniais vaikais leidžia lengviau identifikuoti elgesio sutrikimus ir raidos problemas, be to, dažniau kyla jausmas, kad vaikas nėra toks mielas, kaip norėtusi. Irenos pasakojimas, atrodytų, tik dar kartą patvirtina mintį, kad ugdant vaiką tereikia dėmesio, įsiklausymo ir laiko. Tačiau iš 10 lentelėje įvardytų

vertybinių pokyčių matyti, kad šiai šeimai padėjo ne tiek nusiteikimas daryti gerą darbą ir pasiruošimas jam, kiek mokėjimas išbūti, išgyventi sunkiose situacijose, pasikliaujant anapusine jėga ir tikėjimu.

VI

Globėjo socialinio statuso apibūdinimas. **Monika**, trijų dabar jau suaugusių sūnų mama, turinti anūkų močiutė, globoja tris vaikus: pokalbio metu jau pilnamečius Miglę ir Mindaugą bei giminaičių sūnų Mykolą.

Vedybinis statusas: ištekėjusi.

Amžius: 53 m.

Išsilavinimas: vidurinis.

Darbo pobūdis: paslaugų darbuotoja.

Globojami vaikai: 18 metų Miglė, 18 metų Mindaugas, 8 metų Mykolas.

Biologiniai vaikai: trys suaugę sūnūs.

Tematinė ir struktūrinė analizė. Besiklausant Monikos apima įspūdis, kad ji nuolat sukasi žmonių apsuptyje. Pati būdama iš keturių vaikų šeimos, ji užaugino tris sūnus, jos akiratyje – vyro ir jos giminės bei kažkada atsitiktinai pažinti žmonės. Sujungus pokalbių tematinę ir struktūrinę analizę lengviau įsivyventi į įvykių ir juose dalyvaujančių žmonių gausą.

Kaip ir daugeliu atvejų, pradedu klausimu „Kada atsirado pirmosios mintys?“

^a Tos mintys, kaip kraujyje... Nesvetima tokia mintis. ^b Vaikus visą laiką mylėjau, visada mėgau juos. Galvodavau vaikų darželyje auklėtoja (dirbt) ir pačios šeimyna... Aš pati iš keturių vaikų, dar turiu tris sūnus užauginusi. ^c O kai tuos vaikus iš vaikų namų, gal mintis ir būtų palikusi mintimi, bet pas sesę taip jau išėjo, jos dukra šoko su šokių kolektyvu vaikų namuose, ten auklėtojos pasiūlė, gal kieno tėveliai norėtų vaikus pagloboti per vasarą. Mano sesė, kadangi niekur nedirbo, paėmė dvi mergaites. Viena buvo tokia „gerietė“ geltonais plaukučiais, su kasytėmis, didelėmis akimis, prie visų ėjo. O kita tokia kaip vilkiukas, per kaktą žiūrėdavo, nuo kojos ant kojos... ^d Man ta ir patiko – Miglė. ^e Sesei padėdavau kartu paglobot, atvažiuodavau į kaimą, pasivedžiodavom kartu. O rudenį, kai nuvežė į vaikų namus, tai su šeima pasitarėm ir savaitgaliais pradėt paimti ją. ^f Va taip parsivedžiojau. (Monika, 1–9)

Pradėdama nuo to (a), kad mintys padėti vaikams buvo tokios artimos „kaip kraujyje“, moteris vardija apsisprendimo aplinkybes (b): meilę vaikams, norą dirbti darželio auklėtoja, tris užaugintus sūnus, didelę savo šeimą. Tačiau veiksmas pradeda plėtotis (c) nuo sesers dukros šokių globos namuose ir auklėtojų pasiūlymo. Be papildomo pakvietimo ir padrąsinimo „mintis taip ir būtų likusi mintimi“. Monika puikiai prisimena pirmąjį susitikimą su dabartine globotine: „Kita tokia kaip vil-

kiukas, per kaktą žiūrėdavo, nuo kojos ant kojos.“ Pasakojimo vertybinė šerdis pagal jo struktūrą, įterpta tarp dviejų veiksmų, – ne tiek meilė vaikams, bet (d) „man ta ir patiko“. Galima būtų viską suversti vienkartiniai emocijai, jei prieš tai nebūtų gerokai vaizdingesnio geltonplaukės mergaitės didelėmis akimis paveikslas, peršancio nuostatą, kad patikti labiau turėjusi toji. Tad jau pats pasirinkimas turėjo labiau ne stereotipinio mąstymo, o gailės krūvį. Pašnekovė toliau pasakoja (f) apie laiką su vaikais kaime ir sprendimą globoti savaitgaliais, pagaliau apie galutinį apsisprendimą prisiimti visą atsakomybę už vaiką.

Daugiau nei penkiolika metų lankantis vaikų globos namuose leido giliau pažvelgti į institucijų vidinę tvarką ir klaidinančią informaciją visuomenei dėl globos savaitgaliais:

^a Bet kaip sakau: „Parsivedžioji ir kartais atgal parvesti neįmanoma“, – su tokiu atveju buvau susidūrusi. ^b Tais laikais, kai parsivesdavau po kelis į namus. Buvo tokia Morta. Parsiveždavau parodyt, kaip namai atrodo. Tokį Mantuką parsivežėm, rytą visi laksto namuose, visi žaidžia, namų aplinka, čia žaislai, čia mano vaikai juos pakalbina – patenkinti. ^c Reikia vežti atgal, šiaip taip į mašiną, parvežėm į vaikų namus, įeinam į koridorių, ir viskas... Neina. Šaukia, rėkia, verkia, ant žemės nukrito... Nežinau, ką daryti. Nubėgau į grupę, auklėtojai sakau: „Ką dabar daryti?“ ^d Sako: „Kaip pasiėmėt, taip ir atneškit dabar į grupę.“ ^e Tai ir nešėm vaiką už kojų ir rankų pasiėmę. ^f Tai gyvenime nežinai, kokią traumą vaikui padarėm. Aišku, tų vaistų paskui girdė. Na, neperspėjo mūsų niekas, gal nežinojo auklėtojos. Va, taip lengvai, kad nuėjai, pasiėmei, palaikei ir atvedei vėl – nebus. Ne žaisliukai. (Monika, 448–454)

Nors šis prisiminimas iškilo jau mūsų pokalbio pabaigoje, klausimą, ko galėtų palinkėti šeimoms, kurios dar tik sprendžia, ar globoti vaikus, šioje analizėje pasirinkta atkelti į pradžia, nes chronologiškai gerai iliustruoja Monikos santykį su vaikų globos namais. Jau pasakojimo santrauka (a) byloja apie globėjo savaitgaliais atsakomybę dėl apgaulingos vilties vaikui suteikimo. Globėja neturėjo ketinimų įsipareigoti ilgam laikui, jai atrodė, kad kuo daugiau vaikų turėtų pamatyti, „kaip namai atrodo“ (b). Komplikacija (c) prasidėjo nuo vaiko reakcijos parvedus atgal į vaikų namus. Auklėtojos žodžius pažymėjau raide „d“, kaip ir tuos, kurie padeda įvertinti situaciją: „Kaip pasiėmėt, taip ir atneškit dabar į grupę.“ Tuo momentu auklėtoja spontaniškai numetė nuo savęs kaltę ir atsakomybę – įvyko paprasčiausia psichologinė gynybinė reakcija. Mąstančiam suaugusiajam tai suteikė daug apmąstymų, kuriuos ji pateikė kaip kodą pokalbio dalyviui (f): 1) grąžinimas vaikui buvo trauma; 2) vaikui nuraminti buvo panaudoti vaistai (tokią informaciją žino tik artimai su globos namų realybe susiję asmenys – viešai nėra skelbiama, nuo kokių „psichinių ligų“ gydomi tie vaikai); 3) „neperspėjo mūsų niekas“ (O kaip turėjo būti perspėta? Viešai skelbiama,

kad globa savaitgaliais skirta namų aplinkai pažinti ir naudinga vaikui. Kas turėtų prisiimti atsakomybę už svečiavimosi nesėkmes?); 4) „Palaikei ir atvedei vėl – nebus. Ne žaisliukai.“ Taigi, Monika apibendrina, kad žmogiškųjų santykių realybė veda tik į ilgalaikę atsakomybę ir įsipareigojimą.

Kai apsisprendė imti pirmąją globotinę, sūnūs dar buvo nepilnamečiai, tačiau visi apsidžiaugė ir sutiko. Prisimena tik, kad vyriausiasis sūnus pareiškęs, jog tėvai palauktų, kol jis išeis iš namų, o tada jau galėsį daryti, ką nori.

Miglė turėjo akivaizdų prierašumo sutrikimą, nepalaikė akių kontakto, linguodavo. Tik po tam tikro laiko ji įvertino, kad suaugusieji jai geranoriški, labai prisirišo prie naujos mamos, išmoko meilumo ir išsakyti savo norus. Praėjus adaptacijos periodui, mergaitė globėjų namuose jautėsi drąsi ir saugi, tačiau apskritai socializacijos problemos nedingo. Net ir vertinant iš keliolikos metų perspektyvos, esant nepažįstamų žmonių, mergina nuščiūva. Išliko net ir įprotis save supti ir taip ramintis.

Miglės biologiniai tėvai gyvi iki šiol, mergaitė turi dar tris vyresnius brolius, dvi vyresnes ir jaunesnę seses. Monika pati domisi ir mergaitę skatina domėtis savo šeima. Jos manymu, jaunesnė sesuo yra ramesnė nei Miglė, bet judviejų santykis sunkiai mezgasi. Sudėtingesnė situacija su vyresniaisiais broliais, kurie skambina sesei būdami išgėrę ir klausinėja paauglę provokuojančių dalykų:

Na, pavyzdžiui, parašo Miglei žinutę: „Kokio dydžio tavo liemenukas?“, arba apie seksą ką nors tokio. Žinoma, jie nematę Miglės, nėra brolišką jausmų tikriausiai. Jie išgeria, turi telefoną merginos ir rašo. Tai Miglė atsiribojo. Pradžioje ji verkė, bet aš paaiškinau jai. (Monika, 71–72)

Prisiminimai apie globos namus užblokuoti iki šiol:

Pas Miglę kaip užblokuota, kad ji vaikų namuose buvus. Ji kai kada pasako, kad „verkiau naktį, niekas nepriėjo paglostyti“. Tik tokie prisiminimai. O kad buvus... Iš to gyvenimo nieko apskritai neprisimena. Keturių metų buvo, ji turėjo prisiminti. Tiesiog užblokuota, nenori prisiminti ir nereikia. (Monika, 344–345)

Audringos reakcijos į įvykius, savotiškos isterijos, prasidėjusios dar vaikystėje, ypač sustiprėjo paauglystėje. Tą periodą Monika įvardija nuo trylikos metų ir jau mato įvykusį pasikeitimą. Tačiau, netgi žvelgiant iš laiko perspektyvos, paauglystėje pasitaikiusios situacijos reikalavo pačios globėjos kantrybės ir sumanumo:

Arba, būdavo, įlekia peilį pasiėmus, neva nervai nelaike... Ir buvo, kad į vonią nueina... Žinoma, už durų nerimauji, o po to išjungiu šviesą ir viskas... Išlekia... Ir nebereikia nei gąsdinti, nei nieko. Užtenka šviesą išjungti. (Monika, 412–415)

Kaip pati Monika vertina, tokiais kritiniais momentais reaguoti reikėjo greitai ir nebuvo laiko, su kuo nors tartis. Tą akimirką sprendimas išjungti šviesą pasirodė pats geriausias ir vienintelis tinkamas. „Su „britva“ įsibrėžus truputį – parodė. Bet pas mane jau mintis, kad jei tu pabandei vieną kartą, tu gali ką nors kitą“ (Monika,

426). Tąkart motiniška nuojauta ir vaiko elgesio stebėjimas leido atskirti dėmesio reikalavimą nuo tikrų savižudiškų ketinimų.

Pačiame Miglės paauglystės „įkarštyje“ į šeimą atsikraustė dar du globotiniai. Mindaugas atėjo į šeimą trylikos metų, o iki tol buvo puikiai pažįstamas iš globos savaitgaliais. Vaiko amžius jau nebeleido būti labai lipšniam, tad jis surado savo būdą pabūti su mama geru elgesiu, bendrais darbais arba tyliu buvimu šalia:

Mindaugas toks tylus. Tyliai vis ateina, atsisėda. Aš jei televizorių žiūriu, tai sėdi. Nuo pat mažumos. Aš jau taip manau – virtuvėje pasėdėsiu ramiai, pažiūrėsiu, kol visi miega. Ne, Mindaugas atsikėlė, atėjo į virtuvę, atsisėdo, tyli. Niekur nepabėgsi. Arba pabėgi, galvoji – apsipirkt išlėksiu, ramiai, tyliai. Žinutė ateina: „Tai kur pabėgot?“ (Monika, 259–262)

Mindaugas savo elgesiu yra visiems labai patogus jaunuolis, tačiau jo elgesio normų orientacija labiau į suaugusiųjų nei bendraamžių vertybes gali signalizuoti ir vis dar sprendžiamus raidos uždavinius. Tuomet, kai paaugliai, įskaitant Miglę, gali arogantiškai elgtis, pykti, jis nedrįsta prarasti dėmesio tos, kurią gavo taip vėlai, – juk mama atsirado tik paauglystėje. Kita vertus, panašus „nematomo vaiko“ efektas gali nutikti kaip reakcija į labiau probleminį šeimos narį. Šeimoje augant keletui vaikų, kiti vaikai gali manyti, kad jų nuomonė nieko nereiškia, arba tiesiog sumenkinti savo asmeninius poreikius. Kraštutiniu atveju jie gali tapti net nematomi, lyginant su vaiku, turinčiu specialiųjų poreikių. (Schooler, Smalley & Callahan, 2009, p. 89–106). Abu jaunuoliai ne varžosi tarpusavyje, o stengiasi išsilaikyti skirtingose elgesio kategorijose. Mindaugas kartais paskundžia Miglę mamai dėl rūkymo ar nenuėjimo į mokyklą ir, nors Monika išlaiko konfidencialumą, globotinių santykiai nėra patys geriausi.

Iniciatyvos globoti trejų metų Mykolą ėmėsi Monikos vyras, kuriam labai rūpėjo brolio anūko likimas. Pačiai moteriai toks sprendimas buvo netikėtas, nors vaiko mamą ji puikiai pažinojo. Su tikrąja mama vaikas susitinka savaitgaliais, tačiau pirmenybę teikia Monikai ir jos namams. Specialiai nemokytas, biologinę mamą ilgai vadino teta.

^a*Ilgokai vadino teta.* ^b*Nes sakome, kad ten mama yra. O kadangi mane visi namuose mama vadina, tai ir jis. Tos mamos taip pat gaila, nes ji nematė nei tų prisiglaudimų, pvz., ateina kaip katinas, prisiglaudžia, apsikabina. Ar į lovą ateina pagulėt. Dabar, kai didesnis, eina tiesiai į savo lovą ir guli.* ^c*Sakau: „Gal kada nori pas mamą pernaktot?“ „Ne, be savo lovos neužmigsiu.“ Ir kai vakaras ateina (viešnagės pas mamą metu), skambina: „Jūs jau namuose? Mykolas namo nori pareit.“ Žinoma, manau, ilgai taip nebus.* ^d*Nes namuose pamokas turi padaryti, žaislus susirinkti, persirengti, nusiprausti, į mokyklą negali neit, nes... Tvarka turi būti kažkokia. O mama, jei nieko nesakys...* ^e*Sakau: „Paskaitykit ką nors.“ Klausiu: „Ar skaitei su mama ką nors?“ – „Ne, neliepia.“ Na, neliepia, tai neliepia.* ^f*Manau, kad sakys: „Man mama nieko neliepia, aš eisiu tenai pabūti.“ Gal ateis ir toks laikas, nežinau. (Monika, 346–352)*

Pasakojimas iliustruoja papildančių šeimos ryšių modelį (žr. p. 51). Biologinė mama palaiko draugiškus ryšius su vaiku, bet tarsi ir pati lieka vertinama tik vaiko lygmenyje. Abejojama jos kompetencija savarankiškai imtis atsakomybės.

Taip sutapo, kad visiems Monikos globojamiems vaikams nustatyti specialieji ugdymosi poreikiai. Vaikai gauna logopedų pagalbą ir mokosi pagal pritaikytas programas. Pavyzdžiui, Mykolo mąstymas ir kalba skiriasi nuo kitų vaikų, pati mąstymo eiga kita:

Pas jį lyg įgimtas kalbos sutrikimas. Žodžius kai kuriuos sunkiai ištaria. Kai jis šneka, aš visuomet jį pataisau. Gal išaugs, bet jau devinti metukai. Ir spalvos. Žino kokia. Jei mėlyna, tai dangaus, raudona, tai kraujas. Sakau: „Tai kokia vis dėlto?“ Galvoja, galvoja ir pasako. Bet pagalvoti reikia. Anūkiukui mano trys metai, jis visas spalvas vardina, net rožiniai, oranžiniai. O Mykolui reikia pagalvoti. (Monika, 299–303)

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Vertinant pasakojimo pobūdį, Monikos kalba gausiomis retorinėmis priemonėmis nepasižymi, man nepavyko joje rasti nei pagražinimų, nei nutylėjimų, nebent yra netyčinių informacijos praleidimų. Kartais prie vienos temos prijungia skirtingų vaikų pavyzdžius, kartais kiek ilgiau pasakoja apie vieno vaiko augimą, kurdama pasakojimą spontaniškai, beria įvykius ir jų vertinimus vieną po kito, tačiau dėl šio broužo patirčių nuoširdumu ir tikrumu negalima suabejoti.

Globos istorijos lentelė. Galima numanyti, kad Monikos gyvenimas gausus kuo įvairiausių įvykių, tačiau pasakodama tik apie globojamus vaikus ji sudarė galimybę apibendrinti tris etapus. Pradėjus nuo pirmosios globotinės atėjimo į šeimą aplinkybių, ilgas jaunystės, šeimos ir savo vaikų auginimo etapas apibendrintas į vieną – tai visi iki 2000 m. buvę įvykiai (žr. 11 lentelę). Šiam etapui būdingas vaikų globos namų egzistavimo kaip visuomenės problemos nesupratimas, naivumas ir galvojimas, kad globa savaitgaliais gali būti tinkamas sprendimas. Antrasis etapas – iki 2010 m. – savotiškas „galynėjimasis“ su pirmąja globotine, turėjusia daug emocijų ir elgesio problemų. Visus dešimt metų moteris aktyviai ir toliau savaitgaliais globojo vaikus bei palaikė ryšį su keletu vaikų iš vaikų namų. Ir tik trečiajame etape, susiklosčius aplinkybėms, privertusioms prisiimti atsakomybę už giminių vaiką, Monika ryžosi pasiimti ir antrą berniuką iš vaikų namų, su kuriuo jau buvo sukūrusi prierašų ryšį.

11 lentelė. Monikos gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1963–2000, pasiruošimas	Darbas, šeima, trys paaugliai sūnūs	Vyras, tėvai, sesers šeima	Globa savaitgaliais vaikų namuose	„<...> gal ir būčiau vedžiojusis, bet kaip pradėjo vyti per kiemą, tai širdis neleido.“	„O kai tuos vaikus iš vaikų namų, gal mintis ir būtų palikusi mintimi, bet <...> auklėtojos pasiūlė.“
2001–2010, krizė	Pirmoji globotinė, sūnūs suauga ir kuria šeimas	Vaikų namai, giminių problemos	Globa savaitgaliais, specialieji pedagogai	„Būdavo, kad nesipykti, išeinu, prasisvaikštau, pareinu.“	„Tai mintys buvo: kad tik nepamirščiau vaiko iš darželio pasiimti.“
2010–2016, adaptacija	2 nauji globotiniai	Vyras, mama, sūnų šeimos, anūakai.	Globėjų kursai, paramos grupės	„Pagalvoju: vėl iš naujo.“	„Mūsų gyvenimas, ko gero, iš to ir susideda. Atsikėlei, padus pasipustei ir bėgi.“

Trumpas apibendrinimas. Monika vaikų globos sistemoje atsidūrė, bent iš pradžių, kaip globėja per atostogas ir savaitgaliais. Tačiau ilgesnis stebėjimas iš šalies neleido likti abejingai ir paskatino imtis vis didesnės atsakomybės už sutiktus vaikus. Pirmąją mergaitę rinkosi ne pagal patrauklumo kriterijus, o labiau iš gailėsčio. Ypač žavi moters širdies gerumas ir gebėjimas tolerantiškai priimti esamas situacijas. Nors ir sako, kad jos vaikai yra geri ir susitvarko vien gražiuoju ir kalbomis, pavyzdžiai rodo, kad du iš trijų globotinių turi neatitaisomų elgesio ir mokymosi sutrikimų, o, atrodytų, mažiausiai rūpesčių keliantis jaunuolis yra įvaldęs „nematomo vaiko“ elgesio strategijas. Kita vertus, Mindaugo pavyzdys yra atsakymas tiems, kurie galėtų klausiti, ar yra vaikų namuose gerų vaikų? Ir tą gerumą suprantant primityvia prasme, kaip nekonfliktišką elgesį pagal visas taisykles, atsakymas yra teigiamas. Moters pasakojimas papildo iki šiol girdėtas istorijas paauglių ir jaunuolių elgesio

komentarais, kurie tik iliustruoja su amžiumi didėjančių vaikų problemų sudėtingumą ir įvairovę.

VII

Globėjo socialinio statuso apibūdinimas. Danguolė yra dar viena moteris, našlė, globojanti vaiką po to, kai savi vaikai jau užaugo.

Vedybinis statusas: našlė.

Amžius: 52 m.

Išsilavinimas: aukštasis.

Darbo pobūdis: specialistė.

Globojamas vaikas: 11 metų Darius.

Biologiniai vaikai: suaugęs sūnus ir duktė.

Tematinė ir struktūrinė analizė. Danguolės pasakojimas yra unikalus jos gebėjimais apibendrinti įvykius ir nuolatine savirefleksija. Gyvenimo prasmės paieškos paskatino globoti vaiką. Jei ankstesniuose pasakojimuose žmonės įvardijo susiklosčiusias aplinkybes ar spontaniškus sprendimus, jai būdingas ilgas apsisprendimo laikas:

^a Ta mintis, tai jinai manyje ilgai buvo, gal kokius penkerius metus. ^b Dar, kai turėjau sugyventinį, gyvenom kartu, ir aš kažkaip, na, pagalvodavau jau, kad gal būtų gražu padaryti gerą darbą – užaugint vaiką. ^c Paskui mane paliko tas vyras, ir tada kažkaip aš dar labiau atsigrėžiau į Dievą iš tikro. Buvau tradicinė katalikė, o paskiau pažinau, kad Dievas yra gyvas. Pradėjau... gilintis ir ieškoti, ir tada labai – va, tokia yra programa jėzuitiška „Eik į savo kambarėlį“, 33 savaitės kasdienoje. Ir aš po tos programos labai – nu, ^d kažkaip dėl Jėzaus, man atrodė, kad aš čia darau. ^e Tai, na, tai toks apsisprendimas tada jau tikrai, ir tada dar vaikams pasakiau savo suaugusiems – aš turiu dukrą, kuriai bus šiemet 30 (metų), ir sūnų, kuriam 28 šiuo metu yra. Ir aš juos užauginau viena būdama, nes mano vyras žuvo prieš 27 metus. ^f Tai, va, šitie vaikai užaugo, ir, nu, kad biškį aš taip pasitraukčiau nuo jų truputėli... Tų motyvų labai daug buvo iš tikro, kodėl. Kad vaikams duot daugiau erdvės, kad būt kažką užsiėmus, o ne tais didžiaisiais vaikais rūpintis, lįsti į jų gyvenimus ir ten jiems reguliuoti. Dar vienas motyvas – tai tą sugyventinį, kur sakau, kad turėjau, tai jisai senas vyras, žodžiu, senbernis buvo, ir aš ten tiek daug į jį investavau savęs, kad man jau po to... atsisuko į širdį, tai, galvoju, gal man geriau dėl vaiko tą daryti. O kitas motyvas, pagrindinis, kas man jau taip jau galutinai nukirto, tai, va, jau tas buvo – dėl Dievo, dėl gero darbo iš tikrųjų. Tai, va, tų motyvų tokių visokių buvo, ir dar vienas motyvas toksai paslėptas, kad į davatkas neišėičiau, kai pradėjau ieškoti jau to Dievo savyje, savo gyvenime. (Danguolė, 4–17)

Apsisprendimo laikotarpis, trukęs „kokius penkerius metus“ (a), buvo gausus įvykiuose dalyvavusių žmonių ir susiklosčiusių aplinkybių. Įvykių atkarpa pradeda-

ma (b) bendru gyvenimu su sugyventiniu ir pirmosiomis mintimis. Tačiau veiksmas pradeda plėtotis (c), kai moteris su juo išsiskiria, tampa vieniša, atsigręžia į Dievą ir pradeda praktikuoti maldą. Po apibendrinimo, kurį galima laikyti vertybine ašimi (d): „Kažkaip dėl Jėzaus, man atrodė, kad aš čia darau“, pokalbio dalyvis supažindinamas su vėlesnių įvykių eiga (e) („Tada dar vaikams pasakiau savo suaugusiems“) ir platesniu situacijos kontekstu („Aš juos užauginau viena, nes mano vyras žuvo“). Pradedamos vardyti apsisprendimo priežastys (f): 1) duoti suaugusiems vaikams daugiau erdvės; 2) investuoti save į vaiką, o ne į suaugusį vyrą; 3) pagaliau „dėl Dievo ir gero darbo“ ir 4) galutinė autoironiška pastaba: „Kad į davatkas neišeičiau.“

Danguolė save vadino greita: „Greit pykstu, greitai atleidžiu, greitai džiaugiuosi“ (Danguolė, 18), bet tąkart sprendė labai ilgai. Po minėtų jėzuitiškų pratybų praėjo kone pusmetis, kai duktė neiškentusi paklausė, ką gi mama dėl to realiai padarė. Tik tada nuėjo ir užsirašė į PRIDE kursas.

Laukdama vertintojų išvadų, moteris nerimavo dėl to, kad vertinimas galėjo būti neigiamas, dėl būsto, nes namo, kuriame gyvena, nuosavybės teisės priklausė ne jai, ir dėl fakto, kad buvo vieniša. Viena pažįstamų šeima, irgi jau turinti suaugusių vaikų, turėjo priglobusi du vaikus – berniuką ir mergaitę. Tačiau buvo ir trečias, jaunesnis jų brolis, kurį pirmumo teise siūlė Danguolės draugei, kuri paskambino į gyvenamo miesto vaikų teisių tarnybą ir inicijavo būtent to berniuko dokumentų tvarkymą.

Per pirmąjį susitikimą Danguolė berniukui nuvežė dovanų knygą apie vikingus. Po to vaikas Danguolės namuose apsilankė vienai dienai, vėliau – kitai. Dar po to išsiruošė atostogų į pajūrį su minėtos draugės šeima ir būsimo globotinio broliu bei sese. Tąkart draugė labai stengėsi organizuoti veiklas, kad būtų daugiau buvimo kartu ir vieni antrus kuo greičiau prisijaukintų:

Tai nebeatsimenu, po kiek laiko jis man „mama“ pasakė, labai greitai, taip, kad net sesuo jam papriekaištavo: „Kaip, tu ją mama vadini?“ (Danguolė, 113)

Antrą atostogų savaitę jau gyveno viename kambaryje. Tą vasarą apsiformino laikiną globą, o po pusmečio, žiemą, – globą iki pilnametystės.

Danguolės globotinio atvejis kitų istorijų kontekste įdomus tuo, kad vaikas išvengė institucinės globos. Jį, paimtą iš biologinės šeimos, iš pat pradžių priglaudė laikinieji globėjai. Darius ne tik išvengė institucinės globos, bet visi stengėsi, kad perkėlimas į naują šeimą būtų kuo sklandesnis, kad jis galėtų nuolat bendrauti su broliu ir seserimi, tačiau negalima sakyti, kad globėjų kaita jokio pėdsako nepaliko:

Jisai jau dabar pakankamai užaugęs, kad jau suprastų, kad tenai jie yra jam irgi globėjai, kaip ir aš, ir, kai jis užpyksta ant manęs, sako: „Tu netikra mama.“ (Danguolė, 60)

Iki šiol besitęsianti prieštarų vaiko jausmų drama ir nesaugus prieraišumas turėtų būti girdimi ir kaip signalas ateities globos sistemos kūrėjams. Atrodytų, kad pavyzdingi besitvarkančios globos ir įvaikinimo organizacijos ir jų administruoja-

mos vaikų perkėlimo procedūros turi griežtai laikytis laiko reikalavimų, o laikinoji globa neturėtų tikslo sukurti prieraišų ryšį.

Kai mažą migdydavau gult, jis turi tokį meškiną pliušinį ir jisai Čiučiu jį pavadino. Ir pyksta kažko, nesuvokia, kad pyksta, meta tą Čiučį taip iš lovos, šveičia per visas duris, tolyn, tada: „Nereikia man to Čiučio!“ Numeta. Gerai, sakau: „Nereikia, tai aš paimu ir nešuosi jį su savim, išsinešu iš tavo kambario.“ Ir tada paleidžia ašaras ir verkia: „Atiduok Čiučį, mano Čiučį atiduok!“ Nu, nunešu aš jam tą Čiučį, pakišu jam po kaldra, užkloju, apklostau abudu. Ir tik apsisuku eit ir vėl į mane paleidžia su tuo žaislu, ir, tik jeigu aš pasiimu tą žaislą ir nešuosi su savim, jisai vėl šaukia: „Atiduok mano žaislą!“ Ir tas kartodavosi, nu, kartojasi, nu, dešimt kartų gali būti, paskui aš, aišku, pasiuntu, ir viskas baigiasi, kuom baigiasi. Nu, tai arba atimu tą žaislą ir klykia, klykia, ir tenai dar kažkaip baigiasi, tai, va... Tas, kas brangu, tą... (Danguolė, 163–168)

Iš aprašytos situacijos galima numanyti, kad Dariui mamos reikėjo labiau negu mylimo žaislo, tačiau, nerasdamas būdų ir argumentų, kaip sulaikyti mamą, siekė dėmesio savo keistu elgesiu, provokavo, kol išvedė iš kantrybės. Kita vertus, mama suprato, kad pats vaiko žaislas, jo tikrai mylimas miego draugas, yra brangus ir nenuspelno tokio elgesio, tad jo numetimas, skriaudimas buvo svarbi vaiko jausenos reprezentacija. Tai ne tiek negebėjimas branginti, kiek atstūmimas, galbūt siekiant sukelti skausmą ir sau pačiam. Aprašyta jausmų ambivalencija tik signalizavo nesaugų vaiko prieraišumą. Jam pačiam buvo sunku suprasti savo jausmus, kai jis pykdavo, nesuprasdamas dėl ko. Tačiau net ir nepaisant jau septynerių metų, kai Darius gyvena su globėja, jis vis dar jaučiasi nesaugiai.

Dabar Darius turi visas sąlygas palaikyti ryšius su savo broliu ir sese, svečiuotis vieni kitų namuose, turėti bendrų išvykų. Pora kartų buvo nuvykę pas biologinę mamą, bet pastebėjo, kad Darius jos vengia. Kai paskutinį kartą lankėsi svečiuose pas mamą su broliu ir sese, vyresnysis brolis buvo biologinei mamai šiltesnis, net apsikabino:

O mano Darius visai neina, nei prie mamos, nei nieko. Jisai saugiu atstumu, kad mane matytų, buvo visą laiką. (Danguolė, 79)

Danguolė mini raidos teorijas, pritaikydama jas vaiko mokymosi sunkumams: „Visi tie perkėlimai – jiems kažkokie iškritimai yra iš savo normalios raidos, tai Dariui tie perkėlimai bent 2 buvo“ (Danguolė, 127). Tačiau Dariaus atsilikimo moksle negalima paaiškinti vien tik raidos sutrikimais. Danguolė gailisi, kad negali padėti vaikui mokytis kalbų, nes tai nėra jos stiprioji pusė, be to, pati mokėsi ne anglų kalbos, tačiau ji pasakoja apie bandymus kartu ruošti matematikos namų darbus.

O matematika – kur aš suprantu ir kur aš dar galiu paaiškinti kažką tai, tai aš matau, kad įmanoma, va, taip, žinai, kažką atsekėm, išsiaiškinom su matematikos dalykais, jau viskas aišku lyg taisy, ir tada vėl – ups! – trečią dieną nieko nebežino iš to, ką mes jau buvom išmokę, tai nebesuprantu. Ir paskiau vėl kažkaip tai, vėl – šnekam,

šnekam, kas yra kvadratas, kas yra kubas, kaip plotas skaičiuojamas, kaip perimetras, ir vėl – lyg tai aišku, ir paskiau – vėl po kiek laiko – vėl nebežino, ir aš nebeapgauunu minties. (Danguolė, 132–133)

Matematikos mokymosi situacija rodo, kad, be pasitaikančio nuovargio ar įtampos, Darius gali turėti mokymosi, konkrečiau, ilgalaikės atminties, sutrikimą, dėl to reiktų kitaip pritaikyti užduotis. Dėl menkesnių pasiekimų mokykloje galėjo susiformuoti savotiška stiklo siena tarp klasės lyderių, kitų vaikų ir Dariaus, taip pat kilti problemų berniuko lankomose akordeono pamokose, kur reikėdavo atsiminti ilgesnius kūrinius. Danguolė jaudina vaiko pasirinkta strategija šlietis prie ne tokių gabių „likimo“ draugų:

^a Tarp kitko, va, yra dar koks niuansas su šituo vaiku – ne visi, ko gero, globojami vaikai taip linkę yra, bet Darius, jis visą laiką šliesis prie blogos reputacijos žmonių, nu, vaikų, tokių, kurie elgsis ne pagal taisykles, nu... ^b Kad ir stovykloj Krikščioniško gyvenimo bendruomenės, jisai, pvz., nėjo, nedalyvavo bendrose programose, o dar ten 2 berniukus (sutiko), ir jie ten trise savo padarė kuopelę ir darė, ką norėjo, žodžiu... Tai tokių... Nežinau... ^c Aišku, klasėj jam turbūt sunku bendrauti su kokiais lyderiais, nes charakteris yra toksai, nėra toksai labai jau švelnus, o konfliktinis... Nu, kaip... Jis autoritetus, ko gero, gerbtų, bet... ^d Bet ir pats norėtų būti kažkokiu lyderiu, o lyderiu kame būti? Matematikoj – ne, ten – ne, ne, ne, ir viskas – ne, tai, tai, va... Akordeonas buvo ta vieta, kur galbūt galėjo kažką tenai pasiekti, bet kadangi reikia labai daug dirbti, o viskas, kas susiję su žodžiu darbas, tai yra, nu, sunku ir atmestina, neverta, nes: „Ką nori veikt?“ – „Nieko.“ – „Ką norėtum lankyti?“ – „Nieko.“ Nu... „Kas tau patiktų?“ – „Niekas.“ Nu, tarsi... ^e Tai vis tiek taip nebus, kad nieko, tai vis tiek kažką turėsi lankyti, tu, va, gali išsirinkti ten tą ir aną, arba tą ir tą, nu... ^f Tai pernai tą buriavimą pradėjo, tai, va... Kažkaip, galvoju, vis tiek aš jį bent porą kartų per savaitę išstumsiu į tą treniruotę... (Danguolė, 247–255)

Atsižvelgdami į Danguolės naudojamą minčių dėstymo struktūrą jos papasakotą fragmentą galime vertinti kaip istoriją, kai vaikas bando eiti lengvesniu, bet, jos požiūriu, mažiau priimtiniu keliu. Pasakojimo anotacija (a): vaikas šliesis prie blogos reputacijos žmonių, (b) pateikiamas pavyzdys apie elgesį stovykloje, kai vaikai susimeta į neklaužadų kuopelę. Taigi, prosocialaus elgesio vaikui trūksta gabumų, labiausiai noro dirbti ir motyvacijos (d), todėl Danguolė mato vienintelę teisingą išeitį (e) – skirti savo laiko ir energijos „išstumti“ vaiką, kad jis užsiimtų kokia nors veikla, galbūt „užsikabintų“. Tačiau situaciją galima interpretuoti ir kaip paslėptos vaiko depresijos požymį dėl negebėjimo įvykdyti jam keliamų reikalavimų.

Kaip vieną iš netinkamo vaiko elgesio pavyzdžių moteris įvardija pasitaikiusį vagystės atvejį. Siekio būti lyderiu Danguolė nelaiko esminiu vaiko poreikiu ir papasakoja apie rengiamą stovyklą, kurioje mokoma nekonkuruoti, praleisti kelias dienas be smurto ir be lyderio:

O tą lyderystės ugdymą, tai... Man ten tai „biškį“ – kaip čia pasakyt – visi čia lyderiai aplinkui, ane, tik nėr kam paskiau, (nėra) ką pasiųsti (dirbti), ar, kaip čia pasakyt, nežinau... Nemanau, kad visi gali būti lyderiai, ir (kad) visi turi būti lyderiai. Aš taip... (Danguolė, 272–273)

Prisiimdama vaiko globą kaip atsakymą į gyvenimo prasmės klausimus, moteris ir toliau reflektuoja gyvenimo įvykius, norėdama suteikti jiems prasminį krūvį. Danguolė perkainojo visuomenės vertybes, kai buvo priversta „pritūpti“ iki globojamo vaiko lygio:

^a Pvz., nusikeikė Darius, o aš kažkada neatlaikius irgi nusikeikiau, ir jis juoktis pradėjo. Ir tas, ką mes grupėj išanalizavom, tai, kad reiškia: „Cha, ir tu susimovei! Ane? Ir tu esi pažeidžiama, nesi ten kažkokia...“^b Nors iš tų reikalavimų tokių – aš pabaigiau mokyklą vienais penketais, tais laikais kito pažymio pas mane nebuvo. Mano dukra pabaigė raudonu diplomu, ane, nu, tai, ji tai išvis perfekcionistė, o sūnus nepabaigė raudonu diplomu, nors ten iš fizikos 100-tuką turėjo iš valstybinio egzamino, tai tas (sūnus) daug laisvesnis yra, o mes abi (su dukra) kažkokios tai, vat, biškį įsitempusios, susikausčiusios, ir tai, va, tokio...^c Tarp kitko, Darius, kai atėjo pas mumis, tai jisai sakė, mažiukas būdamas visai, aš nežinau – 5 ar 6 metų buvo, ^d sako: „Aš tai pas jus atėjau tam, kad aš išmokyčiau jus juoktis.“ – „Nu, tai, – sakau, – ir kaip tau sekasi? Ir kaip tau sekasi?“ – „Nesiseka man, jūs visai nenorit mokyti.“^e Tai va, tas pajuokavimas, nuleidimas juokais, nu, va, tai jam truputį jau sekas mokyt mane jau to pajuokavimo, nes viskas taip rimta, viskas taip reikšminga, viskas taip turi svorį, viskas svarbu. Aš, pvz., neįsivaizduoju, kad aš čia prieš kurį laiką galėčiau jus priimti netvarkinguose namuose, pas mane čia turėtų būti išplauta, nesimėtyti jokių ten vabaliukų ar dar kažko, o dabar man kažkaip... <...> Tai daug tokių atsiranda, keičia...^f Ir aš gaunu per tą vaiką kažkokių tai sau... matymą kitokį. (Danguolė, 197–206)

Fragmento struktūrinė analizė atskleidžia, kaip globotinis gali papildyti mamos pasaulėžiūrą naujais dalykais. Pasakojimo santrauka rodo, kad jis ne apie vaiką, o mamą, kuri yra pažeidžiama, kaip ir visi žmonės (a). Pasakojimo centras apsuka vertybinį ugdomojo susitikimo centrą nuo to, kuo turi būti ir ką daryti globėja, link to, kad ugdymasis vyksta abejomis kryptimis. Vaiko buvimas šeimoje turi aiškia misiją – tai jis atėjo mokyti mamos (d). Ko mokyti? Juoktis. Globėja priversta dažnai nusileisti iki vaiko lygmens, kad jį išgirstų, išsiugdo gebėjimą paprasčiau, labiau su humoru žiūrėti į gyvenimą, ne taip sureikšminti rezultatus ir pasiekimus.

12 lentelė. Danguolės gyvenimo istorijos lentelė

Metai / gyvenimo įvykiai	Asmeninis gyvenimas	Socialiniai ryšiai	Globos sistemos kontekstas	Emocijos	Mąstymas / vertinimas
1964–2009, pasiruošimas	Pati našlė, 2 suaugę vaikai, sugyventinis	Mama, vaikai, maldos grupės	Nepažintas	Abejonės, atidėliojimas: „Nu, ką jie čia gąsdina.“	„Gal čia man ir nebereikia <...>, gal čia man labai daug savęs reikės atiduoti.“
2009–2013, krizė	Priima globotinį	Suaugę vaikai, draugė ir biologiniai vaiko broliai, grupės	Globėjų kursai, vaiko teisės, socialinės darbuotojos	„Viskas, jau krūtinę semia, jau nušokęs stogas, nuvažiavęs nuo visų tų nesąmonių, kokių čia tenka patirti.“	„Bet kai pradėdau galvoti, kodėl jisai tą daro taip, o ne kitaip, ir kaip jisai jaučiasi tą darydamas, ir kodėl, tada tikrieji motyvai atsiskleidžia, tada lengviau priimti ir bendrauti.“
2013–2016, adaptacija	Surasta paramos grupė	Prasiplėtęs veiklų ir draugų ratas	Kritika, nevyriausybinė paramos grupė	„Labai kantriai prabūsiu.“	„<...> aš gaudu per tą vaiką kažkokių tai sau... matymą kitokį...“

Pasakojimo ir pasakotojo pozicijos reikšmingumo įvertinimas. Kalbėjo taip sklandžiai ir įtaigiai, kad net nebuvo reikalo pertraukti. Tąkart grįžau susidariusi išpūdį, kad tokio vientiso pasakojimo dar nebuvau girdėjusi. Danguolei būdingi ilgi išplėtoti siužetai, vaizdus įvykių aplinkybių aprašymas ir sąmoninga vertybinė linija. Taigi pasakojimas jos buvo kuriamas teleologiškai tikslingai, kuriant naujas prasmes, o ne vien perpasakojant faktus. Galima sakyti, kad dominuojanti pasakotojos strategija yra tinkamos reikšmės priskyrimas. Todėl šį pasakojimą palikau patį paskutinį savotiškam apibendrinimui.

Globos istorijos lentelė. 12 lentelėje išskirti trys Danguolės papasakotos istorijos etapai. Pirmasis – ilgi svarstymai, derybos su savimi ir Dievu bei bandymas atidėti sprendimą. Antrasis – emocinės sumaišties, bandymo suprasti vaiko poelgius, pasimetimo, netikrumo dėl teisingo sprendimo laikotarpis. Savotiškas palengvėjimas, kurį įvardijau trečiuoju etapu, yra atrasta globėjų paramos grupė, kurioje Danguolė atrado emocinį palaikymą ir naują pažinčių ratą.

Trumpas apibendrinimas. Danguolė yra brandi moteris, ji aktyviai ieško atsakymų į gyvenimo prasmės klausimus, ne siekdama įtvirtinti socialinį statusą, o ieškodama sąlyčio su Dievu ir transcendentine tiesa. Sprendimas globoti vaiką – tai nelengvas poelgis ir nuolatinis savęs perkūrimas per konfliktų sprendimą ir gaunamą pagalbą iš paramos grupių. Gyvenamoji vieta lėmė, kad ši globėja gauna daugiau paramos iš veikiančių organizacijų, ir tai leidžia projektuoti, kaip atrodys visos šalies globos sistema po kelerių metų: net ir tada, kai globėjų paramos tinklas bus sukurtas, kai vienos biologinės rizikos šeimos ir jų vaikų globėjų atvejį administruos tas pats socialinis darbuotojas, vis vien iškils klausimas, kaip geriau padėti globėjų šeimoms.

3.3. Naratyvų apibendrinimas trijų dimensijų erdve

Ankstesniame poskyryje pateikti septynių globėjų pasakojimai leidžia remtis jų patirtimis ir įvertinti globos ugdomąjį poveikį vaikui ir jų pačių vertybinei kaitai. Pasakojimas kuriamas laikantis teleologinio tikslingumo: su didžiausiu malonumu ir pasitikėjimu yra pasakojamos tos istorijos, kurios jau yra išspręstos, todėl pasakotojui yra smagu netgi sutirštinti spalvas, išlaikyti įtampą, o po to pabaigti pamokančia atomazga. Atliekant naratyvinę analizę globos ugdomoji raiška nagrinėjama trimis dimensijomis: laiko, vietos ir konteksto atžvilgiu vienu metu (Clandinin, Huber, Steeves, Li, 2011, p. 34).

Prieš pradėdant naratyvinę analizę, akcentuojančią tematinę analizę atvejo kaip vientisos sistemos viduje, galima pamatyti, kaip nutinkančios socialinės ir pedagoginės situacijos kinta laike, kokių rezultatų sulaukiama priėmus vienokius ar kitokius sprendimus, galima išbandyti įprastą turinio analizę, sudarant temų sąrašą ir žymint, ar jos pasitaikė pasakojimuose, kaip tai padaryta 13 lentelėje, kurioje pliuso ženklų grafose sužymėtos globėjų paminėtos temos.

Iš 39 eilutėje išvardytų temų visuose interviu pasikartoja įvykiai, be kurių apskritai neįmanoma įsivaizduoti pasakojimo apie globą: sprendimo priėmimas, vaiko praeities pažinimas, pirmasis susitikimas, pirmasis kartas, kai pavadino mama ar tėčiu, besitęsiantys pokalbiai su vaikais ir įvedimas į globėjo artimųjų ratą. Tokia į santykį orientuota tematika patvirtina globos kaip ugdančio susitikimo apibrė-

žimą. Kiekvienoje globėjo ir vaiko situacijoje iškyla sveikatos, elgesio ir mokymosi sunkumų, žalingų įpročių, manipuliuojančio elgesio, vagysčių ar netyčinio daiktų gadinimo temos.

Bandant apibendrinti gyvenimo kelionę kaip suaugusiojo ugdymosi rezultatą, iškyla ir religinė tematika. Dauguma globėjų mini jiems iki galo nesuprantamą aukštesnės jėgos vedimą ir pagalbą, tačiau ne visi sutiktų ją vadinti Dievu. Lina pamini Režisieriaus buvimą, tačiau griežtai atsisako sąsajų su bažnyčia. Gražina su vyru sakosi labiau laikosi vienas kito, o ne religinių įsitikinimų.

^a *Į religines pažiūras ar į kažką mes visiškai nežiūrėjom. Tai buvo savo diskomforto patenkinimas tiksliai.* ^b *Ta prasme, kad turėjom už ką užauginti, vardan to, kad kažko nenužudytumėm... Į nieką nežiūrėjom: nei į kažkokią pagalbą tėvynei, nei į kažką...* ^c *Mes žiūrėjom, kad mes turėtume savo šeimą – tvirtą... Ir tiesiog auginom vaikus dėl savęs. Nežiūrėdami į nieką – į religingumą, į pareigą tėvynei, atsakomybę. Visiškai man svetima tai!* ^d *Bet džiaugiuosi – vaikų namuose murkdytų tuos vaikus. O dabar jie turi normalią šeimą, normalius namus, ir aš labai džiaugiuos, kad mes galėjom jiems tai suteikti... Sakau, mes dėl savęs, tikrai dėl savęs. Dėl savo psichologinių problemų aš tai dariau.* ^e *Nes mums to reikėjo! Mes 12 metų laukėm to lėliuko.* ^f *Nebuvo, nutarėm ir pasiėmėm.* (Gražina, 613–619)

13 lentelė. Temos globėjų pasakojimuose

Tema	Bro-nius	Čes-lova	Gra-žina	Lina	Ire-na	Mo-nika	Dan-guolė
Globos pradžia kaip išsipildžiusi svajonė		+	+	+	+	+	+
Sprendimo priėmimas globoti vaiką	+	+	+	+	+	+	+
Globos dokumentų rengimas	+	+	+	+	+	+	+
Globą reglamentuojančių įstatymų vertinimas		+		+	+		+
Nuomonė apie vaikų namus	+	+	+	+	+	+	
Nuomonė apie įvaikinimą		+	+	+	+	+	
Globos pašalpos ir kt. pagalbos vertinimas	+	+	+	+	+	+	+
Globėjų kursai		+	+	+	+	+	+
Tęstiniai globėjų mokymai		+	+			+	+
Socialinės darbuotojos lankymaisi		+					+
Pirmasis susitikimas su vaiku	+	+	+	+	+	+	+
Pirmą kartą pavadino mama / tėčiu	+	+	+	+	+	+	+

Tema	Bro-nius	Čes-lova	Gra-žina	Lina	Ire-na	Mo-nika	Dan-guolė
Santykiai su biologine šeima	+	+		+	+	+	+
Vaiko istorija prieš patenkant į šeimą	+	+	+	+	+	+	+
Vyro vaidmuo šeimoje	+	+	+	+	+	+	+
Prieraišumo sunkumai				+	+	+	+
Manipuliuojantis vaiko elgesys		+	+	+		+	
Namų butis	+	+	+	+	+	+	+
Valgymo įpročiai	+	+	+	+	+	+	
Aplinkinių palaikymas	+	+	+	+	+	+	+
Mokymosi sunkumai	+	+	+	+	+	+	+
Vaiko raidos vertinimas		+		+	+		+
Nenoras mokytis	+	+	+	+		+	+
Laisvalaikio užimtumas	+	+	+	+	+	+	+
Sveikatos sutrikimai		+	+	+		+	
Gauta psichologinė pagalba	+		+	+		+	+
Gauta specialioji pedagoginė pagalba						+	
Vaikų santykiai	+	+	+	+	+	+	+
Patyčios		+				+	
Žalingi įpročiai	+	+				+	
Lytinis švietimas		+				+	
Vagystės			+	+			+
Daiktų gadinimas		+	+			+	+
Vaiko neklusnumas	+	+	+	+	+	+	+
Informacinės technologijos	+		+	+	+	+	+
Pokalbiai su vaikais	+	+	+	+	+	+	+
Globėjo (-os) vaikystė	+	+	+	+	+		+
Globėjo (-os) savęs vertinimas	+	+	+	+	+	+	+
Religinė tematika		+		+	+		+

Kitos pašnekovės, Danguolės, gyvenime tikėjimas nulėmė ir patį apsisprendimą globoti. Apie savo ilgas derybas su Dievu ketinant atsisakyti vaiko globos galima paskaityti priede. Moterį per visus globos periodus veda įsitikinimas, kad, „kai dėlioja Viešpats, tai... tai iki galo“ (Danguolė, 42). O Irena kartu su vyru neatsistebi Dievo vedimu savo šeimos gyvenime. Tačiau jų gyvenimo kelionėje nėra vien tik patogumai, sotus ir ramus gyvenimas.

14 lentelė. Pedagoginių ir psichologinių situacijų pasiskirstymas pagal tyrimo dalyvių pasakojimus

Problema	Bro-nius	Česlova		Gražina		Lina				Ire-na	Monika		Dan-guo-lė		
	Benas	Celestina	Čarlis	Giedrius	Gabrielė	Livija	Laisvūnas	Liutauras	Liudvika	Luka	Ignas	Miglė	Mindaugas	Mykolas	Darius
Raidos problemos		+	+				+		+	+	+		+	+	
Patirtos traumos			+				+	+							
Šlapinimosi sutrikimai		+	+	+	+					+					
Tikai				+											
Prieraišumas: - saugus - vengiantis - ambivalentiškas - dezorganizuotas	+							+		+		+		+	+
Netektis	+							+					+		+
Mokymosi sutrikimai		+							+			+	+	+	
Disleksija		+		+	+				+			+	+	+	+
Diskalkulija		+							+			+	+	+	+
Atminties		+	+	+	+				+	+		+	+	+	
Dėmesio															
Neteisingai diagnozuota liga				+	+					+					

Labai svarbi yra vaikų negalios ir sveikatos tematika. Teorinėje dalyje buvo aktualizuotas stereotipas, kad visi tėviai ir globėjai norėtų sveiko vaiko. Teiginiai apie globojamų vaikų silpną sveikatą įvardijami tėvystės mokymuose, mokslinėje literatūroje, neretai apie tai rašoma ir spaudoje. 14 lentelėje išskirtos vaikų sveikatos problemos, išvardytos globėjų naratyvuose. Didelė dalis globėjų pasakojo apie raidos problemas, vieno ar kito pobūdžio prierašumo sutrikimus ir mokymosi sunkumus. Raidos teorijas dauguma pašnekovų minėjo ne kaip problemą, bet atsakymų į išskylančius iššūkius raktą. Jeigu Česlova pasakoja, kaip vaikai negalėjo įveikti jų amžiui pritaikytų mokyklinių užduočių, tai Lina ir Danguolė akcentavo, kad jų vaikai nepatyrė motinos meilės pirmaisiais gyvenimo metais ir dėl to nori didesnio švelnumo bei rūpesčio. Globėjai skundėsi, kad „ožiukus“ rodo ne vien trimečiai, bet ir mokyklinio amžiaus vaikai. Trys vaikai turėjo potrauminių reakcijų požymių.

Negalima atmesti gąsdinimo ligomis, kaip globos institucijų bandymo ilgiau gyvuoti, versijos. Kaip matyti iš paskutinės eilutės 14 lentelėje: „Neteisingai diagnozuota liga“, dviejų globėjų pasakojimai patvirtina, kad vaikų bylose esama nebūtų susirgimų. Anot Gražinos, iš penkiolikos ligų sąrašo kai kurių pavadinimų nežinojo net ją lydėjusi psichologė. Labiausiai nepasitvirtino prirašytos įvairios plaučių ligos. Linos liudijimu, dauguma kūdikiui prirašytų sutrikimų per labai trumpą laiką dingo vien dėl dėmesingo bendravimo ir tinkamos priežiūros.

Remiantis duomenimis taip pat galima gauti atsakymą į klausimą, ar informuojant apie visas galimas problemas pasiruošimo globai kursuose nėra pernelyg gąsdinama? Komandinės tėvystės modelis, jau diegiamas kitose šalyse, galėtų suteikti globėjui tik tiek žinių, kiek reikia apie konkretų vaiką.

Globojami vaikai kiek dažniau nei vidutiniškai susiduria su mokymosi problemomis, todėl pedagogai, jas laikydami pagrindine sritimi, turėtų tokiems vaikams padėti. Jei apskritai galima kalbėti apie globojamų vaikų paveldą iš savo biologinės šeimos, tai reiktų akcentuoti ne priklausomybės ligas ar galimybę paveldėti nedorą gyvenimo būdą, o būtent įgimtus ir įgytus elgesio, bendravimo ir mokymosi sutrikimus. Dauguma apklaustųjų globėjų skundėsi prastais rezultatais mokykloje, tačiau tik nedaugelis mokėjo pozityviai nuteikti vaiką, kad jis mokėtų priimti sunkumus:

Dėl mokslų labai stresavau, pirmoj klasėj, čia tai mergaitei matematika sunkiau. <...> Pati nepajėgiu, pas mokytoją kokią matematikos kiek įmanoma jau padėti tai mergaitei. Nu, galvoju, nu, ir kas? Ir dabar, va, mokytojai – ta, kur buvo čia įlindusi mokytoja čia – sakau, Gitana, tu turi vienintelę klasėj sceninę mergaitę, ¹ ta matematika mums yra „dzin“. Sakau, tu ją statyk į sceną. Jinai, sakau, sakė, bus gera kirpėja, sakė, ² man visai vienodai ta tavo matematika, ir viskas. Sakau, dar tu pas ją eilėj stovėsi apsikirpti, ³ jai yra vienodai ta tavo matematika. Ir jinai grūdi ja visur, į skaitovų konkursus, visur. Yra kitų vertybių, ne ta matematika sumauta. (Gražina, 500–508)

Šis pokalbio fragmentas puikiai atskleidžia mamos emocingą reakciją į globotinės mokymosi nesėkmes. Matematikos mokymasis yra reali problema, kuri sumenkinama, paskui vėl grįžtama ir vėl nustumiami tris kartus pasikartojančia fraze: „Mums vienodai ta tavo matematika.“ Moteris ne tik pati moka priimti vaiko sunkumus, bet ir gina augintinę mokykloje, priešdama alternatyvią ateities viziją su gera kompensacinio humoro doze: „Dar tu pas ją eilėj stovėsi apsikirpti.“

Pati būdama mokytoja, Gražina žino, ką reiškia mokymas, tačiau būti mama yra daug sudėtingesnė užduotis. Mamos užduotis, kaip ji tik ką pademonstravo pokalbio fragmente, – išmokyti vaiką susigyventi su įgimtais elgesio, bendravimo ir mokymosi sutrikimais. Todėl globa yra ne akademinų pasiekimų, o išgyvenimo mokykla, suteikianti vaikams būdą priimti savo trūkumus.

Man sako, o tu, sako, mokykloj dirbi, tai tu viską moki. Tai yra aš galiu mėsinėj dirbti dabar, man visai vienodai, bet tai yra tie vaikai (klasėje) ir čia (globojami) – tai yra dvi atskiros barikados, ir aš galiu bile kur dirbti. Man mokykloj ta patirtis nei kažkiek neprisidėjo ten, nei aš turiu kažkokių tai čia tokių psichologinių dalykų, atėjo vaikai, mokai, išmokai, pašneki, priglaudi, parašai raidę, ir jie išeina. Jie nei kažko nori, nei kažko žvygčioja atsisėdę, nei drasko, nei brendžio nori, o čia pareini – visiškai kitas darbas čia yra. Čia būti mama, o čia – tik mokytoja. Tai kas man tie vaikai, padirbi savo darbą, gauni algą ir išeini, ir viskas. O namuose tai kažkaip visai kitas auklėjimas ir jokia ta patirtis... Gali tu mėsinėj dirbti, sakau, tuos vaikus augindamas. Ar tu mokytoja, ar ne mokytoja, svarbu būti stipriam, kaip jūs kad sakot, nes kitaip tai suminkys su moliu ir užkas dar. Tai va. (Gražina, 525–532)

Detalizuojant globos ir mokymo panašumus ir skirtumus, kuriuos pašnekovė norėjo pasakyti šioje pokalbio ištraukoje, galima išskirti:

1) apibrėžtumą laike: mokykloje atsakomybė už mokinį trunka tik pamokos metu, o globa trunka visą parą ir ilgus metus;

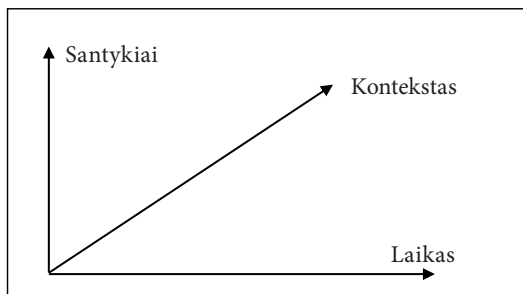
2) mokytojos atsakomybės dydis už mokinius yra gerokai mažesnis nei mamos už vaikus;

3) mokymas turi konkrečius pasiekiamus tikslus („parašai raidę“), o globa susiduria su sunkiai prognozuojamomis ir mažiau apibrėžtomis situacijomis, kai rezultato greitai nematyti;

4) už darbą mokykloje gaunama alga, o globotinių poreikiams patenkinti tenka nuolat skirti lėšų;

5) globa įsiterpia į asmeninį gyvenimą, į poilsio laiką ir yra rizika pervargti, „būti suminkytai su moliu“;

6) globojant svarbu būti stipriai, išlaikyti savo autoritetą vaikams ir teigiamą savo pačios įvaizdį.

10 pav. Trys naratyvinės analizės dimensijos

Kaip užrašytos globos istorijos gali papildyti turimą supratimą apie globą kaip ugdomąją funkciją? Taikant pasirinktą naratyvinį metodą teorinės žinios (gr. *sophia*) turėjo būti praplėstos praktinėmis (gr. *phronesis*), o pastarosios – vertybiškumu ir tikslingumu. Remiantis J. Clandinino ir M. Connelly'io (2000) trijų dimensijų naratyvo analize, globai konceptualizuoti svarbios 3 kryptys: laikas, santykiai ir kontekstas.

Naratyvuose vartojamas asmenines ir socialines reikšmes atspindi vertikali santykių ašis (10 paveikslas), pasakojami įvykiai tęsiasi laike iš praeities per dabartį į ateitį (horizontali ašis) ir vyksta konkrečioje erdvėje, situacijoje (erdvinė ašis) (Clandinin & Connelly, 2000, p. 50).

Laiko ašis. Atliekant naratyvinį tyrimą buvo galima įvertinti laiko dėmenį. Globos praktika skleidžiasi laike ir leidžia įžvelgti bendruosius dėsningumus. Visose globėjų gyvenimo lentelėse (žr. 6–12 lenteles), datų skiltyje dar įterpiant pavadinimus, išskirti mažiausiai trys etapai: pasiruošimas, pirmieji gyvenimo mėnesiai ir bent jau laikinai išsprendusios situacijos. Labiausiai sudomino antrasis ir trečiasis etapai, būdingi kiekvienai globojančiai šeimai, nepaisant jos išsilavinimo ir pasiruošimo. Pirmaisiais gyvenimo mėnesiais abu globojančio santykio dalyviai yra įmesti į situacijas, kurių sprendimas ateina ne iš karto. Turbūt labiausiai čia tiktų sąvoka *adaptacija*, tačiau pasitelksiu interviu dalyvių terminologiją.

Remiantis empirinio tyrimo duomenimis atsakymas į klausimą, kas nėra globa, o kas yra globa, galėtų būti apibūdinamas dviem kraštutinėmis metaforomis: „kunkuliuojančiu katilu“ ir „vairu“. Abi metaforas buvo galima išgirsti Irenos pasakojimuose, tačiau vairavimas išnyra ir kituose pokalbiuose kaip tiesiogiai suprantama praktika. Daug metų su mašinomis ir technika dirbęs Bronius tik dabar mokosi vairuoti. Kai Česlova stabdo automobilį ir sako vaikams: „Mes jau atvažiuome“, ji sulaukia ypatingų sūnaus reakcijų ir atsiprašymų, nes automobilio sustabdymas vaiko suprastas kaip didelė bausmė. Ir nėra džiaugsmingesnio įvykio Gražinos vaikams, nei per keletą minučių sušokti į automobilį ir kur nors „palėkti“.

„Kunkuliuojančiu katilu“ galėčiau pavadinti tą globos periodą, kuris vyksta iki adaptacijos, globėjo ir globotinio apsipratimo. Ryškiausiai tai išnyra prisiminimuose iki 2 mėnesių, tačiau net iki 2 metų vis iškyla jausmas, kad dar ne viskas savo vietose, kad dar yra ką „sustatyti į vėžes“. Neaiškios, „karštos“ įvykių aplinkybės ištinca dėl skirtingų gyvenimo aplinkybių. Kai Irena kalba apie tai, kaip vaikas įkrito į verdantį katilą, ji turi omenyje savo šeimą su jau susiformavusia tvarka ir gyvenimo būdu. Palyginus su vaikų namais, ši aplinka vaikui yra visiškai kitokia ir nepažįstama. O pačiai šeimai naujasis gyventojas yra keistas, nesuprantamas, gal net kvailas ar nevykęs. Globėjus glumina, kad vaiko meilumas ir lipšnumas atsiranda ne iš karto. Ignas aiškiai vengia prisiglaudimų ir apkabinimų: „Nelįšk.“ Monika taip pat pasakoja: „Tiek, kad nebuvo taip: „Čia mano mama“, ir įsikibus į ranką eiti. Iš pradžių kokį pusmetį ji eidavo galvą nuleidus, ir tas lingavimas pastovus“ (Monika, 58–59). Visai kitokia yra Gražinos situacija, kai moteris pasijuto visiškai nepasiruošusi manipuliuojančiam vaikų elgesiui ir su tuo susijusiems materialiniams nuostoliams. Danguolė iki šiol negali susitaikyti su ambivalentišku elgesiu ir sąmoningu skaudinimu, o Linos berniukas nuolat bandė ribas, kuomet mama imsis bausmių ir, savo laimei, niekad jų nesulaukė. Vienintelis Bronius buvo pažįstamas su vaiku prieš teisiškai skiriant globą. Tačiau šeimą buvo ištikusi motinos netektis ir bendras gedėjimas kartu.

Psichologinėje literatūroje išskiriamos penkias gedėjimo fazės: neigimas, pyktis, derybos, liūdesys ir priėmimas (Butvilas, 2008). Palyginus adaptaciją, kaip naujo prieraišaus ryšio sukūrimo laiką, su netektimi, kuriai įvykus nutrūksta buvę ryšiai, galima matyti, kad pirmoji yra trumpesnė. Bronius su sūnumis susikūrė naują tvarką, įvedė rutiną, kalbėjosi, ir tik po kurio laiko atėjo palengvėjimas ir susitaikymas su motinos netektimi bei naujas gyvenimo etapas. Adaptacijos ir netekčių etapų palyginimas yra svarbus asmenims, planuojantiems vaiko globos eigą. Sukurti artimą ryšį užtrunka, bet jį nutraukti yra dar skaudesnis ir ilgesnis procesas, todėl **laikinoji globa visada yra kraštutinis sprendimas.**

Net ir susiklosčius pačioms sunkiausioms ir, atrodytų, nesuvokiamoms aplinkybėms itin svarbu gebėti išbūti neaiškioje situacijoje visiškai priimant kitą asmenį. Pirmieji metai yra itin sunkūs, per šį laikotarpį labai svarbu išlaikyti saugumą, stabilumą ir pozityvų požiūrį į save, todėl labai svarbu suteikti paramą ir informuoti globėją, kas vyksta, o vaikui svarbu ne tik tas pats globėjas, bet ir su juo dirbantis socialinis darbuotojas, draugų ratai (Welbourne & Leeson, 2013, p. 39). Teisingas ugdantis santykis su globotiniu skatina globėjus ne įtvirtinti savo nuomonę ir asmenį, o veikti kito asmens naudai. Gebėjimas visiškai aprūpinti vaiką ir priiimti atsakomybę už jį, autoritetingas santykis yra tai, ko visuomenė reikalauja iš globėjo, tačiau priimti teisingus, vaikui naudingus sprendimus galima tik visiškai supratus jo elgesio motyvus.

Laiko dėmuo yra svarbus ne tik todėl, kad vaikai greitai auga ir keičiasi, tačiau reikia įvertinti ir tai, kad besitęsiančiame santykiyje keičiasi ir bręsta pats globėjas. Daugelis globėjų galėjo įsivertinti visą globos periodą ir pasakojo, kaip senos svajonės įgyvendinimas suriša praeities ketinimus ir dabarties sprendimus į vientisą gyvenimo kelio liniją. Svajonės turėjo didelę įtaką ir vėlesniems gyvenimo sprendimams. Apibendrinami globėjų atsakymus į klausimą, kaip kilo apsisprendimas globoti, galime išskirti vaikystės ar ankstyvosios jaunystės svajonių, išipareigojimo religinei patirčiai ir socialinėms vertybėms, negalėjimo susilaukti norimo skaičiaus savo vaikų arba visiškai negalėjimas turėti vaikų ir vyresnio amžiaus žmonių, užauginusių savo vaikus, tuščio lizdo užpildymo scenarijus. Tai, kas labiau būdinga ne giminių globėjų situacijoms iki atsirandant vaikams, – ilgas svajonių, svarstymų, norų ir poreikių įsivardijimo etapas, lyginant su giminių globa, ir asmeninio gyvenimo, o ne darbinės patirties pasakojimai, lyginant su institucinės globos atvejais.

Vairo metafora, kurią atskleidžia kuriamas autoritetingas santykis su globojamu vaiku, buvo akcentuojamas ne globėjo asmeninis charakteris ar ugdymo stilius, o gebėjimas pastebėti ir numatyti konkretaus vaiko elgesio motyvus ir paslėptus vaiko poreikius. Čia reikia iš karto pasakyti, kad nėra visiems bendro metodo, nes vairs yra sukamas atsižvelgiant į situacijas. Iš pradžių netikrumu ir bandymais rodydami iniciatyvą globėjai, sulaukę grįžtamojo ryšio, paklusnumo, meilumo ir pripažinimo, įgyja pasitikėjimo ir drąsiau veikia vaiko naudai.

Santykių ašis. Vienas iš pagrindinių sunkumų globojant pažeistą vaiką yra jo nepasitikėjimas ir noras kitus kontroliuoti. Nors globėjai ir stengiasi užtikrinti saugumą, vaikas juos gali vertinti kaip nepatikimus, kontroliuojančius, keliančius nerimą (Schofield, Beek, 2005, p. 5). Neišsiugdęs pasitikėjimo savimi, vaikas gali prisiimti kurią nors iš projektuojamo identiteto formų: priklausomybės, galios, seksualumo ar pataikavimo, kas gali trikdyti suaugusiųosius.

Globėjų pasakojimuose išskirtoms ugdymo situacijoms suteikti tokie pavadinimai: „Ką tu, vaikeliau, darytum?“; „Kam kelti koncertą, jeigu nėra žiūrovų?“; „Vis tiek aš padarysiu iš jų žmones!“; „Tavo ledai, draugai, kompiuteriai ir televizorius, dviratis yra mano kompetencija, ir nežinau, ar tau verta su manim pyktis?“; „Mamos reikia klausyti, nes ji žino“; „Kartais tų žodžių užtenka pilnai“; „Aha, ir tu susimovei!“

Česlovos taikomas metodas vaikų netinkamo elgesio atžvilgiu yra jo ignoravimas:

Aš kursus lankiau labai daug, mokiausi ir literatūros perskaičiau. Šiaip tai yra vaiko kaip šantažas. Jie, būtent, verkimai. Teko matyt, kaip parduotuvėse: „Ai, nupirk, mama.“ Neperka. Aišku, pas mus nebuvo to, bet labai dažnai ir aš mačiau, kai svetimi vaikai... Čia yra vaikų šantažas. Ir gydytojai sakė, ir psichologai. Jie galvoja. Ir paprasčiausiai vieni tėvai neišveria to. Tada pradeda rėkti ar per užpakalį, ar dar kažkokios bausmės. Kiti: „Aha, žmonių yra, tu čia nepadarysi“, nuperka. O kad nereaguoti

visiškai, labai yra sudėtinga, iš tikro. Ar tai namuose, ar kažkur kitur. Bet supratau, kad tai yra gerai. Ir dabar, jei kažkoks būna incidentas, tai labai greitai praeina. Kam daryt koncertą, jeigu nėra žiūrovų, suprantat? Tai, va, ir jie jau tą suprato pagaliau. Kada tu nerviniesi, jiems labai kažkodėl adrenalinas eina. Netgi kažkur teko straipsnį perskaityti apie tai. (Česlova, 306–313)

Moters žodžiais, straipsniuose perskaitytas būdas buvo veiksmingas vaikų elgesiui kontroliuoti iš karto vos jiems pradėjus gyventi kartu. Tada bet koks incidentas praeina greičiau ir pavyksta išvengti kitokių bausmių. Panašų vaiko šantažo atvejį pasakoja ir Gražina, tik čia pagrindinė veikėja yra jos duktė:

Mergaitę kai parsivežėm, tai jinai plėšdavosi nuo savęs rūbus ir klykdavo, kiek tik begalėdavo. Kiek tik begalėdavo! Va, taip viską plėšdavos <...>, plėšdavos viską iki triūsikėlių ir krisdavo ant žemės ir, žodžiu, klykdavo. Mes parsivežėm juos rugpjūčio septynioliktą, ir buvo rugsėjo pirmosios šventė. <...> Ir ta draugė pas mane atėjo, mes einam keliu, ir, įsivaizduokit, ta mergaitė, viską nusiplėšusi, jinai eina per kiemą ir kiek įmanoma klykia. Ir sakau: „Jėzau, Greta, ką daryti, – sakau, – nežinau, ką daryti?“ Sako: „Gražina, neatsisuk. Neatsisuk, padarysi didžiausią klaidą gyvenime.“ Ir mes ėjom, ta mergelė ėjo klykdama. Iš visų langų žiūrėjo žmonės. <...> Tai taip pasidarė kokius gal tris kartus, kol jinai suprato, kad jinai nieko nepadarys su tuo, ir pasibaigė. Irgi labai greitai išnaikinom tą tokį klykimą, nes buvo... neįmanomai klykdavo. (Gražina, 283–284, 286, 289–291)

Faktas, kad „klykimo“ priepuoliai baigėsi, pateisino pasirinktą strategiją nekreipti dėmesio į provokacijas. Tačiau, nors ir pavykdavo suvaldyti situacijas ir pasiekti norimą rezultatą, grįžtu prie Česlovos, kuri vaiko elgesį suprato tik ilgai stebėdama ir įsigilinusį į pasikartojantį elgesį:

Anksčiau aš nekreipiau dėmesio, bet kada jis jau čia pradėjo gyventi, irgi nelabai kreipiau, bet po to man tiktai... Va, galvojau: „Iš kur čia?“ Po to supratau, kad matė (savo namuose). Jis nepamena nieko. Bet net tokie dalykai. Jis buvo peilį paėmęs ant Celestinos, suprantat? Jinai kažko supykdyto jį. Jisai ne tai, kad bartis, pyktis, šešių metų, jis buvo peilį paėmęs. Tai, va, tokie pavyzdžiai, čia iš tokių, kadangi matė. Matė labai daug tokio skurdo, kaip pavadinti. Aš žinau, kad nereikia labai akcentuoti. Jei labai kažką blogo padaro. Šiaip labai tokių blogybių nebuvo, bet... Buvo, kaip jums pasakyt, jie supyksta tarpusavy, tai taip stipriai kumščiais. Ne taip kumščiai būtų (rodo), o, va, stipriai. (Česlova, 260–268)

Faktas, kad vaiko elgesį nulėmė patirta ir matyta prievarta, rodo, kad reikia imtis papildomų veiksmų jo korekcijai. Jau kartą paminėta Gražina pasakojo, kad adaptacija truko visus metus, tačiau lūžis jos elgesyje atsirado po poros mėnesių chaoso:

Bet kažkur po dviejų mėnesių, kai aš per mėnesį laiko nukritau apie penkiolika kilogramų, aš suvokiau, kad aš nebegaliu gyventi tiesiog. Aš nebegaliu, aš kažką savy

turiu keisti ir iš tokios idėjinės mamos pavirsti idėjiniu žvėreliu, kuris įves savo taisykles ir cypinsiu vaikus tol, kol jie nesupras, kad jie neturi daryti taip. <...> Sakau, aš žiauriai dirbau daug su savim, nes kartais būdavo atvejų, kad tu nori tiesiog... nežinau ką padaryti tam vaikui. Bet aš save taip laikiu, stengiausi rami išlikti, nes kitaip būčiau, na, nežinau, nerviška išvis nusilpusi. (Gražina, 58–59.61)

Vidinių moters apsisprendimą keistis norėčiau detalizuoti keletu punktų:

1. Savo įvaizdžio pokytis, čia ironiškai įvardijamas iš „idėjinės mamos pavirsti idėjiniu žvėreliu“, neturi nieko bendra su įvaizdžio kaip socialinio statuso keitimu, o greičiau su vidinių nuostatų kaita. Gal anksčiau to ir neketinusi, dabar apsisprendžia būti „bloga“, tai yra griežta.

2. „Įves savo taisykles“ – moteris ligšiolinį vaikų elgesį vertino kaip vaikų terorą. Ši nuostata leido sugrąžinti teisingą vaiko ir suaugusiojo santykį bei išlaikyti pagarbą sau ir autoritetą. Taigi, nuo šiol taisykles diktuos mama.

3. „Cypinsiu vaikus tol, kol jie supras“ – rodo pasiruošimą ištverti vaikų protestą ir pyktį.

4. „Stengiausi išlikti rami“ – moteris, pasirengusi ištverti vaikų pyktį ir išlaikyti savo autoritetą tik pedagogiškai priimtinomis priemonėmis, yra emociškai stabili, užtikrinta dėl savo elgesio teisingumo ir neprovokuojanti dar didesnio vaikų pykčio parodant suaugusiojo pažeidžiamumą.

Lina apibendrino savo drausminimo metodą, sakydama, kad vaiko klusnumas yra suaugusiojo kompetencijos ir valios klausimas:

Kai vaikai neklauso, tai suaugusių problemos, reiškia, grasini ir nieko nedarai. „Oi, tai, va, negalėsi dabar „teliko“ žiūrėti“. Ir vis tiek leidi. Tai šuns balsas į dangų neina, „loji, loji“. Dabar pačiai lengviau, nes aš atkalus sistemą jau ant savų. (Lina, 608–609)

Aiškios taisyklės ir nuspėjamas tėvų elgesys leidžia vaikui pačiam priimti sprendimą, kuris palankus ne tik suaugusiajam, bet ir jam. Tačiau tėvams būtina tesėti savo pažadus ir būti atviriems išgirsti, ką vaikai sako. Pačiam vaikui tai pozityvaus požiūrio į kitą asmenį susiformavimas, klusnumo sąsaja su asmenine laime:

Tu gali ir nesitvarkyti, bet eisi į kiemą tik tada, kai susitvarkysi. Tai tavo problemos. Tai tu gali išvis nesitvarkyti gyvenime šito kambario, bet neišeisi ir sėdėsi visą gyvenimą šiuose namuose. Tai reikia. Kaip sakau savo sūnui: „Pagalvok, kaip tu elgiesi: tavo ledai, draugai, kompiuteriai ir televizorius, dviratis yra mano kompetencija, ir nežinau, ar tau verta su manim pyktis?“ Neverta, viskas mano nuožiūra. Nepasakyčiau, kad nebūna konfliktų, bet reikti nereikia. (Lina, 235–237)

Linės liudijimas leidžia atkreipti dėmesį, kad, vadovaudamiesi naudos logika, vaikai labiau linkę paklusti „geriems“ suaugusiesiems, tiems, kurie jaučia vaiko poreikius: ledus, draugus, dviračius... Vaikiškos laimės pojūtis leidžia greičiau atlikti, atrodytų, nemaloniais užduotis ir pereiti į patogumo ir įdomių veiklų sritį.

Irena kalba apie televizijos laidoje „Superauklė“ matytas drausminimo strategijas, tačiau turi pripažinti, kad jos nepasiteisino:

O jam vienodai rodo: ar linksmi, ar liūdni tie veidukai... Ar duosi veiduką? Ar duosi veiduką? Jam svarbu, duosi, o dėl ko, tai nesvarbu. Svarbu – duosi, o kokį, tai nesvarbu. Svarbu – turėsiu... (Irena, 148–149)

Igno motyvacija paklusti plėtojosi per kasdienes patirtis. Vaikas išmoko savo atradimus, mintis ir nerimą išreikšti per kalbą. Per nuolatinį klausymąsi, kuris anaipatol nėra didelis malonumas, mama pradėjo išgirsti vaiko fantazijas ir įsijausti į jo pasaulį:

O Jėzau, kokio kalbumo! Aš prašau: „Igniuk, būk geras, patylėk.“ Man mašinoj vairuojant, va, pavyzdžiui, Ivona dainuoja, Ignas šneka. Aš prašau: „Vaikai, būkit geri, per miestą važiuoju, kur nors dar, eismas koks stiprus... Vaikai, tylėt! Ar girdėjot?“ – „Aha, girdėjom, bet mes tuoj, dar, va, tą pasakysiu ir tada...“ Aaa, o Dieve, Dieve! Ne, jis nėra uždaras, jis šneka daug, jis viską šneka, ir jis nori šnekėt, jei tu su juo, jei atgal atsišneki, tai, tai – diena be tylos minutės. Nes viską, ką matau, tą šneku. Viską, pastoviai: ką jaučiu – tą sakau, ką matau – tą šneku. (Irena, 345–350)

Tik mamai pradėjus klausytis vaiko, jis pradėjo klausyti mamos:

Su dviračiu – va, važiuojam į darželį su dviračiu, važiuoja per žolę, griūna, iš niekur griūna dėl to, kad jis kažką įdomesnio pamatė, ir jisai, nu, važiuoja ne ten, kur žiūri. Ir žiūri ne ten, kur važiuoja. Bet jeigu sušuksi, kad: „Ignuti, žiūrėk į kelią!“ – fut, viskas, susiima. Nu, toks atsirado paklusnumas, bet tas paklusnumas ne tam, kad klausyti dėl baimės ar dar kažką, ne, bet jis suprato, kad: „Aha, reikia paklausti ir bus geriau, nu, iš tikrųjų, gal jinai žino.“ (Irena, 229–231)

Panašiai ir Bronius, nors ir neakcentuoja ilgų pašnekusių su vaikais, tačiau drausmindamas jis jaučia vaiko vidinį pasaulį ir supranta jo galimybes pačiam reguliuoti savo elgesį ir bendraamžių nuomonių svarbą:

Vienąsyk dar už parankės vedžiau. Tai jam labai buvo gėda tiesiog... Į mokyklą... Tai dėl to ir pasimokė daugiau... Nes jam labai nepatinka už parankės... Tai klasiškai mato – kaip mažiuką... (Bronius, 59–62)

Galų gale vaiko ir globėjo santykis nebūtinai turi būti visada metodiškai nepriekaištingas ir teisingas. Iš Danguolės liudijimo matyti, kad vaikui daug svarbiau ne suaugusiojo kompetencija, o tai, kad jis yra pasiekiamas, artimas:

Pvz., nusikeikė Darius, o aš kažkada neatlaikius irgi nusikeikiau, ir jis juoktis pradėjo. Ir tas, ką mes grupėj išanalizavom, tai, kad reiškia: „Cha, ir tu susimovei! Ane? Ir tu esi pažeidžiama, nesi ten kažkokia...“ (Danguolė, 198)

Visų šių pasakojimų ašis – svetimas vaikas tampa savas ir mylimas, išmokstama pozityviai spręsti iškylančias problemas. Pasiteisinę ugdymo metodai suteikia globėjams pasitikėjimo savimi jausmą, leidžia valdyti savo ir vaikų gyvenimus. Gražinos elgesys buvo rezultatyvus ir po aštuonerių gyvenimo metų ji jau labai gerai pažinojo ir suprato vaikus:

Dabar aš tuos vaikus taip pažįstu, kad, pavyzdžiui, iš apsilaižymo, to, kaip Gabrielė apsilaižo, aš suprantu, kad ji to daikto labai nori. Nes ir balso tembras keičias... Aš žinau, ką ryte Giedriuks pasakys man. Sakykim, atsibunda, ir tas draugas iš [kito miesto] atvažiuo, ir jisai: „Mamyt, ar bus greitai dvylika, nes aš galėsiu eit pas Gailių?“ Sakau: „Iš kur aš žinojau, kad tu taip pasakysi?“ Nes mes neleidžiam anksčiau, nes mūsų tokios taisyklės yra, kad be dvylikos ar pirmos negalima niekur eiti. <...> Pajauti, aš jų žinau iš pusės minties, ką jie sakys, ką jie norės... (Gražina, 643–646)

Galima pastebėti, kad daugelis globėjų rūpesčių yra tokie patys, kaip ir savo vaikų turinčių tėvų. „Biologinė sūnystė yra tikrai pirmasis sūnystės pavidalas; sūnystę kaip žmogiškųjų būtybių santykį galime labai gerai suvokti be biologinio giminystės ryšio“ (Levinas, 1994, p. 70). Santykio akivaizdoje nublinksta išankstiniai lūkesčiai, o nauji rūpesčiai ir netikėtos situacijos tampa nuolatine gyvenimo dinamika. Todėl galima teigti, kad vaiko **globa nėra technika, o santykio kūrimas**.

Pagal tą vaidmenį, kurį globėjams priskiria įstatymo raidė, būtent globotinio paveldo puoselėjimą ir santykių su biologine šeima palaikymą, globos raiška įgyja konkrečias formas, priklausančias nuo to, kaip klostosi santykiai tarp vaikai reikšmingų suaugusiųjų ir jo paties. Kalbant apie globėjų santykių su vaiko biologiniais tėvais raišką, visais septyniais atvejais buvo pasisakoma už tai, kad vaikas būtų informuotas, jog jį pagimdė kitas asmuo.

Vaiko tėvų netekties skausmas dažniau yra nutylima tema. Irena pasakoja, kaip Ignas motiną stumia. Stumia, nes pats buvo atstumtas. Galima išgirsti Gabrielės žodžius: „Jeigu atsirastų ta mama, aš pasakyčiau: „Kiaule tu!“, ir nueičiau.“ Ką pasako apie santykį su tėvais šis atviras vaiko pasisakymas? Vien pyktį? Gal ir kerštą? Atsilyginimą tuo pačiu skausmu, giliu įžeidimu? Ar nueičiau, kad būčiau vejamasi iš paskos, ieškoma, atsiprašyta? Gal tai ir yra palikto vaiko vidinė svajonė, kad jis vėl būtų atrastas?

Remdamasi pažintimis su kitomis globėjų šeimomis, Danguolė svarsto, kokios dar galėjo būti tų santykių alternatyvos:

^a Tarp kitko, aš dar paėmiau berniuką, o jie, pilna šeima, paėmė mergaitę. Ir jų globa baigėsi nesėkmingai. ^b Mama kas dvi savaites pasiimdavo vaiką. Nu, į susitikimą nueidavo, po susitikimo – jau viskas. ^c Vėl iš naujo, kol atstato tą santykį, sugrupuoja tą vaiką, ir jis vėl leidžiamas (į susitikimą su mama), ^d nes [globėjų kursų organizatoriai] ragina ir liepia leisti susitikinėti su mama, aišku, dėl didesnio vaiko gėrio... Bet tada reikėtų gal pasverti, ar tai yra tikrai gėris vaikui, kai jisai (vaikas) yra tampomas taip, va – į susitikimą su mama, paskui vėl pas globėjus tu gyveni, ^e bet mama sako: „Tu globėjų neklausyk, vis tiek aš tave pasiimsiu, žinok, va, jau tuoj man tave atiduos...“ ^f Žinai, priešneka, priešneka kažko tai...

^b *Taip, kaip ir Dariui kažkada mama priešnekęjo, kad atvažiuosiu.* ^c *Tas laukė čia, suvėrė karoliukų apyrankę kažkokią tenai jau, paruošė tenai dovanų mamai, žinai, ten atviruką kažkokį piešė, nenupiešė, kažką tai, ir, ir, ir...* ^d *Ir neatvažiuoja... Neatvažiuoja, neatvažiuoja, mes čia laukiam jau, laukiam, ir jinai neatvažiuoja...* ^e *Sako: „Neturėjau ten, kiek ten reikėjo, tų litų atvažiuoti nuo [vietovės pavadinimas] iki [miesto pavadinimas]. Neturėjau už ką atvažiuoti...“* ^f *Nu, tai, o vaikas laukė...* (Danguolė, 349–351)

Šiame pokalbio fragmente su viena santrauka ir dviem siužetais pateiktos dviejų vaikų istorijos. Atrodytų, kad ta kita šeima, būdama pilna, galėtų būti vertinama kaip palankesnė vaikui ir dėl to Danguolė neabejoja. Lyginamos dvi biologinių mamų laikysenos: viena periodiškai pasiima, o kita neatvažiuoja. Tačiau būtent pirmoji globa buvo nesėkminga ir tame pasakojime įterpiama diskusija apie galiojančią globos tvarką: 1) globos organizatoriai mato susitikimų su biologine šeima naudą, kaip formuojančią vaiko identitetą, leidžiančią integruoti savo gyvenimo istoriją, turėti daugiau ir įvairesnių ryšių; 2) yra vaiko auginimo užduotys, būtinos vaiko raidai: nuolatinė rutina, tvarka, pareigos, pasitikėjimo ir autoritetingo santykio formavimas. Suderinti šias užduotis galima tik geranoriškai bendradarbiaujant vaikui svarbiems suaugusiesiems. Kol kas nėra sukurta prevencinė sistema, kai biologiniai tėvai ir globėjai pradeda konkuruoti dėl autoriteto vaikui. Tada vaikas turi pats susitvarkyti su dažnai ne jo amžiui skirta užduotimi: pasirinkti suaugusį asmenį, kuriuo galėtų pasitikėti labiau, arba blogesniais atvejais palaikyti chameleonišką santykį ar užimti gynybišką poziciją, nepasitikėti žmonėmis apskritai. Kaip absurdiškai beskampėtų, antrasis pasakojimas apie Danguolės globos situaciją parodo, kad kuo blogesnė mama, tuo geresnė globėja.

Linos patirtis taip pat patvirtina, kad dažnai ryšys su tėvais yra labiau negatyvus vaikui:

Nu, kaip pradėjom bendraut? Kada jinai prisigeria, tada atsimena ir skambina. Ta prasme, va, toks ir bendravimas. Neduodu vaikams telefono, visas bendravimas per mane, kad aš iš balso žinočiau, ar duot vaikams pakalbėt. Nes porą kartų buvo tokių atvejų, kad vienas pasakė: „Tėti, tu mamos nemuši?“ – „Mušiu šitą „k“ ir daužysiu, kol užmušiu.“ Nu, vaikui dešimtmečiui girdėti tokius dalykus, jinai man pusę dienos praverkė. Tiesiog po tokių atvejų aš iš balso sprendžiu labai, pakalbu pati kelias minutes, kad suprasčiau, ar tas pokalbis bus su visiškai girtu žmogum, nu, tiesiog, kad nesužeist vaiko. Tai būna ne dažnai, kaip sakom: „Turbūt pašalpas kai gauna, pasipildo kortelę, atsiranda, atsimena.“ (Lina, 361–362)

Iš esmės sutikdama, kad vaikai turi teisę pasikalbėti su tėvais, prieš perduodama telefono ragelį, ji jau turi įprotį pati pakalbėti ir įsitikinti, ar kalba su blaviu žmogumi, bent taip bandydama apsaugoti nuo galimo negatyvaus psichologinio poveikio vaikui. Tokia praktika ir atspindi papildančių (žr. 4 pav., Mosek, 2004) šeimų globos

schema, kai su biologiniais tėvais skaitomasi ne kaip su suaugusiais, o labiau kaip su vaikais.

Dauguma globėjų buvo susipažinę su dokumentais apie tėvus. Danguolė pasakoja, kaip Dariaus vyresnioji sesuo surado tėčio profilį socialiniame tinkle:

^a *Apie tėtį, va, santykis toksai, kad vienąkart teatre...* ^b *Nuėjom į teatrą, ir aš nusistebėjau, kad daug tėčių atvedę vaikus į teatrą yra, kas mano laikais ir dar kai mano vaikai, va, biologiniai, augo, tai nebūdavo, kad vyrai vestų vaikus be mamų į teatrą. Jie gali ateiti ten kaip kompletas šeimos, bet... O dabar žiūriu, kad vieni vyrai ateina į spektaklį su vaikais, ta prasme, ne tai, kad vien tiktai vyrai atsivedę vaikus, bet nebūtinai moterys, nebūtinai pilna šeima.* ^c *Tai aš jam (Dariui) kažkaip nusistebėjau, tai labai sureagavo smarkiai, kad tu man nešnekėk, man ir taip skauda...* ^d *Nes tai yra tėčiai, o jis tėčio neturi, ir jam tas skauda, nu, vat, jam tas skauda.* ^e *Jis pradžioj, kai atėjo, tai bandė man – sakė, kad „nu, reikia tau surasti vyrą, kad aš tėtį turėčiau“, žodžiu, ir panašiai... (Danguolė, 87–92).* ^f *Ir, va, dabar, kai (tėvas) facebook'e jau yra surastas, ir sesutė tai pasiprašius jam į draugus ir priimta, o Darius net nepažiūrėjo, kaip jis atrodo. (Danguolė, 95)*

Teatras kaip svarstymo apie vyro vaidmenį vieta nėra jau tokia atsitiktinė. Vyriškumo, vyro vaidmuo šeimoje ir apskritai pasaulyje išgyvena kaitą. Pirmasis vaidmuo, atspirties taškas, kurį Danguolė įvardija kaip „mano laikais“ vyras buvęs „šeimos kompletas“. Tačiau tėvai, atsivedę vaikus į teatrą, aktyvūs ugdymo, dar daugiau, integracijos į didžiąją kultūrą dalyviai. Tai santykis, kuris imponuoja, stabina, reabilituoja vyro vaidmenį ne tik šeimoje, bet ir visuomenėje. Tačiau moteris ir jos globotinis susiduria su dar dviem vyriškumo komplikacijomis: nesančiu tėčiu, tačiau žmogumi, turinčiu tam tikrą profilį, vardu ir pavarde dokumentuose; ir ta gąsdinančia tikrove, kuri gali slypėti už profilio: galbūt nusikalstama subkultūra, gal priklausomybės, gal skurdas?

Pokalbyje su Broniumi taip pat išplėtota vyriškosios tėvystės linija. Pasakodamas apie savo vaikystę, Bronius iki šiol negali suprasti savo biologinio tėvo. Brolio užuominos leidžia suprasti, kad tėvas gali būti gyvas. Prieš tai sakęs, kad ant savo mirusios motinos nepyksta („Kad jina būtų ir gyva, nepykčiau“) (Bronius, 344), Bronius kiek atsakingiau vertina savo tėvo vaidmenį:

Turėtų pagal viską tėvas ieškoti vaiko, o ne vaikas tėvo. Pagal viską. Jei jisai taip labai norėtų. Bet jei atsirastų, tai pirmas dalykas – reiktų išsiaiškinti, dėl ko čia viskas taip nutrūko? Taip tai nepykstu nei ant motinos, nei ant tėvo. Taip. Nes vis dėlto suaugę žmonės buvo. Jie turėjo patys suprasti ir taip toliau. Dabar, kai aš suaugęs, tai suprantu, ką reiškia vaikai, juos negalima taip paleisti. (Bronius, 349–351)

Šis vertinimas rezonuoja su pirmojoje dalyje cituotu G. Marcelio etiniu tėvystės vaidmeniu. Vyriška tėvystės samprata, lyginant su motinyste, yra mažiau sąlygojama

emocijų ir aplinkybių, neigiamų vaikystės patirčių ir prisiminimų nulemtų patologinių būsenų, tarkim, depresijos po gimdymo, o traktuojama kaip priisiimta atsakomybė.

Vaikų globa, kuri reiškiasi kaip keleto santykių administravimas, diskusijų sugrąžina, E. Levino terminais tariant, atgal į racionalumo ir totalybės matmenį. Tačiau net ir tobuliausia sistema negali visiškai panaikinti priežasties, paskatinusios kurti naują vaiko ir globėjo santykių diadą. Skaudi vaiko, palikto, atstumto, sužeisto, patyrusio smurtą, patirtis ir yra ta sąlyga, dėl kurios jis išdrįsta kreiptis į kitą asmenį „mama“, „tėti“. Vaikas pirmasis turi kreipimosi teisę, o suaugusysis yra tas, kuris atsako, priiima atsakomybę ir įgyvendina pašaukimą.

Kontekstas. Kadangi naratyvai skleidžiasi konkrečioje šalyje konkrečiu laiku, iškyla teisinės sistemos, globos institucijų veiklos, materialinės ir kitos pagalbos įvertinimo tematika. Kuo brandesni ir labiau suinteresuoti vaikų ugdymu globėjai, tuo daugiau pagalbos iš sistemos jie tikisi. Globėjai pageidauja materialinės pagalbos, stovyklų, mokymų, supervizijų, didesnio psichologų, raidos specialistų prieinamumo. Tik nagrinėjant Broniaus atvejį matyti, kad pagalbos iniciatyva ateina iš valdžios atstovų: mirus mamai vaikas gavo psichologinę pagalbą, o dabar lanko laisvalaikio užimtumo centrą. Iš interviu su Danguole paaiškėja, kad, nors ir savivaldybės organizuojamos paslaugos yra palyginus geros kokybės, pagalbą ji surado nevyriausybinėje savanoriškoje globėjų paramos grupėje.

Monikos šeimos apsisprendimą globoti nulėmė globos namų darbuotojų aktyvumas ir prašymas. Tarp apklaustųjų teko girdėti ir daugiau sėkmingų pavyzdžių, kai vaikų namų darbuotojai imasi iniciatyvos vaikus įkurdinti šeimose. Paprastai šios iniciatyvos gali būti sėkmingos, nes pagalbos ieško tie, kurie pažįsta vaiką ir pritaiko prie konkrečių aplinkybių. Kita vertus, vaikų namų darbuotojai gali tapti suinteresuoti išleisti vaikus svečiuotis savo išėiginių ir atostogų metu, kad galėtų sumažinti darbo krūvius ar sujungti vaikų grupes. Tačiau tiek Monikos, tiek Gražinos patirtys apie globą savaitgaliais susijusios su skausmingais prisiminimais: „Savaitgaliam ėmimas, jeigu neplanuoja nieko, yra vaikų luošinimas. Visiškas“ (Gražina, 647).

Iš Česlovos lūpų skamba daug negailestingos kritikos visai globos sistemai. Jau 3.2 dalyje buvo rašyta apie jos įspūdžius iš lankymosi vaikų globos namuose, kuriame ji įsijautė į ne itin paklusnaus globotinio emocijas ir identifikavo abejingumo, patyčių atmosferą. Vėliau ji komentuoja, kaip vaiko krepšelis ir maistpinigiai tiesiogiai trukdo ne tik paimti vaikus į šeimas, bet ir svečiavimosi teisėms:

^a Aš ilgai negalėjau suprasti, kodėl aš negaliu to vaiko paimti. ^b Kodėl aš negaliu, jei jusiai nieko nelanko? Nieko... Kodėl? ^c O man vis sako: „Krepšelis, krepšelis.“ Galvoju, nu, kas čia per krepšelis? „Taigi jūs suprantat, pas mus krepšelis.“ ^d O, pasirodo, čia buvo grynai dėl to, kad, jeigu aš imu, jie man maistpinigius mokėt (turi). Suprantat? ^e Aš niekad net neimdavau. Po to jau, kada jau ten patvirtino, įtvirtino, ir viskas, jie

pradėjo ten mokėt po kažkiek. Aš dabar nepamenu, bet ten yra dokumentų, bet ten žymiai... Oi, neatsimenu, litas ar litas septyniasdešimt ar trys litai. O jie gauna normaliai. Suprantate? Ir krepšelis... Galvoju, nu, prie ko čia krepšelis? „Krepšelis, krepšelis.“ Pasirodo, čia kaip ir mokykloj tas pats. Vaikas išeina, jie jau praranda (pinigus). Nu, tai, va, ir ten. Tai susidaro.^f Kažkas daro tuos krepšelius vaikams, už tai, kad iš valstybės jie gauna dotaciją. (Česlova, 407–415)

Šio pasakojimo santrauka (a) – istorija apie tai, kodėl vaikų namai nepageidauja, kad vaikus dažniau pasiimtų svečiuotis. Moteris bando įsigilinti į vaiko gyvenimo globos namuose aplinkybes – gal vykstantis ugdymas iš tiesų svarbu (b), tačiau priežastis visai ne vaiko interesai, o krepšelis (c). Dažnas svečiavimasis sukelia vaikų namams administracinių biurokratinių sunkumų, o ypač dėl maistpinigių apskaitos. Kodas diskusijai dėl vaikų globos kokybės (f): ar tas „kažkas“, kuris „daro tuos krepšelius vaikams“, gali prisiimti ir atsakomybę už kylančius konfliktus ir nesusipratimus? Pokalbio ištraukoje minima finansavimo dydžio nustatymo (t. y. krepšelio) politika Lietuvoje gali būti požiūrio į jaunimą kaip prekę pavyzdžiu, nes vaikai įsivaizduojami lyg prekės rinkos ekonomikoje (Giroux, 2012, p. 54). Dažnai susiduriama su kurioziškomis situacijomis, kai institucija neatsižvelgdama į vaiko interesus visomis išgalėmis stengiasi išlaikyti turimų krepšelių kiekį. Įtarimų Česlovai kelia ir globos namų darbuotojų ar administracijos bandymas pasipelnyti iš gaunamos labdaros. Ji pati ir vaikų giminės yra nuvežusios vaikams drabužių, kurių jau kitą dieną nebuvo galima atrasti.

Česlova socialinių darbuotojų ir psichologų pagalbą vertina ne tik kaip formumą, bet net trukdymą. Santykiai su socialine darbuotoja yra komplikuoti: tai ne pagalba, o greičiau kontrolė ir priekabių ieškojimas. Paskutinius metus ji lankėsi du kartus: per Naujuosius metus ir Valentino dieną. Galbūt taip socialiniai darbuotojai supranta alkoholio prevenciją?

^a Čia [socialinės darbuotojos] lankymas, kaip nežinau kas. ^b Žodžiu, buvo... Ir sausio 2 iš pačio ryto, ir man tai, va, čia nėra suvokiama. Tai čia man, suaugusiam, bet kaip vaikai reaguoja į tai? Maža to, kad vaikai ir taip daug visko patyrė, ir čia mes tiesiog gulim. ^c Tas rytas geras, niekur nereikia, ir čia skambutis, ir ateina. ^e Ir vis tiek reikia keltis, ir vis tiek reikia chalatus užsidėti. ^d Nu, aš suprantu, perspėjo, pasakė, kada ateina, dar kažką. ^f Nu, gali netikėtai kitą kartą, ne iš pačio ryto, ne per Naujuosius Metus. (Česlova, 461–467)

Česlovą nustebino ne tik pats vizito netikėtumas, bet ir socialinės darbuotojos bendravimo būdas. Ji vaikų paklausė: „O, vaikai, kaip jūs su globėja gyvenate?“ (Česlova, 513). Šis teisės termino pavartojimas buvo įžeidus ne tik moteriai, bet ir vaikams. Vaikai dar nuo lankymosi globos namuose kreipiasi į ją „mama“ ir jaučiasi kaip gimtoje šeimoje. Kreipinys netinkamas net turint omenyje, kad globėjų kursuose

akcentuojama pareiga pasakyti vaikui, kad jis gimė ne šioje šeimoje. Net jaunesnysis berniukas, jau nekalbant apie aštuonerių paimtą mergaitę, nors ir sunkiai atsimens savo gimtuosius namus, bet ne vaikų namų patirtį. Globėjos ir globotinio statuso akcentavimas, nors dažnai vartojamas ir mano apibūdinimuose, patiems vaikams reiškia savo svajonės – turėti mamą – nevisišką išsipildymą.

Kita globėja Irena priekaištauja, kad globėjams ir įtėviams nėra suteikta galimybė gauti tėvystės atostogas:

Iš tikrųjų pikta ant valstybės. Man atrodo, kad valstybė turi prisidėti prie šito ir pasirūpinti. Nesvarbu, kokio amžiaus vaikas, ar jaunuolis, ar paauglys, ateina į šeimą... Tai paaugliui, jaunuoliui turėtų būt dar sunkiau! Man atrodo, kad vienas iš tėvų turėtų gaut kažkokias atostogas, kad padėt... Nors mėnesį, nors du, kad tam vaikui padėt įsijaust į tą dienos ritmą, šeimos ritmą... (Irena, 166–169)

Lina pasakojo apie gaunamos psichologinės pagalbos nepakankamumą. Pasibaigus projektui ji nebegali pasinaudoti ankstesnės psichologės paslaugomis, o poliklinikoje prieinama psichologė yra visai nepasiruošusi dirbti su globojamais vaikais.

^a *Mes galim eiti pas psichologą paprastą.* ^b *Bet, pvz., poliklinikoje mums su mažąja reikėjo praeiti, pas ją labai daug raidos sutrikimų visokių, prirašė, mes atsivežėme ją visiškai nekalbančią 2,5 metų, nekartojo, nu, ne visiškai, jinai net žodžio mama nesugebėjo pasakyti. Aš iš karto užrašiau pas psichologę, sako: „Eilė.“ Kol sulaukėm eilės po poros mėnesių, jinai pradėjo šnekėt. Jinai tokia kaip kempinė, kur stovėjo sausai, paskui į balą įdedi. Ir viską mėgdžiojo labai gražiai.* ^c *Nu, bet kadangi eilė atėjo, mes vis tiek nuėjom, nors ir nelabai reikia. Sako: „Pažiūrim testus.“ Aišku, ji pirmą dieną visiškai pasislėpus, manęs čia nėra. Testus ar jinai supranta, ar ką, aš pati atsakinėjau tuos testus.* ^d *Tai ėjom pas psichologę, kuri visiškai nieko nesupranta. Aš suprantu, kad jinai kažkurios srities psichologė, bet jinai visiškai nesupranta tų vaikų. Gal jinai ir vaikų psichologė, bet jinai tikrai nesupranta įvaikintų ar globojamų vaikų.* ^e *Jinai klausia: „Gal jos tėvai gėrė?“ Sakau: „Taip, aš žinau, jinai visą nėštumą pragėrė.“ – „Tai Jūs žinojot, tai kaip Jūs ėmėt?“ Ta prasme, tai jie visi tokie, ten niekas studentų jaunų nepaima vaikučių ir nenuveža į vaikų namus. Nebūna tokių stebuklų, nes jeigu ten, pripažinkim, alkoholikų ir narkomanų vaikai, kur mamos nėštumo metu smurtą ir stresus patyrė, ir tose priklausomybėse buvo. Bet, kaip jinai paklausė, kažkaip tai... Jinai pradėjo klausinėti: „Man kaip žmogui tiesiog įdomu.“ Klausinėjo tokių dalykų, ji visiškai ne specialistė, sutinku, gal jinai kitoj srity.^f Na, pavyzdžiui, jeigu man reikėtų pagalbos, ką aš pas ją galiu gaut, na, ką? Aš daugiau turbūt žinau, daugiau negu jinai, nes ji to tiesiog nesimokė, tos srities. (Lina, 138–151)*

Prieinamos psichologinės pagalbos realybė glumina: eilės reikia laukti porą mėnesių, vietoj gautos pagalbos pati globėja paaikškina specialistei globojamų vaikų ypatumus. Pats klausimas „Tai kaip jūs ėmėt?“ atspindi visišką atskirties ir naudos

logiką, kurios, mano manymu, neturėtų likti bent jau valstybinėse įstaigose. Taip formuluojamas klausimas galbūt būtų sužeidęs jautresnę pacientę, tačiau pasitikintis ir ekspresyvus Linos tonas pasuko pokalbį netikėta linkme, kad gydytoja savotiškai atsitraukė ir pati pradėjo klausinėti. Globėja galvoja, kad vaikų namų sistema ardoma ne iš tos pusės. Pagalbos sistemos beveik nėra, psychologės yra net ne visuose globos namuose, o globojančios šeimos mažesniuose miestuose specialistų neatranda. Ji papasakojo pavyzdį, kaip kita pažįstama moteris atsisakė globos, nes nesulaukė pagalbos.

Nesant sukurtos tinkamos paramos sistemos, galima klausti, ar globėjai sulaukia pakankamai pagalbos savo artimųjų ratuose. Galima prisiminti Česlovos pasakojimą, kad jai iki šiol skaudus jos brolio šeimos atstūmimas:

^a Tai, va, tai, kas liečia šeimą, tai jie viską priėmė gerai. Nu, kad ten, bet po to kažkaip jie dingo visi. <...> ^b Net sakau, prieš pat krikštynas, aš krikštijau vaikus savo. <...> Tai netgi, kai krikštynos, sutiko, sutiko mano šeima, brolis su broliene, ^c ir prieš pat krikštynas jie atsisakė. Sako: „Ant tiek jis negeras, ant tiek jis rėkia, ant tiek jisai šita, mes nenorim jo krikštyti.“ ^d Jo! Aišku, aš nieko nepasakiau, bet aš verkiau. Aš verkiau už tai, kad jau liko savaitė iki to, ir kažkaip taip... Nu, žodžiu, aš labai daug pastangų įdėjau ir į jų vaikų auklėjimą. ^e Ir mes gyvenom kažkada kartu visi, ir man, va, toks kaip smūgis. Tai aš vienu metu... Po to, aišku, buvo kiti tėvai. Viskas tvarkoj, viskas gerai praėjo. ^f Bet tiesiog vienu metu man vieną kartą buvo atėjus mintis: „Va, vis dėlto aš norėjau vieno, ir gal man reikėjo vieną?“ Va, taip buvo, tokia mintis atėjus, užtai kad pernelyg buvo sunku. Dar galiu pasakyti, ne tie sunkumai, kas liečia mamas su vaikais, o pernelyg buvo sunkus spaudimas iš visų pusių. Va, tas yra. Va, toks spaudimas, ir man atrodė, kad turi kažkaip padėti tam žmogui, bet to nėra. (Česlova, 436–441; 443–453)

Pasakojime, kurį apibendrina pradžios frazė (a): „Jie dingo visi“, vardijama, kad artimųjų ratas gana platus. Prieš krikštynas (b) nutinka situacija, kad brolis atsisako tapti krikštatėviu (c). Jo motyvas – esą vaikas nepakankamai geras – rodo, kad giminės iki šiol nėra supratusios globojamų vaikų specifikos ir vietoj to, kad padėtų sudaryti kuo draugiškesnę ir pozityvesnę aplinką, nepripažino vaiko savu ir atsiribojo. Ši situacija sukretė pasakotoją (d): „Aš verkiau“, ir dar daugiau (f) vertė suabejoti savo pasirinkimu: „Va, vis dėlto aš norėjau vieno, ir gal man reikėjo vieną?“ Todėl moteris labai pabrėžia, kad būtina suteikti pagalbą globėjams, nes ir artimoje aplinkoje yra nesupratimo ar net priešiško.

Tokia abejingumo situacija jautri ne visiems globėjams. Tarkim, Lina jaučiasi gana stipri atremti ką tik girdėtą situaciją su poliklinikos psichologe, juolab jos neglumina ir giminių požiūris:

^a Užia, bet į akis nesako. Šneka, bet į akis nesako. ^b Giminės ten galvoja, kad durniai. Į akis jie tiesiai šviesiai nepasako, o ten, kaip supranti, ką galvoja, tai nei šilta, nei šalta, čia jų problemos. Kažkaip tai mes užsigrūdinę, ^c pradžioj mes kaip, mes turėjom vieną

berniuką ir norėjom dar du paimti. Pasiėmėm paskolą, iš paskutiniųjų ją mokam. O paskui maždaug komentarai: „Na, va, pasiėmė vaiku, pasikeitė stogą už tuos pinigus.“ Skaičiuoja, bet sakau: ^d „Visi galit imti. Duok, Dieve, paimkit, ^e ir stogai bus visi gražūs, ir vaikai laimingi bus.“ ^f Bet į akis nė karto nesakė. (Lina, 442–445)

Kadangi globa ir pelnas yra viena antrai oponuojančios pozicijos, vaikų globa išgyvena dvilypius visuomenės vertinimus daugelyje šalių (Swartz, 2005, p. 113), kuriuos supaprastinant galima apibendrinti 2 kraštutiniais požiūriais: ar vaikai imami dėl pinigų, ar iš meilės. Šeimos, imančios vaikus iš išskaičiavimo, kaltinamos prasčiau globos kokybe (Swartz, 2005, p. 148). Net materialines vertybes labiau nei kitas vertinančiame pasaulyje globa vertinama kaip neetiškas verslas, o galimybė suderinti abi – meilės ir pinigų – galimybes vis dar skamba kaip anekdotas.

^a Būdavo, anksčiau finansiškai – kaip sako – „imi vaiką dėl pinigų“. Ne, tu pinigus imi dėl vaiko, todėl kad jiems visko reikia. ^b Iš tikrųjų reikia. Jeigu aš negaliu vaikui nupirkti dviračio, o jisai labai, labai nori, mane nervina, aš noriu auginti tiek vaikų, kad galėčiau juos aprūpinti, tai gimdai tiek, kiek gali aprūpinti. O vaikai, ateinantys su savo pinigėliais, vaikai turi teisę į ten batus nesuplyšusius. Yra tokių, kurie ir metus pranešioja, o aš turiu tokį, kur kas mėnesį suplyšta, ir viską, ką jam padarysi... Skraidyt liepsi? Neliepsi skraidyt... ^c Dėl tų finansinių dalykų daug šeimų neima, aš suprantu, kodėl. ^d Kai tu galą su galu sunkiai suduri, kai visa energija eina, kaip išgyventi, ir tu nelabai gali ten dalintis. ^e Mano mama, pavyzdžiui, kaip kalbėjo, kai aš sakydavau: „Nu, paimtum, nu, va, maždaug galėtum paimti.“ „Aš nesu garantuota, kad galėsiu jam duoti to, ko jam reiks.“ ^f Nes taip, ne finansiniai dalykai lemia vaiko laimę, bet vis tiek reikia, norisi kada nors gyvenime nuvežti prie jūros, nuvažiuoti atostogaut. (Lina, 531–536)

Labai vykusi formuluotė: globėjai ne vaiką dėl pinigų ima, o pinigus dėl vaiko. Jau pasakojau, kad Linos šeima atsisakė pasiūlymo tapti šeimyna vien dėl to, kad gautų papildomą finansavimą. Po kurio laiko savivaldybė pakartojo prašymą, siūlydama pritaikyti būstą. Moteris puikiai supranta savo galimybes ir kelia sau adekvačius vaiko auginimo kokybės reikalavimus. Tačiau užtardama ir kitas šeimas, kurios norėtų globoti vaikus, įvertina finansinės paramos naudą. Jai antrina beveik visi mano apklausti globėjai. „Kad būtų ta globa milijonai, tai gal galėtume kelt tą klausimą, kad čia vaiką perki!“ (Irena, 22). Monika su nerimu žiūri į savo tik ką pilnametystės sulaukusius vaikus:

Kaip sako, iš tų vaikų pragyvent. Kaip tu iš jų pragyvensi? Jei dabar 18 metų vaikui, jis savo pinigais disponuoja ir turi pati išlaikyti juos. Kol dirbu, kol yra galimybė, vyras mano dirba, tų pinigų mums užtenka. Bet jeigu 2 ar 3 vaikai, ir pagalvoji – darbo neturėti... Va, kaip Miglė, dar kiti metai mokinasi, tai gaus tuos 150 eurų, ir kitais metais jau nebegaus, neturi darbo, tai vaiką vis tiek turi išlaikyti. (Monika, 426–430)

Sulaukę 18 metų ir, pavyzdžiui, tęsdami mokslus, vaikams suteikiama galimybė savarankiškai disponuoti pašalpa. Formaliai gyvendami su globėjais jie dar tik mo-

kosi finansinių įgūdžių ir apie galimybę prisidėti prie savo išlaikymo išlaidų šeimai pagalvoja paskutinėje vietoje. Monika jau prognozuoja situacijas, kas atsitiks vaikams, pasibaigus pašalpai.

Vis tiek tas vaikas jau tavo ir iki senatvės yra tavo. Jam seksis ar nesiseks, ar palaidūnas, kokių vaikų parneša. Va, Miglei, (jei) koks vaikas užkibtų, taigi nevarysi iš namų... Jau kaip šeima, jau tavo vaikai. Arba, neduok Dieve, koks geriantis būtų, visko juk pasitaiko, ir turėsi čia pasiimti su visokiom problemom. Ir geriantys, ir narkomanai, ir palaidūnai. Bet jau čia tavo. (Monika, 445–447)

Monikos būgštavimai žiūrint į vaikų ateitį rodo priimtą atsakomybės tęstinumą, motinišką pareigą ir toliau finansiškai bei morališkai palaikyti jau suaugusius vaikus, kiek nesėkmių bepatirtų ar klaidų bepadarytų. Vaiko globa, formaliai pasibaigusi pilnametyste, praktiškai tęsiasi visą gyvenimą. Suaugusių vaikų pasiekimai, jų statusas visuomenėje įtvirtina ir tėvų vertę, tačiau globėjai dažniau išgyvena paklydusio vaiko dingimo ir sugrįžimo dramas.

Lietuvos globos sistemą charakterizuoja abipusio nepasitikėjimo santykis tarp valstybinės globos politikos, už ją atsakingų organizacijų, vykdančių darbuotojų ir globėjų. Globėjai kaltina vaikų namų sistemą abejingumu vaikams, pasipelnymo galimybėmis per neapskaitomą labdarą ir krepšelių politiką. Jų manymu, vaikų namuose trūksta globos kokybės, nes į jų šeimas ateina apleisti vaikai, traumuoti ne tik biologinėje šeimoje, bet ir institucijoje. O juos kontroliuojantys savivaldybių socialiniai darbuotojai demonstruoja kontrolės ir galios santykį. Kol paramos ir pagalbos sistemos dar nesukurtos, medicininės institucijos yra nekompetentingos suteikti reikiamą terapinę pagalbą ne tik vaikui, bet ir duoti patarimų globėjui. Pasaulinėje praktikoje plintant terapinės globos modeliams, Lietuvos medikai vis dar kaltina globėjus ne dėl to, kaip, bet kad jie apskritai globoja vaikus, kurie yra taip pažeisti, kad jau, susiprask, ir nebeatitaisomi. Nesulaukdami tinkamos paramos iš valstybės, globėjai susiduria ir su neadekvačiu visuomenės vertinimu. Veikla, už kurią gaunami pinigai, siejama ne su privačia, o darbine sritimi, todėl giminės gali nepripažinti globotinių savais, diskutuoja pasipelnymo klausimais. Jei globa asmeniniame lygmenyje suteikia prasmingos veiklos pojūtį, teikia džiaugsmo, visuomenėje ji nesuteikia statuso, ypač jei suaugę vaikai nepasiekia nei akademinų aukštumų, nei profesinės karjeros.

Apibendrinus globėjų naratyvus trijų dimensijų erdve buvo ieškoma atsakymų į klausimą, kaip reiškiasi globos ugdomoji funkcija praktiniuose globos kontekstuose? Kiekvienu atveju skirtinga jos raiška gali būti žymima trijose koordinacinių ašyse: laiko, santykių ir aplinkos arba konteksto. Laiko požiūriu globa tampa ugdomąją tik po tam tikro adaptacinio periodo, kurio eigą apibendrinti galima „kunkuliuojančio katilo“ ir „vairo“ metaforomis. Adaptacijos pabaiga yra sukurtas prieraišus vaiko ir globėjo ryšys, kurį rodo ne tik vaiko kreipiniai „mama“, „tėte“, bet ir jo klusnumas, meilumo

apraiškos, atvirumas ir drąsa. Šio santykio raiška, suaugusiojo manymu, – tai vaiko įvertinimas ir pagarba, išžiūrėjimas į elgesį ir jo vidinių motyvų supratimas, autoriteto įtvirtinimas, gebėjimas kalbėtis vaiko lygmenyje ir jį išgirsti, jo emocijų, dažnai negatyvių, reguliavimas. Vaiko ir globėjo ryšys iki galo nekompensuoja netektų tėvų skausmo, tačiau Lietuvoje biologiniai tėvai dažnai traktuojami kaip nepakankamai veiksnūs palaikyti ryšius su savo vaikais, dažniau vaikas bendrauja su broliais, seserimis ir tolimesniais giminaičiais. Lietuvos globos sistema globojančioms šeimoms vis dar nepakankamai svetinga, nėra sukurtų palaikymo sistemų, valdininkai teikia pirmenybes kitoms alternatyviosios tėvystės formoms, todėl šeimos ne tik savarankiškai sprendžia kylančias vaikų auginimo problemas, bet ir turi atlaikyti sistemos ir visuomenės vertinimų spaudimą.

3.4. Ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos raiškos modelis

Ne giminių globėjų patirčių naratyvai įprasmino asmeninius ir bendruomeninius prisiimtos tėvystės motyvus, įtvirtino globėjo (-os) identitetą bei, išlaikydami giluminę simpatiją vaikui, leido įvertinti probleminio vaiko elgesio apraiškas. Atsižvelgus į tris empirinės duomenų analizės dimensijas: laiką, santykius ir kontekstą, kuriamas grafinis modelis (11 pav.), kurio sudedamosios dalys yra procesinė, dialoginė ir ugdymosi sąlygų raiškos. Modeliui sudaryti išrinkti visi galimi sistemos elementai ir susieti numatomais ryšiais (Bitinas, 2013b, p. 159).

Globos ugdomoji funkcija kaip **procesas** pereina keletą etapų. Vartojant pačių tiriamųjų įvardytas sąvokas buvo išskirtos dvi – „kunkuliuojančio katilo“ ir „vairo“ – metaforos, o jas praplečiant išskirti 4 globos proceso etapai: pasiruošimo, susipažinimo, krizės ir adaptacijos. Kiekviename iš jų tampa svarbūs vis kitokie gebėjimai, kuriems identifikuoti pasinaudota 1.3 dalyje, 1 lentelėje (žr. 36 p.), M. Sanders (2008) išvardytais tėvystės gebėjimais.

Globos procesas reiškiasi per **dialoginį** ugdymąsi, leidžiantį abiem santykio dalyviams išsakyti savo poreikius, lūkesčius ir keisti savo mąstymą, elgesį, vertybes. Dalyviai keičiasi informacija per savo elgesį, taip pat atsisakymą elgtis taip, kaip jų prašoma, protestą, tylą, ašaras, kitas neverbalines išraiškas, tačiau dialogui itin svarbi kalba ir kaip mediumas, ir kaip ugdymo priemonė. Gražina peržvelgdama savo patirtį labai vertina kalbos galimybes:

Bet aš dabar ką kitaip aš daryčiau? Aš blogai dariau, bet vėlgi kalta prigimtis yra. Supranti? Reikėjo daugiau tuos vaikus sodintis ant kėdžių ir labai daug kalbėti. Va, taip sėdėti ir kalbėti. „Vaikai, va, tą šiandien blogai padarėt. Tą blogai, tas kitaip...“ (Gražina, 670–671)

Galimybę pritaikyti dialoginę ugdymą ir kalbos reikšmę auginimo praktikose patvirtina ir Irenos pasakojimas. Nuolat klausydamasi mama pradėjo išgirsti vaiko fantazijas ir įsijausti į jo pasaulį:

Aišku, užsisvajoja kaip reikalas, nu, bet gerai... Iki tikrovės dar toli, jis gal smegenis į galvą susidės, jeigu jam supynės numuš galvą, jis užsidės tą galvą vėl atgal ant pečių ir eis toliau, nu... Mažai supratimo, nu, ta prasme, dar labai sunku atskirti realybę nuo fantazijų. (Irena, 225–226)

Lina taip pat skatina vaikus išsakyti savo mintis ir taip suprasti tinkamo elgesio priežastis:

Visa laiką gali būti kompromisas, bet tu turi mokėt diskutuoti apie jį. Tai diskutuoti jį išmoksta labai gerai. Jeigu tu man įrodysi, kad galima prie -25° vaikščioti be kepurės, tai gali ir vaikščioti. Bet tu įrodyk man, kad tai yra gerai? Tai įrodinėja jie daug ką. (Lina, 245–246)

Monikai kalba yra ugdymo šerdis. Nors apie tai ir buvo klausiusi globėjų kursuose, ji sakosi nenaudojanti kitų drausminimo priemonių: „Telefonus atimti, jei neklauso vaikas, ar kompiuterį apriboti, televizorių, bet priėjo, prisiglaudė ir... Metodas tai tikrai veikia. Kartais tų žodžių užtenka pilnai“ (Monika, 461–462). Nors vaiko pasaulis gali būti neįdomus suaugusiajam, tačiau patirtis rodo, kad įprotis nuo vaikystės atvirai kalbėti vėliau turės daug naudos. Vaikams augant, kalba lieka bene vienintele poveikio priemone:

Mykolas ateina, jam reikia pašnekėti ir papasakoti, kokius filmukus (žiūrėjo). Jis pasakoja apie kokias nindzes. Tuomet televizorių reikia išjungt ir klausytis. Linguoki galva, kad supranti. O jau eini... Nuo namų iki mokyklos 15 minučių kelio, tai jis viską ir prapasakoja. Ir vaiko gi neatstumsi, nepasakysi – pasitrauk, dabar noriu pažiūrėti Euroviziją. Vaiką klausaisi pirmoje eilėje. Paskui juk nebeapasakos, jei nesiklausysi. (Monika, 269–272)

Mažėjant tėvų autoritetui, Monikos globotinė Miglė audringai reaguodavo į bet kokią bendraamžių kritiką ar apkalbas:

Jos į tą kompaniją nelabai priimdavo. Bandydavau sakyti, kad „nepriima todėl, kad tu daugiau kalbos su berniukais randi, gal tau pavydi. Tu aukšta, graži. Gal iš pavydo panos kartais?“ Šaukia... Didelė tokia, metras aštuoniasdešimt... Sėdi ant žemės, kaukia, rėkia. Nuramint turi. Kartais pradedi raminti, kaip trinkteli ranka. Tik per šnekas. Daug kainavo, tik tom šnekom kartais gali ją nuraminti. (Monika, 145–148)

Jei prierašus motinos ir globotinės ryšys nebūtų sukurtas ankstesniais amžiaus tarpsniais, vargu ar globėja apskritai išgirstų apie paauglės nuotaikų svyravimo priežastis. Mergaitė familiariai elgiasi su motina, tačiau suaugusio asmens komentarai leidžia perkurti paauglio vidinį pasaulį ir lengviau pasiekti savireguliacijos.

Išorinės aplinkos sąlygos	Etapas	Baziniai gebėjimai	Aukštieji gebėjimai	Vertybių pokyčiai
Globos teisinė bazė / GIMK kursai / Pažinčių tinklai	Pasiruošimas	Planavimas ir pasiruošimas Edukacinių aplinkų kūrimas Vaiko raidos supratimas Įtraukiančių veiklų parinkimas Pagrindinių taisyklių nustatymas	Asmeninių tikslų suderinimas Bendravimo ir problemų sprendimo gebėjimai	Atjauta beglobiams vaikams Atsakomybė už visuomenės problemas Šeimos lizdo užpildymas Bevaikystės skausmas
Teismai / Vaiko teisių apsaugos skyriai	Susipažinimas	Pagrindinių taisyklių aptarimas Bendras kokybiškas laiko leidimas Kalbėjimasis su vaiku Neverbalinis dėmesys Vaiko refleksijos skatinimas Prieraišaus ryšio kūrimas Raidos sutrikimų identifikavimas	Išankstinių lūkesčių atsisakymas Vaiko elgesio stebėjimas Savo elgesio stebėjimas Raidą atitinkantys tikslai Asmeninio bendravimo įpročių gerinimas	Vaiko kaip dovanos priėmimas Tėvystės pašaukimo, kaip vaiko kreipinio, supratimas
Globėjų paramos grupės / Medicininė, psichologinė, specialioji pedagoginė pagalba	Krizė	Aiškių instrukcijų pateikimas Tyčinis provokuojančio elgesio ignoravimas Elgesio pasekmių patyrimas Laiko nusiramti skyrimas Kvietimas apgalvoti pasekmes Mokymas pasakyti, paprašyti, padaryti Specialiųjų poreikių nustatymas Deviantinio elgesio ir žalingų įpročių prevencija	Savo privalumų ir trūkumų pažinimas Savo galimybių konstatavimas Nenaudingų minčių aptikimas ir suvaldymas Rizikingų situacijų įveika Atsipalaidavimas ir streso valdymas Šeimos narių tarpusavio parama dėl vaiko probleminio elgesio	Atstovavimas šeimos interesams Sunkumų kaip galimybės augti priėmimas Realybės priėmimas Pagalbos paieška ir įvertinimas Tikėjimas aukštesne jėga
Globėjų paramos grupės / Nevyriau sybinės organizacijos	Adaptacija	Meilės ir prierašumo demonstravimas Išsamus vaiko pagyrimas Paskatinių naudojimas Tinkamo pavyzdžio rodymas Gyvenimo epizodų taikymas mokymo(si) procese Vadovaujantis pokalbis Pradėtų pokalbių pratęsimas Vaiko ryšių su biologine šeima organizavimas	Grįžtamojo ryšio gavimas ir teikimas Santykių gerinimas Nerūpestingų pašnekusių palaikymas Asmeninio bendravimo įpročių gerinimas Asmeninių tikslų pasiekimas	Noras dalytis patirtimi Pilietiškumo ir iniciatyvumo stiprinimas Sistemos vertinimas ir kritika Asmeninio ribotumo ir paramos nepakankamumo pojūtis

11 pav. Ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos sąlygų ir dialoginės-procesinės raiškos modelis

Jei etapiškumas atspindi laiko, o dialogas – santykių komponentus, iš globos konteksto aprašymų galima nustatyti, kokių reikia ugdymo sąlygų. Iš metodologinės perspektyvos iš karto reiktų atkreipti dėmesį, kad naratyvinė analizė vykdoma detaliai nagrinėjant atvejus, todėl metodas yra tinkamas priežastiniams ryšiams nustatyti (Bazeley, 2013, p. 342), tačiau ne generalizuotoms išvadoms padaryti. Pavyzdžiui, iš Linos pasakojimų apie konsultacijas su 2 skirtingomis psichologėmis – viena, sėkmingai pritaikiusia psichoterapijos metodą Liutaurui, ir antra, suabejojusia, ar apskritai verta imti į šeimas vaikus, kurių motinos visą nėštumą gėrė, galima spręsti, kuri pagalba atitiko globėjos poreikius, bet sunku apibendrinti, kokio tipo pagalba vyrauja. Todėl sąlygų dalis modelyje kuriama tik atsižvelgiant į apklaustųjų lūkesčius, o jos raiška – į jų subjektyvius vertinimus.

Globėjų pasakojimuose galima rasti ne tik valstybinės vaiko globos politikos kritikos, jie supranta ir tarptautinę aplinką, kai, pavyzdžiui, Česlovos globotinei buvo rengiami tarptautinio įvaikinimo dokumentai. Irena pabrėžia būtinybę suteikti atostogas globėjui, nepriklausomai nuo to, kokio amžiaus vaikas ateina į šeimą, Česlova ir Lina skundžiasi per ilgai trunkančiomis procedūromis, beveik visi pasisako apie didesnės finansinės paramos būtinybę: „Ne vaiką dėl pinigų imi, o pinigus imi dėl vaiko“ (Lina, 531). Su dviem berniukais tame pačiame kambaryje gyvenantis Bronius kelia būsto problemą: „Kad būtų 2 kambariai, tai gerai... Nėr, tai nėr...“ (Bronius, 185).

Kadangi šeima yra tik viena iš alternatyviosios globos institucijų, globėjus tiesiogiai veikia vaikų globos namuose vyraujantis biurokratinis požiūris, krepšelių politika ir į šeimas atėjusių vaikų apleistumas. Tačiau daugiausia skundžiamasi dar nesukurta paramos globėjams sistema.

Naratyvinio tyrimo pasakojimai apima laikotarpį nuo 2001 m. ir labiau orientuoti į dabartinės sistemos realijas, tačiau vieno tyrimo dalyvio liudijimai siekia sovietinės sistemos laikus. Iš konkretaus tyrimo perspektyvos galima tik apčiuopti, kokiuose ugdymo realybės lygmenyse esama daugiausia trukdžių globojančiam santykiui formuotis.

Vaiko globa, kaip viena iš ugdymo funkcijų, reiškiasi 5 ugdymo lygmenimis (Bitinas, 2013a, p. 144–145):

1. Societarinu, jį visų pirma apibūdina teisinis reguliavimas.
2. Socialiniu pedagoginiu, veikiančiu per visuomenės institucijas, kaip sistemos komponentus.
3. Instituciniu, atliekant disertacijoje minimą tyrimą, tokia institucija yra šeima.
4. Interpersonaliniu, ugdomosios sąveikos dalyvių – globėjo ir globotinio – santykiais.
5. Intrapersonaliniu, apibūdinant globos ugdomąją funkciją, šį lygmenį išsako teorinėje dalyje paminėtas graikų filosofijos *credo – epimeleisthai sautou* (iš gr. rūpinkis savimi) – arba psichologijoje vartojama *atsparumo* sąvoka.

Globos ugdomoji funkcija teorinėje dalyje apibrėžta kaip interpersonalinis ryšys tarp globotinio ir globėjo, akcentuojant prieraišumą, prisiimtą atsakomybę ir naujo identiteto kūrimąsi. Tačiau globa pagrįstas santykis yra atvira sistema ir gali tinkamai funkcionuoti tik esant tarptautinio, valstybinio, visuomeninio, institucinio, interpersonalinio ir intrapersonalinio ugdymo lygių darnai. Įstatymų kaita, finansinės paramos dydis, psichologinės ir pedagoginės pagalbos prieinamumas neišvengimai veikia globojančios šeimos vidinius ryšius.

Globėjai jaučia tarptautinio įvaikinimo realijas (tarptautinis lygmuo) ir nepakankamą teisinį globos – finansinės paramos dydžio, darbo ir globos santykių derinimo (konkretus atostogų klausimas taikomas iki 3 mėnesių tik įsivaikinusiams, o ne globėjų šeimoms, Prezidentės pasiūlymas suteikti 2 metų atostogas nesulaukė pritarimo Seime), procedūrų trukmės – reglamentavimą. Vertindamos socialiniu lygmeniu šeimos supranta esančios ne vienintelės globos institucijos ir jaučia institucinės pertvarkos pasekmes. Suprasdamos vaikų globos namų krepšelių politiką, jos jaučia pasipriešinimą iš ten dirbančių darbuotojų. Iš apklaustų globėjų liudijimų matyti, kad globėjų trūksta ne tik dėl pilietiškumo stokos, bet ir dėl padidėjusių administracinio pobūdžio reikalavimų globėjams ir palengvinimo institucijoms. Globėjai kaltina esamą Lietuvoje vaikų globos sistemą dėl biurokratizuoto požiūrio, savivalės materialinės paramos atžvilgiu, susvetimėjimo, neigiamo sveikatos specialistų požiūrio, skundžiasi sudėtingais santykiais su globotinių artimaisiais ir protingo biologinių tėvų ir globėjų teisių atstovavimo trūkumu.

Modelyje (žr. 11 paveikslą) gebėjimai suskirstyti į orientuotus į vaiką, t. y. bazinius, kurie išreiškia globos kaip misijos funkcijas, ir orientuotus į suaugusįjį globėją, pavadintus aukštaisiais. Jie yra reikalingi sudėtingiems, nenumatomi kintantiems veiklos uždaviniams spręsti (Gedvilienė ir kt., 2015, p. 22–23). Trečias išskirtas aspektas yra globėjo vertybių raiška skirtinguose globos etapuose.

Strategijos, kurias taikydamos suaugęs asmuo išlaiko sveiką požiūrį į save ir jį ištinkančias situacijas, per mažai akcentuojamos tėvystės kursuose, tačiau patiems globėjams jos yra itin reikšmingos. Danguolė liudija, kad „kas buvo pradžioj sunku, kad [kursų organizatoriai] rūpinasi vaiko gerove, ir, atrodo, kad manęs niekas nesupranta, kad man yra blogai...“ (Danguolė, 145). Aukštųjų gebėjimų būtinumo požiūriu reikšmingos Irenos įžvalgos:

Gerai, dėl egoizmo aš dabar jau kitą teoriją vėl turiu. Ne, aš... Pasitvirtino mano tikėjimas. Bruno Ferero skaičiau vieną kartą, kokiai mamai duoda neįgalų vaiką... Ten yra pasakojimas kažkoks, kaip ten parinko mamą tam neįgaliam vaikui. Kaip Dievas kalba su angelu, kažkas tokio... Ir ten buvo, tas angelas sako: „Bet jinai egoistė, jinai tik į save žiūri.“ Tai Dievas tam angelui ir atsakė, kad... Sako: „Gerai, tai jinai neprapuls vaiko negalioj, jinai dar ir save prisimins.“ Ir aš tą pasakojimą skaičiau būdama su ma-

momis ir vaikais, sergančiais diabetu, mamų stovykla buvo, ir aš skaičiau tom mamom tą pasakojimą tada. Aišku, apie Ivoną... Dar nebuvo planuose Ivonos mano gyvenime, buvau jauna studentė, bet tada skaitant aš sau pagalvojau, kad, neduok Dieve, man neįgalų vaiką... Ir aš turiu vaiką... neįgalų... Man Dievas leido pasidžiaugti 5 metus su puse, ir^d dabar davė taip, kad... Nu, matyt, per daug egoizmo prisirinkus aš, tai vėl, kad atsisukčiau į Jį, bet dar egoizmas lipa per viršų, nes man savęs gaila. (Irena, 294–299)

Ši pokalbio ištrauka, be religinės tematikos, atskleidžia ir labai svarbią temą – egoizmo ir altruizmo santykį globoje. Stulbina sveika ir praktiška moters nuovoka: tik savimi pasitikintis, mokantis savimi pasirūpinti žmogus gali „neprapulti vaiko negalioje“ ir tai tiesiogiai susiję su Dievo patikėta misija surasti vaikui mamą. Šio pokalbio antrojoje dalyje pašnekovė vardija asmeniškai svarbias aplinkybes: savo prisiminimus, tuometinę baimę, sergančios dukros situaciją, ir papildo įžvalgą: egoizmas nėra tai, kad motina žiūri į save, didesnė grėsmė būtų, kad, pradėjus savęs gailėti, mama nebežiūrėtų į vaiką.

Šitam požiūriui galėtų paantrinti ir Gražina.:

Turi susikurti erdvę sau. Atiduoti 98 procentus, o tuos 2 taip pasidaryti, kad tau būtų komfortabiliai gyventi. Kitaip aš negalėčiau. (Gražina, 641) Nes kitaip kam tuos vaikus imti, jeigu tu žūsi, pats mirsi, ta prasme, degraduosi visiškai, o vaikai vešės? (Gražina, 458)

Pasiruošimas. GIMK mokymų programoje akcentuojama, kad siekiama ne aprūpinti šeimas vaikais, o vaikams surasti tinkamus globėjus, o netinkamumo kriterijumi gali tapti savanaudiški motyvai. Nepriklausomai nuo pasiruošimo etapo trukmės, apie vaiką galvojama bendrinėmis kategorijomis, kaip vieną iš daugelio tokių pat, todėl pasirenkant dominuoja asmeniniai motyvai, labiau personalizuoti. Pateikdami dabar jau sėkmingos globos pavyzdžius pašnekovai nevengia įvardyti, kad pradinis sprendimas buvo priimtas spontaniškai arba iš savanaudiškų motyvų. Galima prisiminti Gražinos papasakotą bevaikystės skausmą. Irena, globos procedūrų metu įvardijusi pageidavimus globotiniui, vežasi dukrą į globos namus ir ten jos klausia: „Ar tiks toks brolis?“ (Irena, 38). Nėščia Lina greitai priėmė sprendimą priglauti su sūnumi vienoje palatoje gulėjusį berniuką.

Štai Bronius rinkosi gyvenimo draugę, o vaikas bendram gyvenimui tiesiog netrukdė:

^a *Taip, tada vienas likau...^b Tada jau... Turėjau draugę... tiesiog... draugė irgi mėgo išgėrinėt... Tiesiog, išdavė mane.* ^c *Tai, tiesiog, aš ir pasakiau: „Duris matai?“ – „Taip, – sako, – matau.“ – „Va, – sakau, – tai ir viso gero.“^b Už sienos gyveno tada... koridoriuj sužinojau, kad mergiotė gyveno... su vaiku.* ^c *Aš nuėjau, susipažinau su ja. Ir tada aš pakviečiau pas save gyvent. O ji nuomojosi su vyru... Ji jau skyrės su vyru...^d Vyras išgeriantis buvo, tai ji jau skyrės...^e Išsiskyrė ir pradėjo su manim gyvent. Šitaip...^f Beveik 6 metus ir pragyvenom kartu. (Bronius, 246–258)*

Gal ir ne itin literatūriškame pasakojime itin daug komplikuo to veiksmo (c): išdavystė, alkoholis, skyrybos... Beje, vaikas šioje naratyvo struktūroje irgi tik viena iš aplinkybių (b). Istorijos vertybinis variklis – surasti dviem žmonėms patogų gyvenimo būdą be alkoholio (o gal greičiau su mažesniu alkoholio kiekiu). Reikšminis kodas (f): vyras 6 metus išgyveno su moterimi ir tik dėl vėliau susiklosčiusių aplinkybių turėjo forminti vaiko globą pagal oficialią teisinę procedūrą. Sprendimas priimtas greitai ir atsitiktinai, ir ne vaikas buvo centrinis asmuo, turintis įtakos tokiam pasirinkimui. Vėliau, forminant globos procedūras, vaikui jis buvo puikiai pažįstamas šeimos narys, kurį jis jau seniai vadino tėvu.

Vis dėlto dauguma globėjų jau pasiruošimo etape turėjo bendravimo su vaikais patirties: vieni turėjo biologinių vaikų, kiti – pedagoginio darbo praktikos, dar kiti bendravo su giminių vaikais. Bendro pobūdžio supratimas, kas būdinga tam tikro amžiaus vaikams, leidžia sukurti saugią aplinką namuose ir pasiūlyti bendrų užsiėmimų pirmųjų susitikimų metu.

Susipažinimas. Šis etapas yra pagrindinė grandis, skirianti ne giminės vaikų globą nuo kitų jos formų. Susipažinimas yra svarbus įsivaikinančioms šeimoms, tik jie neprivalo organizuoti vaiko susitikimų su biologiniais giminaičiais vėlesniuose etapuose, o giminės globėjams vaikas jau yra pažįstamas.

Pirmasis susitikimas su vaiku kelia gana daug nerimo ir vaikui, ir pačiam globėjui. Pavyzdžiui, Danguolė eidama lankyti Dariaus pirmą kartą nešė dovanų knygą apie vikingus, šią knygą abu prisimena iki šiol. Šis mandagus prisiminimas kontrastuoja su Gražinos pirmąja patirtimi globos namuose. Vaikai tąkart laukė svečių išpuošti ir paruošti, tačiau savo elgesiu atrodė kaip laukinukai. „Ar priimsit mane pažaisiti?“ – paklausė lydinti psichologė. „Šūdą aš tave priimsiu!“ (Gražina, 15–16) – atsakė keturmetė mergaitė. Panašus elgesys nuolat pasikartojo pirmosiomis dienomis:

Jeigu tą temą tęsiant, kokius mes patyrėm materialinius nuostolius ir išgyvenom begalinį stresą, tai aš Jums dabar galiu pavadinti. Tai yra: supjaustytas visiškai naujas plazminis televizorius, perdažytos užuolaidos, padegta sofa, supjaustytos mašinos sėdynės, sukarpytos dviračio padangos, sumesti „liečiami“ telefonai į tepalus ir klozetus, skalbimo milteliai, visokios putos – tai čia aš nekalbu, čia yra smulkmena. <...> Išskūle terasinę stiklą. Banko korteles ir pasus pasikeitėm, nes radom gėlyne sniegui nutirpus. Ir vyrui reik išvažiuoti už sienę, nu – pasai, viskas išnešti. Pinigėliai sukarpyti... Sukarpė mūsų rūbus, vyro ypatingai daug tų rūbų, patalynes, kepures, pirštines. Va, tokių dalykų... Paskaičiavus materialiai, tai yra kokie dešimt tūkstančių litų. Mes nesugaudėm. Mes bėgom, gaudėm, o jie vis darė, darė... Nepiktybiškai. Jiems taip išėjo! Nu, taip išėjo... Ta tokia adaptacija, tas toks lakstymas truko apie metus laiko. (Gražina, 47–57)

Šiame etape dominuoja prisiminimas, kada vaikas pirmą kartą pavadino mama ar tėtė, lydintas nuostabos, kad kažkas svarbaus jau įvyko, tačiau to dar nebuvo tikėtasi:

Tai nebeatsimenu, po kiek laiko jis man „mama“ pasakė, labai greitai, taip, kad net sesuo jam papriekaištavo: „Kaip, tu ją mama vadini? (Danguolė, 113).

Nauja namų aplinka vaikui yra neįprasta, todėl natūralu, kad jis nežino, kaip elgtis. „Aš juokiuosi, vyras pastoviai lyginamas su tuo žmogum, kuris visiškai prasi-gėręs, smurtauja“ (Lina, 349–350). Pirmąsias dienas šeimoje Lina lygina su nuimtais rožiniais akiniais. Tada vaikas turi priprasti prie šeimos taisyklių, išmolti pasakyti savo nuomonę, priprasti prie rutinos, pareigų ir atsakomybės:

O su didesniais, gal taisyklių nustatymas daugiausia. Nes jie ateina į šeimą, aš įsivaizduoju, jie auga ten, įsivaizduoja, kaip ir mes prieš tekėdamas įsivaizduojam, kad vyras bus toks ir anoks, vaizduotėje susikuri. Ir kai ateini, nėra viskas kaip pasakoje, iš tavęs reikalauja ir tave, jei blogai elgiesi, baudžia. Toksai apsitrynimo laikotarpis. Atsirado mama. Stebuklai, kaip čia viskas bus! Iš tikrųjų ta mama nuperka ledų per atostogas, iš tikrųjų kiekvieną dieną kasdienybėje ledų nevalgo. O kai vaikai atvažiuoja atostogaut, kai kur nors einam, tai norisi, toks stebuklas, o paskui atsiranda kasdienybė. Nes mamai reikia dirbti, reiškia, ne visada turi laiko pasivaikščioti, pyragai irgi ne kiekvieną dieną, turi šventės būt. Toks rožinių akinių nuėmimas, šeima ne vien pasaka, yra pareigos kažkokios ir atsakomybė tokia. (Lina, 55–63)

Šiuo metu globėjai iš vaiko elgesio neišvengiamai atpažįsta globos namuose vyraujančio auginimo pobūdį ir vertybes. Irena pasakoja apie skudurėliu sienas valantį trimetį, o Lina – apie globos namuose kuriamą manipuliacijos gailėsčiu atmosferą:

O šita šiek tiek ėmė spekuliuoti. <...> Pavyzdžiui, mes sėdim poliklinikoje, šnekam apie kažką tai... Labai daug mes šnekam apie vaikų namus, nes vadina juos „nameliai“, kaip ten buvo „nameliuose“, aš ten sirgau, tas ir tas... Ir kai prieina koks žmogus, iš karto „nameliai“ tampa vaikų namais, „kai aš ten gyvenau“. Tai labai garsiai ir aiškiai įvardinama, kad visi žinotų. Aš to tikrai nesigėdiju, bet nemanau, kad vaikui reikėtų tiesiog. Arba parduotuvėje, kaip aš mėgstu šitą sūrelį, o kai būna prie kasos, būtinai pakartoja: „Kai aš buvau vaikų namuose, šitą sūrelį visą laik valgydavau.“ Ir žmonių toksai dėmesys yra didelis ir aštrus. Aš suprantu, tu gauni tą dėmesį, bet dėmesys nėra toks siektinas būdas. Tiesiog kalbėjau, taip, tai tavo praeitis, bet nemanau, kad visiems tai reikia pasakoti. (Lina, 277–281)

Vyresni vaikai supranta, kad gali gauti naudos spekuliuodami savo padėtimi. To jie išmoko iš pačių vaikų namų praktikos, nuolat užgriūnančių svečių, valdininkų, paramos akcijų. Globa šeimoje gražina ne tik vaikui vertę, bet ir nutraukia ydingo gailėsčio ratą, savotišką elgetavimą dėmesiu. Naujai besiklostančiuose santykiuose vaikas turi atrasti daugiau savo savybių, interesų, taip pat mokytis asmeninio privatumo. Dabar jis nebėra „etiketė“, jis turi mokytis tapti lygiavertis su vaikais iš kitų šeimų. Pavyzdyje užmaskuota ir prieraišumo problema, mergaitė visiems „transliavo“, kad ji iš vaikų namų, ji dar ne šios šeimos vaikas. Arba priešingai: „Kai buvo per visą

parduotuvę: „Mama!!!“ Tos mamos tiek daug, reikia visiems pasakyti, visi žinokit, visi matykit“ (Lina, 283).

Krizės etape vyksta daug sudėtingesni vertybiniai procesai. Česlova skundžiasi iš aplinkos patirianti moralinį spaudimą, o vietoj pagalbos sulaukia socialinių darbuotojų kontrolės ir nemalonumų dėl nekompetentingų psichologų. Linos ne visi globojami vaikai sulaukė profesionalios psichologinės pagalbos, be to, turėjo konfliktų dėl globotinio su mokyklos socialine pedagoge. Pavyzdžiui, Česlova suprato, kad prieš ją iškilusios ugdymo užduotys pranoko jos įsivaizdavimą:

Nu, žodžiu, labai daug, aš tikrai nesitikėjau, kad bus tiek, nu, sunkumų. Ne tai, kad sunkumų, o tai, kad kažkaip, kai visą laiką aš su vaikais, nu, toks geras bendravimas, artimas, tai negalvoju, kad, va, šitiems vaikams... Nu, galvoju, kad jie tokie patys. Bet vis dėlto – ne. Jie skiriasi nuo šeimos vaikų. (Česlova, 96–98)

Jau iki šiol buvo gana daug pavyzdžių, kaip globėjai tyčia ignoruoja įžūlų elgesį, leidžia patirti elgesio pasekmes, moko pasakyti, paprašyti, padaryti:

„Viskas skrenda, viskas krenta kambariuose. Būdavo, kad nesipykti, išeinu, prasi-vaikštau, prasivaikštau, pareinu. Tada: „Na, sorry, mam.“ (Monika, 131–133)

Norint suvaldyti krizę svarbu gebėti aptikti nenaudingas mintis ir mokėti nusi-raminti. Lina papasakojo apie pasitaikiusią vagystę:

Tos dienos, tas iškraustymas piniginės, ir tu matai tą vaiką kalėjime. Baimės, visiškai neadekvačiai reaguoji: „O, Dieve, kaip tu galėjai!“ Kažkaip tai dabar jau nesinervuoju, kažkaip tai visiškai ramiai. Tas man nepatinka, gerai, kad iš manęs, o jeigu iš mokyklos, nes aš nemanau, kad visi bus tokie atlaidūs ir protingi. (Lina, 317–318)

Iš šio pavyzdžio matyti, kad moteris jau konstatuoja išmokusi tinkamai įvertinti vaiko poelgį ir neprimesti dar nevykusių scenarijų – „matai tą vaiką kalėjime“.

Šiame etape itin svarbūs aiškūs, suprantami ir tvirti reikalavimai ir žodžio lai-kyimasis:

Ir, be abejo, aš esu griežta, bet teisinga. Visada, ir vaikai tai pastebėjo. Ir mokinu, tas labai geras dalykas turi būt visada žmoguje – jei tu pažadėjai, nežadėk tiek kartų. O kaip yra – mes pažadėjom, nepadarėm, tada pergyvenam. Tai nežadėk. Geriau padaryk, paduok, padovanok. O jei jau pažadėjai, tai ir viskas. Jei aš sakau, kad mes kažkur išvažiuojam, padarysim kažkokią išvyką ar kažką, kokią pramogą, tai mes tai padarom. Gal tą dieną net nebeišeina, aš vis tiek rasiu būdų, kad atlikti tą, ką aš pažadėjau. Bet jeigu aš pasakiau, kad ateiti, ir neateina, ir viskas, aišku, aš biškį nusileisiu, biškį, bet vis tiek virvutę tą nepaleidžiu. (Česlova, 490–492)

Krizių metu tampa aktualūs savireguliaciniai ir nuotaikos suvaldymo gebėjimai bei šeimos narių parama. Darius priekaištauja mamai: „Reikia tau surasti vyrą, kad aš tėtį turėčiau“ (Danguolė, 92).

Užsitęsęs netinkamam vaikų elgesiui, globėjai pradeda abejoti pasirinktos drausminančios priemonės veiksmingumu, iškyla stipresnės bausmės pritaikymo pagunda, tenka išmokti kantrybės ir pasitikėti gaunama emocine parama:

Vieną kartą <...> Tai tvarkėsi aštuonias valandas. Nu, kokie šeši žaislai buvo pamesti, rūbeliai keli, tai nuo ryto pradėjo, be dešimt aštuonios vakare baigė. Tai leidau į tualetą, ir mes su vyru savo sėdėjom kambarį, ir vyras sako: „Nu, dabar nusinešiu diržą.“ Sakau: „Pakentėk, palauk, tegu sėdž, mums ramybė dabar bus.“ Praeina kiek valandų, jau aš sakau: „Nu, kai nueisiu, nu, nežinau, – sakau aš, – dabar.“ – „Palauk, – sako, – tegu sėdž, tegu sėdž.“ Ir mes, vienas kitą palaikydami, išlaukėm iki pat vakaro. Aštuntą buvo filmukai rodomi, tai be dešimt aštuonios pradėjo, aštuntą baigė. Bet visą dieną tvarkėsi, ir neišleidau niekur. (Gražina, 113–121)

Krizių metu pats suaugusysis turi pasirūpinti savo poreikiais, nes vaikai nebūtinai gali patys susiprasti, koks elgesys yra normalus, o kuris jau pradeda erzinti:

Pavyzdžiui, tu nori normaliai kaip žmogus aštuntą atsikelti, tai, žinokit, aš bijo-davau jų žingsnelių. Jau septintą aš nerviškai prabusdavau ir girdžiu tiktai – tepu tepu tepu... Aš taip burbėdavau atsigulus: „Viešpatie! – galvoju, – Viešpatie, prasideda...“ Jie ateidavo, jie mane tapydavo, traukydavo. (Gražina, 80–81)

Kuriamos bendravimo taisyklės ir kasdienio elgesio ritualai turi būti pagarbūs visiems šeimos nariams:

Užsimanom valgyti. Jiems paduodu. Vaikams visų pirma – pats nevalgys, kol vaikams nepaduota. Pavyzdžiui, įsidėjau valgyti ir ten kažkas: „Mamyte, man kažko dar įdėk! Ai, bet tu valgai?“ Ir jie išlaukia, kol aš pavalgau. Aš taip prisipratinau. Ir aš sakau: „Kai aš valgau, yra šventa! Viskas, jūs iki to paprašėt, aš įdėjau, o dabar yra šventa!“ Aš pavalgau ir tada jiems įdedu. Bet taip šokinėti, paduoti, nunešti, parnešti – tai tikrai ne! (Gražina, 633–638)

Krizės metu vyksta sparti suaugusiojo vertybių kaita. Iškilus sunkumams ugdomas nuolankumas, gebėjimas priimti kančią, tačiau tai neturi tapti globėjo savigraužos, nepagrįstai priimtoms kaltės priežastimis. Iš kai kurių liudijimų matyti, kad padeda metaforiškai suvoktas gyvenimo kaip kelio, arba scenos, turinčios režisierių, ar tikėjimu priimto Dievo vedimo supratimas. „Ir aš gaunu per tą vaiką kažkokių tai sau... matymą kitoki“ (Danguolė, 206).

Adaptacijos etapas yra savotiška dovana po patirtų kančių. Globėjai liudija, kad palengvėjimas atėjo, kai vaikai pripažino savo netinkamą elgesį arba parodė meilę ir prieraišumą. Grįžtamasis ryšys yra ypač svarbus dedamų pastangų patvirtinimas:

Ir kai pirmą sykį, gal po dvejų metų, jisai pasakė: „Tu buvai teisi, pusryčius reikia valgyti, mokykloje visą dieną, dvi pamokas galvojau apie maistą.“ – „O, Dieve, galvoju, man dangus atsivėrė! Tu pagaliau pripažinai, kad (aš) kažkuo teisi!“ Tai buvo po dvejų metų. Bet ką... Sakau: „Apsirenk, susirgsi, eini į lauką.“ Sveikata buvo labai prasta ir,

tikrai, išeidavo neapsirengęs, visada susirgdavo. „Nu, aš juk tau sakiau.“ – „Ne, aš tikrai ne dėl to susirgau, tu čia, maždaug, prikarksėjai, ir aš dėl to susirgau, kad kažkokį burtą man užleidai. Bet tikrai ne dėl to, kad aš tavęs nepaklausiau.“ Kai pirmą sykį jis pripažino, man toks fainumas buvo. O, taip, pagaliau tu pripažinai! (Lina, 103–109)

Lūžio taškas, kai Laisvūnas pirmą kartą pripažino Linos teisumą, turėjo skirtingas prasmes vaikui nei suaugusiajam. Mamai tai buvo emocinis palengvėjimas po nesuprantamų ginčų, savotiškas elgesio krypties pateisinimas. Pačiam vaikui tai buvo pozityvaus požiūrio į kitą asmenį atsiradimas, klusnumo sąsaja su asmenine laime.

Iš grįžtamojo ryšio supratę, kad ugdymas turėjo teigiamų pasekmių, globėjai pradeda labiau pasitikėti savo jėgomis, drąsiau dalijasi patirtimi su kitais tėvais:

Aš gyvenime gaunu, aš visiškai nesiaukuju, tas žodis „aukojiesi“ yra durnas visiškai. Nes auka iš karto automatiškai yra su kažkokiu neigiamu atspalviu, ir toks dalykas. Nesiaukuju, man žiauriai smagu auginti vaikus, aš be galo vidinį didelį pasitenkinimą matau, kaip matau, kaip keičiasi, kaip atšyla. Tai neįkainojamas dalykas, kai matai visiškai dygliuotą vaiką, ir kaip (jis) išauga. Negali sakyti, prisiimti nuopelnų, kad išauga žmogus, lyg jisai nebūtų išaugęs, bet yra labai vidinis didelis pasitenkinimas. (Lina, 641– 642)

Remiantis globos patirtimi, apibendrinta dialoginio ugdymo(si) modelyje, kuria- me aprašomi ir kritiniai momentai bei sunkios patirtys, paskutiniame etape globėjai traktuojami kaip įsitvirtinę pokyčių visuomenėje vykdytojai:

Ragina ir liepia leisti susitikinėti su mama, aišku, dėl didesnio vaiko gėrio... Bet tada reikėtų gal pasverti, ar tai yra tikrai gėris vaikui, kai jisai yra tampomas taip. (Danguolė, 350)

Globėjų gebėjimų raiška skirtingais globos etapais yra lydima jų vertybinių pokyčių. Asistuojamas augančiam vaikui, suaugęs asmuo taip pat auga kaip asmuo ir tampa brandesnis. Pradėję nuo pačių pasirinkto gyvenimo plano ir atlikę būtinas administracines procedūras, globėjai pakliūna į situacijas, kurių nesitikėjo ir kurioms nesiruošė.

Pirmasis vertybinių pokyčių etapas įvyksta per susitikimą su konkrečiu vaiku. Tada globėjai supranta, kad nebe nuo jų vienu priklauso jų dienos rutina ir įvykiai. Tačiau ypač svarbus, galima sakyti, egzistencinės reikšmės įvykis yra pirmasis kartas, kai vaikai kreipiasi „mama“ ar „tėčiu“. Tėvystė kaip tapatumas nėra vien suaugusiojo pasirinkimas ir prasideda ne teismo sprendimu, o vaiko pasirinktu kreipiniu. Antrajame, krizės, etape globėjai dar labiau mokosi suprasti, kad vien jų pačių pastangų nepakanka situacijoms suvaldyti, kad kartais užtenka ne išspręsti visas problemas, o priimti įvykius taip, kaip jie klostosi. Šiame etape ypač svarbu išmokti kreiptis pagalbos ir būti už jų dėkingiems. Kartais išsisprendus kritinėms situacijoms susidaro pojūtis, kad dalyvavo aukštesnė jėga, nenumatytas įvykių režisierius, kai kurių pasakotojų

suprastas kaip Dievas. Vaikų greitas augimas, pozityvūs ugdymosi rezultatai ir jų dėkingumas pagaliau sustiprina pasitikėjimą ir skatina iniciatyvą dalytis patirtimi, dalyvauti socialinėje veikloje, stebėti globos sistemos pokyčius ir teikti jai pasiūlymus.

Perėjus globos proceso etapus suaugusiojo vertybės kinta nuo į save orientuotų ir savo gyvenimą įprasminančių iki socialinių pokyčių iniciatoriaus, analizuojančio globos sistemos veiklą per praktinių situacijų sprendimą. Iš dialoginio santykio su globotiniu atėjęs sveikas požiūris į vaiko ir pasaulio apskritai tikrovę pereina į atsakomybę už pasaulio vargus. Suaugusiojo branda, kuri neišvengiamai ateina per nuolankumą, savo ribotumo suvokimą, išorinės pagalbos priėmimą ir bendruomeniškumo patirtis, yra vertybinis kapitalas, kurį gali pasiūlyti globėjai vaiko gerovės sistemos kūrėjams.

Vaiko globos ugdomosios funkcijos raiška globėjų naratyvuose leido papildyti globos turinį jos proceso aprašais, apibūdinta patirčių kaita ir atskleisti visuomeninio konteksto poveikį kasdienėms vaiko auginimo veikloms. Ugdanti globa skiriasi nuo trumpų gailėstingų susitikimų, nes remiasi stipriais ilgalaikiais ryšiais ir pasitikėjimu (Noddings, 2005, p. 64), todėl ugdymo kontekstuose ji reiškiasi ilgu adaptaciniu laikotarpiu ir santykio kūrimosi etapiškumu. Tiek tėvystė, tiek ugdymas turi trukti ilgai ir užtikrinti santykių tęstinumą (McNamee ir kt., 2007). Sukurtu modeliu teigiama, kad, išgyvenant globos kaip proceso eigą, reikia skirtingo pobūdžio pagalbos iš sistemos, tampa aktualūs vis kiti gebėjimai, keičiasi vertybės. Pats globėjas turi atrasti rezervų save sustiprinti: mokėti susigrąžinti jėgas po patirto streso ir nuovargio, suvaldyti situacijas, atgauti pasitikėjimą savimi. Globos proceso kaip galimybės suaugusiojo asmenybės brandai įvertinimas yra svarbus veiksnys, leidžiantis atskleisti globos kaip atsakingo socialinio sprendimo prasmę.

---

4. DISKUSIJA

Šeimą tirti nelengva ne tik dėl jos kompleksiskumo, bet ir visuomenėje vykstančių transformacijų, kurios neišvengiamai lemia šeimos kaip instituto būklę (Gvaldaitė, 2006, p. 49). Globa šeimoje yra tik viena iš alternatyvų, kurią valstybė gali pasiūlyti vaikui, paliktam biologinių tėvų: jei įvaikinimas, įskaitant tarptautinį įvaikinimą, yra valstybei pigiausia alternatyva, globa vaikų namuose patiria didžiausią suinteresuotų asmenų spaudimą. Tačiau šiuo darbu išreiškiama viltis, kad vaikų globa šeimose, sudaranti geriausias sąlygas augti vaikams neprarandant ryšio su biologine šeima, taps įprastine praktika, gydančia ne tik asmenines, bet ir istorines tautos žaizdas. Globėjų pasakojimais siekta įrodyti, kad globa gali būti patraukli, kad globojančiojo likimas nebūtinai susijęs tik su rūpesčiais ir naštomis, bet džiaugsmu ir asmenybės tobulėjimu (Sinclair, Gibbs, Wilson, 2004, p. 64). Gal kartkartėmis jis ir reikalauja aukų, tačiau visai nereikia savęs paneigimo ar atsisakymo (Noddings, 2002a, p. 46). Labiausiai globėjus motyvuoja jų misijos kilnumo įsisąmoninimas, todėl jie kviečia ir kitus dalytis savo namais (Sinclair, Gibbs, Wilson, 2004, p. 11).

Vartotojiškos kultūros persotintam žmogui kalbėti apie globą, J. Tronto žodžiais tariant, reiškia rūpintis ne tik teisingesne materialinių išteklių alokacija, bet ir atsakomybės perskirstymu (Tronto, 2013, p. 49). Kasdienėje mąstysenoje globėjo paveikslas susiduria su dviem kraštutiniais stereotipais: pirmasis juos vaizduoja kaip geradarius šventuosius, kurie nesavanaudiškai aukojasi pagalbos reikalingiems vaikams; antrasis – kaip savanaudžius iš globos pašalpos pasipelnyti bandančius aferistus, keliančius pavojų savo globotiniams nepakankama priežiūra ar net smurtu (Swartz, 2005, p. 65). Realus, o ne stereotipinis globojančiojo asmens patirčių supratimas yra aktualus nūdienai, kai konstatuojama, kad globėjų trūksta.

Atliktas Lietuvos ne giminės vaikų globėjų naratyvų tyrimas leido teorinėje dalyje aptartus vaikų globos modelius papildyti globos proceso, dialoginės raiškos ir ugdymo sąlygų dėmenimis, atitinkančiais trijų dimensijų naratyvinės analizės ašis: laiko, santykių ir konteksto. Skirtingai nuo 1.5 dalyje pateiktų vaikų globos modelių (žr. 46–57 p.), akcentuota ne vaiko, o suaugusiojo jo globėjo gebėjimų ir vertybių kaitos raiška. Sukurti patį ne giminės vaikų globos ugdomosios raiškos modelį turėjo įtakos aptartos teorijos ir modeliai.

Pirma, remiantis M. Sanders (2008) tėvystės gebėjimų klasifikacija (1 lentelė, 36 p.), papildyta globėjams reikalingomis terapinėmis užduotimis ir pareiga palaikyti ryšius su biologine šeima, buvo išskirtos dvi – bazinių ir aukštųjų – gebėjimų grupės. Globėjų pasakojimai tik leido gebėjimus priskirti konkrečiam globos etapui. Tokia gebėjimų raiška anaipol nepaneigia, o tik sustiprina orientacijos į vaiką ir vaiko teises tendencijas. Išskirta susipažinimo fazė atspindi vaiko kaip netikėto, nepažįstamo, bet

brangaus traktavimą, jo jausmai, nuomonės ir protestai yra svarbios globėjui, tad šeimoje vaiko teisės užtikrinamos aukščiausioje vaiko dalyvavimo priimanant sprendimus pakopoje (2 paveikslas, 50 p.).

Antra, taikant G. E. Schofield, M. Beek (2005) Tėvystės ciklo modelį buvo sudarytos prielaidos globos procesą apibendrinti per globėjo gebėjimų ir vertybinių pokyčių raišką. Tobulindamas dialoginio ugdymo(si) metodus, globėjas išmoksta reflektuoti ir žodžiais išreikšti įvairias ugdymo situacijas, vaiko ir paties reakcijas, jas įvertinti. Remiantis 6 paveiksle (54 p.) pavaizduotu tėvystės ciklu, galima teigti, kad globėjo minčių, jausmų ir elgsenos pokyčiai yra vaiko ugdymosi per jo jausmų, minčių ir elgesio pokyčius veiksnys. Saugaus pagrindo užtikrinimo schema (7 paveikslas, 55 p.) tik iliustruoja tėvų funkcijų raišką ir poveikį vaiko psichologiniam tobulėjimui.

Trečia, vertybinių pokyčių dalyje modelis kaip dialoginė struktūra sujungia rūpesčio etikoje vartojamas N. Noddings santykiško subjekto (*relational self*), E. Levino etikos sampratos ir J. L. Chrétieno pasaulimo kaip kalbos raiškos ir kritinės pedagogikos dialoginio ugdymo(si) koncepcijas. Globojančiame santykyje išryškėja žmogaus unikalumas, pažeidžiamumas, atsakomybė ir priklausomybė nuo kitų ir iš to kylantys poreikiai, globos kaip užuojautos ir erdvės kitam atvėrimo perspektyvos. Rūpesčio pedagogikos pradininkės, pasirinkusios indukcinį būdą, iš praktinių veiklų perspektyvos filosofiskai nepakankamai pagrindė globos kaip atsakingo santykio sampratą, todėl tik papildyta E. Levino totalybės ir begalybės priešprieša, globos patirtis įveda transcendencijos dimensiją. Globėjai pašaukimą globoti, nors ne visada tai įvardydami, supranta, kaip save pranokstančią asmeninio gyvenimo kryptį, o globotinį – kaip savo šeimos narį. Naujos istorinės aplinkybės lėmė praktikas, kai ištisos asmenų ar visuomenės grupės yra traktuojamos kaip nereikalingos, apleistos, suvaržytos, kontroliuojamos, įkalintos (Evans & Giroux, 2015, p. 50), todėl visuomenėje, kurioje daug abejingumo, netikrumo, smurto ir kaltinimo, kalbėti apie globą, o ypač vaikų globą, reiškia sugrįžti prie buvimo žmogumi šerdies (Tronto, 2013, p. 44). Ekonominio mąstymo nulemtam nūdienos žmogui vietoj A. Smitho „nematomos rankos“ paradigmos verta priminti „nematomos širdies“ rūpesčio etiką (Hutchinson, 2004, p. 84).

Kaip jau buvo minėta įvade, atliktas tyrimas yra kontekstualus tiek dėl istorinių aplinkybių, nulėmusių itin gausią vaikų namų ir stereotipinio mąstymo vis negalinčią atsakyti globos sistemą Lietuvoje, tiek dėl lietuviškosios terminijos.

Lietuviškų sąvokų vartoseną darbe nuolat kėlė kalbinės raiškos problemų, nes angl. žodis *parenting* dažniausiai verčiamas kaip auginimas arba tėvystė (sąvoka, kuri neturi veiksmožadinės formos atitikmens), o angl. žodis *care* reikalavo nuolat derinti *globos* ir *rūpesčio* sąvokas. Nors skirtingoms ugdymo teorijoms sujungti pasirinktas reikšminis žodis *globa*, iškelta problematika gali paskatinti sudaryti ir pritaikyti naujas sąvokas.

Ne mažiau svarbus tyrimo mokslinis ir istorinis kontekstas. Iki šiol Lietuvoje nemažai mokslininkų nagrinėjo vaikų ugdymą institucijose: A. Zbarauskaitė (2009) tyrė globos namuose gyvenančių paauglių psichologinį tapatumą, K. Samošonok (2006) – paauglių adaptyvaus elgesio ugdymąsi, L. Radzevičienė (2002, 2006) – kūdikių namų auklėtinių emocijų raidą, R. Braslauskienė, (2000) – šeimių vaikų ugdymo ypatumus globos institucijose. I. Ratnikaitės (2011) disertacijos tema buvo katalikiškas auklėjimas šeimoje. Tiriamai tematikai artimiausi sociologės D. Snieškienės (2001) ir edukologės V. Staskevičienės (2007) disertacijos, nes jos tiesiogiai tyrė vaikų globą šeimoje, tačiau abi nagrinėjo kaip instituciją megainstitucijoje (pirmoji socialinio veiksmo, o antroji – edukaciniu požiūriu). Temos aktualumą įrodo ir lygiagrečiai su disertacijos teksto rašymu gimę nauji lietuvių mokslininkų darbai, pavyzdžiui, L. Gvaldaitės (2016, 2017) straipsniai, skirti deinstitucionalizacijos politikai atskleisti ir globėjų patirtims, kaip dovanos kultūros formavimo veiksniai, aprašyti.

Disertacijos naujumas: globos ir auginimo teorijų sujungimas per ne giminės globėjų patirtis, formuojantis naujiems globėjo ir globotinio santykiams bei jų priklausomybės šeimai identitetui. Tokia santykiais pagrįsta asmenybės struktūra, leidžianti atsiverti nepažįstamam, svetimam, kitokiam asmeniui, vis dar gana reta nepasitikėjimu kuriamų socialinių ryšių bei trauminių Lietuvos istorijos patirčių (Gailienė, 2008) kupinoje visuomenėje. Visuomenės, siekiančios pokyčių per ugdymą, perspektyvoje vaikų globa gali būti vertinama kaip ilgalaikė investicija į didesnę ateities visuomenės sanglaudą, G. Marcelio žodžiais tariant, „naujas skiepas“ (Marcel, 2010, p. 117) tautos istorijoje.

Istorinės sąlygos galėjo lemti faktą, kad Rytų Europos šalių tėvai apskritai mažiau pasitiki tėvystės kursų nauda nei gyvenantys, pavyzdžiui, Vakarų Europoje. Tyrimai Serbijoje rodo, kad tėvai, ypač motinos, įtariai vertina kursus, o dominuojantis tėvystės modelis yra „kaip, kad mane augino“ (Bogavac, Dukic, 2017). Lietuvoje daugiau nei trečdalis tėvų, auginančių ikimokyklinio amžiaus vaikus, nežinojo, nesuprato, negalėjo įvardyti, ką reiškia sąvoka *pozityvi tėvystė* (Burvytė, 2016). Vyraujant nepasitikėjimu grįstiems visuomeniniams santykiams, šeima vertinama kaip ramus uostas, į kurio gyvenimą turėtų kuo mažiau kištis valstybinės institucijos. Tačiau globojamų vaikų ugdymas dėl jų įgimtų ir dėl netinkamos priežiūros įgytų savybių viršija vien tik šeimos galimybes, todėl reikalinga valstybinių institucijų pagalba ir organizacijų parama.

Praėjus daugiau nei 25 nepriklausomos Lietuvos Respublikos laisvės metams, vaikų globos sistema negali atsikratyti sovietmečio paveldo. Nepaisant Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1989) ir Europos Sąjungos palaikomos institucinės globos pertvarkos gairių (2012), Lietuvoje vykstantis deinstitucionalizacijos procesas vis dar susiduria ne tik su administracinio ir organizacinio pobūdžio kliūtimis, bet ir turimos

vizijos nepakankamumu. LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtintas „Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas“ stokoja vidinės logikos. Pasikeitęs informacinis fonas šiek tiek padidino šeimų ir asmenų, kurie ryžosi globoti ne giminaitį globotinį, skaičių, tačiau, vis dar nesukūrus paramos globėjams tinklo, apie pusė globos šeimose atvejų baigiasi nesėkmingai – vaikai gražinami atgal į institucijas. Vis deklaruojama, kad pertvarka toliau negali vykti, nes trūksta globėjų, tad nuo 2017 m. padidinta pašalpa globojančioms šeimoms turėtų įnešti pokyčių, kurių šiame darbe dar nebuvo galima įvertinti.

Tačiau jau akivaizdu, kad diskusijos apie institucinės globos žalą turi įtakos ne tik valstybinio ir savivaldybių pavaldumo globos įstaigoms, tačiau ir nevyriausybinėms organizacijoms. Pastarosios, stebėdamos, kaip mažėja vaikų namų kaip institucijos prestižas, randa būdų atsisakyti tolesnės veiklos: arba nebepriimama naujų vaikų, arba esamos patalpos ir globotiniai perleidžiami savivaldybėms. Ši tendencija minėtame Plane nebuvo numatyta, kaip ir faktas, kad vietų skaičius valstybiniuose ir savivaldybės vaikų namuose negali mažėti dėl didelio vaikų, augančių rizikos šeimose, skaičiaus.

Dėl teisinių, politinių ir ekonominių veiksnių bei sudėtingo istorinio bei psichologinio, gynybinio konteksto efektyvus deinstitutionalizacijos procesas negalėtų būti realizuojamas vien taikaus dialogo būdu. Jame persipina skirtingi interesai, tokie kaip darbo vietų, pastatų, galios, paramos ir labdaros teikėjų bei rinkėjų noro pasirodyti ir pasipelninti vaikų likimų sąskaita ir įtakos visuomenėje klausimai. Konfliktinių požiūrių lauke dar reikia papildomų pastangų išplėsti iš patogaus ir neįsipareigojančio gyvenimo potencialius globėjus ir tėvius, pakeisti individualistinės ir vartotojiškos visuomenės vertybines nuostatas. Neoliberalistinės idėjos ir verslo interesai priimami jų nekvestionuojant: visuomenėje vyrauja savanaudiški interesai, silpninama valstybės įtakos sfera, nepakankamai skatinamas nevyriausybiniis sektorius. Todėl gyventojų ir globos sistemos dalyvių nuomonių apklausos signalizuoja ne apie baimes ar stereotipus, o apie netikrumo dėl ateities ir abejingumo atmosferą visuomenėje globojamų vaikų atžvilgiu.

Nepaisant struktūrinių modelio elementų gausos ir informatyvumo, jis išlieka kaip iliustruojantis, o ne universalus. Globos ugdomosios funkcijos būtinųjų sąlygų, procesinės-dialginės raiškos **modelio ribotumai**:

1. Sukurtas modelis skirtas apibūdinti globojančio suaugusiojo veiklą. Globos kaip proceso aprašymas, jo etapų išskyrimas, remiantis tėvų pasakojimais, atspindi laiką globėjų akimis. Išskirti etapai reikšmingi tiek, kiek leidžia modeliuoti vaiko globos politiką, numatyti globėjų poreikius pagal tuo metu išgyvenamą globos etapą, ugdyti atitinkamus tėvystės gebėjimus. Tačiau svarbu suprasti, kad laiko nebuvimas yra vienas pagrindinių vaikystės bruožų (Suissa, 2006, p. 76). Tėvų globos netekę

vaikai, kitaip nei jų bendraamžiai, patiria laiką: daugumos jų praeities patirtys buvo neigiamos, todėl praeities ir dabarties sąveika gali sukurti komunikacinius barjerus. Daugelio šių jaunų žmonių ateitis kupina rūpesčių (Goodyer, 2011, p. 148), todėl darbo su jais užduotis – padėti jiems planuoti savo ateitį ir išmokti optimistiškai žvelgti į gyvenimą.

2. Gyvenimas yra itin sudėtingas, ir bet kuri schema jį gali sužaloti: kiekvienas žingsnis yra individuali situacija su skirtingais veikėjais (Lukšienė, 2000). E. Levino dialogo samprata remiasi kiekvieno asmens pasirinkimo ir apsisprendimo laisve, todėl net ir tobuliausi modeliai, svarstomi kaip būtini, nuo šiol privalomi kiekvienai globojančiai šeimai, supaprastina reiškinį pasmerkdami jį totalybės prievartai. Konkretus vaikas ir jo interesai konkrečiomis aplinkybėmis yra motiniško elgesio pagrindas. O transcendentinis požiūris skatina patirti netikėtumą, kas kartą interpretuoti naują situaciją ir kūrybingai pritaikyti ugdomasias veiklas.

3. Ilgas adaptacijos laikotarpis neleidžia įvertinti globos laikinumo ir baigtinumo pranašumo, lyginant su įvaikinimu. Dar kartą grįžtant prie globos, t. y. dviejų šeimų to paties vaiko globos, prižiūrint atsakingoms socialinėms tarnyboms (Mosek, 2004), sociologinio apibrėžimo, tikslinga klausti, ar įvaikinimas tikrai turi pranašumą, lyginant su globa? Tikėtina, kad tyrimo su tėvais rezultatai būtų analogiški. Daugelis pašnekovų įvardijo, kad globa šeimoje nedaug skiriasi nuo įvaikinimo, o ir kasdieniu supratimu globa traktuojama kaip pusiau įvaikinimas (Sinclair, Baker, Wilson and Gibbs, 2005, p. 252). Globai, kitaip nei įvaikinimui, būdingi laikinumo ir baigtinumo požymiai (Gvaldaitė, 2017, p. 50). Ja labiau siekiama paruošti vaiką grįžti namo, nei užtikrinti jam ilgalaikę šeimą gyvenime, todėl ji vertinama kaip „trumpalaikis uostas audringoje jūroje“ (Sinclair, Wilson, Gibbs, 2005, p. 233).

Teisiniuose ir sociologiniuose apibrėžimuose, turėjusiuose poveikį globos šeimoje sampratai, akcentuojama biologinių tėvų teisė į vaiką, bet neišreiškiamas ugdomųjų veiklų sistemiskumas ir jų koordinavimo tarp šeimų poreikis. Jungtinės Karalystės patirtis rodo, kad vaikų, besiblaškančių tarp globėjų ir savo biologinės šeimos, elgesys reiškiasi atkryčių ir negatyvaus elgesio spirale (Sinclair, Wilson, Gibbs, 2005, p. 117). Vaikų grąžinimas namo ne visada atitinka vaiko interesus, ne visada patys vaikai to nori (Sinclair, Wilson, Gibbs, p. 161), o gyvendami tarp dviejų šeimų jie yra netikrumo būsenoje, ypač jei namuose patyrė smurtą (Sinclair, Baker, Wilson and Gibbs, 2005, p. 256), todėl autoriai rekomenduoja kuo rečiau grąžinti vaikus atgal į biologines šeimas (ten pat, p. 253–254).

Įvaikinimo atveju tėviai neturi pareigos palaikyti ryšių su biologiniais tėvais, tačiau Didžiojoje Britanijoje 2002 m. atliktas tyrimas apie jau suaugusių įvaikių susitikimus su jų biologiniais tėvais patvirtino ypatingą kraujo ryšių svarbą, kuri svarbesnė ne tiek vaikams, kiek kaltę ir depresyviais nuotaikas išgyvenantiems bio-

loginiams tėvams (Triseliotis ir kt., 2005, p. 380). Nepaneigdamas psychosocialinės tėvystės reikšmės, puoselėjamas santykis su biologine šeima suteikia naujo emocinio kapitalo ir potencialo augti tiek vaikui, tiek jo biologinei šeimai (Triseliotis ir kt., 2005, p. 261). Lietuvos situacijoje vaiko globa galėtų būti priorietine kryptimi, lyginant su įvaikinimu, labiausiai dėl to, kad skatintų skirtingų socialinių grupių dialogą, tačiau šis turėtų būti administruojamas atsakingų tarnybų. Mūsų šalyje specialistai į globojamų vaikų santykius su savo tėvais yra įtraukiami minimaliai ir nepakankamai. Šeimos paliekamos vienos reguliuoti susitikimus (Gvaldaitė, 2017, p. 58), o tėvai į susitikimus ateina ne visada pačios geriausios formos. Tik suteikus tinkamą socialinę paramą ir bendradarbiaujant su socialiniais darbuotojais, dirbančiais su rizikos šeimomis (kaip parodyta A. Mosek (2004) 5 paveiksle), būtų galima užtikrinti abiejų vaiko šeimų teises nepažeidžiant paties vaiko interesų.

Modelyje globojanti šeima laikoma atvira sistema, todėl reikia globos politikos vienovės visuose ugdymo lygmenyse, rekomenduojama kuo greičiau sukurti kompleksinės paramos vaikų globėjams ir įtėviams tinklą bei nuolat siekti, kad būtų kuo mažiau nesėkmingos globos atvejų, suteikiant maksimalią paramą ir pagalbą. Dažnai kalbama, kad globos populiarumui įtvirtinti trūksta gerosios praktikos pavyzdžių. Tačiau norint, kad globa visuomenėje įsitvirtintų ne tik kaip herojiška vertybė, bet ir kaip įprasta praktika, ne mažiau svarbu yra suvaldyti rizikos veiksnius.

Globojamo vaiko auginimas peržengia vienos šeimos galimybes, todėl rekomenduojama neapsiriboti pozityviosios tėvystės ir globėjų bei įtėvių rengimo kursais, o plėtoti tęstinės paramos globojančiai šeimai programas. Tačiau net ir sukūrus paramos tinklus, kai vienos biologinės rizikos šeimos ir jų vaikų globėjų atvejį administruos tas pats socialinis darbuotojas, vis vien iškils klausimas, kaip geriau padėti globėjų šeimoms.

Pirma, laikinųjų globėjų statusas leidžia išvengti nuasmeninančio institucijos antspaudo, bet yra kliūtis kuriant saugų ir prieraišų ryšį. Adaptacinis periodas savo trukme yra trumpesnis, lyginant su netekties ar gedėjimo laikotarpiu. Todėl ryšiai tarp vaiko ir suaugusiojo turi būti kuriami su didele atsakomybe vengiant dar kartą nutraukti prieraišų ryšį. Todėl daroma praktinė išvada, kad laikinoji globa vaikui turi būti kraštutinis sprendimas. Įsteigus budinčio globotojo pareigybę (LR socialinių paslaugų įstatymo 2017 m. kovo 30 d. pataisos), neturėtų būti dažnų precedentų vaikui užsibūti pas laikinus globėjus ilgiau, nei numatyta pagal įstatymus. Nepavykus vaiko grąžinti į biologinę šeimą, susikūrus, o po to nutrūkęs prieraišus ryšys su laikinuoju globėju yra žalingas vaikui ir gali būti skausmingas ne tik buvusiam, bet ir naujam globėjui.

Antra, globos sistema ir toliau žaidžia su biologiniais tėvais, traktuodama juos nesavarankiškų vaikų lygmenyje, kuriame globėjai turi svaresnį socialinį statusą ir balsą. Lietuvoje reikalavimas globėjams bendrauti su biologine šeima dažniau atrodo kaip

socialinių darbuotojų primetama prievolė šeimoms, ir daugelis net lengviau atsikvepia, jei biologiniai tėvai patys nerodo tam iniciatyvos. Kita vertus, nesutikimas atsisakyti tėvystės dėl vaiko įvaikinimo galimybės yra biologinių tėvų teisė, svarbi jų identitetui, nors ir neužtikrinanti sąlygų, reikalingų vaikams užaugti. Dėl socialinio teisingumo reikia pasakyti, kad biologiniai tėvai, nepajėgiantys pasirūpinti savo vaikais, atsiduria nepavydėtinoje situacijoje. Neoliberalizmas linkęs apkaltinti pačius likimo nuskriausuosius silpnu charakteriu, blogais pasirinkimais ar moralumo trūkumu ir įtvirtinti nuomonę, kad skurdas yra užtarnauta būklė (Evans & Giroux, 2015, p. 4).

Trečia, savanoriškos paramos grupės atstovauja sistemai, kurioje globėjas yra ne tik atsakingas už informacijos paieškas ir problemų iškėlimą, bet yra ir kaltas už sprendimų nepakankamumą. Keldama globėjams tokius aukštus reikalavimus, sistema ir toliau susidurs su atsakingų žmonių stygiumi.

Ketvirta, globėjų pasakojimai leidžia teigti, kad pašalpa, skiriama vaikui, vis dar yra nepakankama jo poreikiams patenkinti. Turint omenyje, kad žalingo poveikio vaiko raidai ir sveikatai terapija yra darbu ir ugdymo priemonėms imlus procesas, jam turi būti taikomi pozityviosios diskriminacijos principai. Globojamo vaiko pašalpos netikslinga lyginti su išlaidomis vaikams, augantiems normalioje aplinkoje.

Penkta, valstybė turėtų prisiimti bent dalį atsakomybės dėl iki šiol vilkinamo paramos sistemos sukūrimo ir realios pagalbos globėjams trūkumo, kuri sukūrė dažnų nesėkmingos globos atvejų reiškinį. Pagal LR civilinį kodeksą, vieną kartą atimta globa nebesudaro prielaidų tapti globėju antrą kartą. Tačiau suteikus antrą šansą nesėkmę patyrusiems globėjams būtų galima ne tik papildyti potencialių globėjų sąrašus, morališkai reabilituoti tuos asmenis, bet ir pakeisti visuomenės požiūrį į globą kaip į itin rizikingą veiksmą.

Ne giminės vaikų globa gali būti apibūdinama kaip vaikų priežiūros ir auginimo veiklos, formuojančios alternatyviosios tėvystės identitetą ir kuriančios ilgalaikius socialinius ryšius. Nors buvo tirti ne giminės vaikų globėjų duomenys, vis dėlto kai kuriuos rezultatus galima pritaikyti visoms šeimoms.

Pirma, jos leidžia į vieną teoriją sujungti vaikų auginimo (angl. *parenting, bringing up*) koncepcijas su rūpesčio (angl. *care*) etika ir pedagogika. Vaikui reikia besirūpinančio, autoritetingo, išklausančio suaugusiojo, o priežiūros, aprūpinimo, maitinimo, saugumo užtikrinimo veiklos yra tik forma prierašiam ryšiui įgyvendinti. Globėjas turi pasitikėti savimi ir gebėjimu savarankiškai valdyti krizes, todėl pozityviau vertintinos ant edukologinio, o ne neurologinio ar vien psichologinio pagrindo kuriamos teorijos. Tai, kas biologinės tėvystės laikyta natūralia veikla, giminystės ryšiais nesusietų, bet tėvų ir vaikų santykius sukūrusių šeimų istorijose išryškėjo kaip atskiros globos ir auginimo praktikos.

Antra, vaiko globa, priskirta juridiniam asmeniui, negali garantuoti prieraišaus ryšio su suaugusiuoju, tačiau dėl vaikų namuose dirbančių žmonių pasiaukojimo ir sąmoningumo jis gali atsirasti. Nors susieti su institucija tik darbo sutartimis, suteikiančiomis teisę į darbo ir poilsio valandų bei dienų kaitomą gyvenimo ritmą, vaikų namų darbuotojai turi galimybių bent iš dalies sudaryti sąlygas formuotiis globojančiam santykiui su vaiku. Turint omenyje, kad artimas ryšys su suaugusiuoju padeda vaikui reguliuoti nerimą, reflektuoti dienos įvykius, ugdytis pasitikėjimą savimi ir savarankiškumą, vaikui turi būti sudaryta galimybė bent paskambinti jo pasirinktam darbuotojui bet kuriuo paros metu, o darbuotojas neturi teisės nekalbėti, argumentuodamas, kad šiuo metu ne jo darbo valandos. Teikiant prioritetą ilgalaiškiams socialiniams ryšiams, formuojantiems vaiko identitetą, reiktų kontroliuoti globą savaitgaliais ir per atostogas. Iki šiol nepažįstamų asmenų susitikimas gali sukelti didelių nesusipratimų ne iš piktos abiejų pusių valios, todėl jame turi dalyvauti vaiką pažįstantis asmuo. Be to, globos namų administracija ir globėjai savaitgaliais turi priiimti atsakomybę už apgaulingos vilties suteikimą vaikui.

Diskusijų dalis rašyta siekiant sujungti teorinės ir empirinės dalies išvalgas ir aptariant galimybes praktiškai pritaikyti sukurtą modelį. Remiantis E. Levino dialogo samprata, modelis negali tapti totalizuojančia sistema ir privaloma globėjų ugdymo praktika, o tik pasiūlymu įprasminti gyvenimą išsipareigojant iki šiol nepažįstamam vaikui. Globos etapų išskyrimas paaiškina globos procesą suaugusiojo globėjo požiūriu ir turi praktinę naudą, kaip bendraminčių liudijimas apie kiekvieno asmens istorijoje pasitaikančius sunkumus. Vertinant modelį kaip atvirą sistemą, galima sakyti, kad šalis nėra sukūrusi globojančios demokratinės sistemos, kurioje kiekvienas pilietis ne atsiribotų ir kaltintų, o būtų atsakingas už pažeidžiamas visuomenės grupes. Lietuva vis dar galėtų tik pasvajoti apie komandinės tėvystės modelį, kada vaiko tėvų globos netekusio ir pažeisto vaiko interesams atstovauja specialistų komanda, kuriai vadovauja psichoterapeutas, tačiau pagrindiniai veikėjai yra globėjai, su kuriais užmezgamas prieraišus ryšys.

IŠVADOS

Mokslinės literatūros šaltinių analizė atskleidė:

1. Vaiko globa yra fenomenas, kurį įvairiais požiūriais aiškina skirtingi mokslai: teisė, istorija, politologija, sociologija, antropologija, sveikatos mokslai, psichologija, edukologija. Mokslinių disciplinų daugis tik parodo, kad reiškinys yra sudėtingas ir daugiabriaunis. Nors tas pats fenomenas gali būti nagrinėjamas įvairių mokslo krypčių, šioje disertacijoje akcentuojama jo ugdomoji raiška.

Globa kaip edukologijos sąvoka plačiąja prasme vartojama tiek biologinių, tiek globojamų vaikų ugdymo funkcijai apibūdinti. Ji apima tokias veiklas: ugdymosi poreikių vaiko artimiausioje vystymosi zonoje identifikavimą, vaiko atstovavimą, pozityvios aplinkos sukūrimą ir pritaikymą konkretaus vaiko reikmėms bei suaugusiojo daromą įtaką vaiko asmenybės skleidimuisi iki pilnametystės.

Ne giminės vaikų globa nuo kitų alternatyviosios globos formų skiriasi teisiniu pobūdžiu: globėjai neperima visų tėvų teisių, todėl vaikų priežiūros veiklos derinamos tarp dviejų šeimų, prižiūrint vietinės valdžios paskirtiems atsakingiems asmenims. Ugdomuoju požiūriu ne giminės vaikų auginimas, be kiekvienai šeimai įprastų veiklų, turi būti orientuotas į prieraišaus ryšio sukūrimą, raidos sutrikimų reabilitavimą ir trauminių patirčių gydymą, žalingų įpročių prevenciją bei santykių su vaiko biologiniais giminaičiais palaikymą.

2. Prieš keletą dešimtmečių atsiradusias naujas auginimo kaip tėvystės (angl. *parenting*) ir globos (angl. *care*) teorijas sujungia globėjų funkcijos, kurias atliekant kuriasi alternatyviosios tėvystės identitetas. Detalios užduotys ir kasdienės veiklos formuoja santykišką, reliacinę (angl. *relational self*) asmenybės struktūrą.

Vaikų auginimo kaip į tikslą orientuotos veiklos tikslas – suteikti tėvams žinių ir ekspertų paramą. Tėvystės teorijos iki šiol teikia prioritetą psichologijos ir neurobiologijos mokslams, tačiau vis populiarėja ugdymo mokslų pagrindu sukurtos ir į tėvystės gebėjimus orientuotos patirtimi ir įrodymais grįstos (angl. *evidence based*) vaikų auginimo teorijos, suteikiančios daugiau priemonių kontroliuoti ugdymo šeimoje situacijas, labiau įgalinančios tėvus ir teikiančios jiems daugiau pasitikėjimo.

Rūpesčio etikos, kaip iš moteriškojo mąstymo kilusios moralinio ugdymo teorijos, šalininkai vartoja *globos* sąvoką kaip tam tikrą etinę laikyseną globotinio atžvilgiu. Globa kaip ugdomasis reiškinys turi tris dėmenis: įsigilinimą į globotinį, motyvacijos perkėlimą veikti dėl vaiko interesų ir vaiko atsaką, kaip abipusio santykio įrodymą.

Ne giminės vaiko globa yra ne natūrali, o etinė, artimesnė vyriškosios tėvystės aprašymui, nes nebūtinai reikiama prieraišia meile ar lipšnumu. Ji turi būti suprantama ne vien kaip vaiko poreikių tenkinimas ir apibrėžiama ne vien globėjų pedagogine kompetencija, o turi būti įvertinama suaugusiojo asmenybės raida, turinti laiko bei

emocinės ir vertybinės raiškos matmenis. Globa yra asmenį pranokstantis, jį transcenduojantis įvykis, slėpinys, leidžiantis pereiti prie gyvenimo pašaukimo klausimo ir turintis ne mažesnę etinę vertę nei Dievo balsas, kuriuo sekdamas žmogus kuria savo gyvenimą, negali būti visiškai atskleistas bei aprašytas.

3. Empirinio tyrimo duomenų analizė parodė, kad, praėjus daugiau nei 25 nepriklausomos Lietuvos laisvės metams, vykstančio deinstitutionalizacijos proceso vizija yra neišplėtotą: pertvarkos tikslai formuluojami valstybinių institucijų ir ministerijų lygmeniu, neskiriant pakankamai dėmesio pilietinės iniciatyvos raiškai. Nors išsami informacija apie gyvenimo institucijose žalą šiek tiek padidino šeimų ir asmenų, kurie ryžosi globoti ne giminaitį globotinį, skaičių, tačiau, vis dar nesukūrus paramos globėjams tinklo, apie pusė globos šeimose atvejų baigiasi nesėkmingai, ir vaikai grąžinami atgal į globos namus. Šalis turėtų labiau vertinti globėjus kaip pagrindinius globos santykio veikėjus, su kuriais užmezgamas prierašus ryšys, ir aprūpinti juos reikalingų specialistų komanda.

Ne giminės vaikų globėjų pasakojimai patvirtina teiginį, kad vaiko globa nėra technika, o santykio kūrimas. Globėjo buvimas kartu su vaiku patenkina jo priklausomybės šeimai poreikį, todėl globos ugdomąją funkciją labiau atitinka buvimas mama / tėčiu, o ne globėju, kurie labiau išsako įvykusio prisirišimo ir sukurto saugumo įvertinimą. Kitaip nei biologinės tėvystės atveju, kuri gali būti nustatoma kilme ar genetiniiais tyrimais, ne giminių globėjų tėvystė yra patvirtinama vaiko kreipiniu, kaip ypatingu prisiminimu apie pirmąją dieną, kai vaikas juos pavadino mama ar tėčiu.

Globėjai išmoksta sėkmingai pritaikyti autoritetingo elgesio strategijas, atsižvelgdami į vaikui būdingą elgesį. Apibendrindami globos patirtį, didelė dalis apklaustųjų elgesio lenteles, paskatinimų ir drausmių sistemas prisimena kaip vieną iš etapų, kurių vėliau galėjo atsisakyti. Gebėjimas įtikti vaikui, pasiūlant jo amžių ir polinkius atitinkančias veiklas, padeda ne tik sparčiau jam augti, bet ir kurti prierašų ryšį. Dažni pokalbiai vaikui rūpimomis temomis padeda jam reguliuoti nerimą, reflektuoti įvykius ir kurti pozityvų savęs vertinimą. Suaugęs asmuo padeda vaikui priimti save, prisiminimus ir skausmingas patirtis, ypač santykį su biologiniais tėvais.

Globa, skirtingai nuo mokymo, yra ne akademiinių pasiekimų, o išgyvenimo mokykla, kuri suaugusiajam reiškiasi neapibrėžtumu, asmeninio gyvenimo bendrumu, didele atsakomybe, dvasine ir materialine kaina bei savo asmens įtvirtinimu.

4. Sukurtas ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos sąlygų, procesinės-dialginės raiškos modelis remiasi dialoginio ugdymosi koncepcija, pagal kurią praktikoje kylančių problemų sprendimo metu keičiasi abu santykio dalyviai. Globos procesas apima pasiruošimo, susipažinimo, krizės ir adaptacijos etapus. Kiekviename iš jų reikalaujama skirtingos suaugusiojo globėjo gebėjimų ir vertybių raiškos.

Ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos sąlyga – tarptautinio, valstybinio, visuomeninio, institucinio, interpersonalinio ir intrapersonalinio ugdymo lygių darna. Globėjai privalo turėti ne tik bazinius, į vaiko poreikius orientuotus, bet ir aukštuosius gebėjimus, leidžiančius įvertinti ir išspręsti sudėtingus, nenumatytus uždavinius.

Globos proceso metu globėjai išgyvena vertybių pokyčius: nuo į save orientuotų ir savo gyvenimą įprasminančių iki socialinės brandos, suvokiant savo ribotumą, išorinės pagalbos priėmimą, išgyvenant bendruomeniškumo patirtis ir pan.

REKOMENDACIJOS

Tyrėjams ir ugdymo specialistams

Sukurta ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos būtinųjų sąlygų, procesinės-dialoginės raiškos modelis neišbaigia alternatyviosios ir apskritai tėvystės koncepcijos, todėl rekomenduojama plačiau tirti šeimos realybėje vykstančius ugdymo procesus.

Siūloma adaptuoti globos gebėjimų ugdymo metodikas Lietuvos kontekstui, įtraukiant globėjų patirčių aprašymus.

Kritiškai analizuoti ir apibendrinti ne tik gerosios globos patirties, bet ir globos nesėkmių atvejus.

Politikams ir strategams

Sukurti kompleksinės paramos vaikų globėjams ir įtėviams tinklą ir valdyti nesėkmingos globos atvejų riziką.

Taikyti pozityviosios diskriminacijos principus nustatant globojamo vaiko poreikius ir juos atitinkančios finansinės paramos dydį.

Vaiko laikinoji globa turi būti kraštutinis sprendimas ir neturi užtrukti ilgiau, nei numatyta įstatymuose. Įsteigus budinčio globotojo pareigybę (LR socialinių paslaugų įstatymo 2017 m. kovo 30 d. pataisos) turėtų pagerėti darbo su rizikos šeimomis kokybė, be to, neturėtų būti sukurta dažnų precedentų vaikui užsibūti pas laikinus globėjus.

Koordinuoti ir pagal galimybes sujungti socialinį ir edukacinį darbą su rizikos šeima ir jos biologinių vaikų globėjais, keičiantis informacija apie pokyčius abiejose šeimose.

Įtraukti globėjų atstovus į valstybinę globos politiką formuojančių institucijų veiklą ir skatinti savivalbos iniciatyvas.

Vaikų globos institucijoms

Atsižvelgti į globos ugdomąjį vaidmenį ir užtikrinti globą kaip ilgalaikį vaiko ir suaugusiojo ryšį net ir tiems vaikams, kurie auga institucijose. Vaikų namų darbuotojai turi sudaryti sąlygas formuoti prierašiam santykiui: vaikui turi būti sudaryta galimybė bent paskambinti jo pasirinktam darbuotojui bet kuriuo paros metu, o darbuotojas neturi teisės nekalbėti, argumentuodamas, kad šiuo metu ne jo darbo valandos.

Teikiant prioritetą ilgalaikiams socialiniams ryšiams, formuojantiems vaiko identitetą, kontroliuoti globą savaitgaliais ir per atostogas (turi dalyvauti vaiką pažįstantis asmuo) ir prisiimti atsakomybę už apgaulingos vilties suteikimą vaikui.

LITERATŪRA

1. Adams, P. (2015). In defense of care: Gilligan's relevance for primary education. *Pedagogy, Culture & Society*, 23, 281–299.
2. Ainsworth, M. D. S. & Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41, 49–67.
3. Alexander, H. (2006). A View from Somewhere: Explaining the Paradigms of Educational Research. *Journal of Philosophy of Education*, 40, 205–221.
4. Alexander, H. (2013). Caring and Agency: Noddings on happiness in education. *Educational Philosophy and Theory*, 45, 488–494.
5. Alvarenga, P., Titonelli, A. (2012). Care plan shared with ostomized clients: Freire's pedagogy and its contributions to nursing education practice. *Florianópolis*, 21 (2), 286–294.
6. Apple, M. W. (2013). *Can education change society?* New York: Routledge.
7. Aristotelis (1990). Nikomacho etika. Iš *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, 63–79.
8. Aristotelis (2008). Poetika. Iš *Graikų literatūros chrestomatija*. Vilnius: Mintis, 589–599.
9. Atkinson, R. (2002). The Life Story Interview. In G. & Holstein. *Handbook of Interview Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 121–139.
10. Augustinas, A. (2004). *Išpažinimai*. Vilnius: Aidai.
11. Bacevičiūtė, D. (2014). Atsakomybės infliacija. *Baltos lankos*, 38–39, 214–241.
12. Bachtin, M. (1999). *Dostojevskio poetikos problemos*. Vilnius: Baltos lankos.
13. Baldino, R. G. (2009). *Success as A Foster Parent*. NY: Alfa Books.
14. Barkauskaitė, M., Grikpėdienė, V. (1998). *Vaikų globos ir rūpybos Lietuvoje istorinės pedagoginės raidos apžvalga*. Vilnius: VPU leidykla.
15. Bauman, Z. (2015). *Kultūra takioje modernybėje*. Vilnius: Apostrofa.
16. Bauman, Z. (2011). *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa.
17. Bazeley, P. (2013). *Qualitative Data Analysis: Practical Strategies*. Los Angeles: SAGE Publications.
18. Barth, R., Crea, T., John, K., Thoburn, J., Quinton, D. (2005). Beyond attachment theory and therapy: Towards sensitive and evidence – based interventions with foster and adoptive families in distress. *Child and Family Social Work*, 10, 257–267.
19. Benjamin, J. (1988). *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism and the Problem of Domination*. Michigan: Pantheon Books.
20. Berger, P., Luckman, Th. (1999). *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
21. Berns, R. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

22. Bikauskaitė, R. (2013). *Rūpesčio etikos normatyvumo problema: Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
23. Bitinas, B. (2011). *Edukologijos terminija: kokybė ir problemas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
24. Bitinas, B. (2013b). Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Iš *Rinktiniai edukologiniai raštai. II*. Vilnius: Edukologija, 29–358.
25. Bitinas, B. (2013a). Ugdymo filosofija. Iš *Rinktiniai edukologiniai raštai. I*. Vilnius: Edukologija, 33–279.
26. Bitinas, B. (2005). Ugdymo mokslas ugdymo paradigimų sankirtoje. *Pedagogika*, 79, 5–10.
27. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.
28. Blaustein, M. E., Kinniburgh, K. M. (2010). *Treating Traumatic Stress in Children and Adolescents*. NY: The Guilford Press.
29. Bogavac, D., Dukic, T. M. (2017). Non-formal Education within the Function of Responsible Parenting. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 5 (1), 31–42.
30. Bowlby, J. (1944). Forty-four juvenile thieves: Their characters and home life. *International Journal of Psychoanalysis*, 25 (19–52), 107–127.
31. Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health*. Geneva: World Health Organisation.
32. Brandišauskienė, A. (2015). Veiksmingos mokymosi aplinkos kūrimo prielaidos. Iš *Edukologijos inžinerijos link: teorijos ir praktikos sanglauda*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 367–423.
33. Braslauskienė, R. (2000). *Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose: Daktaro disertacija*. Klaipėdos universitetas.
34. Bronfenbrenner, U. (2005). *Making Human Beings Human – Bioecological Perspectives on Human Development*. Thousand Oaks: SAGE.
35. Bruce, A. S. (2016). Grounded theology: A new method to explore luck. *Theology Today*, 117–128.
36. Bruner, J. (2004). Live as Narrative. *Social Research*, 71, 691–710.
37. Buber, M. (1998). *Dialogo principas I*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
38. Buber, M. (2001) *Dialogo principas II*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
39. Burvytė, S. (2015). Jaunų žmonių pasirengimas tėvystei ir motinystei. *Socialinis ugdymas*, 41, 45–63.
40. Burvytė, S., Ralys, K., Ilgūnienė, R. (2012). *Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas*. Vilnius: Edukologija.
41. Burvytė, S. (2016). Tėvų, auginančių ikimokyklinio amžiaus vaikus, pozityviosios tėvystės suvokimas. *Socialinis ugdymas*, 44 (3), 36–57.

42. Butvilas, T. (2008). *Šeimoje netektį patyrusių vaikų socializacija: Monografija*. Vilnius: MRU leidybos centras.
43. Butvilas, T. (2006). *Šeimoje netektį patyrusių vaikų (7–11 m.) socializacija ir pedagoginės pagalbos strategijos: Daktaro disertacija*. Šiauliai.
44. Caduri, G. (2013). On the Epistemology of Narrative Research in Education. *Journal of Philosophy of Education*, 47, 37–52.
45. Caine, V., Estefan, A., Clandinin, J. (2013). A Return to Methodological Commitment: Reflections on Narrative Inquiry. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57, 574–586.
46. Carter, R. (2005). *Family Matters: A Study of Institutional Childcare in Central and Eastern Europe and Former Soviet Union*. London: EveryChild.
47. Caw, J., Sebba, J. (2014). *Team Parenting for Children in Foster Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
48. Chrétien, J.-L. (2004). *The Call and the Response*. New York: Fordham University Press.
49. Clandinin, J., Connelly, M. (2000). *Narrative Inquiry: Experience and Story in Qualitative Research*. San Francisco: Jossey-Bass.
50. Clandinin, J. (2013). *Engaging in Narrative Inquiry*. London: Routledge.
51. Clandinin, J., Huber, J. (2002). Narrative Inquiry: Toward Understanding Lifes' Artistry. *Curriculum Inquiry*, 32, 161–169.
52. Clandinin, J., Huber, J., Steeves, P., Li, Y. (2011). Becoming a narrative inquirer. In S. Trahar. *Learning and Teaching Narrative Inquiry – traveling in the Bordelands* (p. 33–45). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
53. Clandinin, J. (2006). Narrative Inquiry: A Methodology for Studying Lived Experience. *Research Studies in Music Education*, 27, 44–54.
54. Clandinin, J., Murphy, S. et al. (2010). Negotiating Narrative Inquiries: Living in a Tension-Filled Midst. *The Journal of Educational Research*, 103, 81–90.
55. Čepulis, N. (2009). *Pirmoji filosofija: ontoteologija ar etika?* Kaunas: Technologija.
56. Daiute, C. (2014). *Narrative inquiry: a dynamic approach*. New York: SAGE publications.
57. Davenport, A. A. (2004). Translators Preface. In J.-L. Chrétien. *The Call and the Response*. New York: Fordham University Press, vii–xxix.
58. Davis, B., Degotardi, S. (2015). Who cares? Infant educators' responses to professional discourses of care. *Early Child Development and Care*, 185, 1733–1747.
59. DeGarmo, J. (2015). *Helping Foster Children In School*. London: Jessica Kingsley Publishers.
60. Denuwelaere, M., Bracke, P. (2007). Support and Conflict in the Foster Family and Children's Well-Being: A Comparison Between Foster and Birth Children. *Family Relations*, 56, 67–79.
61. Dewey, J. (1938). *Logic: The Theory of Inquiry*. New York.

62. Dietrich, W., Burggraefe, R., Gastmans, Ch. (2006). Towards A Levinasian Care Ethic: A Dialogue between the Thoughts of Jean Tronto and Emmanuel Levinas. *Ethical perspectives*, 13, 33–61.
63. Dobris, K. et al. (2017). The Spockian Mother: images of the “Good” Mother in Dr. Spock’s *The Common Sense Book of Baby and Child Care, 1946–1992*. *Communication Quaterly*, 65 (1), 39–59.
64. Ely, M. (2007). In-Forming Re-Presentations. In J. Clandinin. *Handbook of narrative inquiry: mapping a methodology*. Thousand Oaks: Sage Publications, 567–598.
65. Elliott, J. (2005). *Using Narrative in Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. London: SAGE Publications.
66. Emond, R., Steckley, L., Roesch-Marsh, A. (2016). *A Guide to Therapeutic Child Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
67. English, A. (2016). Dialogic Teaching and Moral Learning: Self-critique, Narrativity, Community and ‘Blind Spots’. *Journal of Philosophy of Education*, 50, 160–177.
68. Erickson, E. H. (2004). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
69. Eriksson, P. K. (2016). Prospective adoptive parents within pre-adoption services: an interplay of emotions and power in social interaction. *Mathilda Wrede Institute Research Reports*, 4, 1–152.
70. Eurochild (2010). *Children in alternative care: National Surveys*.
71. Eurochild (2011). *Strengthening the role of the children’s rights NGOs in the delivery of de-institutionalization processes*. Children in alternative care thematic working group – workshop report. Prague, Eurochild.
72. Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais (2012). *Bendrosios europinės gairės dėl perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos*. Brussels.
73. *Europos Sąjungos fondų panaudojimo perėjimui nuo institucinės prie bendruomeninės globos priemonių rinkinys* (2012). Brussels.
74. Evans, B., Giroux, H. (2015). *Disposable Futures: The seduction of Violence in the Age of Spectacle*. San Fransisco: City Lights Books.
75. Floyd, A., Arthur, L. (2012). Researching from within: external and internal ethical engagement. *International Journal of Research & Method in Education*, 35 (2), 171–180.
76. Foucault, M. (1994). Technologies of the Self. In *Ethics: Subjectivity and Truth*. New York: The New Press, 221–251.
77. Foucault, M. (2006). *The hermeneutics of the subject: Lectures at the College de France, 1981–1982*. New York: Picador.
78. Frankl, V. (2008). *Sielogyda*. Vilnius: Vaga.
79. Freire, P. (2000). *Kritinės sąmonės ugdymas*. Vilnius: Tyto alba.
80. Gadamer, H. G. (1999). *Istorija, menas, kalba*. Vilnius: Baltos lankos.

81. Gailienė, D. (2008). *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.
82. Gardner, H. (1996). The Concept of Family: Perceptions of Children in Family Foster Care. *Child Welfare*, 75, 161–182.
83. Gedvilienė, G., Bortkevičienė, V. ir kt. (2015). *Suaugusiųjų bendrųjų kompetencijų plėtra*. Vilnius: „Versus aureus“ leidykla.
84. Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai.
85. Giedrimas, Z. (2014). Potencialių globėjų ir įtėvių švietimas, keičiant jų nuostatas. *Socialinis ugdymas*, 39 (3), 74–85.
86. Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice*. Psychological Theory and Women's Development. Harvard University Press.
87. Giroux, H. A. (2013). *America's Education Deficit And The War On Youth*. New York, Monthly Review Press.
88. Giroux, H. A. (2012). *Disposable Youth. Racialized Memories and the Culture of Cruelty*. New York: Routledge.
89. Golding, K. S. (2017). *Everyday Parenting with Security and Love*. London: Jessica Kingsley Publishers.
90. Golding, K. S. (2007). *Nurturing Attachments: Supporting Children Who Are Fostered or Adopted*. London: Jessica Kingsley Publishers.
91. Goldstein, L. (1999). The relational Zone: the Role of Caring Relationship in the Co-Construction of Mind. *American Educational Research Journal*, 36, 647–673.
92. Goodyer, A. (2011). *Child-centred Foster Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
93. Gottlieb, M., Lasser, J. (2001). Competing Values: A Respectful Critique of Narrative Research. *Ethics & Behavior*, 11, 191–194.
94. Grant, C. (2003). Destabilizing Social Communication Theory. *Theory, Culture and Society*, 20 (6), 95–119.
95. Guishard-Pine, J., McCall, S., Hamilton, L. (2007). *Understanding Looked after Children: An Introduction to Psychology for Foster Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
96. Gvaldaitė, L. (2006). *Italijos ir Lietuvos šeimų savigalbos grupių ugdomosios funkcijos raiška: Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
97. Gvaldaitė, L. (2017). Priėmimas globojant vaiką: patirtis, kurianti naują kultūrą. *STEPP*, 14, 48–63.
98. Gvaldaitė, L., Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstytucionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį? *STEPP*, 12, 55–73.
99. Hauptmann, B., Issroff, J. & Reeves, C. (2005). *Donald Winnicott and John Bowlby: Personal and Professional Perspectives*. London: Karnac Books.
100. Havighurst R. J. (1972). *Developmental Tasks and Education*. McKay.
101. Hedge, N. M. (2012). Beyond Care? *Journal of Philosophy of Education*, 46, 192–206.

102. Heidegger, M. (2014). *Būtis ir laikas*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“.
103. Heijden, K. et al. (2016). To care or not to care a narrative on experiencing caring responsibilities. *Ethics and Social Welfare*, 10 (1), 53–68.
104. Heikkinen, H., Huttunen, R. et al. (2012). Action research and narrative inquiry: five principles for validation revised. *Educational Action Research*, 20, 5–21.
105. Held, V. (2006). *The ethics of care: personal, political, and global*. New York: Oxford University Press.
106. Hoagland, S. (1990). Some Concerns About Nel Noddings' Caring. *Hypatia*, 5, 109–114.
107. Holden, G., Ashraf, R. et al. (2016). The Emergence of “Positive Parenting” as a Revived Paradigm. In *Contexts for Young Child Flourishing*. New York: Oxford University Press, 201–215.
108. Horsthemke, K. (2015). Epistemic empathy in childrearing and education. *Ethics and Education*, 10 (1), 61–72.
109. Hutchinson, J. N. (2004). Democracy Needs Strangers, and We are Them. In A. Sidorkin. *No Education Without Relation*. New York: Peter Lang Publishing inc., 79–89.
110. International Foster Care Organisation (IFCO) (2014). Konferencijos medžiaga. Waterford.
111. Irwin, J. (2012). *Paulo Freire's Philosophy of Education*. London: Continuum.
112. Yampolska, A. (2009). Levinas on Humanism. In *A Century with Levinas: on the Ruins of Totality* (p. 68–81). Vilnius: Vilniaus universitetas.
113. Jimenez, M., Valle, A. M. (2016). Pedagogy and the care of the self: A reading from Foucault. *Educational Philosophy and Theory*, 49, 1–8.
114. Jonynienė, J. (2011). Tėvystės įgūdžių lavinimo programų efektyvumo veiksnių apžvalga. *Tarptautinis psichologijos žurnalas*, 5, 119–137.
115. Josselson, R. (2007). The Ethical Attitude in Narrative Research. In J. Clandinin. *Handbook of narrative inquiry: mapping a methodology*. Thousand Oaks: Sage Publications, 537–567.
116. Jovaiša, L. (1996). *Edukologijos įvadas*. Kaunas: Technologija.
117. Jovaiša, L. (2001). *Edukologijos pradmenys*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
118. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
119. Jungtinės Tautos (1989). *Vaiko teisių konvencija*. Prieiga per internetą: www.lrs.lt.
120. Jungtinės Tautos (2009). *Guidelines for the Alternative Care of Children*.
121. Jungtinės Tautos (2012). *Moving Forward: Implementing the 'guidelines for the alternative Care of Children'*. Glasgow: CELCIS.
122. Juodaitytė, A. (2002). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas.
123. Karnaze, M., Levine, L. (2017). Data versus Spock: lay theories about whether emotion helps or hinders. *Cognition and Emotion*, 1–17.
124. Karvelis, V. (2009). Iš našlaičių globos istorijų. Iš *Našlaičių dalia*. Švenčionys: Firidas, 7–36.

125. Kavaliauskienė, V. (2001). *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas: Monografija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
126. Kearney, R. (2006). *On stories*. New York: Routledge.
127. Keller, G. (2011). Dialogue as Moral Paradigm: path toward intercultural transformation. *Policy Futures in Education*, 9 (1), 29–34.
128. Knuiman, S., H. A. M. Rijk, C., Hoksbergen R., Lvan Baar, A. (2015). Children without parental care in poland: Foster care, institutionalization and adoption. *International Social Work*, 58, 1–16.
129. Konovalovienė, V. (2013). *Socialinės ekonominės problemos vaikų globos namuose: Pranešimas apskritojo stalo diskusijoje Seime 2013 06 18*.
130. Kuzavinis, K. (2007). *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas. Dictionarium Latino–Lituanicum*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
131. Labov, W., Waletzky, J. (1997). Narrative analysis. *Journal of Narrative and Life History*, 7, 3–38.
132. Laklija, M. (2011). *Foster care models in Europe: results of a conducted survey*. Zagreb.
133. Lavrinec, J. (2008). *Naratyvinis subjektiškumo posūkis: Daktaro disertacija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
134. Lewis, C. (2011). Providing Therapy to Children and Families in Foster Care: A Systematic-Relational Approach. *Family process*, 50 (4), 436–451.
135. Levinas, E. (2001). *Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*. Vilnius: Aidai.
136. Levinas, E. (1994). *Etika ir begalybė*. Vilnius: Baltos lankos.
137. Levinas, E. (1989). Totalybė ir begalybė. Iš *Gėrio kontūrai*, 303–306.
138. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas* (2010). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt>.
139. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2014). *Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planas*. Prieiga per internetą: <http://e-seimas.lrs.lt>.
140. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (SADM) (2017). *Socialinė statistika*. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/socialine-statistika.html> [žiūrėta 2017 05 01].
141. *Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas* (2006). Prieiga per internetą: <http://e-seimas.lrs.lt>.
142. *Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymo 2, 9, 18, 19, 34 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 191 straipsniu įstatymas* (2017). Prieiga per internetą: <http://e-seimas.lrs.lt>.
143. Lietuvos Respublikos statistikos departamentas. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt>.
144. *Lietuvos Respublikos šeimynų įstatymas* (2010). Prieiga per internetą: <http://e-seimas.lrs.lt>.

-
145. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). Prieiga per internetą: [http:// e-seimas.lrs.lt](http://e-seimas.lrs.lt).
  146. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Valstybinio audito ataskaita *Valstybinių socialinės globos įstaigų finansavimas*. 2011 m. lapkričio 22 d. Nr. VA-P-10-1-18. Prieiga per internetą: www.vkontrolė.lt.
  147. Liobikienė, N. (2009). Sisteminė pozityviosios tėvystės raiškos ir ugdymo perspektyva. *Socialinis darbas, patirtis ir metodai*, 4 (2), 107–124.
  148. *Longman Exams Dictionary* (2007). London: Pearson Education.
  149. Lorenzen, M. R. (2014). *Dialogical Preaching: Bakhtin, Otherness and Homiletics*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
  150. Lukšienė, M. (2000). *Jungtys*. Vilnius: Alma littera.
  151. Maceina, A. (2002). *Pedagogikos filosofija*. Vilnius: Mintis.
  152. Marcel, G. (2010). *Homo Viator: Introduction to the Metaphysic of Hope*. South Bend: St. Augustine's Press.
  153. Martin, A. J. (2000). *Foster Family Care: Theory and Practice*. Boston: Allyn & Bacon.
  154. Mazzuchchelli, T., Sanders, M. (2014). Parenting From the Outside-In: A Paradigm Shift in Parent Training? *Behavior Change*, 31 (2), 102–109.
  155. Mažeikienė, N., Dorelaitienė, A. (2013). Biographical perspective on lifelong learning and development of professional identity. In *Tęstinis mokymas kaip profesinių kompetencijų plėtros sąlyga* (p. 214–232). Leningrado Puškino VU.
  156. Mažeikienė, N. (2015). *The role of biographical narrative in critical and feminist social work*. Prieiga per internetą: www.researchgate.net/publication/289994139 [žiūrėta 2016 02 16].
  157. McAdams, D. (2008). Personal Narratives and the Life Story. In *Handbook of personality: Theory and Research* (p. 242–262). NY: Guilford Press.
  158. McDaniel, B. L. (2004). Between Strangers and Soul Mates: Care and Moral Dialogue. In A. Sidorkin. *No Education Without Relation* (p. 91–101). New York: Peter Lang Inc.
  159. McNamee, A., Mercurio, M., Peloso, J. (2007). Who Cares About Caring in Early Childhood Teacher Education Programs? *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 28, 277–288.
  160. Mikalauskiene, N. (2016). *Nuo „gerų namų“ iki „šalies be vaikų namų“*. Prieiga per internetą: <http://www.menobangos.lt/nuo-geru-namu-iki-salies-be-vaiku-namu> [žiūrėta 2017 05 05].
  161. Mosek, A. (2004). Relations in Foster Care. *Journal of Social Work*, 4 (3), 323–343.
  162. Noddings, N. (2013). *Caring: A Relational Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press.
  163. Noddings, N. (2002b). *Educating Moral People. A Caring Alternative To Character Education*. Teachers College Press.
-

-
164. Noddings, N. (2002a). *Starting at Home: Caring and Social Policy*. University of California Press.
  165. Noddings, N. (2001). The Care Tradition: Beyond “Add Woman and Stir”. *Theory into Practice*, 40, 29–34.
  166. Noddings, N. (2005). *The Challenge to Care in Schools: An Alternative Approach to Education*. New York: Teachers College Press.
  167. Nutt, L. (2013). Foster care in ambiguous contexts. In *Critical Approaches to Care: Understanding Caring Relations, Identities and Cultures*. New York: Routledge, 122–131.
  168. Osmond, J., Scott, T. & Clark, J. (2008). The knowledge of caring: revisiting the need for knowledge support of carers. *Child and Family Social Work*, 13, 262–273.
  169. Pabedinskienė R., Černiauskas R. (2007). *Kelias link savarankiško gyvenimo*. Vilnius: VPU leidykla.
  170. Pabedinskienė, R. (2004). Vaiko globos teoriniai matmenys. *Pedagogika: mokslo darbai*, 73, 128–134.
  171. Paškus, A. (2003). *Meilė – žmogaus pašaukimas*. Kaunas: Naujasis lankas.
  172. Piaget, J. (1997). Development and learning. In *Readings of the Development of Children*. NY: Freeman and co, 7–20.
  173. Pileckaitė-Markovienė, M., Lazdauskas, T. (2007). *Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida*. Vilnius: SADM.
  174. Pinnegar, S. D. J. (2007). Locating Narrative Inquiry Historically. In D. Clandinin. *Handbook of narrative inquiry: mapping a methodology* (p. 3–31). Thousand Oaks: Sage Publication.
  175. Pithouse, A., Rees, A. (2014). *Creating Stable Foster Placements*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  176. Ponzetti, J. J. (2015). *Evidence-based Parenting Education: A Global Perspective*. London: Routledge.
  177. Popiežiškoji dvasinių pašaukimų globos draugija (1999). Prieiga per internetą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/nauji_pasaukimai.html# [žiūrėta 2016 05 21].
  178. Pūras, D., Ulevičiūtė, I. (2010). Vaikų seksualinė prievarta ir jos pasekmės. *Visuomenės sveikata*, 3 (50), 19–23.
  179. Radzevičienė, L. (2006). *Globos institucijose augančių kūdikių emocijų raida: Monografija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  180. Radzevičienė, L. (2003). Kūdikių namų auklėtinių tėvų socialinės reabilitacijos aspektas. *Socialinis darbas*, 2 (4), 56–66.
  181. Ramaekers, S., Suissa, J. (2011). The question of ‘parenting’. *Ethics and Education*, 6 (2), 101–108.
  182. Raslavičienė, G. (2001). *Paliktų ir apleistų vaikų, augančių globos institucijoje, psichosocialinė sveikata: Daktaro disertacija*. Kaunas.

183. Ratnikaitė, I. (2011). *Katalikiškas auklėjimas šeimynoje kaip socialinis pedagoginis fenomenas: Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
184. Ratnikaitė, I. (2008). Religinis auklėjimas kaip pagalba „pamestam“ vaikui, augančiam šeimynoje. *Socialinis ugdymas*, 6 (17), 30–40.
185. Raudeliūnaitė, R., Urbikaitė, J. (2011). Vaikų globos šeimose ypatumai. *Socialinis darbas*, 10 (1), 27–34.
186. Reece, H. (2013). The pitfalls of positive parenting. *Ethics and Education*, 8 (1), 42–54.
187. Ricoeur, P. (2000). *The Just*. Chicago: University of Chicago Press.
188. Ricoeur, P. (1990). *Time and Narrative*. Vol. I. Chicago: University of Chicago Press.
189. Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks: Sage Publications.
190. Rockel, J. (2009). A pedagogy of care: Moving beyond the margins of managing work and minding babies. *Australasian Journal of Early Childhood*, 34, 1–8.
191. Rodwell, V., Norris, H. (2017). *Parenting with Theraplay*. London: Jessica Kingsley Publishers.
192. *Roget's 21st Century Thesaurus*. Third Edition (2009). Philip Lief Group. Available from: <http://www.thesaurus.com/browse/parenting> [accessed: July 10, 2017].
193. Rothstein, R. (2013). Why Children from Lower Socioeconomic Classes, on Average, Have Lower Academic Achievement Than Middle-Class Children. In *Closing the Opportunity Gap* (p. 61–74). New York: Oxford University Press.
194. Ruddick, S. (1995). *Maternal thinking: toward a politics of peace*. Boston: Beacon Press.
195. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: Metodinė knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
196. Samašonok, K. (2006). *Globos namuose gyvenančių paauglių adaptyvus elgesio ugdymas(is): Daktaro disertacija*. Šiaulių universitetas.
197. Samašonok, K. (2013). Globos namuose gyvenančių vaikų ir paauglių savarankiško gyvenimo ugdymas: pasiekimai, sunkumai, sprendimai. *Pedagogika*, 110, 103–114.
198. Samašonok, K., Gudonis, V. (2006). Paauglių, gyvenančių globos institucijose ir pilnose šeimose, kognityvinės ir elgesio strategijos: lyties ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 2 (15), 74–87.
199. Sanders, M. (2008). Triple P-Positive Parenting Program as a Public Health Approach to Strengthening Parenting. *Journal of Family Psychology*, 22 (3), 506–517.
200. Schofield, G. E., Beek, M. (2005). Providing a secure base: Parenting children in long-term foster family care. *Attachment & Human Development*, 7 (1), 3–25.
201. Schofield, G. E., Ward, E. (2011). *Understanding and Working with Parents of Children in Long-Term Foster Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
202. Schooler, J., Smalley, B. K. & Callahan, T. (2009). *Wounded Children, Healing Homes*. Colorado: NavPress.

-
203. Shor, I. (1992). *Empowering Education: Critical Teaching for Social Change*. Chicago: The University of Chicago Press.
  204. Shor, I., Freire, P. (1987). *A Pedagogy for Liberation: Dialogues on Transforming Education*. London: Bergin and Garvey.
  205. Shuab, M. (2012). *From Social Cohesion to Social Justice and Care in Education*. NY: Palgrave Macmillan.
  206. Sinclair, I., Baker, C., Wilson, K., Gibbs, I. (2005). *Foster Children: Where They Go and How They Get On*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  207. Sinclair, I., Gibbs, I., Wilson, K. (2004). *Foster Carers. Why They Stay and Why They Leave*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  208. Sinclair, I. J. (2005). *Fostering Now: Messages from Research*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  209. Sinclair, I. W., Wilson, K., Gibbs, I. (2005). *Foster Placements: Why They Succeed and Why They Fail*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  210. Sinclair, I., Wilson, K., Gibbs, I. (2005). *Foster Children. Where They Go and How They Get On*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  211. Skeels, H. M., Dye, H. B. (1939). A study of the effects of differential stimulation on mentally retarded children. *Proceedings and Addresses of the American Association on Mental Deficiency*, 44 (1), 114–136.
  212. Smith, L. S. (2011). Care Ethics in Residential Child Care: A Different Voice. *Ethics and Social Welfare*, 5 (2), 181–195.
  213. Snieškienė, D. (2016). *Socialinės globos įstaigose gyvenančių be tėvų globos likusių vaikų individualių poreikių nustatymo ir individualių planų sudarymo metodinių dokumentų paketas*. Prieiga per internetą: <http://www.pertvarka.lt/veikla/projekto-planas/> [žiūrėta 2017 08 14].
  214. Snieškienė, D. (2001a). *Vaikų globa šeimose kaip socialinis veiksmas: Daktaro disertacija*. Kaunas: VDU.
  215. Snieškienė, D. (2001b). Vaikus globojančios šeimos samprata. *Filosofija, sociologija*, 3, 45–51.
  216. Spector-Mersel, G. (2011). Mechanisms of Selection in Claiming Narrative Identities: A Model for Interpreting Narratives. *Qualitative Inquiry*, 17 (2), 172–185.
  217. Spitz, R. A. (1945). Hospitalism – An Inquiry Into the Genesis of Psychiatric Conditions. *Early Childhood. Psychoanalytic Study of the Child*, 1, 53–74.
  218. Staskevičienė, V., Bankauskienė, N. (2012). *Pedagogo veiklos tobulinimas: darbas su globojamu vaiku ir jo šeima*. Kaunas: Technologija.
  219. Staskevičienė, V. (2007). *Vaikus globojančios šeimos kaip edukacinės institucijos požymiai transformacijas patiriančioje šalyje: Daktaro disertacija*. KTU.
  220. Stumbrienė, V. ir kt. (2008). *365 lietuvių kalbos veiksmožodžiai*. Vilnius: Tyto Alba.

-
221. Suissa, J. (2006). Untangling the mother knot: some thoughts on parents, children and philosophers of education. *Ethics and Education*, 1 (1), 65–77.
222. Sverdiolas, A. (2002). *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos – I*. Vilnius: Strofa.
223. Swartz, T. T. (2005). *Parenting for the State: An Ethnographic Analysis of Non-Profit Foster Care*. Oxon: Routledge.
224. Šalkauskis, S. (1991). *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa.
225. *Šventasis Raštas* (1999). Rubšio (ST) ir Kavaliausko (NT) vertimas. Prieiga per internetą: www.biblija.lt.
226. *Tęstinė globėjų ir įtėvių mokymo programa PRIDE, dalyvio knyga* (2008). I–IX dalys.
227. Tideman, E., Vinnerljung, B. et al. (2013). Improving foster children school achievements: promising results from a Swedish intensive study. In *Pathways through education for young people in care*. London: BAAF, 87–100.
228. *Towards a Lifelong Learning Society in Europe: the Contribution of the Education System* (2011). Tallin: Institute of International and Social Studies.
229. Triseliotis, J., Feast, J., Kyle, F. (2005). *The Adoption Triangle Revised*. London: BAAF.
230. Triseliotis, J., Marrsh, P. (1993). *Prevention and Reunification in Child Care*. London: BAAF.
231. Triseliotis, J. (2014). *Selected writings on adoption, fostering and child care*. London: BAAF.
232. Tronto, J. (2005). Care as the Work of Citizens. A Modest Proposal. In M. Friedman (ed.). *Women and citizenship*. Oxford University Press.
233. Tronto, J. (2013). *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice*. New York University Press.
234. Tronto, C. J. (2010). Creating Caring Insitutions: Politics, Plurality, and Purpose. *Ethics an Social Welfare*, 4 (2), 158–171.
235. Tsvetanska, S. (2010). Social stratification in the classroom: challenges for teachers. *Policies and practicies for teaching sociocultural diversity*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
236. UNICEF (2016). *A Fair Chance for Every Child: The State of the World's Children 2016*. New York: UNICEF.
237. UNICEF (2011). *At home or in a Home: Formal care and adoption of children in Eastern Europe and Central Asia*.
238. UNICEF (2013). *Child well-being in rich countries*. Florence: UNICEF Office of Research.
239. *Vaiko teisių padėtis Lietuvos stacionariose globos ir ugdymo įstaigose* (2005). Tyrimo ataskaita. Prieiga per internetą: https://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/TYRIMAI/Vaiko_teisiu_padetis.pdf.
240. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2016a). *Lietuvos gyventojų požiūrio į institucinės globos pertvarką tyrimo ataskaita*. Tuxedo. Prieiga per internetą: http://www.vaikoteises.lt/lt/institucines_globos_pertvarka/ [žiūrėta 2016 09 20].
-

-
-
241. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos (2016b) pateikta statistika 2016 gruodžio 9 d. LRS Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdyje.
  242. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2016c). *2016 metų ataskaita*. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/veikla/ataskaitos/>.
  243. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (VVTAIT) (2015). *2015 metų ataskaita*. Prieiga per internetą: <http://www.vaikoteises.lt/lt/veikla/ataskaitos/>.
  244. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2017). Valstybės vaikų socialinės globos įstaigų vieno asmens socialinės globos kaina per mėnesį 2017 metais. Prieiga per internetą: http://www.vaikoteises.lt/lt/vaiku_globos_istaigos/globos_kaina/.
  245. Van der Kolk, B. (2005). Developmental trauma disorder: Towards a rational diagnosis for children with complex trauma histories. *Psychiatric Annals*, 35 (5), 401–408.
  246. Vilmorus (2005). *Požiūris į vaikų globą*, 2005 m. sausis. Prieiga LiDATA duomenų bazėje: [LiDA LVJ 0024 STUDY 01](http://www.lidata.lt/LiDA_LVJ_0024_STUDY_01).
  247. Virgilaitė-Mečkauskaitė, E., Mažeikienė, N. (2012). Biografinio tyrimo galimybės tiriant magistrantų tarpkultūrinės kompetencijos ugdymąsi socializacijos procese. Iš *Kokybiniai edukaciniai tyrimai: teorijos, duomenų rinkimas ir analizė* (p. 208–227). Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
  248. Wade, J., Biehal, N., Farrelly, N., Sinclair, I. (2011). *Caring for Abused and Neglected Children: Making the Right Decisions for Reunification or Long-Term Care*. London: Jessica Kingsley Publishers.
  249. Weil, S. (2017). *Dievo laukimas*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
  250. Weil, S. (2015). *Sunkis ir malonė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai.
  251. Welbourne, P., Leeson, C. (2013). The education of children in care: a research review. In *Pathways through education for young people in care* (p. 27–42). London: BAAF.
  252. White, K., Bowlby, J. (2006). *Touch – Attachment and the Body: the John Bowlby Memorial Conference Monograph*. London: Karnac Books.
  253. Wilde, S. (2013). *Care in Education*. Teaching with Understanding and Compassion. NY: Routledge.
  254. Winnicott, D. W. (1964). *The Child, the Family, and the Outside World*. Middlesex, Pelican Books.
  255. Witherrell, C., Noddings, N. (1991). Prologue: An Invitation to Our readers. In *Stories Lives Tell. Narrative and Dialogue in Education* (p. 1–12). New York: Teachers College Press.
  256. World Bank Group. (2016). *Global Monitoring Report 2015/2016: Development Goals in an Era of Demographic Change*. Washington, DC: World Bank.

-
-
257. Zbarauskaitė, A. (2009). *Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimas: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
258. Zbarauskaitė, A. (2010). *Prierašumas: iššūkiai ir galimybės globojant vaiką ir paauglį*. Vilnius.
259. Žalimienė, L. (2007). *Vaikų socialinės globos kokybė ir jos vertinimas*. Vilnius: [Lodvila].
260. Žydžiūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.
261. Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Vilnius: Margi raštai.
262. Bowlby, J. (2006). *Создание и разрушение эмоциональных связей*. Москва: академический проект.
263. Выготский, Л. С. (1991). *Педагогическая психология*. Москва: Педагогика.
264. Зарецкий, В. К. (2007). Зона ближайшего развития: о чем не успел написать Выготский. *Культурно-историческая психология*, 3, 96–104.
265. Прихожан, А. М., Толстых, Н. Н. (1990). *Дети без семьи*. Москва: Педагогика.
266. Собкин, В. С., Адамчук, Д. В., Марич, Е. М., Баранова, Е. В., Маркина, О. С., Руднев, М. Г., Ткаченко, О. В., Федотова, А. В. (2006). Отношение к усыновлению и опекунству: мотивация, субъективные риски и социальные барьеры. Из *Социология дошкольного образования*. Москва: ЦСО РАО, 103–126.

PRIEDAI

- 1 priedas. Disertacijoje panaudotų paveikslų sąrašas
- 2 priedas. Disertacijoje panaudotų lentelių sąrašas
- 3 priedas. Pusiau struktūruoto interviu gairės
- 4 priedas. Septyni globėjų naratyvai (CD)

1 priedas. Disertacijoje panaudotų paveikslų sąrašas

- 1 pav. Dialoginio ugdymo(si) modelis (Alvarenga, Titonelli, 2012)
- 2 pav. Dalyvavimo lygiai pagal Hart (Goodyer, 2011, p. 43)
- 3 pav. Atskirų šeimų ryšių globos modelis (Mosek, 2004)
- 4 pav. Papildančių šeimų ryšių globos modelis (Mosek, 2004)
- 5 pav. Abipusių šeimų ryšių globos modelis (Mosek, 2004)
- 6 pav. Tėvystės ciklas (Schofield, Beek, 2005, p. 9)
- 7 pav. Saugaus pagrindo užtikrinimas (Schofield, Beek, 2005, p. 9)
- 8 pav. Disertacijos tyrimo loginė schema
- 9 pav. Lietuvos vaikų globos sistema, iliustruota 2016 m. statistikos duomenimis (SADM, 2017)
- 10 pav. Trys naratyvinės analizės dimensijos
- 11 pav. Ne giminės vaikų globos ugdomosios funkcijos sąlygų ir dialoginės-procesinės raiškos modelis

2 priedas. Disertacijoje panaudotų lentelių sąrašas

- 1 lentelė. Pagrindiniai tėvystės gebėjimai *Trijų P* programoje (Sanders, 2008)
- 2 lentelė. Naratyvinio tyrimo dalyviai
- 3 lentelė. Vaikų globos formų palyginimas
- 4 lentelė. Vaikų globos įstaigų ir globojamų vaikų skaičius
- 5 lentelė. Dažniausiai pasitaikančios vaikų problemos vaikų globos namuose (Konovalovienė, 2013)
- 6 lentelė. Broniaus gyvenimo istorijos lentelė
- 7 lentelė. Česlovos gyvenimo istorijos lentelė
- 8 lentelė. Gražinos gyvenimo istorijos lentelė
- 9 lentelė. Linos gyvenimo istorijos lentelė
- 10 lentelė. Irenos gyvenimo istorijos lentelė

-
-
- 11 lentelė. Monikos gyvenimo istorijos lentelė
12 lentelė. Danguolės gyvenimo istorijos lentelė
13 lentelė. Globėjų pasakojimų temos
14 lentelė. Pedagoginių ir psichologinių situacijų pasiskirstymas atvejuose

3 priedas. Pusiau struktūruoto interviu gairės

1. Papasakokite plačiau, kada ir kaip pirmą kartą išgirdote apie beglobius vaikus? Kokius jausmus sukėlė? Gal prisimenate, kada pirmą kartą pamatėte tokį vaiką?
2. Papasakokite pačią eigą, kaip apsisprendėte globoti konkretų vaiką? Kada pradėjote lankyti globėjų ir įtėvių mokymo kursus (GIMK)? Kas labiausiai įstrigo iš mokymų? Su kokiais teisinėmis procedūromis teko susidurti?
3. Kas pasikeitė Jūsų gyvenime, atėjus vaikui į gyvenimą?
  - a. Papasakokite apie pirmą dieną kartu.
  - b. Papasakokite, kokių (tuometinėmis akimis žiūrint) naujų reikalų atsirado, kokie santykiai, naujos pažintys užsimezgė rūpinantis vaiku?
  - c. Papasakokite, kaip vaikas elgėsi mokykloje? Su kokiais mokymosi sunkumais susidūrėte?
  - d. Papasakokite konkrečią situaciją, kai vaikas su Jumis elgėsi netinkamai?
4. Prašau sugrįžti mintimis į kartu su globotiniu išgyventą laiką.
  - a. Kokie jausmai, mintys, vaizdiniai Jums sako, kad esate patenkinta (-as) sprendimu? O gal priešingai? Ką darytumėte kitaip, jei grįžtumėte į pradinę situaciją?
  - b. Papasakokite kokį nors pavyzdį iš savo gyvenimo, kuris galėtų padėti dėl globos neapsisprendžiančioms šeimoms?

Dalia Stražinskaitė

**NE GIMINĖS VAIKŲ GLOBOS
UGDOMOSIOS FUNKCIJOS RAIŠKA**

Daktaro disertacija

Socialiniai mokslai, edukologija (07S)

Redagavo *Irutė Raišutienė*
Maketavo *Laura Petrauskienė*

SL 605. 23,25 sp. l. Tir. 10 egz. Užsak. Nr. 17-053
Išleido ir spausdino Lietuvos edukologijos universiteto leidykla
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt